Книга громадянина

FOLIO

У час швидких суспільних змін сучасній людині стало все важче орієнтуватися в інтенсивному потоці інформації. Тому це видання покликане доступно і лаконічно висвітлити права та обов'язки пересічного громадянина України незалежно від його віку, статі, соціального стану та професії.

В цій книжці сформульовано практичні поради, які допоможуть захистити кожному свої права, розглянуто основні положення медичної, освітньої та пенсійної реформ.

Особливістю даного видання є QR-коди, за допомогою яких можна знайти більш детальну інформацію на сайті, де розміщено відповідні розділи «Настільної книги громадянина».

ISBN 978-966-00-0866-3
9 789660 389663
МІП УКРАЇНИ

УДК 342.72(477)
Н32

АВТОРИ:

К. Б. Левченко, С. С. Чернявський, А. В. Дунебабін, Л. В. Терещенко, О. В. Кульчицька, М. М. Легенька, С. О. Халюк, Н. А. Пелих, В. Л. Костюк, П. Павліченко, Є. П. Лінік, В. С. Гопанчук, В. В. Мазур, Г. В. Чурпіта, А. П. Фещук, Л. В. Овчаренко, О. А. Грущенко, В. Н. Петрина, П. С. Борцевич, К. В. Куцик, І. А. Боровська, Ю. Ф. Іванов, Л. В. Герасимчук, С. А. Пилипенко, Н. В. Павловська, А. С. Осадько, А. Л. Калінюк, В. В. Мазур, С. І. Чорнооченко, Н. В. Демиденко, Т. О. Бадіков, М. І. Легенький, Н. М. Гончаренко, Н. Є. Пархоменко, О. А. Дунебабіна, О. В. Биковська, В. О. Карбишева, В. П. Андрущенко, В. А. Гайченко, Л. І. Шаповал, Є. М. Бережняк, О. І. Якимець, В. М. Чайка, О. І. Наумовська, В. А. Предборський, Д. В. Пашко, О. І. Суслова, Н. П. Зовсім, О. В. Масалітіна, М. М. Козир, М. В. Євсюкова, Г. Г. Жуковська, О. В. Швед, А. В. Петровський, А. І. Кривуляк, О. А. Калашник, В. К. Бреус, А. А. Андреєнкова, К. А. Бороздіна, К. В. Черепаха, А. І. Хальота, К. Я. Сьох, В. С. Лук'янець, Б. В. Калиновський, О. В. Славна, О. В. Лапка, В. О. Демиденко, Т. О. Кулик, О. М. Солоненко, Ю. С. Тараненко, С. Г. Науменко

Підготовлено на замовлення
Міністерства інформаційної політики України

Настільна книга громадянина / С. С. Чернявський, К. Б. Левченко, Б. В. Калиновський та ін.; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мєшкова. — Харків: Фоліо, 2019.

ISBN 978-966-03-8964-9.

У час швидких суспільних змін сучасній людині стало все важче орієнтуватися в інтенсивному потоці інформації. Це видання покликане доступно розповісти про суспільно-політичний устрій нашої країни, про те, як формуються і діють різні гілки влади, за якими правилами ми обираємо Президента та Верховну Раду, про їх права та обов'язки, а також про права та обов'язки кожного громадянина України незалежно від його віку, статі, соціального стану та професії. В книжці надаються практичні поради, які допоможуть захистити кожному свої права, розглянуто основні положення освітньої та пенсійної реформ.

УДК 342.72(477)

© Колектив авторів, 2019
© О. А. Гугалова-Мєшкова, художнє оформлення, 2019

ISBN 978-966-03-8964-9

КНИГА ГРОМАДЯНИНА

Розділ 1.
ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Права людини

Терещенко Л. В.

Рівні права – усім, особливі привілеї – нікому.

Томас Джефферсон

Права́ людини — комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві.

Право виступає мірою свободи і зміст його в тому, щоб узгодити свободу окремої людини зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись принципу рівності. Право виступає як засобом забезпечення свободи, так і істотним засобом обмеження неузгоджених з суспільними потребами і уявленнями людей про добро і справедливість рівня свободи й обсягу влади. Встановлювані заборони й обмеження повинні бути доцільними з погляду гарантій свободи, а отже, і справедливими.

Права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, вони позатериторіальні і позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Права людини закріплені в другому розділі Конституції України.

Міжнародна громада почала здійснювати свої вражаючі зобов’язання стосовно прав людини шляхом впровадження всесвітньої декларації прав людини в 1948

році. З того часу було запроваджено вагомі концепції всесвітньої декларації прав людини в багатьох міжнародних, регіональних і внутрішніх правових інструментах. Декларація не мала на меті бути юридично обмежуючою, але встановлення цих норм в безлічі наступних обмежуючих угодах (інакше відомих як «договір» або «домовленість») робить правовий статус цих норм незаперечним сьогодні. Згідно цих принципів:

Права людини невід'ємні. Це означає, що ви не можете їх втратити, оскільки вони мають відношення до самого факту людського існування. За певних обставин дію деяких з них, хоча і не всіх, може бути призупинено або обмежено. Наприклад, якщо хтось визнаний винним у скоєнні злочину, його або її можуть позбавити волі; або під час громадянських заворушень уряд може ввести комендантську годину, що обмежує свободу пересування.

Права людини неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Це означає, що різні права людини по суті пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо. Здійснення одного права залежить від здійснення багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливіше за інші.

Права людини універсальні. Це означає, що вони так само стосуються всіх людей в усьому світі, причому без обмежень за часом. Кожен має право користуватися правами людини без якої б то не було різниці, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Слід зазначити, що універсальність прав людини жодним чином не загрожує багатому різноманіттю індивідуальностей чи культурних відмінностей. Різноманіття може існувати і в суспільстві, де всі рівні і в рівній мірі заслуговують поваги. Права людини служать мінімальним стандартом, який стосується всіх людей; кожна держава і суспільство може визначати і

застосовувати вищі або конкретніші стандарти. Наприклад, у сфері економічних, соціальних і культурних прав ми зобов'язані відважитися на кроки для досягнення прогресу у повної реалізації цих прав, але не існує закріпленого стандарту щодо підняття податків задля сприяння цьому. Кожна країна або суспільство самостійно визначає таку політику, враховуючи власні обставини.

Свободи людини

Терещенко Л. В.

Свобода – не засіб досягнення більш високої політичної мети. Вона сама є вища політична мета.

Джон Актон

Свобода – єдина річ, яку ви не можете отримати, якщо не даєте її самі.

Вільям Генрі Вайт

Той, хто шукає у свободі щось інше, крім неї самої, створений для рабства.

Алексис Токвіль

Свобода людини — вихідне поняття у проблемі прав людини і громадянина. Розрізняють природні права людини, тобто пов'язані з самим її існуванням і розвитком, і набуті, що в основному характеризують соціально-політичний статус людини і громадянина (інститут громадянства, право на участь у вирішенні державних справ тощо). За відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користуватися своїми правами. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації. Права людини закріплюють і конкретизують можливість діяти в межах, установлених її правовим статусом. Свободу людини визначають певні ознаки. Так, люди є вільними від народження, ніхто не має права порушувати їх природні права. До того ж у демократичному суспільстві саме держава є головним гарантом свободи людини. За своїм обсягом поняття «свобода людини» повно

відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством. Свободу людини характеризує й принцип рівних правових можливостей, правового сприяння і правової охорони, що його закріплюють демократичні конституції, у тому числі й Конституція України.

Свободи людини — негативні і позитивні повноваження фізичних осіб, як індивідуальні, так і колективні. Свободи найчастіше реалізуються шляхом усунення державного регулювання з тієї чи іншої поведінки особи. Свободи, таким чином, виражають незалежність індивіда від влади держави у певних діях і визначають межі державного втручання у сферу особистості.

Свободи людини — це суб'єктивне право особи, яке являє собою способи (форми) її можливої поведінки. Свобода — це одна з найвищих цінностей людини. Лише тоді, коли людина вільна, вона здатна проявити себе як особистість. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це природні й невід'ємні права людини, одні з найважливіших духовних потреб людини. Людина отримує ці духовні цінності від часу свого народження і ніхто не має права заборонити користуватися цими свободами.

Свобода думки, совісті та релігії — це та основа, на якій ґрунтується право людини вільно висловлювати свої думки.

Важливою свободою людини є свобода слова, без якої неможлива демократія, бо через свободу слова громадяни можуть здійснювати контроль за діяльністю держави.

Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Свободу не можна симулювати.

Станіслав Єжи Лец

Істинною є та свобода, яка пов'язує всі приватні інтереси з інтересом загальним.

Ж. Боссюе

Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюється з метою структуризації знань про конституційні права та свободи, що дозволяє комплексно їх про-аналізувати і дійти відповідних висновків. Класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків будується не довільно, а із врахуванням наявності в суспільстві різних сфер діяльності, якісно різних за змістом суспільних відносин; взаємовідносин держави і громадянина у сфері правоохоронної діяльності держави, спрямованої на захист життя, здоров'я, індивідуальної свободи і безпеки, честі й гідності людини, взаємовідносин у політичній, соціальній, економічній та культурній сферах.

Конституційні норми різних країн щодо прав, свободи і обов'язків людини і громадянина можна поділити на:

1) громадянські і політичні права й свободи, проголошені буржуазними революціями;

2) соціально-економічні права, які ґрунтуються на соціалістичному вченні;

3) колективні, або солідарні, права, проголошені головним чином країнами третього світу.

Права й свободи, які стосуються перших двох позицій,

це права й свободи, що належать кожному індивідові. Права третьої позиції можна назвати правами людини і народів (право на здорове навколишнє середовище, право на страйк, громадянську непокору, право політичної опозиції).

За іншою класифікацією можливе виділення загальних і особливих прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Критерієм класифікації тут слугує те, що в одних випадках вони стосуються всіх громадян (право на відпочинок), а в інших — тільки певних (окремих) груп громадян (жінок, дітей).

І насамкінець: права й свободи людини і громадянина можуть бути згруповані за сферами життєдіяльності індивіда. Такого роду класифікація уявляється особливо важливою, бо вона показує межі охорони прав людини і громадянина у різних сферах. Критерієм тут є однорідність матеріального змісту прав, свобод і обов'язків та однотипність норм, що її закріплюють.

За цією класифікацією у Конституції України виділяють три основні групи прав і свобод та одну групу обов'язків:

1. Громадські права і свободи людини.

2. Політичні права і свободи громадян України.

3. Економічні, соціальні та культурні права й свободи людини і громадянина.

Новітнє покоління прав і свобод людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Істинна свобода та, яка вимагає покори законам, а не людям.

Ж. Боссюе

Покоління прав людини — це класифікація прав людини відповідно до їх історичного розвитку. Традиційно їх прийнято ділити на три, але все частіше з'являється думка про виокремлення четвертого покоління. У XXI столітті можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж). До переліку прав людини можна включити: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, доступ до Інтернету.

Конституційні гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Той, хто відмовляэться від свободи заради тимчасової безпеки, не заслуговує ні на свободу, ні на безпеку.

Ф. Рузвельт

Свобода полягає не стільки в тому, щоб виконувати свою волю, скільки в тому, щоб не підкорятися чужій волі.

Жан-Жак Руссо

Гарантії основних прав і свобод людини й громадянина становлять собою систему норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують у сукупності додержання прав та свобод і законних інтересів особи. Система гарантій прав і свобод людини включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод. Система гарантій — це умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи. Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій. Це, по-перше, загальні гарантії, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від порушень. По-друге, це спеціальні (юридичні) гарантії — правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод,

поновлюються порушені права. Гарантії конституційних прав і свобод багатоманітні та залежать від рівня економічного і соціального розвитку суспільства, демократії, правової культурі населення, ступеня незалежності судової влади та інших чинників. Зазначені гарантії класифікуються за різними ознаками. Розрізняють економічні, політичні, ідеологічні та юридичні гарантії.

Економічні гарантії — це економічний лад суспільства, який на основі визнання і захисту багатоманітних форм власності на засоби виробництва має забезпечувати матеріальні потреби усіх верст населення. Економічна незалежність особи в суспільстві полягає в реальній можливості володіти засобами виробництва та обирати форми підприємницької діяльності.

Політичні гарантії — це ідеологічний плюралізм і свобода політичної діяльності, яка не заборонена чинним законодавством, визнання народу єдиним джерелом влади, підконтрольність органів державної влади та органів місцевого самоврядування громадянам та їх об'єднанням. Тобто політичні гарантії насамперед залежать від ступеня демократичності політичного режиму.

Ідеологічні гарантії — це ідеологічна багатоманітність суспільного життя, відсутність обов'язкової ідеології та цензури, сприяння розвитку корінних народів і національних меншин, пріоритет і захист прав і інтересів людини.

Юридичні гарантії — це правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права і свободи людини і громадянина, усуваються причини та поновлюються порушені права і свободи. До зазначених гарантій належать:

1) право кожної людини на судовий захист, що існує у всіх демократичних державах. Тобто кожна людина має право оскаржити не тільки незаконні дії чи акти, а й бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб;

2) право кожної людини на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої їй незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених органів і їх посадових і службових осіб;

3) право кожної людини і громадянина знати свої права і обов'язки, у ч. 1 ст. 57 Конституції України проголошено, що «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки»;

4) право кожної людини на правову допомогу, яке логічно випливає з права на судовий захист;

5) право кожної людини не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. Тобто це юридична норма, яка передбачає юридичну відповідальність не тільки за видання такого розпорядження чи наказу, а і за його виконання. Наприклад, у ч. 1 ст. 60 Конституції України 1996 р. проголошено, що «ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази»;

6) право кожної людини на відмову давати свідчення чи пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

7) право кожної людини на презумпцію невинуватості. Тобто людина вважається невинуватою у вчиненні злочину чи іншого правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено вироком (постановою, рішенням) суду. Крім того, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Таким чином, зазначені гарантії є тією ланкою, яка дає змогу здійснити необхідний у правовому статусі людини і громадянина перехід від передбаченої в Конституції та законах можливості до реальної дійсності.

Міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Правосвідомість – це відчуття свого права перед владою, відчуття того, що влада не повинна сміти вимагати від тебе більше, ніж того вимагає закон.

Олександр Круглов

Міжнародний захист прав і свобод. Під міжнародним захистом прав людини розуміють систему міжнародно-правових норм, принципів і стандартів, закріплених у міжнародних договорах універсального, регіонального та локального характеру, які визначають права і свободи людини, зобов'язання держав і міждержавних організацій щодо дотримання, розвитку вказаних прав і свобод, а також міжнародні механізми забезпечення і контролю за дотриманням суб'єктами міжнародного права зобов'язань у цій галузі права і відновленням порушених прав конкретних осіб чи груп населення. Отже, в такому розумінні міжнародний захист прав людини та основних свобод — це галузь сучасного міжнародного права з розвинутою сукупністю інститутів права і належними механізмами забезпечення їх функціонування.

У структурі міжнародного захисту прав людини та основних свобод можна виділити: загальні принципи права, принципи міжнародного права, норми міжнародного права звичаєвого характеру і міжнародно-правові стандарти. Загальні принципи права, будучи спільними для всіх правових систем, надають основним правам людини характеру універсальності, недискримінації, рівності статусу фізичних осіб, відповідності їх прав і обов'язків та ін. У структурі галузі міжнародного захисту прав людини та основних свобод функціонують практично всі принципи міжнародного права. Але найхарактернішими для неї є: принцип загальної поваги прав людини та основних свобод

(стрижневий принцип), принцип самовизначення, принципи протиправної політики колоніалізму, неоколоніалізму й расизму, принцип верховенства права, принцип плюралістичної демократії та ін.

Система міжнародно-правових актів у сфері регламентації прав і свобод людини містить у собі до нинішнього часу близько 300 документів, котрі можна класифікувати як акти універсального характеру, акти спеціального характеру та акти регіонального характеру.

З-поміж міжнародно-правових актів, що мають універсальний (загальновизнаний і глобальний) характер, насамперед варто назвати такі: Статут ООН (прийнятий 24.06.1945), Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948); Конвенція про політичні права жінок (1952); — Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства (1956); — Конвенція про ліквідацію дискримінації у сфері освіти (1960); — Конвенція про ліквідацію дискримінації у сфері праці і занять (1958); — Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1956) та ін. У грудні 1966 р. під егідою ООН були прийняті два дуже важливі документи універсального характеру — Пакт про громадянські та політичні права і Пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Проблема обмеження прав людини

Терещенко Л. В.

Демократія – це, по суті, визнання того, що всі ми як суспільство є відповідальними один за одного.

Генріх Манн

Відповідно до частини 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Конституція України виходячи з міжнародно-правових документів встановила обмеження щодо реалізації деяких прав і свобод людини і громадянина.

Так, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію обмежується законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, яка одержана конфіденційно, або для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34 Конституції). Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і свобод інших людей (ст. 35). На таких самих підставах може бути обмежене право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36). Конституційно встановлюються обмеження щодо права на

проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39) тощо. Всі ці обмеження обґрунтовані необхідністю забезпечення охорони конституційного ладу, національної безпеки, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 64 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63 Конституції. Йдеться про право на: рівність громадян перед законом; громадянство і його зміну; життя; повагу до гідності людини; свободу та недоторканність; звернення до органів державної влади; житло; шлюб; рівність дітей в їх правах; захист прав і свобод; відшкодування за рахунок держави матеріальної і моральної шкоди; знання своїх прав і обов'язків; незворотність дії законів та інших нормативних актів; правову допомогу; необов'язковість виконання явно злочинних розпоряджень чи наказів; неможливість подвійного притягнення до юридичної відповідальності; те, щоб вважатися невинуватим у вчиненні злочину, доки вину не буде доведено в законному порядку; відмову давати свідчення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів.

Перелік цих прав корелюється з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відображає прагнення захистити ті права і свободи, які мають забезпечуватися за будь-яких обставин, в тому числі при введенні надзвичайного або воєнного стану.

Обмеження прав людини і громадянина можливі в умовах введення на всій території України або в окремих її частинах надзвичайного стану.

Розділ 2.
ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Поняття та зміст громадянських прав і свобод людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Не Америка винайшла громадянські права. Правильніше буде сказати, що громадянські права винайшли Америку.

Дж. Картер

Захист права є обов'язком перед суспільством. Хто захищає своє право, той захищає право загалом.

Р. Ієрінг

Громадянські (особисті) права і свободи — це закріплені у конституції і законах держави, а також у міжнародно-правових актах права і свободи особи, які визначають сферу її автономної свободи і забезпечують задоволення нею своїх особистих інтересів. Громадянські (особисті або природні) права й свободи складають першооснову правового статусу людини і громадянина. Більшість із них мають абсолютний характер, тобто є не тільки невідчужуваними, а й не підлягають обмеженню. Ця група прав і свобод громадян забезпечує неприпустимість посягання державних органів, громадських організацій, службових осіб на життя, здоров'я, свободу, честь і гідність людини та неприпустимість свавільного позбавлення її життя.

Термін “громадянські права і свободи” абсолютно не пов'язується з їхньою належністю лише громадянам нашої держави. Специфіка цих прав і свобод полягає в тому, що вони є загальними, надтериторіальними й наднаціональними В даному випадку йдеться про те, що у переважній більшості країн, які підписали і ратифікували Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, вказаними правами і свободами людина наділяється як член громадянського суспільства.

Громадянськими правами володіють всі проживаючі на території України індивіди незалежно від свого правового стану (громадяни України, іноземні громадяни. Більшість із особистих прав і свобод мають абсолютний характер, тобто є не лише невід'ємними, а й такими, що не можуть бути обмежені.

Конституція України закріплює такі громадянські права і свободи: право на життя та право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); право на повагу до своєї гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність і право невідкладно знати про мотиви свого арешту або затримання, від моменту затримання захищати себе особисто і користуватися правовою допомогою захисника, оскаржити затримання в суді (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте життя, право громадян України знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, право на спростування недостовірної інформації про себе і членів сім"і та право вимагати вилучення будь-якої інформації та на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32); свободу пересування, право вільного вибору місця

проживання та право вільно залишати територію України, право громадян України в будь-який час повернутися в Україну (ст. 33); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35); тощо.

Саме щодо зазначеної групи прав у Конституції України встановлені вимоги, відповідно до яких не повинні прийматися закони, які скасовували чи змінювали б громадянські права. Це є важливою гарантією непорушності гідності та свободи людини.

Право людини на життя

Кульчицька О. В. Легенька М. М.

Право – це не те, що хтось надає вам; право – це те, чого ніхто не може вас позбавити.

Р. Кларк

Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Право на життя належить до невід'ємних, основоположних прав людини. Воно закріплене в усіх найважливіших міжнародних договорах про права людини. Суб'єктом права на життя є людина, незалежно від того, чи є вона громадянином України.

З огляду на ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Україна зобов'язана забезпечити право на життя, як і решту конвенційних прав людини, щодо всіх людей, що перебувають під юрисдикцією держави. Саме так і слід розуміти просторову дію ст. 27 Конституції України. Але ні в українському, ні в міжнародному праві не існує єдиного визначення людини.

Згідно із законодавством України людина з'являється в момент народження та зникає після її смерті. Це означає, що українське законодавство не розглядає ненароджену істоту як людину, хоча і може визнавати у випадках, встановлених законом, інтереси «зачатої, але ще не народженої дитини» (ч. 2 ст. 25 ЦК України). Такий підхід збігається з нормами міжнародних договорів України про права людини, згоду на обов'язковість яких надано

Верховною Радою України.

Право на життя містить такі складові: невід'ємність права людини на життя, заборона свавільного позбавлення життя, право захищати своє життя та життя інших людей від протиправних посягань. Визнається право особи позбавити життя іншу людину внаслідок неминучої потреби застосувати силу у випадках, визначених законом.

Головним у статті 27 є проголошення невід'ємності права на життя, яке належить кожній людини, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних переконань, громадянства тощо. Невід'ємність права на життя слід розглядати як наслідок природності цього права. Ніхто, у тому числі Конституція, не наділяють людину правом на життя. Конституція України визнає, що людина має це право в силу лише того факту, що вона є людиною.

Обов'язок захищати життя людини, а отже, й забезпечувати право на життя, покладене Конституцією України на державу. Стаття 27 сформульована передусім саме як безпосередній обов'язок держави (ч. 2 ст. 27). Тому відповідно до Конституції України українська держава приймає на себе певні обов'язки щодо захисту життя людини. Такими обов'язками слід передусім вважати: встановлення юридичної (кримінальної) відповідальності за протиправне посягання на життя людини та протиправне позбавлення її життя; заборону позбавляти будь-яку особу життя свавільно; заборону екстрадиції особи в державу, в якій до неї може бути застосована смертна кара; заборону вислання особи в державу, в якій буде існувати загроза її життю; запровадження організаційно-правових засобів захисту права на життя, зокрема за умов, коли існує висока вірогідність абсолютної загрози життю людини; запровадження правових гарантій захисту особи, яка захищає своє життя і здоров'я чи життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Україна ратифікувала Протокол №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо

скасування смертної кари та відмовилась від смертної кари як способу кримінального покарання. У чинному Кримінальному кодексі України смертна кара вилучена з видів покарань.

Право на життя не належить до абсолютних, тобто не існує абсолютної, нічим не обмеженої заборони позбавляти людину життя. Згідно з ч. 2 ст. 27 Конституції України «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя». В окремих випадках людину може бути позбавлено життя внаслідок неминучої потреби застосувати силу. Але такі випадки, оскільки вони обмежують конституційне право людини, повинні бути встановлені виключно законами України (п. 1 ст. 92 Конституції України). Крім того, на випадки неминучої потреби застосувати сили вказують міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України: «a) при захисті будь-якої людини від незаконного насильства; b) при здійсненні законного арешту або при запобіганні втечі людини, що законно перебуває під вартою; c) у діях, законно вчинених з метою придушення бунту або заколоту» (ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод).

Позбавлення життя при захисті будь-якої людини від незаконного насильства може мати місце або в разі захисту від незаконного насильства власного життя, або в разі захисту від такого насильства іншої особи. Саме це обмеження права на життя передбачає ч. 3 ст. 27 Конституції України.

Законом України «Про Національну поліцію» встановлено підстави та умови застосування заходів примусу (ст. 42), зокрема вогнепальної зброї (ст. 46), поліцейськими при виконанні ними своїх обов'язків. Окремі питання застосування зброї визначені Законом України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», дія якого поширюється на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Національну гвардію Міністерства внутрішніх

справ України, війська Цивільної оборони України та на інші військові формування, створені відповідно до законів України.

Європейський суд з прав людини та інші міжнародні органи по захисту прав людини головними критеріями при правовій оцінці фактів застосування сили, включаючи зброю, під час здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою, вважають домірність, доцільність та абсолютну необхідність.

Проблемними питаннями, які можуть бути пов'язаними із застосуванням ст. 27 Конституції України, є самогубство, евтаназія, аборт. Самогубство – позбавлення людиною самою себе (без сторонньої допомоги) власного фізичного життя, що має місце внаслідок добровільного, обміркованого рішення або внаслідок рішення, що виникає у стані афекту. Сучасна теорія права виходить із загального визнання за особою права свідомо розпоряджатися власним життям. У разі психічного розладу особи, яка скоює або проявляє реальний намір скоїти дії, які становлять безпосередню загрозу для неї або оточуючих, така особа може бути примусово госпіталізована (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу»). Доведення до самогубства згідно з Кримінальним кодексом України є злочином (ст. 120 КК України).

Від самогубства слід відрізняти евтаназію – штучне позбавлення людини життя при наявності волевиявлення з її сторони за допомогою медичних засобів у випадках невиліковної хвороби чи серйозного порушення здоров'я (смертельні травми тощо) цієї людини. Українське законодавство за будь-яких обставин не визнає правомірність евтаназії і кваліфікує її як злочин. У міжнародному праві залишається відкритим питання, чи охоплює право на життя також і обов'язок людини жити, а також, чи може людина за допомогою іншої людини свідомо відмовитися від цього свого права. Практика

міжнародних органів із захисту прав людини залишає це питання на розсуд кожної держави.

Як визначає Всесвітня організація охорони здоров'я: планування сім'ї включає запобігання небажаної вагітності, вільний вибір кількості та часу народження дітей залежно від віку і здоров'я батьків. Право жінки на аборт тісно пов'язане з правом на планування сім'ї, яке включає в себе право на запобігання небажаній вагітності. Права на запобігання небажаній вагітності є комплексним поняттям і включає в себе в тому числі, крім методів контрацепції і здійснення аборту.

Операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності передбачена у строк до 12 тижнів вагітності. В Україні аборт виступає як порушення прав людини у випадку його незаконного проведення, включаючи примушування до аборту. Незаконне проведення аборту тягне за собою кримінальну відповідальність (ст. 134 КК України).

В Україні передбачена комплексна медична допомога вагітній жінці під час небажаної вагітності - організація заходів щодо надання якісної та ефективної медичної допомоги у закладах охорони здоров'я з метою профілактики для уникнення надалі небажаної вагітності, проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності та попередження можливих ускладнень.

Законодавство містить численні норми, що стосуються медичної практики щодо абортів і спрямовані на захист життя та здоров'я жінки. За медичними показаннями можливе штучне переривання вагітності. Умови і порядок її проведення врегульовані «Про порядок штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів» і Додатком II «Переліку соціальних показань, при яких може бути проведено штучне переривання вагітності». У міжнародному праві не міститься положень про заборону або про правомірність абортів.

Стаття 27 закріплює право кожного «захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (ч. 3). Такі дії можуть вчинятись внаслідок необхідної оборони або крайньої необхідності. Необхідною обороною визнаються «дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони» (ч. 1 ст. 36 КК України).

Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч. 2 ст. 36 КК України). Не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода (ч. 2 ст. 39 КК України).

Право людини на повагу до її гідності

Кульчицька О. В.

Відповідно до статті 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам.

Право кожного на повагу до його гідності належить до особистих невід'ємних прав людини. Без визнання його з боку держави і забезпечення належного рівня захисту людина не може бути рівноправним членом суспільства. Саме тому Конституція України гарантує його слідом за проголошенням рівності конституційних прав і свобод.

У зв'язку з цим, держава має не лише утримуватися від посягання на гідність особи, а й зобов'язана забезпечити дієвий захист всім особам від таких посягань з боку третіх осіб.

Як етична і правова категорія гідність включає усвідомлення особою і оточуючими факту володіння нею сукупністю певних моральних і інтелектуальних властивостей, а також її повагу до самої себе. Гідність особи визначається не лише самооцінкою суб'єкта, а й його об'єктивною оцінкою іншими людьми. Проте незалежно від останньої і в тих випадках, коли особа через хворобливий психічний стан не здатна до соціально усвідомленої поведінки, її гідність охороняється державою.

Саме тому ч. 2 даної статті закріплює, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ця конституційна норма відтворює відповідні положення ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 7

Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод(далі – Конвенція), Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження не знає винятків, а тому не допускає порушень й у період війни або іншого надзвичайного стану, що прямо зазначено в ч. 2 ст. 64 Конституції України. Така абсолютна заборона підтверджує, що право, гарантоване цією статтею, втілює одну з основоположних цінностей демократичної держави.

У частині 2 ст. 28 названі основні категорії, які містять градацію жорстокості поводження з людиною або її покарання. Тлумачення цих категорій має здійснюватися з урахуванням загальновизнаних міжнародних стандартів, а також Європейського суду з прав людини. Відповідно до ст. 1 Конвенції «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона запідозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. До цього терміну не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково.

Слід разом з тим враховувати, що в деяких випадках, прямо визначених у законі, компетентні державні органи

мають право приймати рішення та вчиняти певні дії, які хоча й спричинюють особі моральні або фізичні переживання, проте ґрунтуються виключно на законі і обумовлюються необхідністю досягнення соціально значущої мети. Ці дії та рішення не можуть бути визнані як такі, що принижують гідність особи. Особливо це стосується сфери кримінального судочинства, де широко застосовуються заходи кримінально-процесуального примусу, які так чи інакше обмежують конституційні права людини.

Враховуючи це, чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає низку етичних засад, дотримання яких є обов'язковим для осіб, які здійснюють кримінальне судочинство.

Ці правила набувають значення гарантій від спричинення особі невиправданої моральної шкоди в ході кримінально-процесуальної діяльності. Так, наприклад, важливе положення загального характеру, дотримання якого є обов'язковим при провадженні процесуальних дій, містить КПК України: «забороняється домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів». Відповідно до КПК України учасники особистого обшуку або виїмки в особи предметів і документів повинні бути однієї статі з особою, яку обшукують чи у якої проводиться виїмка. При освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю її оголювати, слідчий не вправі бути присутнім. При освідуванні також не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я (КПК України). Відтворення обстановки і обставин події допускається при умові, коли виконувані дії не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їх здоров'я (КПК України).

Особи, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, підлягають обшуку, медичному огляду,

дактилоскопіюванню і фотографуванню. Речі, які є при них, а також передачі і посилки, що надходять на їхнє ім'я, також підлягають огляду, а листування – перегляду. Крім того, у випадках і порядку, передбачених Законом України «Про попереднє ув'язнення», адміністрація місця попереднього ув'язнення має право застосовувати щодо осіб, взятих під варту, заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Тримання осіб, взятих під варту, здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини, інших міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими і не може поєднуватися з навмисними діями, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність.

Важливою гарантією від свавільного втручання в особисте життя людини з боку державних органів є запроваджений Конституцією України судовий порядок прийняття рішення про проведення тих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які суттєво обмежують конституційні права та свободи. Зокрема, зняття інформації з каналів зв'язку та накладення арешту на кореспонденцію , огляд та обшук житла чи іншого володіння особи, поміщення обвинуваченого у медичний заклад для проведення судово-медичної або судово-психіатричної експертизи здійснюються виключно на підставі постанови суду.

Заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та зброя можуть бути застосовані до правопорушників виключно на підставі та в порядку, встановлених законами України «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», Кримінально-виконавчим кодексом України.

Будучи особистим немайновим правом, що забезпечує соціальне буття фізичної особи, право на повагу до гідності та честі захищається й нормами ЦК. Відповідно до статей 277, 280, 297 ЦК України фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі

та відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, а також на відповідь і спростування цієї інформації.

Гарантією забезпечення права кожного на повагу до його гідності є й передбачена законами України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу» можливість проходження громадянами України альтернативної служби. Таке право надається, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням особи і вона належить до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, тобто катування, відповідно до ст. 127 КК України є злочином і тягне за собою кримінальну відповідальність. Злочинними згідно із ст. 373 КК України є й дії, які виражаються в примушуванні давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання чи досудове слідство.

Як посягання на гідність особи розглядається й провадження медичних, наукових чи інших дослідів надлюдиною без її вільної згоди. Тому ч. 3 ст. 28 категорично забороняє таке втручання. Згода на провадження дослідів може бути визнана вільною лише за умови, що особа, яка її дає, повністю обізнана про характер і наслідки дослідів і повністю усвідомлює пов'язану з ними небезпеку.

Правові гарантії недоторканності особи в даному аспекті закріплені в чинному законодавстві України. Так, відповідно до ст. 42 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи) медичне втручання

(застосування методів діагностики, профілактики або лікування, пов'язаних із впливом на організм людини) допускається лише в тому разі, коли воно не може завдати шкоди пацієнту. Ризиковані методи діагностики, профілактики або лікування визнаються допустимими, якщо вони відповідають сучасним науково обґрунтованим вимогам, спрямовані на відвернення реальної загрози життю та здоров'ю пацієнта, застосовуються за згодою інформованого про їх можливі шкідливі наслідки пацієнта, а лікар вживає всіх належних у таких випадках заходів для відвернення шкоди його життю та здоров'ю.

Для застосування методів діагностики, профілактики та лікування необхідна згода інформованого пацієнта. Щодо пацієнта, який не досяг віку 15 років, а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. У невідкладних випадках, коли реальна загроза життю хворого є наявною, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Якщо і після цього пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання — засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків.

Застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається із суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя, гласності застосування експерименту, повної інформованості і добровільної згоди особи, яка підлягає експерименту, щодо вимог його застосування, а також за умови збереження в необхідних випадках лікарської таємниці. Забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту

на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою дослідження(ст. 45 Основ).

Закон України «Про донорство крові та її компонентів» та ст. 46 Основ забороняють примусове взяття донорської крові та її компонентів. При цьому донорство дозволяється лише за умови, що здоров'ю донора не буде заподіяно шкоди. Клінічні випробування лікарських засобів відповідно до ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» проводяться за наявності письмової згоди пацієнта (добровольця) на участь у їх проведенні або письмової згоди його законного представника на проведення клінічних випробувань за участю неповнолітнього або недієздатного пацієнта. При цьому пацієнт або його законний представник повинен отримати інформацію щодо суті та можливих наслідків випробувань, властивостей лікарського засобу, його очікуваної ефективності, ступеня ризику.

Госпіталізація особи до психіатричного закладу відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» за загальним правилом здійснюється добровільно – на її прохання або за її усвідомленою згодою. Проте особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу і без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах та при встановленні в неї тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Якщо особа вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або вчинила злочин у стані обмеженої осудності чи після його вчинення захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання, до неї можуть бути застосовані примусові

заходи медичного характеру. За чинним КК України такі заходи застосовуються виключно на підставі рішення суду. Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб судом застосовуються такі заходи: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу з посиленим наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом. Підстави застосування цих примусових заходів медичного характеру визначені ст. 94 КК

Право людини на свободу та особисту недоторканність

Кульчицька О. В.

Право на свободу та особисту недоторканність є одним з фундаментальних і невідчужуваних особистих прав людини, яке закріплено міжнародним співтовариством у ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), а також інших загальновизнаних міжнародних документах.

Інститут недоторканності включає фізичну і духовну недоторканність, свободу діяти, розпоряджатися собою, тобто не перебувати під контролем.

Відповідно до статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Право на свободу та особисту недоторканність належить до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, і тому захищається нормами Цивільного кодексу України. Відповідно до ст. 288 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних чи психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують це право. Закон також забороняє фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних (ст. 289 ЦК).

Будучи за своїм характером природним, право на свободу та особисту недоторканність разом з тим не є абсолютним, адже трапляються випадки, коли захист легітимного суспільного інтересу, прав та свобод інших осіб потребує його обмеження і тому є соціально виправданим. Перш за все це стосується сфери

кримінального судочинства, де стикаються суспільні та особисті інтереси, виникають гострі конфліктні ситуації, розв'язання яких потребує застосування заходів процесуального примусу. Надаючи можливість компетентним державним органам їх застосовувати, держава має на меті запобігти зловживанню правом з тим, щоб реалізація конституційних прав і свобод однієї особи не шкодила правам і свободам інших.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Реальність права на свободу та особисту недоторканність спирається на систему юридичних механізмів, що забезпечують його дію і тому набувають значення юридичних гарантій. Найважливішими з них є встановлений Конституцією України судовий порядок арешту та взяття під варту, чітка регламентація в галузевому законодавстві підстав та строків цих примусових заходів. Судова процедура суттєво підвищує

рівень захисту прав та свобод, оскільки містить низку гарантій від свавільного їх обмеження, сприяє винесенню законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення.

Слід звернути увагу на те, що, проголошуючи неможливість бути заарештованим або взятим під варту інакше як за вмотивованим рішенням суду, Конституція України тим самим відносить до судової юрисдикції не тільки вирішення питання про застосування арешту як виду кримінального покарання або заходу адміністративного примусу, а й також обрання як запобіжного заходу взяття під варту в зв'язку із підозрою чи обвинуваченням особи у вчиненні злочину. При тлумаченні даної статті треба враховувати, що відповідно до ст. 60 Кримінального кодексу України (далі – КК) та ст. 32 Кодексу України про адміністративні правопорушення арешт є видом кримінального покарання та адміністративним стягненням.

Як вид кримінального покарання арешт полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Він не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років.

Адміністративний арешт встановлюється лише у виключних випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб. Він також не може застосовуватися до вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до дванадцяти років, до осіб, які не досягай вісімнадцяти років, до інвалідів першої і другої групи.

Взяття під варту є запобіжним заходом, який обирається щодо підозрюваного або обвинуваченого на досудовому розслідуванні, а щодо підсудного – в судовому розгляді кримінальної справи (Кримінальний процесуальний кодекс України – далі – КПК). Загальний строк тримання під вартою під час досудового розслідування дорівнює двом місяцям. На відміну від досудового розслідування, в судовому розгляді кримінальної справи строку тримання під вартою

підсудного чинним законодавством України не встановлено, тобто цей запобіжний захід може діяти протягом судового розгляду кримінальної справи.

Взяття під варту застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки (КПК) і коли є достатні підстави вважати, що особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні такого злочину, може ухилитися від слідства і суду або виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність (КПК).

У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі і на строк не більше трьох років. Це можливо, наприклад, тоді, коли особа не має постійного місця проживання, зловживає спиртними напоями чи вживає наркотичні засоби, продовжує вчиняти злочини, підтримує соціальні зв'язки негативного характеру, порушила умови запобіжного заходу, не пов'язаного із позбавленням волі, раніше ухилялася від слідства, суду чи виконання судових рішень або ж коли особу підозрюваного взагалі не встановлено. Винятковість даного випадку має бути обґрунтована у поданні про обрання запобіжного заходу і постанові судді.

Підстави, строки та порядок взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту детально регламентовано КПК. Згідно з ним, у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосовувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин має бути перевірена судом. Порядок та процесуальні гарантії додержання прав затриманого регламентовано КПК.

Суттєвою гарантією додержання прав затриманого та заарештованого є правова допомога захисника. Надання Конституцією України кожному затриманому права у будь-

який час оскаржити в суді своє затримання є важливим кроком на шляху демократизації кримінального процесу, розширення його змагальних засад, гармонізації з європейськими стандартами у галузі прав людини. Отже, така процедура, що отримала назву «habeascorpus», передбачає наявність судового контролю за законністю та обґрунтованістю затримання.

Завідомо незаконне затримання, арешт або тримання під вартою відповідно до ст. 371 ККУ є злочином проти правосуддя, який тягне за собою застосування щодо винних кримінальної відповідальності.

У разі постановлення щодо підсудного виправдувального вироку суду, встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали чи постанови про повернення справи на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд) факту незаконного взяття і тримання під вартою, закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину, закриття справи про адміністративне правопорушення у особи виникає право на відшкодування шкоди, завданої незаконним взяттям і триманням її під вартою, незаконним застосуванням адміністративного арешту. Порядок і правові умови відшкодування передбачено Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду».

Вимога Конституції України про негайне повідомлення родичів заарештованого та затриманого спрямована на захист його прав та законних інтересів. Крім етичної мотивації, ця конституційна норма має значення процесуальної гарантії, оскільки, будучи повідомленими, родичі підозрюваного, обвинуваченого мають реальну можливість запросити захисника до участі в провадженні. Це положення конкретизоване в КПК, відповідно до якої

про арешт підозрюваного або обвинуваченого і його місце перебування слідчий зобов'язаний повідомити його дружину чи іншого родича, а також сповістити за місцем його роботи.

Якщо обвинувачений є іноземним громадянином, то відповідно до КПК постанова про взяття його під варту направляється в Міністерство закордонних справ України. Проте на вимогу Віденської конвенції про консульські зносини правоохоронні органи України повинні сповіщати іноземні дипломатичні представництва не тільки про взяття під варту іноземних громадян на території України, а й про їх затримання або позбавлення волі за вироками українських судів. При цьому консульські посадові особи мають право на відвідування затриманих або взятих під варту громадян держави, яку вони представляють, та на вільні зносини з компетентними органами України.

Право людини на недоторканність житла

Кульчицька О. В.

Влада, основана на хибній ідеї, приречена на загибель від власного свавілля.

В. Короленко

Відповідно до статті 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією із складових особистої недоторканності та тісно пов'язана з правом на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантованого ст. 32 Конституції України. Саме тому ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) комплексно декларує ці права: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції». У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – Суд) неодноразово підкреслював, що за цією статтею Конвенції держава виконає свої зобов'язання не тільки якщо просто утримається від дій, що ці права порушують, а за умови, що буде діяти за певних обставин таким чином, щоб гарантувати їх забезпечення.

Виходячи з того, що наведені права доповнюють одне одного, зазначимо, що конституційне положення щодо

недоторканності житла чи іншого володіння особи означає не тільки заборону входити до нього всупереч волі осіб, які в ньому проживають на легальних підставах, а й заборону розголошувати все, що в ньому діється. Недоторканними відповідно до коментованої статті є й особисті речі, документи, кореспонденція, інші особисті папери та майно, що зберігаються у житлі чи іншому володінні особи.

Під житлом розуміють не тільки місце постійного проживання особи, а й місце її тимчасового, переважного проживання або перебування. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в постанові від 28 березня 2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства», під житлом треба розуміти: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо).

Конституція України гарантує недоторканність не тільки житла, а й іншого володіння особи. Пленум Верховного Суду в згаданій постанові зазначив, що як «інше володіння» слід розуміти такі об'єкти (природного походження та штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть

бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера сховища вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо.

Право на недоторканність житла належить усім особам, які в ньому проживають. Тому не є його порушенням випадки, коли примусово до житла уселяється особа, яка має на це законне право (відповідно до ч. 2 ст. 79 Закону України «Про виконавче провадження» примусове вселення полягає у забезпеченні державним виконавцем безперешкодного входження стягувача у приміщення, зазначене у виконавчому документі, та його проживання (перебування) в ньому). Водночас уселення у житло особи, яка не має на це відповідних підстав, розцінюється як самовільне і відповідно до чинного законодавства тягне за собою юридичну відповідальність, а особа піддягає виселенню, яке полягає у звільненні приміщення, зазначеного у виконавчому документі, від особи (осіб), яка виселяється, її майна, домашніх тварин та у забороні даній особі користуватися цим приміщенням (ч. 4 ст. 78 Закону України «Про виконавче провадження»).

Конституція захищає володільця житла, а також інших осіб, які в ньому проживають, від незаконних посягань будь-яких інших осіб, зокрема представників влади, посадових, приватних осіб тощо. Проте гарантоване Конституцією право може бути обмежене за наявності передбачених законом підстав. До таких належать необхідність провадження оперативно-розшукових заходів та слідчих дій з метою розкриття та розслідування злочину (проникнення у житло чи інше володіння особи, проведення обшуку, огляду, виїмки), виконання судових рішень, здійснення адміністративного нагляду. Окрему групу підстав для вчинення законного проникнення до житла чи іншого володіння особи становлять випадки надзвичайного характеру, коли це пов’язане з необхідністю врятування

людей або майна, ліквідації аварій, пожеж тощо. Конвенція передбачає аналогічні підстави обмеження даного права.

Конституцією України передбачено, що проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку не допускається інакше як за вмотивованим рішенням суду. Тобто обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи можливе виключно на підставі вмотивованого судового рішення. Розгляд судом матеріалів для надання дозволу на провадження зазначених дій здійснюється з додержанням таємниці досудового слідства.

Порядок провадження обшуку та огляду детально врегульовано чинним Кримінально-процесуальним кодексом України.

Негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи являє собою оперативно-розшуковий захід, який відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» проводиться за рішенням суду, прийнятим за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника. Про отримання такого дозволу суду або про відмову в ньому зазначені особи протягом доби повідомляють прокурору, який здійснює нагляд за цією діяльністю.

Негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи проводиться виключно з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Крім того, обмеження конституційних прав шляхом проникнення до житла, як і іншими передбаченими законом оперативно-розшуковими заходами, здійснюється лише щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого злочину.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав та оскаржити ці дії прокурору або до суду.

Частина третя зазначеної статті передбачає випадки, коли обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи може бути здійснено в іншому встановленому законом порядку. Такі випадки мають невідкладний характер і пов'язані із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Користуючись вимогою крайньої необхідності, з метою захисту соціально значущих цінностей компетентні державні органи мають право проникати до житла чи іншого володіння особи, проводити в них обшук та огляд і без попереднього рішення суду.

Підстави та порядок провадження цих дій регламентовано чинним законодавством України та відомчими нормативними актами.

Так, наприклад, працівники пожежної охорони відповідно до ст. 34 Закону України «Про пожежну безпеку» під час гасіння пожеж мають право на безперешкодний доступ у всі жилі, виробничі та інші приміщення, а також вживати будь-яких заходів, спрямованих на рятування людей, запобігання поширенню вогню та на ліквідацію пожеж. При цьому матеріальні збитки, пов'язані з пошкодженням майна під час гасіння пожежі, пожежна охорона не відшкодовує.

У разі введення в Україні надзвичайного стану в зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку компетентні державні органи додатково можуть здійснювати такі заходи: перевіряти документи у громадян, а в необхідних випадках – проводити особистий огляд, огляд речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян (ст. 18 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Відповідно до КПК у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обшук житла чи іншого володіння особи

може бути проведено без постанови судді. При цьому в протоколі зазначаються причини, що обумовили невідкладне проведення обшуку. Протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий зобов'язаний направити копію протоколу обшуку прокуророві.

Аналогічні підстави кримінально-процесуальний закон встановлює й щодо проведення огляду житла чи іншого володіння особи без рішення суду. Крім того, останнє не потребується й в тих випадках, коли є письмова згода володільця на проведення даної слідчої дії. Копія протоколу, в якому зазначені причини, що обумовили проведення огляд у без постанови судді, протягом доби направляється слідчим прокурору, який здійснює нагляд за досудовим слідством (КПК).

Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, є злочином і тягнуть за собою кримінальну відповідальність за ст. 162 КК. Якщо ж проникнення до житла здійснене з метою викрадення чужого майна, дії винної особи кваліфікуються відповідно як крадіжка, грабіж або розбій (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК).

Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

Кульчицька О. В.

Влада не може вимагати поваги до закону,
якщо сама його не поважає.

О. Коні

Відповідно до статті 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Право кожного на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тісно пов'язане з правом на невтручання до особистого і сімейного життя, передбаченого ст. 32 Конституції. Проте положення зазначеної статті виходять за межі виключно приватного життя людини і не можуть бути зведені тільки до забезпечення особистої або сімейної таємниці. Вони рівною мірою стосуються й сфери службових, ділових та інших суспільних відносин.

Будучи невід'ємним правом людини, яке забезпечує її особисту недоторканність, воно гарантується основними міжнародними документами у галузі прав людини – Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) тощо.

Під листуванням слід розуміти обмін поштовими відправленнями, які передаються поштовим зв'язком.

Під телефонними розмовами розуміють обмін інформацією голосом у реальному часі з використанням телекомунікаційних мереж.

Телеграфна кореспонденція – це повідомлення, що передаються телеграфом.

Інша кореспонденція – це повідомлення громадян, які передаються за допомогою інших, крім описаних вище, засобів зв'язку. Наприклад, це можуть бути повідомлення, зроблені громадянином по телефаксу, пейджинговим зв'язком, іншими телекомунікаціями, тощо.

Гарантія недоторканності повинна поширюватися й на інші, крім зазначених, види повідомлень – листи, що передаються через кур'єра, друзів, знайомих, інформацію, яка одержується відомчим шляхом.

Слід мати на увазі, що особа, використовуючи телекомунікативні або поштові послуги, довіряє провайдерам телекомунікації чи операторам поштового зв'язку не самий зміст своїх відправлень або повідомлень, а лише передачу кореспонденції або технічне забезпечення обміном інформацією. Саме тому на суб'єктів, які надають послуги поштового зв'язку, та суб'єктів ринку телекомунікації законом покладено обов'язок зберігання таємниці листування та телефонних розмов. Зокрема, відповідно до Закону України «Про поштовий зв'язок» забезпечення прав користувачів на таємницю інформації у сфері надання послуг поштового зв'язку є однією із основних засад діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку (ст. 3). Таємниця поштових відправлень, у тому числі листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилаються (передаються) засобами зв'язку, гарантується Конституцією та законодавством України. Оператори вживають організаційно-технічних заходів щодо захисту інформації згідно із законодавством України. Виїмка та огляд письмової кореспонденції, вкладень в інших поштових відправленнях, одержання будь-яких довідок щодо них

заборонено, крім випадків, визначених законом (ст. 6).

Закон України «Про телекомунікації» проголошує, що зняття інформації з телекомунікаційних мереж заборонене, крім випадків, передбачених законом. Оператори, провайдери телекомунікацій зобов'язані вживати відповідно до законодавства технічних та організаційних заходів із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом про організацію телекомунікаційних мереж та інформації, що передається цими мережами (ст. 9). Персонал оператора, провайдера телекомунікацій несе відповідальність за порушення вимог законодавства України щодо збереження таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 41).

Проте право на конфіденційність листування та телефонних розмов не є абсолютним. Дана стаття Конституції передбачає можливість встановлення винятків у випадках, передбачених законом. Вони можуть мати місце виключно за рішенням суду і тільки з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Встановлені Конституцією підстави обмеження цього права аналогічні відповідним положенням ст. 8 Конвенції: «Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

Сферою найчастішого застосування обмежуючих дане право заходів є кримінальне судочинство. Тому особливе значення при правовому регулюванні оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності

набувають гарантії збереження особистої таємниці, забезпечення права кожного на невтручання до особистого життя, конфіденційність листування та телефонних розмов.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку можуть бути застосовані лише за наявності достатніх підстав вважати, що у листах, телеграфній та іншій кореспонденції підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам або інших осіб підозрюваному чи обвинуваченому, а також в інформації, якою вони обмінюються за допомогою засобів зв'язку, містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення, і якщо іншими способами отримати ці дані неможливо. До кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, належать: прості та рекомендовані листи, поштові картки, сектограми, дрібні пакети, бандеролі всіх видів (прості, цінні, рекомендовані), посилки, поштові контейнери, перекази, міжнародні відправлення з оголошеною цінністю, телеграми, прямі поштові контейнери, радіограми тощо. Тобто перелік кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, слід визначати не лише виходячи із КПК, але й враховуючи положення ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок».

До видів каналів зв'язку, з яких може бути знята інформація, належать технічні канали зв'язку: телефони, мобільні засоби телефонного, електронного чи радіозв'язку, комп'ютерна мережа зв'язку тощо.

За загальним правилом накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку можуть бути застосовані після порушення кримінальної справи і тільки щодо підозрюваного або обвинуваченого. Проте з метою запобігти злочинові ці слідчі дії можуть бути здійснені й до порушення кримінальної справи.

Рішення про накладення арешту на кореспонденцію або зняття інформації з каналів зв'язку за поданням слідчого, погодженим з прокурором, приймає голова

апеляційного суду або його заступник. Запровадження Конституцією України судового порядку прийняття даного рішення відповідає європейським стандартам у галузі прав людини.

Як оперативно-розшукові заходи зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією також проводяться за рішенням суду, прийнятим за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника. Про отримання такого дозволу суду або про відмову в ньому ці особи повідомляють прокурору протягом доби.

Застосування цих заходів проводиться виключно з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

За результатами здійснення зазначених оперативно-розшукових заходів складається протокол з відповідними додатками, який згідно з КПК України, ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» може бути використаний як джерело доказів у кримінальному судочинстві.

Особливо в контексті зазначеної статті слід зупинитися на проблемі забезпечення конфіденційності спілкування підозрюваного, обвинуваченого, підсудного із захисником. Ефективність діяльності захисника є невід'ємною від правових механізмів, що гарантують його професійну свободу. Згідно з КПК, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру» документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків при участі в справі, не підлягають огляду, розголошенню або вилученню без його згоди. Такою ж мірою вимоги цих статей слід поширювати й на кореспонденцію, якою обмінюються захисник із своїм підзахисним.

У слідчій та судовій практиці трапляються випадки, коли обмеження права кожного на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції може перетворюватися на захід забезпечення охорони та захисту прав і законних інтересів громадян. Йдеться, зокрема, про випадки існування реальної загрози життю, здоров'ю, житлу або майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Заходи, спрямовані на їх охорону, як правило, здійснюються за їх згодою з метою забезпечення їх особистої безпеки і відповідно до Конституції України, законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та ін.

Під забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, розуміють здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Законодавством України також передбачено певні обмеження права кожного на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, пов'язані з особливостями правового статусу окремих осіб. Зокрема, відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення» передачі і посилки осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, що надходять на їх ім'я, підлягають огляду, а листування – перегляду (статті 7, 13). Кримінально-виконавчим кодексом України це право обмежується щодо осіб, засуджених до позбавлення волі, оскільки кореспонденція, яку вони одержують і відправляють, піддягає перегляду, а телефонні розмови, право на які вони мають чотири рази протягом року

тривалістю до п’ятнадцяти хвилин, — проводяться під контролем адміністрації (статті 110, 112, 113 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є особистим немайновим правом фізичної особи, тому вона має право на захист від протиправних посягань інших осіб способами, встановленими главою 3 Цивільного кодексу України, а також іншими способами, відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення (статті 270, 275 ЦКУ).

Якщо при провадженні у кримінальній справі право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції було безпідставно порушено, у разі постановлення щодо неї виправдувального вироку суду, закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину, шкода, завдана органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, підлягає відшкодуванню. Крім того, якщо протягом шести місяців після проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства, не було прийнято рішення про порушення за результатами цих заходів кримінальної справи або таке рішення було скасовано, завдана особі шкода також підлягає відшкодуванню.

Правовою основою відшкодування шкоди, завданої порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції під час досудового розслідування кримінальної справи і провадження оперативно-розшукової діяльності, є Конституція України (ч. 4 ст. 62), Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду»,

Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України.

Особа, винна у вчиненні дій, що порушують гарантоване статтею право, підлягає кримінальній відповідальності за ст. 163 ККУ.

Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя

Кульчицька О. В., Легенька М. М.

Відповідно до статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в своє особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Особисте життя кожної людини гармонійно взаємодіє з її суспільним життям. У цьому обидві форми соціального існування людини неподільні й рівнозначні. Проте найбільш вразливим для можливих втручань є особисте життя. Конституційна норма закріплює неприпустимість втручання в особисте та сімейне життя фізичної особи. Винятки визначаються безпосередньо Конституцією України.

Разом з тим, сучасні міжнародні та національні стандарти, проголошують, що основоположними правами людини і громадянина є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до її честі та гідності, а

заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві.

Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від усіх форм та проявів насильства, у тому числі захист від насильства, що вчиняється з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб.

А отже реагування держави на випадки домашнього насильства не може вважатися втручанням в особисте і сімейне життя з боку держави.

Розгалужену систему норм, спрямованих як на регулювання, так і охорону та захист особистих немайнових прав фізичної особи, містить Цивільний кодекс України, де цим питанням присвячена Книга друга. Саме в ЦКУ (зокрема, у ст. 301) закріплені численні гарантії недоторканності особистого життя – фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб; фізична особа має право на збереження у таємниці свого особистого життя; обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, якщо вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду.

Потреба в особистому житті перебуває за межами права, але право виражає, закріплює цю потребу та забезпечує її задоволення. Воно лише в найзагальніших рисах впливає на характер взаємовідносин між людьми у сфері особистого життя, оскільки ці відносини регулюються перш за все нормами моралі. Вся сфера сімейного життя, дружніх та інших особистих стосунків охоплюється поняттям особистого життя. Право на особисте життя означає надану людині й гарантовану державою можливість контролювати інформацію про саму себе, не допускати розголошення відомостей особистого, інтимного характеру. Право людини на особисте життя — це також можливість її безперешкодного спілкування з іншими людьми.

Право на особисте життя включає в себе не тільки забезпечення його недоторканності, але й забезпечення таємниць цього життя.

Інформаційна сфера соціального буття тісно пов'язана з особистим життям кожної людини. Інформація віднесена ст. 200 ЦКУ до нематеріальних благ, які є об'єктами цивільних прав і обов'язків. Хоча ст. 34 Конституції гарантує право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, такі можливості обмежуються щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу. Такі дії не допускаються без згоди особи, інформація про яку збирається.

Ці конституційні положення деталізовані в ЦКУ (ст. 302), а також в інших законодавчих актах, зокрема в Законі України «Про інформацію».

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про інформацію» поняттям «інформації про особу» охоплюються документовані або публічно оголошені відомості про особу, які включають дані про національність, освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження. Дані про особу належать до конфіденційної інформації (тобто до інформації, яка має обмежений доступ). Фізична особа з будь-яких мотивів може обмежувати доступ до такої інформації. Виняток встановлений для випадків, які пов'язані з реалізацією інтересів національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Ці випадки визначаються виключно законами. У період збирання інформації про особу вона має право знати, які саме відомості збираються і з якою метою. З метою забезпечення своїх прав та інтересів у цей період особа має право доступу до цієї інформації, а також вправі заперечувати її правильність, повноту тощо.

Законодавство України про інформацію визначає серед гарантій, що забезпечують конституційні права громадян у сфері поширення особистої інформації, такі:

— обов'язок державних органів та їх посадових осіб вживати всіх необхідних заходів щодо запобігання несанкціонованому доступу до інформації про фізичну особу;

— заборона доступу сторонніх осіб до відомостей про іншу особу, зібраних відповідно до чинного законодавства державними органами та їх посадовими особами;

— заборона зберігання інформації про особу довше, ніж це необхідно для законно встановленої мети;

— вимога про максимальне обмеження необхідної кількості даних про фізичну особу, яку можна одержати законним шляхом, а також можливість їх використовувати лише для законно встановленої мети.

Крім того, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, інформаційні системи яких вміщують інформацію про фізичних осіб, зобов'язані надавати їх безперешкодно і безкоштовно на вимогу осіб, яких вона стосується. Винятки з цього правила встановлюються, зокрема, Законом України «Про державну таємницю», основами законодавства про охорону здоров'я, іншими законодавчими актами.

У тісному зв'язку з правом на особисте життя та його таємницю знаходяться права на особисті папери (статті 303-305 ЦКУ) та на таємницю кореспонденції (ст. 305 ЦКУ). Право на недоторканність особистої документації є невід'ємною складовою забезпечення особистого статусу громадянина.

Кожна фізична особа має право на захист своїх особистих не- майнових прав, у тому числі права на невтручання в особисте і сімейне життя від будь-яких протиправних посягань інших осіб.

Стаття 274 ЦКУ передбачає, що захист особистих немайнових прав може здійснюватися способами, передбаченими для захисту будь-яких порушених цивільних прав, а також іншими способами відповідно до особливостей саме особистих немайнових прав. Зокрема,

ст. 277 ЦКУ закріплює право на спростування недостовірної інформації.

Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. Якщо поширення такої недостовірної інформації здійснено у друкованих або інших засобах масової інформації, особа вправі вимагати спростування недостовірної інформації у тому ж засобі інформації. Слід особливо підкреслити, що спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила, вирішальним є самий факт недостовірності інформації.

Статті 277-279 ЦКУ містять детальну регламентацію умов, порядку і правових наслідків спростування недостовірної інформації. Окрім зазначених можливостей для особи, чиї права порушені поширенням недостовірної інформації, передбачено право на відшкодування завданої майнової та (або) моральної шкоди (ст. 280 ЦКУ).

Під майновою шкодою розуміють збитки, які завдані особі в разі порушення її цивільних прав. Згідно зі ст. 22 ЦКУ до збитків належать:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа понесла або мусить понести для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються за загальним правилом у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Поняття та ознаки моральної шкоди, а також умови і спосіб її відшкодування визначаються ст. 23 ЦКУ, яка, зокрема, передбачає, що моральна шкода може полягати в

тому числі, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи. Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Відшкодування моральної шкоди здійснюється незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язане з розміром цього відшкодування.

Право людини на вільне пересування, вільний вибір місця проживання

Кульчицька О. В.

Відповідно до статті 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Право на свободу пересування є фундаментальним правом природно-правового походження та складається із таких основних складових: право фізичної особи на в'їзд і на виїзд з території країни, на якій вона перебуває, право вільного пересування у межах цієї території, у тому числі право на вільний вибір місця проживання. Слід зазначити, що це конституційне право належить всім фізичним особам: громадянам України, іноземцям та особам без громадянства.

Це право закріплюється Загальною декларацією з прав людини (ст. 13), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (ст. 12), Протоколом № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ст. 2), а також іншими багатосторонніми та двосторонніми міжнародними актами.

Громадянин кожної країни має право залишати свою країну як тимчасово, так й остаточно без розрізнення, привілеїв та дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, народження та іншого статусу, за мовними та іншими ознаками.

Держава не може висувати вимогу особі відмовитись від свого громадянства як умови реалізації права залишати

свою країну та позбавляти громадянства після виїзду із країни як результат цього виїзду. Це право може бути обмежене лише законом, а правомірність такого обмеження повинна визначатися судом із застосуванням принципу пропорційності. Ці обмеження повинні бути чіткими та конкретними, несвавільними й не порушувати сутність цього права. Те саме стосується й права громадянина повертатися у свою країну та права іноземця залишати територію країни перебування.

Крім того, не можуть висуватися вимоги про будь-яку заставу або про інші внески фінансового характеру для забезпечення репатріації, а також грошові та інші економічні вимоги як умова виїзду. Це правило не поширюється на зобов'язання особи щодо держави та інших осіб, які необхідно виконати. У цьому випадку громадянину повинна бути надана можливість виконання своїх зобов'язань перед виїздом (наприклад, виконати рішення суду). Громадянин, який остаточно виїжджає із країни, має право продати свою власність та вивезти із країни кошти, які отримані від її продажу.

Кожна особа – громадянин своєї країни – має право повернутися у свою країну незалежно від політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового цензу та інших критеріїв. Ніхто не може бути свавільно позбавлений громадянства або примушений до відмови від громадянства з метою позбавлення права повертатися у свою країну. Саме тому у ч. 2 зазначеної статті спеціально закріплюється право громадянина України в будь-який час повернутися в Україну.

Кожен іноземець, який на законних підставах перебуває в іншій країні, має право вільно залишати територію країни перебування, це право не може бути свавільно обмежене. При реалізації цього права іноземці не можуть бути позбавлені дипломатичної (консульської) допомоги дипломатичної установи своєї країни.

Громадянин своєї країни має право безперешкодно

отримати проїзний документ для виїзду із своєї країни (закордонний, службовий або дипломатичний паспорт, посвідчення особи моряка). Випадки у відмові щодо надання проїзних документів повинні бути передбачені законом та носити тимчасовий характер.

Особа, якій відмовлено у видачі проїзного документа або у дозволі виїхати з країни або повернутися у свою країну, має право на справедливий, незалежний та безсторонній суд, судові слухання повинні бути публічними. Рішення органів державної влади щодо права особи на вільне пересування повинно прийматися в конкретно визначений період часу або в розумний строк. У разі відмови у видачі або анулювання проїзного документа особа повинна бути поінформована про це в чіткій та зрозумілій формі.

Зазначена стаття не містить переліку конституційних обмежень на реалізацію права на свободу пересування, які можуть бути встановлені законом, тому застосовувати та тлумачити цю конституційну норму, у тому числі щодо конституційності обмежень, слід у контексті практики Європейського суду з прав людини, яка склалася щодо ст. 2 Протоколу № 4 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка має назву «Свобода пересування». Перелік цих обмежень викладений у ч. 3 цієї статті, а саме ті, що встановлені законом, і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Суд при вирішенні питання правомірності (конвенційності) обмежень за ст. 2 Протоколу № 4 сформулював три основних стандарти, що мають кумулятивне (спільне) застосування: «встановлене законом», «легітимна мета» та «необхідно в демократичному суспільстві».

Стандарт «встановлене законом», відповідно до

практики Суду, охоплює не тільки нормативно-правовий акт, а й практику його застосування. Цей стандарт також містить й оціночний компонент щодо якості цього закону, вказує на необхідність дотримання справедливої та належної процедури щодо його застосування, а міра державного обмеження в результаті застосування закону не може бути свавільною.

З метою запобігання свавільним законам, на думку Суду, слід дотримуватись двох основних вимог: 1) закон має бути загальнодоступним для того, щоб особа знала, що за певних обставин застосовується саме цей закон; 2) норма не є нормою закону, доки вона не сформульована достатньо чітко, щоб особа була здатна регулювати свою поведінку, а також могла розумно передбачити наслідки, до яких призведе її певна дія. Отже, закон повинен відповідати критеріям доступності, визначеності та передбачуваності, тобто принципу верховенства права.

Легітимною метою можливих державних обмежень щодо права на свободу пересування можуть слугувати інтереси національної чи громадської безпеки (це обмеження застосовується у разі наявної, неминучої та серйозної загрози для держави та суспільства, а обмеження на підставі доступу особи до військової таємниці повинно застосовуватися протягом певного періоду часу, що відповідає конкретним обставинам), підтримання громадського порядку (це поняття «ordrepublic» означає основоположні принципи, які відповідають дотриманню прав людини та на яких засновується демократичне суспільство), запобігання злочину, захист здоров'я чи моралі або захист прав і свобод інших осіб. Останнє обмеження не може означати, що родичі (за винятком батьків неповнолітніх дітей) та інші особи можуть чинити перепони особі, що бажає виїхати (в'їхати) з країни, шляхом відмови дати згоду на цей виїзд (в'їзд).

Стандарт «необхідно в демократичному суспільстві» ґрунтується на таких основних елементах: відповідність

обмеження нагальній суспільній потребі (доводиться державою), пропорційність правомірній меті, а також відповідність та достатність підстав для цього обмеження (також доводиться державою).

Крім того, держава повинна довести сумісність обмежувальних заходів з іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями держави, у тому числі у сфері прав людини, що визнані на міжнародному рівні.

Відповідно зі ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», свободу пересування в нашій державі обмежено: у прикордонній смузі; на територіях військових об'єктів; у зонах, які згідно із законом належать до зон з обмеженим доступом; на приватних земельних ділянках; на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан; на окремих територіях і в населених пунктах, де в разі небезпеки поширення інфекційних захворювань і отруєнь людей введені особливі умови і режим проживання населення та господарської діяльності.

Свобода пересування обмежується також щодо осіб, до яких відповідно до процесуального законодавства застосовано запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням або позбавленням волі; осіб, які за вироком суду відбувають покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі; осіб, які згідно із законодавством перебувають під адміністративним наглядом; осіб, які згідно із законодавством про інфекційні захворювання та психіатричну допомогу підлягають примусовій госпіталізації та лікуванню; шукачів притулку та осіб, які звернулися за наданням їм статусу біженця до прийняття відповідного рішення компетентним органом (про надання цим особам притулку чи статусу біженця); іноземців та осіб без громадянства, які не мають законних підстав для перебування на території України; осіб, яких призвано на дійсну строкову службу до Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до законів України, військових

формувань; іноземців, які перебувають у складі військових іноземних підрозділів і які мають статус військового.

Отже, право на свободу пересування може бути обмежено законом у зазначених випадках, але важливим є те, що при визначенні правомірності цих обмежень застосовувались вищезазначені стандарти Європейського суду з прав людини. Те саме стосується й обмежень щодо вільного вибору місця проживання.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює порядок здійснення права громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок, визначає випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України і встановлює порядок розв'язання спорів у цій сфері, є Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

Відповідно до ст. 2 Закону документами, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну та посвідчують особу громадянина України під час перебування за її межами, є: паспорт громадянина України для виїзду за кордон; проїзний документ дитини; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка.

У разі втрати громадянином України цих документів документом, що дає право на в'їзд в Україну, є посвідчення особи на повернення в Україну, яке видається закордонними дипломатичними установами.

Стаття 6 цього Закону визначає випадки, коли громадянинові України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта, або, якщо він вже має паспорт, може бути тимчасово відмовлено у виїзді за кордон.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», іноземці та особи без громадянства можуть у встановленому порядку іммігрувати в Україну на постійне проживання або прибути для працевлаштування на визначений термін, а також тимчасово перебувати на її території.

У статті 29 Цивільного кодексу України зазначається, що місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Фізична особа може мати кілька місць проживання.

Право людини на свободу світогляду і віросповідання

Кульчицька О. В.

Відповідно до статті 35 Конституції України кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Даний припис є у певному сенсі продовженням, розвитком і конкретизацією положень ст. 34 Конституції України. Світогляд – це система найзагальніших уявлень, поглядів, понять щодо світу, який оточує людей, – щодо природи, людини та суспільства в їх цілісності і взаємозалежності, щодо їх сутності, походження, закономірностей існування й розвитку. Серцевиною світогляду є філософські погляди. З

цього випливає, що світогляд і думка – споріднені категорії, а тому право на свободу світогляду є, власне, одним із різновидів права на свободу думки. Проте виділяти окремо право на свободу світогляду є виправданим, оскільки саме світогляд людини становить духовно-ідеологічний фундамент, інтелектуальне джерело будь-яких її думок і слів. Зауважимо, що розглядуване право корелює з конституційним положенням про «ідеологічну багатоманітність» суспільного життя в Україні, де жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова (ст. 15 Конституції України). Конкретизацією останнього положення є вміщена у ч. 3 зазначеної статті вказівка на те, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Складовою частиною світогляду виступають вірування. Предметом цих вірувань можуть бути найрізноманітніші явища – як матеріальні, так і ідеальні, як реальні, так і уявні, як колишні, так і сучасні або майбутні. Свобода віровизнання як загальносоціальне (природне) право людини — це можливість людини вільно обирати об'єкт своєї віри і визначати власне внутрішнє ставлення до нього. Свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини є можливістю людини вчиняти певні дії або утримуватися від їх вчинення, за допомогою чого об'єктивується її віровизнання. Отже, свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини – це можливість людини вчиняти такі діяння, за допомогою яких приймаються, змінюються та сповідуються релігійні або інші переконання. Можливість сповідування віри у будь-що – ось засаднича, стрижнева ідея зазначеного припису. Така можливість є необхідним складовим елементом свободи особистого самовизначення. Ця свобода, як відомо, є одним із загальновизнаних міжнародних стандартів прав людини. Вона є фундаментом особистісних прав людини. Зазначений конституційний припис якраз і утверджує свободу духовно-ідеологічного

самовизначення особи.

Найбільш поширеним різновидом реалізації свободи віросповідання є сповідування віри в того чи іншого бога або в інше трансцендентне начало, тобто сповідування певної релігії. Іншим же проявом цієї свободи є, навпаки, атеїзм. Деякі конкретні прояви першого різновиду цієї свободи (відправлення релігійних культів і обрядів та ін.) згадані в зазначеному приписі. Ці прояви, ясна річ, є актами фізичної поведінки. І цим вони відрізняються від вибору світогляду, віри: такий вибір є суто суб'єктивно-психічним (духовно-ідеологічним) процесом, не підвладним безпосередньому юридичному регламентуванню.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Свобода світогляду і віросповідання є найважливішою, найсуттєвішою частиною, центральним елементом права на свободу думки і слова. Мабуть, тому в зазначеному приписі для обмеження свободи світогляду і віросповідання встановлено значно менше підстав, аніж для обмеження свободи думки і слова. Щоправда, тут з'являється і нова підстава, точніше кажучи, дві самостійні підстави – інтереси охорони здоров'я та інтереси охорони моральності населення. Явлення про зміст і критерій виділення останніх підстав мають, знову ж, оціночний характер і є конкретно-історичними.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви.

Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Даний припис присвячено юридичному регулюванню взаємовідносин таких специфічних громадських об'єднань, як церква, інші релігійні організації, з одного боку, та держава – з другого. Тут проголошено загальний принцип таких відносин – відокремленість (роздільність, «окремішність») церкви і держави, зокрема церкви і державних навчальних закладів.

З цього принципу випливають такі практичні висновки:

Україна є світською державою. Це не означає, що вона впроваджує, підтримує, «спонсорує» атеїстичну ідеологію, зацікавлена у ній. Це свідчить лише про те, що держава має бути нейтральною, безсторонньою щодо будь-яких різновидів віри – як релігійних, так і нерелігійних.

Держава мусить чітко окреслити в законодавстві межі свого втручання (впливу, сприяння, протидії та ін.) у сповідання будь-якої віри, у діяльність релігійних та атеїстичних організацій, виходячи при цьому виключно із загальнолюдських цінностей і прав людини. Вона не повинна надавати матеріальної підтримки або в іншій формі активно виявляти свою прихильність до будь-яких релігійних організацій, а також до організацій атеїстичного спрямування (зважаючи, зокрема, на те, що платниками державних податків є як громадяни найрізноманітніших конфесій, так і атеїсти). «Пільгове» ставлення держави до будь-якої релігії, а також до атеїстів буде порушенням зазначеного припису.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою. Зазначений припис присвячено характеристиці наслідків, які може викликати обрання громадянином того чи іншого релігійного світогляду для виконання ним певних юридичних обов'язків. Адже, проголошуючи свободу вибору релігійного або ж іншого світогляду, держава не відмовляється від принципу рівності всіх перед законом, закріпленого у ст. 24 Конституції. Загальне положення полягає в тому, що будь-які змістовні особливості, вимоги релігійних переконань, сповідуваних громадянином, не можуть бути підставою для ухилення його від виконання загальних юридичних обов'язків. Ані держава не повинна

встановлювати з такого приводу жодних винятків для якихось категорій віруючих, ані, зі свого боку, громадянин, якої б релігії він не дотримувався, не має права відмовлятися від виконання загальних юридичних обов'язків. У такий спосіб, знову ж таки, забезпечується рівність усіх перед законом.

Єдиний виняток із цього загального положення Конституція встановила щодо тих випадків, коли виконання загального для всіх громадян військового обов'язку суперечить приписам тієї релігії, яку громадянин сповідує. Але й тоді дозволяється не звільнення від виконання обов'язку, а лише його, так би мовити, трансформація — заміна іншим. Остання ситуація врегульована нині Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» та прийнятими для організації його виконання постановами Кабінету Міністрів України. Зокрема, однією з цих постанов затверджено перелік конфесій, представникам яких дійсна військова служба може бути замінена невійськовою службою.

Розділ 3.
ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ

Політичні права і свободи людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Політичні права і свободи – це такі права і свободи людини, які забезпечують їй можливість брати участь в управлінні державою, впливати на внутрішню і зовнішню політику держави. Це конституційно визначена міра можливої політичної поведінки особи, насамперед участі у безпосередньому народовладді, здійсненні державної влади і місцевого самоврядування, в яких особа виступає передовсім як громадянин України, учасник суспільно-владних відносин.

Політичні права громадян України, поряд з громадянськими правами і свободами, є пріоритетними у системі конституційних прав і свобод людини й громадянина. Політичні права і свободи належать громадянам України і виражають зміст правовідносин між особою і державою.

На відміну від громадянських (особистих) прав, які за своєю природою є невідчужуваними, політичні права можуть обмежуватися відповідно до закону в Інтересах національної безпеки та громадського порядку, а також стосовно громадян України, визнаних у судовому порядку недієздатними.

Особливістю політичних прав і свобод людини і громадянина є:

За винятком права на об'єднання в неполітичні

організації і права на індивідуальні та колективні звернення, вони належать виключно громадянам України, які досягли 18 років і набули повної правосуб'єктності.

Високий ступінь їх гарантованості не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Рівень гарантованості політичних прав і свобод постійно піддається моніторингу з боку впливових міжнародних організацій (ООН, ЄС, Рада Європи, ПАРЄ та ін.) і свідчить про рівень демократії в Україні.

До політичних прав і свобод людини і громадянина традиційно відносять право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); право громадян України брати участь в управлінні державами ними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право громадян України збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 40).

Громадянство України: поняття та принципи

Халюк С. О.

Громадянство України — це постійний правовий зв'язок особи з державою, який зумовлює наявність у них взаємних прав, свобод та обов'язків як на території країни, так і за її межами. У відповідності з українським законодавством громадянство регулюється не просто як правовий взаємозв'язок людини і держави, а є невід'ємним правом людини, яке держава зобов'язана визнавати, поважати і забезпечувати. Україна сприйняла поширену в цивілізованому світі позицію щодо громадянства, а тому законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах як єдиного громадянства — громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України; запобігання виникненню випадків без громадянства; неможливості по-збавлення громадянина України громадянства України; визнання права громадянина України на зміну громадянства; неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя; рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Набуття громадянства України

Халюк С. О.

Відповідно до Закону України «Про громадянство України» громадянство України набувається:

1) за народженням;

2) за територіальним походженням;

3) внаслідок прийняття до громадянства;

4) внаслідок поновлення у громадянстві;

5) внаслідок усиновлення;

6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;

7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;

8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;

9) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;

10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Припинення громадянства України

Халюк С. О.

Закон України «Про громадянство України» визначив такі підстави припинення громадянства України:

1) внаслідок виходу з громадянства України;

2) внаслідок втрати громадянства України;

3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Громадянин України, який відповідно до чинного законодавства України є таким, що постійно проживає за кордоном, може вийти з громадянства України за його клопотанням.

Підставами для втрати громадянства України є:

1) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття;

2) набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;

3) добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою.

Питання припинення громадянства України вирішує Президент України. Датою припинення громадянства України є дата видання відповідного указу Президента України.

Повноваження органів, організацій і посадових осіб з вирішення питань громадянства України

Халюк С. О.

Органи та посадові особи мають такі повноваження у сфері громадянства.

Президент України:

1) приймає рішення і видає укази відповідно до Конституції і законів України про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України;

2) визначає порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень;

3) затверджує Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства.

Комісія при Президентові України з питань громадянства:

1) розглядає заяви про прийняття до громадянства України, вихід з громадянства України та подання про втрату громадянства України і вносить пропозиції Президенту України щодо задоволення цих заяв та подань;

2) повертає документи про прийняття до громадянства України чи про вихід з громадянства України уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань громадянства або Міністерству закордонних справ України для їх оформлення відповідно до вимог чинного законодавства України;

3) контролює виконання рішень, прийнятих Президентом України з питань громадянства.

Уповноважений центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства (наразі функції цього органу здійснює Державна міграційна служба України) та його підрозділи:

1) встановлюють належність до громадянства України;

2) приймають заяви разом з необхідними документами щодо прийняття до громадянства України, щодо виходу з громадянства України дітей, перевіряють правильність їх оформлення, наявність умов для прийняття до громадянства України і відсутність підстав, за наявності яких особа не приймається до громадянства України, наявність підстав для виходу з громадянства України і відсутність підстав, за наявності яких не допускається вихід з громадянства України, та разом зі своїм висновком надсилають на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства;

3) готують подання про втрату особами громадянства України і разом з необхідними документами надсилають на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства;

4) приймають рішення про оформлення набуття громадянства України та скасовують прийняті ними рішення про оформлення набуття громадянства України;

5) виконують рішення Президента України з питань громадянства;

6) видають особам, які набули громадянство України, паспорти громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України (для осіб віком до 16 років), тимчасові посвідчення громадянина України, проїзні документи дитини, довідки про реєстрацію особи громадянином України;

7) вилучають в осіб, громадянство яких припинено або стосовно яких скасовано рішення про оформлення набуття громадянства України, паспорти громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України, тимчасові посвідчення громадянина України, паспорти громадянина України для виїзду за кордон, проїзні документи дитини та видають довідки про припинення громадянства України;

9) ведуть облік осіб, які набули громадянство України та припинили громадянство України.

Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва та консульські установи України:

1) встановлюють належність до громадянства України;

2) приймають заяви разом з необхідними документами щодо прийняття до громадянства України осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, і осіб, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, перевіряють правильність їх оформлення, наявність умов для прийняття до громадянства України і відсутність підстав, за наявності яких особа не приймається до громадянства України, і разом з висновком надсилають на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства;

3) приймають заяви разом з необхідними документами щодо виходу з громадянства України, перевіряють правильність їх оформлення, наявність підстав для виходу з громадянства України, відсутність підстав, за наявності яких не допускається вихід з громадянства України, і разом з висновком надсилають на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства;

4) готують подання про втрату особами громадянства України і разом з необхідними документами надсилають їх на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства і т. д.

Рішення з питань громадянства, прийняті уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань громадянства, Міністерством закордонних справ України та їх органами, можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку до суду.

Дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду справ про громадянство і виконання рішень з питань громадянства, можуть бути оскаржені у судовому та адміністративному порядку. З питанням про громадянство тісно пов’язана проблема визначення правового статусу іноземних

громадян та осіб без громадянства.

Питання подвійного громадянства

Халюк С. О.

Сенс будь-якого закону в тому, що воля якої б то не було людини не повинна бути законом

Джордж Севіл маркіз Галіфакс

Законодавство України про громадянство виходить з невизнання одночасної належності громадянина України до громадянства іншої держави. Статтею 2 Закону України «Про громадянство України» 2001 року передбачено, що законодавство України про громадянство ґрунтується на принципі єдиного громадянства — громадянства держави Україна, що виключає можливість існування адміністративно-територіальних одиниць України. На сьогодні наявність за громадянином України подвійного громадянства не визнається. Але при цьому, якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. У той же час, якщо громадянин України має громадянство (підданство) іншої держави, то Законом не встановлено, як саме громадяни України мають декларувати друге громадянство. Адже в Україні немає форм фіксації подвійного громадянства. Довести факт наявності подвійного громадянства практично неможливо, а багато країн, такі як Ізраїль, Румунія, Угорщина не видають довідок про подвійне громадянство, що робить неможливою дію ухваленого закону.

При цьому прямої заборони подвійного громадянства сучасне законодавство України не містить. Хоча потрібно

констатувати, що в початковій редакції ст. 10 Закону України «Про громадянство» від 8 жовтня 1991 р. було зафіксоване положення, відповідно до якого: «За особою, що є громадянином України, не визнається належність до громадянства іноземної держави».

Для розв'язання багатьох проблем, пов'язаних з подвійним громадянством, використовується принцип визначення ефективного громадянства. Ефективне громадянство пов'язане з необхідністю визначення фактичного або переважного громадянства біпатрида. У цьому випадку виходять з місця постійного проживання особи, її роботи, місця перебування її майна, насамперед нерухомого, проживання її сім'ї тощо. Це достатньо актуальна проблема для країн Європейського Союзу, де відсутні міждержавні кордони, що призводить до міграції населення в межах ЄС.

Ставленням до подвійного громадянства світ розділений навпіл. Близько половини країн світу дозволяють своїм громадянам мати паспорти інших держав. Україна могла б розглянути можливість запровадження подвійного громадянства, якби не військова окупація Криму та Сходу країни. Про небезпеки подвійного громадянства за наявності сусідньої країни-агресора для цілісності держави та безпеки її кордонів відзначали науковці, політики, громадські діячі ще до захоплення Криму Росією та початку АТО на сході України.

Розділ 4.
ВИБОРЧІ ПРАВА. ПОНЯТТЯ ВИБОРІВ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ

Пелих Н. А.

Тільки здатність голосувати становить кваліфікацію громадянина.

Іммануїл Кант

Визнаючи, у відповідності з Конституцією України, вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування однією з основних форм безпосередньої демократії, враховуючи теоретичні наукові розробки цього питання та зважаючи на прикладний досвід їх організації і проведення в Україні, необхідно визначити наступне:

Вибори – це спосіб формування органу державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їхньої посадової особи шляхом голосування уповноважених на те осіб і визначення результатів такого голосування встановленою більшістю голосів цих осіб за умови, коли на здобуття кожного мандата, мають право балотуватися два та більше кандидатів.

Соціальні функції виборів — це найбільш важливі напрями впливу на суспільно-державні відносини.

До соціальних функцій виборів відносять те, що вони є:

1) важливим інструментом реалізації народного суверенітету;

За Конституцією України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ст. 5). Тобто він уособлює найвищу і первинну владу в Україні, яка є єдиним першоджерелом влади в суспільстві. Через вибори народ обирає своїх представників, наділяє їх мандатом на

здійснення його суверенних прав. Тим самим реалізується одне з найважливіших прав людини і громадянина.

2) вихідним положенням організації державного механізму та системи місцевого самоврядування;

Шляхом виборів формуються різні органи публічної влади — парламент (Верховна Рада України), глава держави (Президент України), органи та посадові особи місцевого самоврядування та ін.

3) способом надання легітимного характеру органам державної влади та органам місцевого самоврядування;

Вибори, проведені з дотриманням вимог Конституції України та міжнародних стандартів, виступають необхідним засобом надання владі легітимного характеру. За їх допомогою народ визначає своїх представників в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, наділяє їх мандатом на здійснення у визначених Конституцією межах своїх суверенних прав.

4) прийомом якісного формування політичної еліти суспільства;

Вибори являють собою засіб селекції (відбору) політичних керівників, партій, дають можливість громадянам довіряти управління державою особам, яких вони вважають достойними здійснювати керівні функції та владні повноваження, програми яких найбільш їм підходять.

5) засобом формування і вираження суспільної думки.

Вибори є барометром політичного життя. Результати виборів дають об’єктивну оцінку міри їх впливу, показують настрій (погляди) виборців, тенденції політичного життя.

Виборче право: активне та пасивне

Пелих Н. А.

Термін «виборче право» в юридичній літературі інтерпретується в двох значеннях — об'єктивному і суб'єктивному.

Об'єктивне виборче право — це один із головних конституційно-правових інститутів, який складається з норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з формуванням представницьких та інших виборних органів публічної влади (державної влади і місцевого самоврядування).

Норми інституту виборчого права встановлюють: принципи виборчого права; вимоги до виборців і кандидатів; порядок утворення та діяльності виборчих органів; процедуру висування і реєстрації кандидатів; статус виборців та інших суб'єктів виборчого процесу; процедуру ведення передвиборної агітації та голосування; порядок визначення результатів виборів тощо.

Суб'єктивне виборче право — закріплене Конституцією України (ст. 38) і гарантоване державою право громадянина України вільно обирати та бути обраним до виборних органів публічної влади (державної влади і місцевого самоврядування). При цьому можна виділити активне (право обирати) і пасивне (право бути обраним) виборче право. Громадяни, які за Конституцією України користуються активним виборчим правом, називаються виборцями, а сукупність виборців у межах України, територіальної громади, адміністративно-територіальної одиниці або виборчого округу складає виборчий корпус (електорат). У науці конституційного права розрізняють такі виборчі корпуси:

1) юридичний — сукупність зареєстрованих виборців (включених до списку виборців);

2) фактичний — сукупність виборців, які

проголосували на виборах;

3) потенційний — сукупність як зареєстрованих, так і через будь-які причини незареєстрованих виборців.

Особливість виборчої системи України

Пелих Н. А.

Голосування – священне таїнство демократії

Теодор Хесберг

За порядком визначення результатів виборів розрізняють виборчі системи: мажоритарну, пропорційну, змішану.

У широкому значенні під виборчою системою розуміють систему суспільних відносин, які складаються з виборами органів публічної влади та визначають порядок їх формування. У вузькому значенні, виборча система — це певний спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб.

Мажоритарна виборча система має місце тоді, коли застосовується такий порядок визначення результатів виборів, за якого мандати до представницьких органів (один або кілька) від округу одержують тільки ті кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а усі інші кандидати вважаються не обраними.

Пропорційна виборча система має місце тоді, коли застосовується такий порядок визначення результатів виборів, за якого мандати до представницьких органів розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів виборців, зібраних кожною з них у межах виборчого округу.

Змішана виборча система має місце тоді, коли застосовується такий порядок визначення результатів виборів, за якого мандати до представницьких органів розподіляються шляхом поєднання мажоритарної та пропорційної виборчої системи у рівних долях чи з

перевагами якоїсь із них. Так, у відповідності з Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р., вибори народних депутатів України здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою:

1) 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (далі — загальнодержавний округ) за виборчими списками кандидатів у депутати (далі — виборчі списки) від політичних партій (далі — партії);

2) 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах (далі — одномандатні округи).

У відповідності з Законом України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р.:

1. Вибори депутатів сільських, селищних рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія відповідно села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, територія утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної сільської, селищної територіальної громади (далі — територія об'єднаної сільської, селищної територіальної громади).

2. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад проводяться за пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі — виборчі списки) із закріпленням кандидатів за територіальними виборчими округами, на які поділяється багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно Автономної Республіки Крим, області, району, району в місті, територією міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм або

територією утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної міської територіальної громади (далі — територія об'єднаної територіальної міської громади).

3. Вибори міського (міст, кількість виборців у яких дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови проводяться за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, що збігається відповідно з територією міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм або територією об'єднаної міської громади (далі — територія міста).

4. Вибори сільського, селищного, міського (міст, кількість виборців у яких є меншою ніж 90 тисяч) голови проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, територія об'єднаної сільської, селищної громади (далі — територія села, селища), територія міста.

5. Вибори старости проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного населеного пункту (села або селища) у складі об'єднаної сільської, селищної, міської територіальної громади.

У відповідності з Законом України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. вибори Президента України проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному загальнодержавному виборчому окрузі.

Звертаємо увагу, що 11 липня 2019 року Верховна Рада України прийняла Виборчий Кодекс України(№ 3112-1). У кодексі поєднано 5 чинних на сьогодні законів – «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори Президента України», «Про місцеві вибори», «Про Центральну виборчу комісію» і «Про Державний реєстр виборців». Головна новація Виборчого кодексу — перехід

на пропорційну систему з відкритими списками під час виборів до Верховної Ради замість діючої змішаної.

У Перехідних і прикінцевих положеннях визначено, що Кодекс набирає чинності з 1 грудня 2023 року, тобто діятиме вже під час наступних президентських і парламентських виборах. При цьому з дня набрання чинності Кодексу втрачають чинність: закон “Про вибори Президента України”, закон “Про вибори народних депутатів України”, закон “Про місцеві вибори”, закон “Про Державний реєстр виборців”, закон “Про Центральну виборчу комісію”.

Конституційні принципи виборчого права України

Пелих Н. А.

Політика стала таким дорогим заняттям, що навіть провалитися на виборах коштує чимало грошей.

Боб Едуардс

Принципи виборчого права — це умови його визнання і здійснення, які разом забезпечують реальний характер волевиявлення народу, легітимність виборних органів публічної влади.

У відповідності до міжнародно-правових документів Конституція України (ст. 71) закріпила такі принципи виборчого права: принцип вільних виборів; принципи загального, рівного і прямого виборчого права; принцип таємного голосування.

Принцип вільних виборів означає, що кожний виборець самостійно, без будь-якого зовнішнього впливу вирішує — брати йому участь у виборах чи ні, а якщо брати, то якою мірою.

Із принципу вільних виборів випливає відсутність обов'язкового вотуму — юридичного обов'язку виборців брати участь у голосуванні: у встановленні результатів виборів не враховується, яка частка виборців взяла участь у голосуванні — вибори вважаються такими, що відбулися, якщо проголосував хоча б один виборець.

Отже, принцип вільних виборів забороняє будь-яке переслідування за ухиляння від участі в голосуванні (абсентеїзм), хоч би якими причинами воно було викликане — хвороба, від'їзд, незацікавленість у результатах виборів, бажання використати свою неучасть у голосуванні як політичну демонстрацію тощо. Так, залежно

від мотивів неучасті у виборах виділяють такі види абсентеїзму, як політичний, економічний, соціальний, аполітичний тощо. Наприклад, за політичного абсентеїзму виборець, ухиляючись від участі у виборах, висловлює свій протест політичним програмам і передвиборним платформам усіх кандидатів, він вважає, що жодна з них не відповідає його власним політичним поглядам. Політичний абсентеїзм може бути також пов'язаний із сумнівами виборця щодо можливості проведення чесних виборів. За економічного та соціального абсентеїзму виборець висловлює протест стосовно складної економічної чи соціальної ситуації, що склалася в суспільстві (безробіття, недостатня соціальна захищеність, кеп-ська екологія тощо), він не вірить у бажання і здатність усіх кандидатів боротися з цими негативними явищами. Аполітичний абсентеїзм не пов'язаний із політичною демонстрацією, він полягає в байдужому ставленні, відсутності будь-якого інтересу виборця до виборів і політики в цілому.

Можна по-різному оцінювати явище абсентеїзму. З нашої власної історії, з практики інших країн ми знаємо багато прикладів, коли абсентеїсти обвинувачуються в нерозумінні соціального значення та демократичної цінності виборів, у невиконанні важливого громадського обов'язку тощо. Така оцінка абсентеїзму має певне обґрунтування, адже масове ухиляння від участі у виборах призводить або до обрання представницького органу влади невеликою частиною виборців, що дозволяє ставити під сумнів його легітимність, або ж може затягнути виборчий процес (у разі встановлення обов'язкового мінімуму участі у виборах необхідно проводити повторні вибори). З метою штучного стимулювання активності виборців законодавство окремих країн навіть передбачає обов'язковий вотум чи обов'язкове голосування, а абсентеїсти притягуються до юридичної відповідальності. Звичайно, це сприяє активнішій участі виборців у голосуванні, але не вирішує головної проблеми — не усуває

пасивності виборця, який вимушено проголосував, а лише маскує її. Примус до участі в голосуванні на практиці призводить до того, що пасивний виборець або стає здобиччю політичної демагогії, або ж голосує навмання, без свідомого вибору. І в першому, і в другому випадках обов'язкове голосування фактично призводить до спотворення народного волевиявлення та фальсифікації народного представництва і, отже, не може розглядатись як демократичний інструмент підвищення політичної активності громадян.

Принцип загальності означає, що право обирати мають усі громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років. Це право називається активним (СУБЄКТИВНИМ) виборчим правом і тлумачиться так тому, що будь-які прямі чи непрямі привілеї або обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками чинним виборчим законодавством забороняються.

Щодо права бути обраним, тобто пасивного виборчого права, то виборчим законодавством для різних категорій кандидатів воно встановлюється по-різному. Так, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільським, селищним, міським головою, старостою може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг 18-ти років та має право голосу. Народним депутатом України може бути обраний громадянин України, який має право голосу, на день виборів досяг 21-річного віку і постійно проживає на території України протягом останніх 5 років. А Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35-річного віку, має право голосу, проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів років і володіє державною мовою.

Принцип рівного виборчого права означає, що громадяни України по окремому виду виборів мають тільки

один голос і голос кожного голосуючого дорівнює голосу усякого іншого голосуючого. Виборець може використати свій голос тільки на одній виборчій дільниці.

Принцип прямого виборчого права означає, що кандидати на виборні посади у представницькі органи усіх рівнів обираються безпосередньо виборцями.

Таємність голосування на виборах означає, що ніякі форми контролю за волевиявленням виборців не допускаються, а саме: голосування відбувається у спеціально обладнаній для цього кабіні чи кімнаті. Під час заповнення бюлетеня в кабіні чи кімнаті для голосування може бути тільки голосуючий.

Виборчий процес в Україні: поняття та стадії

Пелих Н. А.

Кожен має право на помилку, а щоб кожен
міг цим правом скористатися,
проводяться вибори.

З книги Е. Макензі

Виборчий процес — це система врегульованих Конституцією та законами України основних послідовних процесуальних стадій організації та проведення виборів в Україні.

Відповідний виборчий процес включає такі стадії:

1) Проголошення та призначення виборів.
2) Утворення виборчих одиниць.
3) Утворення виборчих органів.
4) Складання списків виборців.
5) Висування і реєстрація кандидатів.
6) Проведення виборчої агітації.
7) Голосування.
8) Підрахунок голосів, визначення результатів та їх оголошення.

Особливості обрання (виборчого процесу) Президента України, народних депутатів, а також місцевих виборів визначаються окремими Законами Україні. Такими як: Закон України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. ; Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р; Закон України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р. (ДОПИСАТИ ПРО ЗМІНИ 2019 року)

Поняття та види референдумів, їх соціальні функції

Пелих Н. А.

Голосування не визначає ходу подій.
Голосування вирішує, хто буде визначати хід подій.

Джордж Уїлл

Референдум — це голосування громадян всієї держави (загальнодержавний референдум) або певної частини її громадян (місцевий референдум) з метою вирішення найважливіших питань державного і суспільного життя.

Референдум і вибори мають загальний метод здійснення — голосування, але розрізняються за своїм предметом. Вибори проводяться для визначення особи, яка з точки зору більшості виборців найдостойніша займати виборну посаду. Завдання референдуму — вирішення важливих питань, не пов'язаних з наданням юридичної сили мандатам якихось осіб. Це можуть бути затвердження, зміна чи відміна законів, вирішення проблем територіального устрою в межах держави тощо. Всього за роки незалежності в Україні було проведено два загальнодержавних і близько сотні місцевих референдумів.

В науковій літературі та в законотворчій практиці поряд з терміном «референдум» інколи застосовується термін «плебісцит». У багатьох випадках їх зміст рівнозначний. Але між ними вбачають і різницю, яка полягає в тому, що референдум регламентується нормами конституційного права певної держави і його предметом може бути досить широке коло питань. Підстави і порядок проведення плебісциту в основному врегульовуються міжнародно-правовими актами і його предметом у більшості випадків є вирішення територіальних спорів між

різними державами.

Соціальні функції референдуму:

1. Референдум є одним із інститутів реалізації права народного суверенітету і легітимізації владних рішень (здійснюється шляхом прийняття законів або інших рішень під час проведення референдуму, а також при проведенні консультативних референдумів, оскільки за законом їхні результати розглядаються і враховуються державними органами влади).

2. Референдум є однією з основних форм реалізації права національного суверенітету (громадяни та представники інших націй можуть ініціювати проведення того чи іншого референдуму з питань, пов'язаних з конституційним чи законодавчим регулюванням їхніх національних прав і свобод).

3. Референдум є одним із способів формування громадської думки.

4. Референдум (за умов демократичного суспільства) може бути використаний народом як противага рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян.

5. Запровадження в Україні порядку проведення референдуму за народною ініціативою створює правові гарантії здійснення прямого народовладдя в Україні.

У залежності від тих чи інших ознак референдуми поділяються на певні види. Розрізняють імперативний і консультативний, конституційний і законодавчий, обов'язковий і факультативний референдуми та інші.

Імперативний і консультативний референдум розрізняються за юридичними наслідками їх результатів. Рішення, прийняте імперативним референдумом, має загальнообов'язкове значення і не потребує ніякого затвердження. Імперативним, наприклад, був референдум 1 грудня 1991 року, в ході якого визначалось бути чи не бути Україні незалежною державою. Результати консультативного референдуму юридичної сили не мають.

Його призначення полягає у встановленні думки виборців щодо певного питання. Ця думка може бути врахована, але не є обов'язковою при вирішенні державними органами відповідної проблеми. В ряді країн консультативний референдум здійснюється під назвою «всенародного обговорення».

Конституційним називається референдум, в результаті якого змінюється, приймається або відхиляється конституція. Якщо ж ці питання вирішуються по відношенню до звичайного закону, то референдум називається законодавчим.

Обов'язковий референдум — це референдум, проведення якого є обов'язковим для вирішення визначених Конституцією проблем.

У відповідності зі ст. 73 Конституції України обов'язковим є всеукраїнський референдум при вирішенні питань щодо зміни території України. Якщо ж референдум визначається як один з можливих, але необов'язкових шляхів вирішення певних питань, то він називається факультативним. Це може стосуватись, наприклад, затвердження законів, міжнародних угод і т. п.

Незважаючи на те, що референдум розглядається як форма виявлення волі народу, світова державно-правова практика свідчить про юридичну та політичну недоцільність вирішення певних питань шляхом референдуму. Виходячи з цього Конституції ряду держав забороняють виносити на референдум певне коло питань. У більшості випадків це стосується законів і рішень, пов'язаних з фінансово-бюджетними проблемами, наданням громадянства, амністіями, помилуваннями та з деяких інших проблем.

Такий підхід пояснюється рядом причин. Якщо уявити, наприклад, ситуацію, в якій проєкт бюджету відхиляється референдумом, то для розгляду нового його проєкту необхідний новий референдум.

І це може повторюватись декілька разів. Крім того,

проведення референдуму потребує витрати суттєвих коштів, а організація — значного часу. Отже, кінець кінцем, держава може залишитись без затвердженого бюджету. Конституція України (ст. 74) встановлює, що в нашій державі не допускається проведення референдумів щодо законопроєктів з питань податків, бюджету та амністії.

Всеукраїнський референдум може призначатись Верховною Радою або Президентом України, які можуть це робити лише в межах визначених Конституцією повноважень. Так, Верховна Рада уповноважена призначати всеукраїнський референдум для вирішення питань про зміну території держави. Президент має право призначити його щодо законопроєктів про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції, а також проголошує референдум за народною ініціативою.

Ініціатива щодо проведення референдуму визнається народною, а значить і обов'язковою до втілення у життя, якщо відповідна вимога виходить не менш як від трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу. Для того щоб ця ініціатива відображала прагнення народу України, Конституція встановлює, що підписи під вимогою про призначення референдуму повинні бути зібрані не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній з них. Такий порядок надає певним групам виборців та різним громадським об'єднанням можливість спробувати реалізувати свої політичні ідеї у випадках протидії з боку державних структур шляхом надання через референдум цим ідеям всенародної підтримки.

Проведені референдуми в Україні

Пелих Н. А.

В умовах демократії необізнаність одного виборця може зашкодити всім іншим.

Д. Кеннеді

Всього за роки незалежності, в Україні було проведено два загальнодержавних референдуми.

1. Проведення першого всеукраїнського референдуму в Україні збігається із початком української незалежності. Йдеться про всеукраїнський референдум 1-го грудня 1991-го року, на який виносилося тільки одне питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?».

Тоді «так» сказало понад двадцять вісім мільйонів виборців — це більше дев'яноста відсотків. Явка була рекордною.

2. Другий всеукраїнський референдум відбувся 16-го квітня 2000-го року.

У бюлетені було чотири питання:

— про право дострокового припинення Президентом повноважень Верховної Ради;

— про скасування депутатської недоторканності;

— про скорочення кількості депутатів до трьохсот;

— про формування двопалатного парламенту.

Питання І

Чи підтримуєте Ви пропозиції про доповнення статті 90 Конституції України новою третьою частиною такого змісту: «Президент України може також достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо Верховна Рада України протягом одного місяця не змогла сформувати постійно діючу парламентську більшість або у

разі не затвердження нею протягом трьох місяців підготовленого і поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Державного бюджету України», яка б установлювала додаткові підстави для розпуску Президентом України Верховної Ради України, та відповідне доповнення пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словами: «та в інших випадках, передбачених Конституцією України»?

Вибір	Голоси	%
За	25,177,984	85.9
Проти	4,126,394	14.1
Зіпсовані/порожні	393,669	—
Всього	29,698,047	100
Явка	36,629,926	81.1
Джерела: ЦВК		

Питання II

Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв'язку з цим частини третьої статті 80 Конституції України: «Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані»?

Вибір	Голоси	%
За	26,461,382	90.2
Проти	2,862,560	9.8
Зіпсовані/порожні	370,763	—
Всього	29,694,705	100
Явка	36,629,926	81.1
Джерела: ЦВК		

Питання III

Чи згодні Ви із зменшенням загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 і пов'язаною з цим заміною у частині першій статті 76 Конституції України слів «чотириста п'ятдесят» на слово «триста», а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства?

Вибір	Голоси	%
За	26,730,432	91.1
Проти	2,597,915	8.9
Зіпсовані/порожні	366,514	—
Всього	29,694,861	100
Явка	36,629,926	81.1
Джерела: ЦВК		

Питання IV

Чи підтримуєте Ви необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та внесення відповідних змін до Конституції України і виборчого законодавства?

Вибір	Голоси	%
За	24,284,220	82.9
Проти	4,994,336	17.1
Зіпсовані/порожні	416,824	—
Всього	29,695,380	100
Явка	36,629,926	81.1
Джерела: ЦВК		

Результат даного всеукраїнського референдуму не втілено у життя, оскільки, на думку окремих науковців та політиків, він був лише консультативним, тобто таким, на якому з'ясовують думку громадян України відносно того чи іншого питання.

Відповідальність за порушення виборчого законодавства

Пелих Н. А.

Платою за наївність виборців є уряд, у якому провідну роль відіграють функціонери, а не державні мужі.

Д. Д. Нейтон

Юридична відповідальність є негативною реакцією держави на факти порушення законодавства, яке регламентує порядок організації та реалізації виборчих прав. Вона спрямована на забезпечення законності референтного процесу, на покарання тих, хто порушує чинне законодавство. Ця відповідальність включає в себе:

1. Наявність чітких санкцій як міри відповідальності за порушення виборчого законодавства;
2. Доведеність вини суб'єкта, який порушив законодавство;
3. Обов'язковість примусу до виконання встановлених у законодавстві санкцій.

Зокрема:

— розділ 5 Кримінального Кодексу України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» містить ряд статей, які пов'язані із порушенням виборчих прав.

— глава 15-А Кодексу «Про адміністративні правопорушення», «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення » визначає також ряд статей, які присвячені порушенням виборчого законодавства України.

Відповідальність за підкуп виборців

Пелих Н. А.

Погана влада обирається хорошими громадянами, які не голосують.

Джордж Джин Нейтан

Відповідальність за підкуп виборців передбачена ст. 160 Кримінального Кодексу України «Підкуп виборця, учасника референдуму». Злочин може виявлятися в таких діяннях: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи не вчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (ч. 1); пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або не вчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі (ч. 2); здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів, робіт, послуг (ч. 3).

Даною статтею передбачена така відповідальність, як:

— штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк;

— обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років;

— обмеження волі на строк від двох до чотирьох років або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю на строк від одного до трьох років.

— позбавлення волі на строк від п’яти до семи років з по-збавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років. Це якщо йдеться про вчинення діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб тощо.

Розділ 5.
ПУБЛІЧНІ ЗІБРАННЯ. ТИПИ ЗІБРАНЬ

Мирне зібрання

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

Недовіра до влади повинна бути найважливішим громадянським обов'язком.

Н. Дуглас

Зібрання слід вважати мирним, якщо його організатори відкрито заявили про свої мирні наміри, а поведінка учасників є ненасильницькою. Повинна існувати презумпція на користь мирних намірів і поведінки учасників, за винятком тих випадків, коли є переконливі й очевидні свідчення того, що організатори або учасники заходу мають намір застосовувати, підтримувати або провокувати безпосередні насильницькі дії. Поняття «мирне зібрання» слід тлумачити як таке, що включає в себе поведінку, яка може явно дратувати або ображати інших, і навіть поведінку, яка тимчасово заважає діяльності третіх осіб, ускладнює її або створює для неї перешкоди.

Зібрання має вважатись мирним навіть у випадках, коли організатори не виконали всіх вимог закону, при цьому влада повинна сприяти проведенню такого зібрання. Недотримання вимог не повинно бути приводом для заборони, зриву або спроб не допустити проведення зібрання.

Джерела: Керівні принципи щодо свободи мирних зібрань, 2-ге видання, (Варшава: БДІПЛ ОБСЄ/ Венеціанська комісія, 2010 р.).

Види мирних зібрань (стихійне зібрання, одночасні зібрання, контрдемонстрації, збори, демонстрації, мітинги, пікетування, маніфестація, похід, вуличний похід, акція, парад)

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

Стихійне зібрання – це зібрання, що відбувається як реакція на якийсь інцидент чи подію, внаслідок чого неможливо виконати законодавчу вимогу щодо подачі попереднього повідомлення та/або в заходу відсутній формальний організатор. Такі зібрання часто близькі за часом до тих подій, у зв'язку з якими вони проводяться. Можливість проведення стихійних зібрань відіграє важливу роль, оскільки затримка, спричинена необхідністю повідомлення, може послабити або унеможливити ефективне донесення головної ідеї зібрання.

Хоча поняття «стихійне зібрання» не виключає наявності організатора заходу, до числа стихійних зібрань входять і такі, в яких взагалі немає визначеного організатора. Такі зібрання можуть відбуватися, коли група осіб збирається в конкретному місці без попереднього сповіщення або запрошення. Часто такі зібрання є результатом значного поширення інформації про важливу подію, яка стала доступна через ЗМІ або (щораз частіше) через соціальні мережі (наприклад, інформація про візит глави іноземної держави). Кількість учасників може зростати за рахунок перехожих, що приєднуються до зборів, але можливі й такі ситуації, коли збір учасників супроводжується додатковою мобілізацією за допомогою різних форм миттєвої комунікації (телефонні дзвінки, текстові повідомлення, усна комунікація, Інтернет, соціальні мережі і т. д.). Саму по собі таку комунікацію не слід інтерпретувати як свідчення попередньої організації. Якщо до одного пікетувальника приєднується інша особа

або кілька осіб, то до такого зібрання слід ставитися так само, як до стихійного зібрання. Стихійні зібрання, якщо вони мають мирний характер, повинні користуватися таким самим захистом, що й ті зібрання, про які було сповіщено завчасно.

Одночасні зібрання. У разі надходження повідомлень про проведення двох чи більше не пов'язаних одне з одним зібрань в одному і тому ж місці і в один і той самий час, слід максимально сприяти їх проведенню. Заборона зібрання виключно на тій підставі, що воно буде проводитися в один і той самий час і в одному й тому ж місці з іншим публічним зібранням, буде, швидше за все, невідповідною реакцією в ситуації, коли можна належним чином забезпечити проведення обох заходів. Крім того, принцип недискримінації передбачає, що ступінь обмежень, які можуть бути застосовані щодо зібрань, які проводяться за подібних обставин, повинен бути однаковим. У таких випадках діалог між організаторами та поліцією може допомогти знизити рівень ризику і вирішити проблеми на ранній стадії планування.

Якщо проведення одночасних зібрань забезпечити неможливо, слід дати можливість відбутися відповідно до початкового плану тому зібранню, повідомлення про яке було подано першим. При цьому слід забезпечити проведення іншого зібрання поблизу від запланованого місця або ж в інший прийнятний для організаторів час. При прийнятті рішення щодо перенесення або відкладення зібрань необхідно враховувати різні чинники: кількість учасників зібрання, використання звукопідсилюючої апаратури та транспортних засобів тощо. Крім цього, необхідно з'ясувати, чи були в минулому будь-які сутички з використанням насильства між цими конкуруючими групами, для того щоб забезпечити безпеку всіх сторін при одночасному збереженні їх права на зібрання.

Контрдемонстрації – це особливий вид одночасного

зібрання, учасники якого хочуть висловити свою незгоду з поглядами, які виражаються на іншому зібранні. Основну увагу у випадках виникнення контрдемонстрацій слід приділяти обов'язку держави щодо захисту обох заходів і сприяння їх проведенню. Державні органи повинні виділити достатні поліцейські ресурси, щоб забезпечити, наскільки це можливо, проведення таких одночасних зібрань на відстані, що дозволяє їм бачити і чути одне одного.

При цьому слід зазначити, що право на контрдемонстрацію не може бути використане для того, щоб перешкоджати здійсненню іншими особами їхнього права на зібрання. За деяких обставин влада може в законний спосіб обмежувати право контрдемонстрантів на проведення заходу в зоні видимості й чутності того зібрання, проти якого вони протестують, з метою забезпечення захисту такого зібрання.

Збори – це спільна присутність групи громадян, які зібралися у порядку, передбаченому цим Законом, в одному місці, визначеному їх організаторами, з можливим використанням звукопідсилювальної апаратури для прилюдного обговорення та вираження свого ставлення до дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, їх посадових і службових осіб, керівників політичних партій, профспілкових, громадських організацій та установ, підприємств, незалежно від форми власності, подій в політичному, економічному, соціальному, духовному житті країни, суспільстві та світі в цілому.

Демонстрація – це організоване, мирне масове проходження громадян з можливим використанням як державної, так і іншої незабороненої законами України символіки, плакатів, транспарантів, портретів, а також звукопідсилювальної апаратури по тротуару чи проїжджій частині вулиці (дороги), бульвару, проспекту, площі за визначеними її організаторами маршрутом та часом, з

метою привернення уваги органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників політичних партій, профспілкових, громадських організацій, установ, підприємств, незалежно від форми власності, громадськості до вирішення нагальних політичних, економічних, соціальних та інших проблем і питань держави, суспільства, місцевої територіальної громади або з метою прилюдного протесту проти рішень, заходів, здійснюваних органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також проти окремих подій життя в державі чи світі в цілому, або навпаки – їх підтримки.

Мітинг – це організоване, мирне масове зібрання громадян з можливим використанням як державної, так і іншої незабороненої законами України символіки, плакатів, транспарантів, портретів, а також звукопідсилювальної апаратури, у випадках, передбачених цим Законом, у визначених його організаторами місці та часі для прилюдного обговорення окремих подій чи питань політичного, економічного, соціального життя, вираження протесту або підтримки дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників політичних партій, профспілкових, громадських організацій, установ, підприємств, незалежно від форми власності, політичних, профспілкових, громадських організацій, посадових осіб, а також з метою вирішення проблем та питань, що відносяться до сфери політичних, економічних, партійних, релігійних, національних та інших інтересів учасників мирних заходів та акцій.

Пікетування – це прилюдне виявлення громадянами особистих, групових, політичних, економічних, соціальних, партійних, релігійних, національних інтересів чи протесту (без демонстрацій, мітингів, походів), у тому числі шляхом голодування, біля та навколо адміністративних будинків органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів, об’єднань

громадян, установ, підприємств, незалежно від форми власності, політичних партій, профспілкових, громадських організацій, навчальних закладів з використанням чи без використання закликів, плакатів, транспарантів, портретів.

Маніфестація – це публічний масовий виступ для вираження, проголошення людьми своєї прихильності якійсь ідеї або, навпаки, з метою її заперечення, протесту з приводу якоїсь події, діяльності органів влади, політичних сил, окремих політиків. Здійснюється в формі зосередження достатньо великої групи людей в окремому місці, піднесенням знамен, транспарантів, скандуванням гасел, закликів, виголошенням промов, звернень тощо.

Похід – це організований, довготривалий, з можливими перервами на проїзд транспортом та проведення мітингів, пікетувань та відпочинку, мирний масовий рух громадян, у випадках, передбачених цим Законом, за завчасно розробленими його організаторами на території України, кількох областей або місцевим маршрутами з метою привернення уваги органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників політичних партій, профспілкових, громадських організацій, підприємств, незалежно від форми власності, до важливих, на погляд організаторів проблем, а також з метою прилюдного виявлення своїх політичних, економічних, соціальних, партійних, релігійних, національних та інших поглядів, підтримки чи протесту.

Вуличний похід – це організований, з можливими перервами для проведення мітингів, пікетувань, мирний масовий рух громадян, у випадках, передбачених цим Законом, за заздалегідь розробленими його організаторами міським, районним у місті, селищним чи сільським маршрутами і часу з метою привернення уваги органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників політичних партій, профспілкових, громадських організацій, підприємств, незалежно від форми власності, до важливих, на погляд

організаторів, проблем, проблем місцевої територіальної громади, а також з метою прилюдного виявлення своїх політичних, економічних, соціальних, партійних, релігійних, національних та інших поглядів, підтримки чи протесту.

Акція – це організована мирна дія, у тому числі протестного характеру (голодування, наметове містечко, факельний вуличний похід, автомотовелопробіг, благодійний культурний захід, виставка тощо), групи громадян, об`єднаних спільною метою, спрямованою на привернення уваги органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників політичних, профспілкових, громадських організацій, установ, підприємств, незалежно від форми власності, громадськості до вирішення політичних, економічних, соціальних, партійних, релігійних, національних та інших проблем, які представляють індивідуальний, колективний, суспільний чи державний інтерес.

Парад – це організоване урочисте проходження по вулицях населеного пункту військових, ветеранів, спортсменів, духових оркестрів, спільне проходження людей з нагоди свят чи пам’ятних дат під супровід маршів та з дотриманням встановленого церемоніалу (Джерело: Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань. Керівництво (Варшава: БДІПЛ ОБСЄ, 2017 р.).

Релігійні та інші відправлення обрядів

Костюк В. Л.

Релігійні та інші відправлення обрядів – це заходи релігійного характеру (богослужіння, освячення, хресні ходи тощо), дні пам'яті померлих (загиблих), покладання квітів з нагоди пам'ятних дат тощо. Богослужіння (лат. Cultus divinius, celebratio liturgica) – зовнішнє вираження релігійності, виражене в громадських молитвах і обрядах. Становить істотну частину релігії взагалі. Воно в зовнішньому відображає внутрішній зміст самої віри і релігійний настрій душі. Релігійне почуття не може не виливатися в живих проявах – в слові чи, в жертви чи, або в інших яких діях богопочитання; релігія немислима без культу, в якому вона проявляє і виражає себе подібно до того, як душа виявляє своє життя через тіло. Релігія по суті своїй прагне до вищого блага. Джерелом вищого блага з точки зору релігії виступає Бог, формою повідомлення блага з боку Бога людині – одкровення, а засобом придбання благовоління Божого з боку людини вважається богослужіння. Таким чином, богослужіння становить нероздільну і істотну частину релігії взагалі.

Спортивні та культурно-видовищні заходи

Костюк В. Л.

Спортивні заходи – це змагання (олімпіади, спартакіади, турніри та ін.) з різних видів спорту, на яких присутня значна кількість глядачів.

Культурно-видовищні заходи – це концерти, народні гуляння, карнавали, фестивалі, професійні свята, ярмарки, театралізовані шоу, показ кінофільмів, рекламні заходи (та ін.) на яких присутня значна кількість глядачів.

Практичні поради організаторам та учасникам мирних зібрань

Павліченко П.

Стаття 39 Конституції України гарантує усім громадянам право на свободу мирних зібрань.

«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку — з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».

Пам'ятайте!

Формальна відсутність повідомлення, відповідно до згаданого рішення Конституційного суду та ст. 11 Європейської Конвенції про захист прав людини, не є підставою для припинення мирного зібрання. Проте доцільно повідомляти місцевий орган влади про проведення зібрання з метою забезпечення безпеки його учасників. Краще зробити це, якщо можливо, заздалегідь, бажано, не пізніше, ніж за один день.

Важливо!

Лише мирні зібрання захищаються законом. Проте варто зазначити, що зібрання вважатимуться мирними лише до того часу, поки його учасники поводитимуться мирно, навіть якщо організатори не виконали усі юридичні вимоги до початку зібрання (справа «Оя Атаман проти Туреччини», 2007 рік).

Поняття мирних зібрань не поширюється на зібрання, під час яких застосовується сила в будь-якій формі, а також заходи, під час яких планується застосування сили, існує загроза застосування сили або людей підбурюють до її

застосування (справа «Османі та інші проти колишньої югославської Респуб-ліки Македонія», 2001 рік).

Зброя або предмети, які можуть бути використані в якості зброї, не повинні проноситися на зібрання.

Права мирних учасників не повинні порушуватися актами насильства з боку інших осіб (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Езелен проти Франції», 1991 рік).

Таким чином, реакція держави на безлади та насильство повинна завжди бути пропорційною діям протестуючих.

На мирні наміри організаторів зібрань не повинно впливати те, що зібрання можуть викликати спротив з боку певних верств населення.

Натомість, важливість громадських зібрань як засобу висловлення спірних поглядів означає, що зібрання можуть викликати образу або роздратування у інших груп населення або осіб.

Європейський суд з прав людини наголошує, що держава зобов'язана застосовувати відповідні заходи для захисту тих, хто реалізує своє право на свободу мирних зібрань, від агресивних дій інших осіб (п. 43 справи «Партія «Ураніо Токсо» та інші проти Греції, 2005 рік).

Відповідальність за безпеку учасників мирного зібрання покладено на Національну поліцію України.

Обов'язки поліції

Поліція має обов'язок безкоштовно забезпечувати дотримання громадського порядку та захищати учасників мирного зібрання.

Невиконання цього обов'язку є підставою для визнання в судовому порядку дій поліції незаконними та можливого відшкодування завданих матеріальних та моральних збитків.

Відповідальність учасників мирних зібрань.

Особи, винні у блокуванні транспортних комунікацій, яке порушило нормальну роботу транспорту або створило

небезпеку для життя людей, а також захопленні вокзалу, аеродрому, порту, станції або іншого транспортного підприємства несуть кримінальну відповідальність відповідно до ст. 279 Кримінального кодексу.

Відповідальність за переслідування за участь в мирному зібранні

Будь-який примус особи до участі в мирному зібранні та переслідування за участь у мирному зібранні є порушеннями свободи зібрань, що тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Важливо знати:

1. Збираючись на мирне зібрання бажано мати з собою паспорт або інший документ, який засвідчує особу.
2. Заздалегідь з'ясуйте назву управління поліції, яке обслуговує територію, де буде проводитись мирне зібрання.
3. Збираючись на акцію, розумно підберіть собі зручний одяг, взуття без підборів.
4. Не бажано мати при собі коштовні речі або велику суму грошей.
5. Не вживайте алкоголь до і під час мирних зібрань. Запах алкоголю достатній привід для затримання, а після проведення медичного обстеження — і для адміністративного арешту.
6. Після закінчення мирного заходу місце проведення заходу необхідно залишати великими групами.
7. Остерігайтеся провокаторів. Якщо біля вас є люди, які поводять себе неадекватно, попросіть їх покинути мирне зібрання, а при пручанні — запропонуйте поліції вивести їх, пояснивши присутнім, що вони не є учасниками заходу.

Що робити, якщо вимоги правоохоронців є незаконними?

Потрібно голосно повідомити правоохоронців, що їхні вимоги незаконні, не робити штовханини із поліцією, а можна чинити пасивний опір — наприклад, просто сісти на землю. За таких умов правоохоронці повинні лише бережно

взяти вас на руки і обережно віднести у бік. Для поліції це єдиний, з точки зору Закону, правильний варіант дій у такій ситуації — при відсутності активного опору з боку демонстрантів правоохоронці повинні діяти тільки так.

Фіксуйте всі дії під час мирного заходу на відео. Майте для цього спеціальну «групу спостереження» або журналістів, які присутні на мирному зібранні.

Важливо:

Працівник поліції, який несе службу по охороні громадського порядку, повинен бути у форменому одязі та мати індивідуальний жетон із особистим номером та відеокамеру, яка фіксує роботу правоохоронця.

Зауважте!

З 2017 року в Україні почала працювати поліція комунікації або поліція діалогу. Вони мають завдання налагодження діалогу із організаторами та учасниками акцій під час масових мирних заходів: акцій протестів, футбольних матчів, маршів, релігійних заходів і таке інше. Працівник поліції комунікації заступає на службу у цивільній формі одягу в спеціальному жилеті, на якому зазначено, що він / вона є працівником комунікації.

Виклик патруля — 102.

Урядова телефонна «гаряча лінія» 0—800-507—309

Розділ 6.
ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНИ І ВЛАСНІСТЬ

Економічні права і свободи людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Економічні права і свободи людини і громадянина – це право брати участь в економічних, насамперед майнових, відносинах. Економічні права та свободи людини і громадянина - це нормативно визначена міра можливої поведінки або діяльності людини та громадянина в економічній сфері суспільних відносин, пов'язана з правовим режимом власності та господарської діяльності. Це означає можливість людини створювати матеріальні та особисті нематеріальні блага, володіти ними та здійснювати господарську діяльність.

Конституція України закріплює наступні економічні права і свободи людини і громадянина: право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право на користування об'єктами права державної та комунальної власності (ст. 41) та власністю українського народу (ст. 13).

Первинним, базисним економічним правом, що визначає економічні основи суспільного і державного ладу України, є право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами свої інтелектуальної, творчої діяльності (с. 41), що набувається в порядку, визначеному чинним законодавством України. Об'єктами права приватної власності визначаються матеріальні (рухомі та нерухомі) та особисті нематеріальні цінності (блага). Формою здійснення правовідносин, пов'язаних із

реалізацією права приватної власності, є володіння, користування і розпорядження матеріальними і особистими нематеріальними цінностями (благами) з метою задоволення соціально-економічних потреб людини і громадянина.

Водночас, основний закон застерігає, що власність зобов'язує не завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, не погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Тобто використання права приватної власності для завдання шкоди та збитків іншим особам та їх законним правам, а також на шкоду інтересам суспільства та держави є неприпустимим.

Держава гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений власності та декларує непорушність права приватної власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тож націоналізація та реприватизація об'єктів права приватної власності є неконституційною.

Конфіскація як форма відчуження приватної власності може застосовуватися лише за рішенням суду, як додаткова санкція в адміністративній і кримінальній юридичній відповідальності.

Наступним важливим економічним правом є право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42). за змістом це право дозволяє здійснювати на свій ризик діяльність, що передбачає отримання прибутку; за суб'єктами - це право належить всім громадянам України, іноземцям і особам без громадянства, за винятком депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, військовослужбовців, співробітників правоохоронних

органів, суддів та ін.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, упереджує зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію. зокрема, в Україні діє антимонопольний комітет України, який зобов'язаний забезпечувати конкурентність підприємницької діяльності в державі та запобігати утворенню штучних монополій.

Конституція України також покладає на державу обов'язок захищати права споживача, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів. тобто держава забезпечує соціальний характер підприємницької діяльності в Україні.

Похідним від права власності є й право громадян України користуватися об'єктами права державної та комунальної власності для задоволення своїх потреб (ч. з ст. 41) та власністю українського народу (ст. 13), але це право є лише різновидом права власності.

Право власності в Україні

Лінік Є. П.

Право власності є творчим і охоронним принципом будь-якого суспільства.

Соф'я Сегюр

Право власності — право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (стаття 316 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України).

Суб'єктами права власності є Український народ, фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав.

Змістом права власності є права (правомочності) володіння, користування та розпорядження своїм майном — так звана цивілістична тріада:

1. Правомочність володіння — це фактична наявність речі в господарстві власника та його можливість впливати на неї безпосередньо. Володіння може бути законним (наприклад, наявність в особи речі за правом власності) та незаконним (скажімо, володіння майном, добутим злочинними діями, привласнення знахідки). Незаконне володіння поділяється на добросовісне (коли особа не знала і не могла знати про те, що володіє чужим майном) і недобросовісне (коли особа знала чи повинна була знати про те, що володіння незаконне).

2. Правомочність користування — це заснована на законі можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб (наприклад, обробляти землю та отримувати врожай, вживати продукти харчування, носити одяг і взуття). Право користування

може належати не тільки власникам, але й іншим особам на підставі, зокрема, цивільно-правових договорів (наприклад, договору оренди) або адміністративних актів (наприклад, державного акту на право постійного користування землею).

3. Правомочність розпорядження — це закріплена нормами права за власником можливість визначити долю належної йому речі шляхом знищення, відчуження або передачі її в тимчасове володіння іншим особам (наприклад, дарувати, продавати, обмінювати, переробляти, заповідати тощо).

Лише власник має право одночасно володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ст. 319 ЦК України). Він несе тягар утримання належного йому майна і ризику випадкової загибелі речі. У випадках і в порядку, встановлених законами, діяльність власника може бути обмежена чи припинена, або власника може бути зобов’язано допустити обмежене користування його майном іншими особами.

Державні гарантії забезпечення прав власності в Україні

Лінік Є. П.

Приватна власність – джерело свободи і головний її оплот

Уолтер Ліппманн

Відповідно до ст. 321 ЦК право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

ЦК України (ст. 386) встановлюються засади захисту права власності. По-перше, держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності. По-друге, власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. По-третє, власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди.

Власнику гарантується право на витребування майна із чужого незаконного володіння (ст. 387 ЦК), а також на усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном (ст. 391 ЦК).

Власник майна також може пред'явити позови про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності (ст. 392 ЦК), та про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки

Крим або органу місцевого самоврядування, який не відповідає законові і порушує права власника (ст. 393 ЦК).

Особливості державного регулювання відносин прав власності на землю

Лінік Є. П.

Система приватної власності – найбільш надійна гарантія свободи, причому не лише для тих, хто володіє власністю, але й навряд чи меншою мірою для тих, хто нею не володіє.

Фрідріх Хаєк

З точки зору права земля розглядається у різних значеннях:

— земля як національне багатство — включає в себе усі надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що є об'єктом абсолютного права власності Українського народу;

— земля як природний об'єкт і природний ресурс;

— земля в значені земельна ділянка, як частина земної поверхні з визначеними правами та обмеженнями, визначеними межами, що характеризується певним місцем розташування (має адресу та кадастровий номер).

Власність на землю — належність фізичній особі, юридичній особі, територіальній громаді чи державі земельної ділянки на праві володіння, користування та розпорядження нею. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Згідно зі ст. 78 Земельного кодексу України (далі — ЗК України) земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із

земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених ЗК або за результатами аукціону (глава 19 ЗК України).

ЗК України визначено права (ст. 90, 94) і обов'язки (ст. 91, 95) власників та користувачів земельних ділянок.

Підставами припинення права власності на земельну ділянку є (ст. 140 ЗК України):

1) добровільна відмова власника від права на земельну ділянку (ст. 142 ЗК);

2) смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця;

3) відчуження земельної ділянки за рішенням власника;

4) звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора (ст. 135 ЗК);

5) відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб (ст. 146, 147, 151 ЗК);

6) конфіскація за рішенням суду (ст. 148 ЗК);

7) невідчуження земельної ділянки іноземним особам та особам без громадянства у встановлений строк у визначених Земельним кодексом випадках (ч. 4 ст. 81, ст. 145 ЗК України).

Спадкування прав власності. Спадщина

Лінік Є. П.

Приватна власність – просто ще одне обличчя демократії.

Гілберт Честертон

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (ст. 1219 ЦК), наприклад, право на пенсію.

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою (ч. 3 ст. 46 ЦК України)

Спадкування здійснюється за заповітом або за законом.

Право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують особи, визначені у статтях 1261—1265 ЦК України. Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини.

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням (ст. 1268 ЦК). Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини

(ст. 1270 ЦК).

Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК), а спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом (ст. 1274 ЦК). Спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину (ст. 1296—1301 ЦК).

ЦК України визначає підстави усунення від права на спадкування (ст. 1224), особливості спадкування окремих прав та обов'язків (наприклад, права на земельну ділянку) (ст. 1225—12311), особливості спадкування за заповітом (глава 85 ЦК) та за законом у порядку черговості (глава 86 ЦК).

Договір міни

Гопанчук В. С.

За договором міни або бартеру кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший (ст. 715 ЦК). Договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Кожна зі сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, якій він отримує взамін. Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

Предметом договору міни можуть виступати будь-який товар, що відчужується, тобто не вилучений з цивільного обороту і невід'ємний від фізичної чи юридичної особи, а також роботи (послуги).

Предметом договору міни може бути рухоме та нерухоме майно, майно, що є у сторони на момент укладання договору, або ж яке буде створене (придбане, набуте) стороною у майбутньому. Предметом договору міни є майнові права, в тому числі право вимоги, якщо вона не має особистого характеру.

Водночас законодавством передбачаються винятки щодо можливості обміну окремих видів майна і встановлюються певні обмеження щодо здійснення товарообмінних операцій. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 293 ГК не може бути об'єктом договору міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності у разі, якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язанних із придбанням і використанням окремих видів майна, а також операцій в окремих галузях господарювання.

Сторонами договору міни можуть виступати будь-які фізичні та юридичні особи, кожна із яких за загальним правилом має бути власником обмінюваного майна аба мати інше речове право, яке містило б правомочність щодо розпорядження відповідним майном.

Цивільне законодавство не містить спеціальних норм щодо форми договору міни. Таким чином, договір міни може бути укладений в будь-якій формі, яка не заборонена законом, з урахуванням загальних правил щодо форми правочинів, визначених статтями 205—210 ЦК України.

Право власності (право повного господарського відання або право оперативного управління) на товари, які підлягають обміну, переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обом сторонам, якщо інше не встановлено умовами договору або законом. Договір міни спрямований на невідворотне відчуження кожного зі сторін належного їм майна.

За своїми юридичними ознаками договір міни є оплатним, двостороннім та консенсуальним.

До договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, контрактації або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання. На відміну від договору куплі-продажу, у якому вартість проданого майна має грошовий вираз, за договором міни у разі нерівноцінності майна, що підлягає обміну, сторона, яка отримує річ більшої вартості, може компенсувати іншій стороні різницю відповідною грошовою сумою.

Інтелектуальна власність та право інтелектуальної власності

Мазур В. В.

Уряд не має жодної іншої мети, крім забезпечення прав власності.

Джон Локк

Інтелектуальна власність у звичайному розумінні — це права на результати творчої праці. Права неможливо сприймати на дотик, тому інтелектуальна власність є нематеріальною.

Інтелектуальна власність — це результат творчої діяльності, об'єктом якої є нематеріальні блага: ідеї, думки, образи, що отримали об'єктивну форму. Вона вказує на стан присвійності такого результату одним суб'єктам і відчуженість іншим.

Цивільний кодекс України визначає право інтелектуальної власності як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та/або майнові права інтелектуальної власності, які поширюються на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 418).

Право інтелектуальної власності слід розглядати у двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному.

У суб'єктивному значенні право інтелектуальної власності являє собою майнові та/або немайнові права на інтелектуальний продукт, тобто певні правомочності творця або іншої особи стосовно інтелектуального продукту.

В об'єктивному значенні право інтелектуальної власності — це система правових норм, які регулюють

суспільні відносини у сфері створення та використання інтелектуального продукту.

Таким чином, право інтелектуальної власності можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі створенням, оформленням, використанням, розпорядженням, охороною та захистом результатів інтелектуальної (творчої) діяль-ності.

Авторське право

Чурпіта Г. В.

Авторське право розглядається в об'єктивному і суб'єктивному розумінні.

В об'єктивному розумінні авторське право — це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів науки, літератури та мистецтва.

У суб'єктивному розумінні авторське право — це сукупність прав, які належать автору або його правонаступникам у зв'язку зі створенням і використанням твору літератури, науки і мистецтва.

До джерел авторського права належать: Конституція України (статті 41, 54, 55), Закон України «Про авторське право і суміжні права», Цивільний кодекс України (статті 433—448). Особ-ливу групу джерел авторського права складають міжнародні договори: Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886), Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право (1952) та ін.

Об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва.

Суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої автор-ські майнові права.

Первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Зміст суб'єктивного авторського права становлять

особисті немайнові та майнові права автора.

Автору належать такі особисті немайнові права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

До майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

1) виключне право на використання твору;

2) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

Патенти

Мазур В. В.

Патент є основним охоронним документом, що засвідчує пріоритет, авторство і набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель чи промисловий зразок. Саме він підтверджує визнання державою результату творчої діяльності об’єктом патентного права.

Законодавством передбачені такі його різновиди: патент на винахід, патент на корисну модель, патент на секретний винахід, патент на секретну корисну модель, патент на промисловий зразок.

Торговий знак

Мазур В. В.

В перекладі з англійського «trademark» використовується як синонім поняття «торговий знак». Торговельна марка та знак для товарів та послуг — це юридично правильна термінологія, яка діє в українській правовій системі.

Відповідно до Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» знак для товарів та послуг— це позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Цивільний кодекс України на відміну від вказаного Закону вводить нове поняття для позначення об'єкта інтелектуальної власності у сфері індивідуалізації товарів і послуг — «торговельна марка», однак зміна назви не вплинула на суть самого об'єкта.

Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів та послуг, що виробляються та надаються однією особою, від товарів та послуг, що виробляються та надаються іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів (ст. 492 ЦК України).

РОЗДІЛ 7.
ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Підприємництво в Україні

Фещук А. П.

Справа уряду – не втручатися у ділове життя, допоки його не кличуть.

В. Роджерс

Підприємницька діяльність, яка відповідно до ст. 42 Господарського Кодексу України визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Вона є специфічним видом господарської діяльності, яка здійснюється від імені підприємця, під його майнову відповідальність, на його власний ризик і має на меті отримання прибутку.

Підприємництво є одним із різновидів творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності і в більшості країн світу з ринковою економікою вважається одним із найпрестижніших.

Підприємництво в Україні може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця (ст. 45 ГК України). Також фізичні особи мають можливість зареєструватись як громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності і провадити таким чином діяльність без створення організації, мають право здійснювати самостійно будь-яку діяльність відповідно до потреб ринку, на власний розсуд приймаючи відповідні

рішення, що не суперечать законодавству.

Зайняття підприємницькою діяльністю є добровільним вчинком. Жоден державний орган, недержавна організація, посадова особа не можуть примусити до зайняття підприємницькою діяльністю. Проте це не означає, що особа не може бути примушена до виконання добровільно взятих на себе зобов'язань (наприклад, за договором, укладеним в процесі провадження підприємницької діяльності) або зобов'язань, що передбачені державою і випливають зі здійснення особою підприємницької діяльності (наприклад, зобов'язань зі сплати податків).

Підприємництво є діяльністю на власний ризик. Це означає, що за порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил здійснення господарської діяльності підприємство та приватний підприємець самостійно несуть відповідальність, передбачену законодавством України. Тобто суб'єкт підприємницької діяльності бере на себе як позитивні, так і негативні наслідки підприємницької діяльності.

Види підприємницької діяльності

Фещук А. П.

Розмежування підприємницької діяльності за видами має здебільшого неофіційний характер. Тому допускається застосування різних ознак і, відповідно, критеріїв та видів підприємницької діяльності.

За ознакою предмета діяльності учасників відповідних правовідносин підприємницьку діяльність можна класифікувати на:

1. Виробничу підприємницьку діяльність, тобто діяльність, у процесі якої виробляється певна продукція, діяльність із виконання робіт, надання послуг (виконання ремонтних робіт, надання інформаційних послуг, здійснення транспортних перевезень).

2. Невиробничу підприємницьку діяльність, у межах якої виділяється:

— торгівля;

— банківська діяльність;

— діяльність на фінансовому ринку тощо.

За ознакою суб'єкта — учасника відповідних правовідносин підприємницька діяльність поділяється на:

1. Підприємництво без створення юридичної особи (просте). Воно здійснюється фізичними особами, що набули в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

2. Підприємництво зі створенням юридичної особи (складне).

Обмеження на право займатися підприємницькою діяльністю

Фещук А. П.

У законодавстві України (Господарський кодекс) встановлено неможливість заняття підприємницькою діяльністю для певних категорій громадян — військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, нотаріату, внутрішніх справ, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Не можуть займатися підприємницькою діяльністю і особи, які вчинили злочин і до яких судом застосовано покарання у вигляді позбавлення права на заняття окремим видом діяльності.

Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть бути співзасновником підприємства, обіймати в підприємницьких товариствах і об'єднаннях керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Підприємництво в Україні

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Підприємництво — це вільна ініціатива людей в господарській діяльності, це спосіб організації економічних сил, це випробуваний в світовій практиці спосіб ефективної організації виробництва. Існування підприємництва — обов'язкова умова функціонування ринку.

Підприємництво визначається як ініціативна, самостійна господарська діяльність людей, направлена на отримання прибутку шляхом організації та використання ресурсів в цілях виробництва і реалізації товарів.

Підприємницькі рішення приймаються власниками підприємств. З розвитком відносин власності та розширення її корпоративних форм підприємницькі повноваження стали все більше делегуватися найманим менеджерам. Власники передають частину підприємницьких функцій найманим управлінцям, зберігаючи за собою контроль стратегічних питань. Таким чином, можна говорити про підприємницький менеджмент. Менеджер, який реалізує підприємницькі повноваження, вишукує можливості та йде на підприємницький ризик, здійснюючи зміни та впроваджуючи вдосконалення на своєму підприємстві.

Для кращого розуміння сутності підприємництва звернімося до з'ясування його функцій.

1. Ресурсна функція реалізується в мобілізації капіталу, трудових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів для їх виробничого використання. Спрямованість підприємця на динамічну ефективність змушує його до постійного пошуку додаткових ресурсів.

2. Організаційна функція пояснюється тим, що мобілізовані ресурси можуть принести користь їх власнику, підприємцю і суспільству в цілому лише в тому випадку, коли вони будуть належним чином використовуватись.

Тому підприємець бере на себе функцію організації виробництва, збуту, дослідження ринку, наукових розробок тощо.

3. Творча функція полягає в тому, що підприємець постійно націлений на пошук нових рішень. Прагнення максимізувати прибуток чи інший результат, який визнається підприємцем в якості мети своєї діяльності, не надає йому можливості задовольнятися сформованим становищем. Він постійно шукає, як покращити свою справу. Появою безлічі оригінальних науково-технічних, економічних та організаційних рішень суспільство зобов'язано творчій функції підприємництва.

Підприємництво можливо при наявності певних умов, в тому числі при відповідних майнових правах на умови та результати виробництва, в певному економічному, правовому і політичному середовищі, при повній економічній відповідальності підприємця за результати діяльності.

Законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Підприємницька діяльність регулюється такими законодавчими актами:

1. Господарський кодекс України, який встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності.

2. Цивільний кодекс України, яким регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

3. Господарський процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах.

4. Податковий Кодекс України, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

5. Кримінальний кодекс України, який має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

6. Кодекс України про адміністративні

правопорушення, завданням якого є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

7. Митний кодекс України, яким регулюються відносини, пов'язані із справлянням митних платежів.

8. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», який регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб — підприємців.

9. Закон України «Про господарські товариства», який визначає поняття і види господарських товариств, правила їх створення, діяльності, а також права і обов'язки їх учасників та засновників.

10. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», який визначає правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, порядок їх створення, діяльності та припинення, права та обов'язки їх учасників.

11. Закон України «Про акціонерні товариства», який визначає порядок створення, діяльності, припинення, виділу акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів.

12. Закон України «Про управління об'єктами державної власності», який визначає правові основи управління об'єктами державної власності.

13. Закон України «Про холдингові компанії в

Україні», який визначає загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації.

14. Закон України «Про захист економічної конкуренції», який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

15. Закон України «Про банки і банківську діяльність», який визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків.

16. Закон України «Про страхування», який регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб.

17. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

18. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок», який регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку, з метою забезпечення відкритості та ефективності функціонування фондового ринку.

19. Закон України «Про стандартизацію», який установлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення формування та реалізації державної політики у відповідній сфері.

20. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», який визначає правові та організаційні засади розроб-лення, прийняття та застосування технічних

регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності.

21. Закон України «Про природні монополії», який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні.

22. Закон України «Про Антимонопольний комітет України», який визначає, що Антимонопольний комітет України є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель.

23. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», який визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції. Закон спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності в умовах ринкових відносин.

24. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», який визначає правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та адміністраторів.

25. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю).

26. Постанова Пленуму ВСУ від 25.04.2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про

відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності», яка прийнята з метою однакового і правильного застосування законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності.

Успішне підприємництво досягається при дотриманні учасниками цього процесу морально-етичних норм, серед яких виділяються обов'язковість, приватне суперництво, загальна висока культура та освіченість, контактність, вміння спілкуватися з людьми.

Оподаткування підприємницької діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Податковий кодекс України передбачає три основні категорії платників податків фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності, це:

— самозайняті особи;

— підприємці, які здійснюють діяльність на загальній системі оподаткування;

— підприємці, які здійснюють діяльність на спрощеній системі оподаткування — платники єдиного податку.

Самозайнята особа — платник податку, який є фізичною особою — підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

При даній системі оподаткування розмір Вашого доходу необмежений, Ви не можете бути платником податку на додану вартість і при отримання готівкових коштів касовий апарат необов'язковий.

З чистого доходу ви сплачуєте 1,5 відсотка військового збору, 22 відсотки єдиного внеску та 18 відсотків податку на доходи фізичних осіб. Причому податок на доходи фізичних осіб нараховується з суми чистого доходу, зменшеного на величину утриманого єдиного внеску. Податки сплачується розрахованими авансовими платежами протягом року.

Чистий дохід для оподаткування визначається як різниця між задекларованим доходом та документально підтвердженими витратами, пов'язаними з отриманням цього доходу.

Здійснення підприємницької діяльність на загальній системі оподаткування.

Для здійснення діяльності особа обов'язково має зареєструватися підприємцем в Єдиному державному

реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Спрощена система оподаткування.

Спрощена система оподаткування на підставі сплати єдиного податку. Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, повинні бути зареєстровані підприємцями. Вони поділяються на різні групи платників єдиного податку.

З особливостями сплати податку можна ознайомитись в Податковому кодексі або проконсультуватися в відділеннях ДФС.

Порядок державної реєстрації підприємницької діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців — це засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до єдиного державного реєстру.

Порядок проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців включає зокрема:

— перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;

— перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;

— внесення відомостей про юридичну особу або фізичну особу — підприємця до єдиного державного реєстру;

— оформлення і видачу свідоцтва про державну реєстрацію та виписки з єдиного державного реєстру.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців проводиться державним реєстратором у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи — підприємця.

Державний реєстратор — це посадова особа, яка відповідно до Закону здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Місцезнаходження юридичної особи — це

місцезнаходження постійно діючого виконавчого органу юридичної особи, а в разі його відсутності — місцезнаходження іншого органу чи особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи без довіреності, за певною адресою, яка вказана засновниками (учасниками) в установчих документах і за якою здійснюється зв'язок з юридичною особою.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання у ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою — підприємцем.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців (далі — єдиний державний реєстр) — автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Особливості підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Будь-яке виробництво починається з привласнення людьми засобів виробництва. Як це положення може бути застосоване до сільського господарства, де основним засобом виробництва виступає земля? Адже земля — не продукт людської праці, а дар природи, і тому доступ до користування її благами повинні мати всі люди в однаковій мірі. Тому проблема власності на землю є однією з найважливіших в сучасному суспільстві. Форми власності на землю визначають і форми відносин між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарських продуктів.

Дослідження показують, що основоположними принципами вільного розвитку аграрного підприємництва є такі: використання різноманітних форм власності, господарювання і розмірів підприємств; переважний розвиток малого підприємництва; збереження і раціональне використання наявної матеріально-технічної бази виробництва продовольства.

Необхідно поєднувати різні організаційні форми підприємницької діяльності: агрокомбінатів, агрофірм, виробничих систем, КСП, державних підприємств, товариств, міжгосподарських і спільних підприємств, акціонерних і пайових товариств, агроцехів промислових підприємств, кооперативів, сімейних і індивідуальних господарств. Це забезпечить стійкість аграрної економіки в екстремальних ситуаціях і конкурентність у господарюванні. Необхідно поєднувати різні розміри підприємництва незалежно від організаційних форм. Це можуть бути великі, середні і малі агрокомбінати, агрофірми, кооперативи, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства громадян,

агроцехи промислових підприємств, агродільниці міських жителів, кооперативи. Різниця в розмірах господарських одиниць в аграрному секторі зумовлена двома важливими природними факторами: нерівномірним територіальним розселенням людей, що склалось історично, і різною характеристикою агропотенціалу земель.

Звітність у підприємницькій діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Організація бухгалтерського обліку на підприємстві регулюється Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV.

Згідно з цим законом бухгалтерський облік на підприємстві ведеться безперервно з дня його реєстрації до ліквідації в установленому порядку. Питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів.

Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження опрацьованих первинних документів, регістрів і звітності впродовж установленого терміну, але не менш як три роки, несе власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який керує підприємством.

Приватні підприємці та форми звітності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Фізична особа — підприємець платник єдиного податку без найманих працівників подає лише два звіти та сплачує два податки (в більшості випадків):

— декларацію платника єдиного податку;

— річний звіт з єдиного соціального внеску.

Декларація платника єдиного податку

Форма декларації платника єдиного податку затверджується Наказом Міністерства фінансів.

Річний звіт з єдиного соціального внеску

Річний звіт з єдиного соціального внеску ФОПи платники єдиного податку подають один раз на рік незалежно від групи.

Строки сплати єдиного податку

Строки сплати єдиного податку прописані у Податковому кодексі.

Тобто ФОПи на єдиному податку сплачують єдиний внесок один раз на квартал.

Книга обліку доходів та витрат є єдиним обліковим документом, який зобов'язані вести підприємці на спрощеній системі оподаткування.

Відповідальність за порушення законодавства, яке регулює відносини у підприємницькій діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Відповідальність – це отримання суб'єктами підприємництва негативних економічних наслідків безпосередньо в результаті застосування до них передбачених законом санкцій економічного характеру внаслідок їх правопорушень.

Відповідальність у сфері підприємництва залежить від характеру настання несприятливих економічних наслідків і буває таких видів: цивільно-правова (штраф, пеня, неустойка; компенсація збитків, залежно від виду невиконання зобов'язання), адміністративна (попередження; штраф у певному розмірі до неоподаткованого мінімуму доходів громадян; конфіскація майна чи предмета, який був знаряддям правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину; виправні роботи); дисциплінарна (догани, звільнення).

В окрему групу виділяють відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення податкового законодавства (фінансові санкції тощо).

Припинення підприємницької діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Розпочата підприємницька діяльність може бути через певний час припинена.

За ініціатором припинення підприємницької діяльності розрізняють два види припинення:

1) добровільне;

2) примусове.

Добровільним вважається таке припинення підприємницької діяльності, яке здійснюється з ініціативи самого суб'єкта підприємництва, його власника (власників чи уповноважених ними органів). Юридичними підставами добровільного припинення підприємницької діяльності є:

1) рішення власника (власників чи уповноважених ними органів), інших осіб — засновників суб'єкта підприємництва чи їх правонаступників — про припинення підприємницької діяльності;

2) досягнення мети, задля якої було засновано підприємницьку діяльність;

3) закінчення терміну, на який засновувалася підприємницька діяльність;

4) визнання суб'єкта підприємництва банкрутом за його заявою.

Примусове припинення підприємницької діяльності здійснюється з ініціативи інших осіб: суду, органів держави, що здійснюють контроль за провадженням підприємницької діяльності, кредиторів суб'єкта підприємництва тощо. Юридичними підставами примусового припинення підприємницької діяльності є:

1. Провадження суб'єктом підприємництва діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

2. Неподання протягом року до органів державної фіскальної служби податкових декларацій, документів

фінансової звітності відповідно до закону;

3. Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом за заявою кредиторів;

4. Зловживання суб'єктом підприємництва своїм монопольним становищем чи інші порушення законодавства України тощо.

Залежно від того, чи зберігається можливість відновлення підприємницької діяльності тим же суб'єктом підприємництва, припинення поділяється на два види:

1) тимчасове (зі збереженням можливості її відновлення тим самим суб'єктом);

2) остаточне (без збереження можливості її відновлення).

Державні інформаційні ресурси у підприємницькій діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

До державних інформаційних ресурсів доцільно було б відносити інформаційні ресурси, створені, придбані, накопичені за рахунок коштів державного бюджету, позабюджетних державних фондів та платників податків.

Законом України «Про інформацію» встановлено, що основними видами інформації є: статистична, масова, про діяльність державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування, правова, про особу, довідково-енциклопедичного характеру, соціологічна (ст. 18).

Закон України «Про інформацію» не враховує, що в Україні створено і традиційно діє система національних інформаційних ресурсів, яка має міжвідомчі й відомчі ознаки та охоплює:

— інформаційні ресурси матеріального виробництва, соціальної, фінансової сфер та державного майна і нерухомості;

— інформаційні ресурси державної статистики;

— інформаційні ресурси науково-технічної інформації;

— інформаційні ресурси архівного фонду;

— інформаційні ресурси бібліотечного фонду;

— інформаційні ресурси музейного фонду;

— інформаційні ресурси податкової служби України;

— інформаційні ресурси правоохоронних і силових структур тощо.

Державні перевірки у підприємницькій діяльності

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Законодавство встановлює, що органи державної фіскальної служби мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки. Элементы указателя не найдены.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні органу державної фіскальної служби виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків. Камеральна перевірка проводиться без будь-якого спеціального рішення керівника податкової та направлення на її проведення, без присутності платника. Їй підлягає вся податкова звітність суцільним порядком.

Документальною вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених Податковим кодексом податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, регістрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов’язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, а також отриманих в установленому законодавством порядку органом державної податкової

служби документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків.

Фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється органом державної фіскальної служби щодо дотримання порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, патентів, свідоцтв, у тому числі свідоцтв про державну реєстрацію, виробництва та обігу підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами).

Документальна планова перевірка повинна бути передбачена у плані-графіку проведення планових документальних перевірок.

Ліцензування та дозволи у підприємницькій діяльності

Петрина В. Н., Борцевич П. С.

Ліцензування визначається як здійснення заходів, пов'язаних із видачею ліцензій, призупиненням і анулюванням ліцензій та наглядом органів, що видають ліцензії, за дотриманням ліцензіатами при здійсненні ліцензованих видів діяльності відповідних ліцензійних вимог і умов. Ліцензія — це дозвіл (право) на здійснення ліцензованого виду діяльності, при обов'язковому дотриманні ліцензійних вимог та умов, виданий відповідним органом юридичній особі або індивідуальному підприємцю.

Пропонуються такі критерії для визначення видів діяльності, що ліцензуються: небезпека конкретної діяльності для необмеженого кола осіб, які не беруть участь у її здійсненні, залучення нею у своє середовище необмеженого кола учасників; висока прибутковість такої діяльності. Критерії віднесення того або іншого виду підприємницької діяльності до тих, що ліцензуються, мають бути науково обґрунтованими, у їх основі повинен бути облік ступеня зачіпання цим видом діяльності суспільного інтересу (інтересів здоров'я і безпеки населення) та інтересів держави (державної безпеки).

За загальним правилом, суб'єкти господарювання (фізичні особи-підприємці, господарські товариства, підприємства тощо) можуть здійснювати будь-яку господарську діяльність, окрім тієї діяльності, здійснювати яку взагалі заборонено. Проте для того, щоб здійснювати певні види господарської діяльності суб'єкт господарювання має отримати дозвіл від держави. Такий дозвіл називається ліцензією.

Перелік видів господарської діяльності, які не можна здійснювати без ліцензії, міститься у Законі України «Про

ліцензування видів господарської діяльності». Згідно із цим законом підлягають ліцензуванню такі види господарської діяльності:

1) банківська діяльність;

2) надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів);

3) професійна діяльність на ринку цінних паперів;

4) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення;

5) діяльність у сфері електроенергетики;

6) діяльність у сфері використання ядерної енергії;

7) освітня діяльність;

8) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами;

9) надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

10) будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми та значними наслідками;

11) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів);

12) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж;

13) виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

14) надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

15) виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами;

16) медична практика;

17) діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України;

18) ветеринарна практика;

19) випуск та проведення лотерей;

20) туроператорська діяльність;

21) посередництво у працевлаштуванні за кордоном;

22) промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України;

23) культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку;

24) діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (критерії належності та перелік технічних засобів негласного отримання інформації визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України);

25) перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та

небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом;

26) зовнішньоекономічна діяльність у випадках, передбачених в статті 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

27) транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом;

28) діяльність на ринку природного газу, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про ринок природного газу»;

29) централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом;

30) виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом;

31) охоронна діяльність;

32) перероблення побутових відходів;

33) захоронення побутових відходів;

34) виробництво ветеринарних препаратів.

Крім зазначеного закону відносини з ліцензування певних видів господарської діяльності регулюються такими законодавчими актами, як:

— Законі України «Про банки і банківську діяльність», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування банківської діяльності;

— Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування професійної діяльності на ринку цінних паперів;

— Законі України «Про телебачення і радіомовлення», який визначає особливості регулювання правовідносин із

ліцензування діяльності у галузі телебачення і радіомовлення;

— Законі України «Про ринок електричної енергії», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування діяльності у сфері електроенергетики;

— Законі України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування діяльності у сфері використання ядерної енергії;

— Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» та інших спеціальних законах у сфері освіти, які визначають особ-ливості регулювання правовідносин із ліцензування освітньої діяльності;

— Законі України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами;

— Законі України «Про архітектурну діяльність», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування будівництва об’єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об’єктів з середніми та значними наслідками;

— Законі України «Про лікарські засоби», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів);

— Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування культивування рослин, включених до таблиці І Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку;

— Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування зовнішньоекономічної діяльності;

— Законі України «Про ринок природного газу», який визначає особливості регулювання правовідносин із ліцензування діяльності на ринку природного газу;

— та деяких інших нормативно-правових актах.

Ліцензії видаються різними державними органами, до компетенції яких відноситься контроль за здійсненням тих чи інших видів господарської діяльності. Перелік державних органів з питань ліцензування визначений в постанові Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609 «Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»

Видача ліцензії, як правило, оформлюється відповідним державним органом шляхом внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань запису про право провадження суб'єктом господарювання відповідного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

За загальним правилом, видача ліцензії здійснюється на платній основі на підставі відповідної заяви суб'єкта господарювання, який має намір здійснювати відповідний вид господарської діяльності, що подається до відповідного державного органу ліцензування. До такої заяви додаються відповідні документи, які передбачені нормативно-правовими актами, що визначають порядок видачі ліцензій на право здійснення певного виду господарської діяльності.

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

Набуття здобувачем ліцензії права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відбувається з моменту внесення рішення органу ліцензування про видачу ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

Ліцензія видається на необмежений строк.

Треба зауважити, що для цілей ліцензування господарської діяльності відповідні державні органи наділяються низкою повноважень, які включають:

1) отримання та розгляд заяви про надання ліцензії разом з відповідними документами і за результатом їх розгляду прийняття рішення про залишення заяви щодо отримання ліцензії без розгляду, відмови у видачі ліцензії чи про видачу ліцензії, оформлення, переоформлення та видачу інших документів, що стосуються сфери повноважень органу ліцензування;

2) розробка проєктів ліцензійних умов і змін до них;

3) здійснення контролю за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов;

4) внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань прийнятих ним рішень, документів та інших відомостей про ліцензування видів господарської діяльності;

5) формування та ведення ліцензійних справ;

6) здійснення інформаційного та методичного супроводження ліцензування;

7) надання інформації з ліцензійних справ, зокрема у порядку, встановленому Законом України «Про доступ до публічної інформації»;

8) розміщення на своєму офіційному веб-сайті інформації про прийняті ним рішення за відповідним видом

господарської діяльності.

Спори, що виникають з приводу ліцензування між суб'єктами господарювання та відповідними державними органами, вирішуються в адміністративних судах.

«Безліцензійна» господарська діяльність

Фещук А. П.

Господарська діяльність – це достатньо багатогранне явище, яке може розглядатися з точки зору різних наук: права, економіки, менеджменту, психології, філософії тощо. З точки зору кожної із таких наук господарська діяльність характеризується ознаками, що є предметом дослідження відповідної науки, і відповідно має своє визначення. Право, як відомо, є сукупністю правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини, тому з правової точки зору господарська діяльність як предмет правового регулювання постає перед нами нічим іншим, як сукупністю певних суспільних правовідносин, тобто господарських правовідносин.

За своєю правовою природою господарські правовідносини в ринковій економіці є приватно-правовими. Такі відносини регулюються за допомогою диспозитивного методу і загально-дозвільного типу правового регулювання. Загально-дозвільний тип правового регулювання ґрунтується на загальному дозволі, тобто при регулюванні правовідносин за таким типом «дозволено все, окрім того, що прямо заборонено законом».

Таким чином, суб'єкти господарювання можуть здійснювати будь-яку господарську діяльність, окрім тієї, яку здійснювати взагалі або здійснювати без ліцензії прямо заборонено законом.

Виходячи із вищезазначеного будь-яка господарська діяльність, яку законом прямо не заборонено здійснювати взагалі, або яку не заборонено здійснювати без отримання ліцензії, може називатися безліцензійною господарською діяльністю.

Видача ліцензії

Фещук А. П.

Видача ліцензії – це внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань запису про право провадження суб'єктом господарювання визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню. Порядок видачі тієї чи іншої ліцензії залежить, головним чином, від того виду діяльності, який ліцензується. Справа в тому, що ліцензування різних видів господарської діяльності, як правило, здійснюється різними державними органами з питань ліцензування, які приймають відповідні нормативні-правові акти, що визначають в деталях порядок видачі відповідної ліцензії та форму і зміст такої ліцензії.

Перелік державних органів з питань ліцензування визначений в постанові Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609 «Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»

За загальним правилом, видача ліцензії здійснюється на платній основі на підставі відповідної заяви суб'єкта господарювання, який має намір здійснювати відповідний вид господарської діяльності, що подається до відповідного державного органу ліцензування. До такої заяви, як правило, додаються відповідні документи, що передбачені нормативно-правовими актами, що визначають порядок видачі ліцензій на право здійснення певного виду господарської діяльності.

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

Набуття здобувачем ліцензії права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відбувається з моменту внесення рішення органу

ліцензування про видачу ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

Ліцензія видається на необмежений строк.

Повноваження органів ліцензування

Фещук А. П.

Повноваження органів ліцензування визначені статтею 6 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності». Ці повноваження полягають в наступному:

1) отримує та розглядає заяву разом з документами, подання яких до органу ліцензування передбачено законом, і за результатом їх розгляду приймає рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, відмови у видачі ліцензії чи про видачу ліцензії, оформлення, переоформлення та видачу інших документів, що стосуються сфери повноважень органу ліцензування;

2) розробляє проєкти ліцензійних умов і змін до них та подає їх в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України, якщо інше не встановлене законом;

3) здійснює контроль за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов та за результатами перевірки приймає рішення;

4) вносить до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань прийняті ним рішення, документи та інші відомості про ліцензування видів господарської діяльності, необхідні для ведення цього реєстру, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

5) формує та веде ліцензійні справи, забезпечує їх зберігання, передачу та одержання у паперовій формі (або одержання належним чином завірених документів із них у разі, якщо такі справи передані до архівних установ);

6) здійснює інформаційне та методичне супроводження ліцензування;

7) надає інформацію з ліцензійних справ та у паперовій формі, зокрема у порядку, встановленому Законом України «Про доступ до публічної інформації»;

8) розміщує на своєму офіційному веб-сайті інформацію про прийняті ним рішення за відповідним видом господарської діяльності;

9) складає та подає спеціально уповноваженому органу з питань ліцензування щорічний ліцензійний звіт до 30 січня року, наступного за звітним;

10) забезпечує підвищення кваліфікації працівників, до посадових обов'язків яких віднесено забезпечення виконання повноважень у сфері ліцензування;

11) здійснює перевірку документів, що підтверджують відсутність контролю, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», за діяльністю ліцензіата осіб — резидентів інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України», та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України.

Потрібно зазначити, що правовідносини із ліцензування, які складаються між суб'єктами господарювання та відповідними державними органами з приводу ліцензії, що надає право на здійснення того чи іншого виду господарської діяльності, є за своєю природою публічно-правовими, а саме адміністративними.

Такі відносини регулюються за допомогою імперативного методу і спеціально-дозвільного типу правового регулювання. Спеціально-дозвільний тип правового регулювання ґрунтується на загальній забороні, тобто при регулювання правовідносин за таким типом «заборонено все, окрім прямо дозволеного законом». Таким чином, державні органи ліцензування можуть вчиняти тільки ті дії, які їм прямо дозволені законом.

Спори, що виникають із правовідносин з ліцензування, вирішуються в адміністративних судах.

Ліцензійні умови

Фещук А. П.

Ліцензійні умови — нормативно-правовий акт Кабінету Міністрів України, іншого уповноваженого законом органу державної влади, положення якого встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатом (особою, що володіє ліцензією), та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії.

Ліцензіат зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов відповідного виду господарської діяльності, а здобувач ліцензії для її одержання — відповідати ліцензійним умовам.

Ліцензійні умови та зміни до них розробляються органом ліцензування, що є центральним органом виконавчої влади, підлягають погодженню спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Вимоги ліцензійних умов до суб'єкта господарювання мають бути обумовлені особливостями провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та включають:

1) вичерпний перелік підтвердних документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов;

2) кадрові вимоги, наприклад, щодо мінімальної кількості працівників за окремими посадами, наявності у певних працівників відповідної освіти, кваліфікації та (або) стажу роботи тощо;

3) організаційні вимоги щодо зберігання протягом дії ліцензії документів, копії яких подавалися органу ліцензування, зберігання протягом строку дії ліцензії документів (копій), які підтверджують достовірність даних, що зазначалися здобувачем ліцензії у документах, які

подавалися органу ліцензування тощо;

4) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають можливість її ідентифікувати;

5) спеціальні вимоги, наприклад, стосовно обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності, можливості провадження видів господарської діяльності лише юридичними особами або лише юридичними особами окремих організаційно-правових форм тощо.

Документи, що подаються для отримання ліцензії, розгляд заяви про отримання ліцензії, відмова у видачі ліцензії

Фещук А. П.

Документи, що подаються для отримання ліцензії — це заява здобувача на отримання ліцензії з переліком доданих до заяви необхідних для отримання ліцензії документів.

У заяві про отримання ліцензії повинна міститися інформація про:

1) здобувача ліцензії (повне найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код для юридичних осіб; для фізичної особи — підприємця — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дані про місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків);

2) вид господарської діяльності (повністю або частково), на провадження якого здобувач ліцензії має намір одержати ліцензію.

До заяви про отримання ліцензії додаються також документи відповідно до ліцензійних вимог. Перелік підтвердних документів встановлюється ліцензійними умовами і є виключним.

Документи для отримання ліцензії можуть бути подані як в паперовій так і в електронній формі з дотриманням встановлених законодавством України вимог щодо їх подання.

Розгляд заяви про отримання ліцензії, відмова у видачі ліцензії — це процес, що передує отриманню ліцензії та необхідний для з'ясування питань можливості надання ліцензії здобувачу.

Орган ліцензування розглядає заяву про отримання ліцензії та підтвердні документи з метою встановлення відсутності або наявності підстав для відмови у видачі ліцензії шляхом аналізу підтвердних документів та одержання інформації з державних паперових та

електронних інформаційних ресурсів.

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

У разі встановлення наявності підстав для відмови у видачі ліцензії орган ліцензування приймає обґрунтоване рішення про відмову у видачі ліцензії.

Підставою для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії за результатом розгляду заяви про отримання ліцензії є:

1) встановлення невідповідності здобувача ліцензії ліцензійним умовам, встановленим для провадження виду господарської діяльності, зазначеного в заяві про отримання ліцензії;

2) виявлення недостовірності даних у підтвердних документах, поданих здобувачем ліцензії. Виявленням недостовірності даних у підтвердних документах, поданих суб'єктом господарювання до органу ліцензування, є встановлення на момент подання документів здобувачем ліцензії чи ліцензіатом наявності розбіжності між даними, наведеними у них, та фактичним станом цього суб'єкта господарювання.

У випадку відмови у видачі ліцензії здобувач вправі звернутись повторно для її видачі у строки, передбачені законодавством України

Відомості про ліцензування видів господарської діяльності в єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань

Фещук А. П.

Відомості про ліцензування видів господарської діяльності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань — це відомості про рішення органу ліцензування щодо видачі суб'єкту господарювання ліцензії на певний вид господарської діяльності, які в обов'язковому порядку повинні бути внесені до даного реєстру.

Набуття здобувачем ліцензії права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відбувається з моменту внесення рішення органу ліцензування про видачу ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

Розділ 8.
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ВІДПУСТКИ

Забезпечення трудових прав найманих працівників

Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Держава, як орган, який встановлює правила поведінки роботодавців і працівників на ринку праці, контролює дотримання встановлених нею норм законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань трудової та пов'язаної з нею діяльності. Одним із засобів забезпечення трудових прав найманих працівників є офіційне працевлаштування.

Офіційне працевлаштування – це захист соціальних інтересів громадян, гарантування права на соціальні виплати та пенсійне забезпечення. За умови офіційного працевлаштування, взаємовідносини між роботодавцем та найманими працівниками регулюються такими нормативно-правовими актами з питань праці:

— Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08);
— Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 80731-X, № 80732-X;
— Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III 9 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 0;
— Закони України:
    - «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80);
    - «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 р. № 3356-XII

(https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12);

- «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14);
- «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80);
- «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12);
- «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14);
- «Про систему оподаткування» від 26 червня 1991 р. № 1251-XII (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12).

Зміст цих актів та неухильне їх додержання повинні стимулювати створення таких соціально-трудових відносин, які б забезпечили ефективний розвиток як суб'єкта підприємницької діяльності, так і найманих працівників та суспільства в цілому. І роботодавець, і найманий працівник мають усвідомити необхідність безумовного додержання ними вимог законодавства про працю та вживати необхідних заходів щодо забезпечення виконання в повному обсязі покладених на них трудових обов'язків та використання прав, наданих їм законодавством.

Контроль за дотриманням законодавства про працю покладається на Державну службу України з питань праці, органи Державної фіскальної служби, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. **В разі виявлення факту нелегального працевлаштування працівник може звернутися до контролюючого органу (Державної фіскальної служби, органів виконавчої влади та органів**

місцевого самоврядування) із заявою про проведення перевірки.

Зокрема, Податковим кодексом України визначено, що у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації про використання праці найманих осіб без належного оформлення трудових відносин та виплати роботодавцями доходів у вигляді заробітної плати без сплати податків до бюджету, а також здійснення фізичною особою підприємницької діяльності без державної реєстрації, працівниками податкового органу здійснюється фактична перевірка без попередження платника податків (особи).

Отримання працівником офіційної заробітної плати та відрахування єдиного соціального внеску є гарантією зарахування трудового стажу для отримання в майбутньому пенсії по віку, що в світлі останніх реформ є вкрай важливим.

Не варто також забувати, що офіційне оформлення на роботу гарантує право на отримання відпустки, права не працювати у вихідний та святковий день, а також легальне працевлаштування унеможливлює звільнення такого працівника в будь-який час, без жодних компенсацій. Згідно з нормами Кодексу законів про працю забороняється звільняти з ініціативи роботодавця офіційно працевлаштованих вагітних жінок, жінок , які мають дітей віком до 3 років, одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років. Держава забезпечує обов'язкове працевлаштування зазначених жінок у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору.

Офіційне працевлаштування — це гарантія дотримання роботодавцем соціальних, економічних, трудових та інших прав працівника і запорука безпечного майбутнього найманця. Будь-який працівник має право вимагати від роботодавця офіційного працевлаштування, гарантованого

обсягу й регулярної виплати заробітних плат, право на відпустку, у тому числі додаткову й без збереження зарплати, відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами; право на оплату лікарняного; право на достроковий вихід на пенсію через шкідливі умови праці; право на скорочений робочий день, тиждень через шкідливі умови праці; право не працювати у вихідний і святковий день; право не залучатися до понаднормових робіт без бажання працівника; право на допомогу в зв'язку з безробіттям; право на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань; право на зарахування виробничого стажу; право на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості; право на гарантії за колективним договором.

Центри зайнятості

Куцик К. В.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012, **зайнятість** — це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно.

Послуги, що надаються центрами зайнятості відповідно до покладених на них завдань є безоплатними.

Завдання та функції у сфері зайнятості населення, трудової міграції та соціального захисту від безробіття, а також функції виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття покладено на Державну службу зайнятості

Згідно з Положенням про Державну службу зайнятості, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 15.12.2016 № 1543 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1723-16), Державна служба зайнятості є централізованою системою державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України.

Як регіональні, так і базові центри зайнятості є неприбутковими державними установами, підпорядкованими та підзвітними Центральному апарату Державної служби зайнятості, і виконують завдання та здійснюють обов'язки, визначені Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17).

Так, до **основних завдань** центрів зайнятості належать:

— сприяння громадянам у підборі підходящої роботи;

— надання роботодавцям послуг з добору працівників;

— участь в організації проведення громадських та інших робіт тимчасового характеру;

— сприяння громадянам в організації підприємницької діяльності, зокрема шляхом надання індивідуальних та групових консультацій;

— організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації безробітних з урахуванням поточної та перспективної потреб ринку праці;

— проведення професійної орієнтації населення;

— додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян, які неконкурентоспроможні на ринку праці;

— здійснення контролю за використанням роботодавцями та безробітними коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Варто зазначити, що у містах, районах та районах у містах можуть утворюватися філії регіонального та базового центрів зайнятості. Такі філії виконують функції, покладені на них відповідними регіональними чи базовими центрами зайнятості, та діють на підставі затвердженого регіональним (базовим) центром зайнятості положення. Також для забезпечення доступності послуг шукачам роботи в об'єднаних територіальних громадах можуть створюватись віддалені робочі місця працівників філій.

Чим корисні центри зайнятості?

Державна служба зайнятості сьогодні — це структура, яка об'єднує 583 центри зайнятості по всій Україні. Всі відділення Служби працюють за єдиною схемою надання послуг, а тому громадяни можуть звернутися до будь-якого центру зайнятості та отримати всі передбачені законодавством соціальні послуги, пов'язані з працевлаштуванням. Разом з тим, центри зайнятості

працюють із уніфікованою оперативною базою вакансій, шукачів роботи та можливостей проходження професійного навчання по всій країні, що, у свою чергу, сприяє розширенню зони пошуку роботи для безробітних не тільки в межах району чи області, а й держави в цілому.

Чому варто звернутися до центру зайнятості?

1. Фахівці допоможуть знайти роботу.
2. Служба зайнятості має найбільшу базу актуальних вакансій.
3. Ви можете отримати допомогу по безробіттю.
4. Служба зайнятості дає ваучер на навчання.
5. За сприяння служби зайнятості можна відкрити власну справу.
6. Можливість відвідувати тренінги,семінари та інтенсиви, в тому числі профорієнтаційні.

Допомога в працевлаштуванні

Куцик К. В.

Працевлаштування — це один із способів сприяння досягненню повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості за допомогою надання уповноваженими органами допомоги громадянам у пошуку роботи, а роботодавцям — у підборі працівників з урахуванням інтересів громадян, роботодавців і держави, що є одночасно гарантією реалізації права на працю та інших прав у сфері зайнятості та праці.

Хто може надати допомогу в працевлаштуванні?

За пошуком роботи громадяни можуть звернутися безпосередньо до роботодавця чи до державної служби зайнятості, або ж до суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні.

У ст. 5-1 Кодексу законів про працю України передбачено, що держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України, безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб.

Допомога в працевлаштуванні *безоплатно* надається усім громадянам, не зважаючи на наявність або відсутність досвіду роботи!

До державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні можуть звертатись усі незайняті громадяни, які бажають працювати, а також зайняті громадяни, які бажають змінити місце роботи, працевлаштуватися за сумісництвом чи у вільний від навчання час.

Реєстрація, перереєстрація та ведення обліку осіб, які шукають роботу, і безробітних у територіальних органах Державної служби зайнятості здійснюється згідно Порядку

реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 198.

Відповідно до ст. 46 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 підходящою для безробітного вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації особи з урахуванням доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради. За згодою безробітного підбір підходящої роботи може здійснюватися також в інших регіонах. Окрім цього, робота вважатиметься для безробітного підходящою у разі, коли запропонована заробітна плата не нижча, ніж його заробітна плата за останнім місцем роботи, з урахуванням середнього розміру заробітної плати, що склався за минулий місяць у регіоні, де безробітний зареєстрований.

Якщо відсутні документи, що підтверджують трудову діяльність та/або освіту безробітного, підбір підходящої роботи здійснюється за професіями, що не потребують спеціальних знань, умінь та навичок.

Для безробітних, які не мають професії (спеціальності) і вперше шукають роботу, підходящою є робота, яка потребує первинної професійної підготовки, зокрема безпосередньо на робочому місці.

Для осіб, які не працювали за попередньо здобутими професіями (спеціальностями) більш як 12 місяців, підходящою є робота, яку вони виконували за останнім місцем роботи, а робота за попередньо здобутими професіями (спеціальностями) може бути підходящою за умови підвищення кваліфікації за направленням центру зайнятості з урахуванням потреби ринку праці.

У випадку, коли протягом шести місяців з дня реєстрації безробітному неможливо підібрати роботу за професією, підходящою є робота, що потребує зміни професії з урахуванням його здібностей, стану здоров’я,

професійного досвіду, доступних для нього видів навчання та потреби ринку праці.

Для безробітних, які не мають професії або працювали на роботах, що не потребують спеціальної підготовки, та зареєстровані у центрі зайнятості більш як шість місяців, підходящою роботою також є участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру, тривалість яких перевищує один місяць.

У разі зміни даних, що впливають на підбір підходящої роботи, зареєстрований безробітний подає до центру зайнятості відповідні документи.

Посередництво у сфері зайнятості

Куцик К. В.

Для ефективної реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення зайнятості населення та зниження рівня безробіття законодавець передбачив можливість надання послуг із працевлаштування громадян також недержавними органами.

Діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, та інших суб'єктів господарювання, які здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні у інших роботодавців, регулюється Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07. 2012 (розділ VI).

До послуг з посередництва у працевлаштуванні належать пошук роботи та сприяння у працевлаштуванні особи, добір працівників відповідно до замовлень роботодавців (у тому числі іноземних) у межах укладених з роботодавцями договорів (контрактів).

Хто саме здійснює псередництво у сфері зайнятості?

Перелік суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, та суб'єктів господарювання, які здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні у інших роботодавців, формується та ведеться Державною службою зайнятості в установленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Звертаючись до посередників у сфері зайнятості будьте пильними і вимагайте документи, що падтверджують законну діяльність посередника. Основні вимоги до посередництва в працевлаштуванні за кордоном викладені у Законі № 5067. Відповідно до пп. 22 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва в працевлаштуванні, є:

1) зареєстрована у встановленому законом порядку **юридична особа**, що провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання;
2) фізична особа – підприємець,
які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні в Україні та/або за кордоном відповідно до даного Закону та інших актів законодавства.
Тобто займатися даним видом діяльності можуть юридичні особи та фізичні особи – підприємці.
У юридичних осіб у статуті повинен бути зазначений такий вид діяльності, як "Послуги з працевлаштування", а у виписці з Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців позначений один із видів діяльності під кодом 78 "Послуги щодо працевлаштування".
Діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38 Закону № 5067, п. 32 ст. 9 Закону № 1775). **Тому перше, на що потрібно звернути увагу, чи є у суб'єкта господарювання відповідна ліцензія, оскільки без неї він працювати не може.**
На вході до приміщення (офісу) ліцензіата має бути вивіска із зазначенням:
найменування ліцензіата згідно з найменуванням, яке зазначено в ліцензії (крім фізичних осіб – підприємців);
інформації про режим роботи ліцензіата.
У службовому приміщенні (офісі) ліцензіата, де проводиться приймання громадян, на **доступному для них місці** мають знаходитися нормативно-правові акти та документи, а саме:
– інформація про повне найменування ліцензіата, його місцезнаходження або місце проживання фізичної особи – підприємця, номери телефонів, прізвище, ім'я та по батькові керівника та/або власника;
– копія свідоцтва про державну реєстрацію;

– фотокопія ліцензії на посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном;
– перелік країн, до яких відповідно до укладених зовнішньоекономічних договорів ліцензіат має право працевлаштовувати клієнтів;
– засвідчена ліцензіатом письмова інформація про характер майбутньої роботи, загальні умови праці та проживання у країні працевлаштування;
– номери телефонів Міністерства праці України;
– Закон № 1775, Закон № 877 і витяг із Закону № 1023 у частині надання послуг;
– копія Ліцензійних умов;
– книга відгуків та пропозицій.
За нормами ч. 1 ст. 38 Закону № 5067 послуги з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном надаються відповідно до **заявок** іноземного роботодавця (його контрагента) щодо вільних робочих місць (вакансій) і лише в межах укладених іноземними суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про надання посередницьких послуг у сфері працевлаштування з метою сприяння підписанню трудового договору (контракту найму).
Обов'язковим додатком до зовнішньоекономічного договору (контракту) про надання посередницьких послуг у сфері працевлаштування за кордоном є проект трудового договору, завірений іноземним роботодавцем.
Цей трудовий договір повинен відповідати законодавству держави працевлаштування та міжнародним договорам України, а також містити (пп. 3.3.5 Ліцензійних умов):
– основні реквізити роботодавця;
– професійні вимоги до працівника;
– відомості про характер роботи, умови праці, її оплати та проживання на території країни працевлаштування, соціального захисту (зокрема страхування);
– строк дії договору, умови продовження його дії та розірвання;

– порядок покриття транспортних витрат тощо.
Причому ці документи повинні бути перекладені, а копії (фотокопії) документів, складених іноземною мовою, і справжність підпису перекладача на їх перекладі українською мовою повинні бути нотаріально засвідчені (п. 3.4 Ліцензійних умов).
Крім того, згідно з п. 3.3 Ліцензійних умов з укладанням зовнішньоекономічного договору (контракту) **ліцензіат повинен отримати від іноземного суб'єкта господарської діяльності**:

- копію дозволу на працевлаштування громадян України, виданого роботодавцю уповноваженим органом країни працевлаштування, якщо такий документ передбачено законодавством країни працевлаштування;
- копію дозволу (ліцензії) на провадження посередницької діяльності у працевлаштуванні громадян України, виданого уповноваженим органом країни працевлаштування посереднику, якщо такий документ передбачено законодавством країни працевлаштування;
- копію документа, що підтверджує факт реєстрації іноземного суб'єкта господарювання у країні місцезнаходження;
- копію/витяг документа іноземного суб'єкта господарювання, що визначає вид його господарської діяльності, якщо законодавством країни працевлаштування не передбачено видачу дозволів (ліцензій) на працевлаштування громадян України.

Ці документи мають бути засвідчені згідно із законодавством країни їх видачі та легалізовані в консульській установі України (можуть бути також засвідчені в посольстві відповідної держави в Україні та легалізовані в МЗС, якщо міжнародними договорами, в яких бере участь Україна, не передбачено інше).

Суб’єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, та суб’єкти

господарювання, які здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні у інших роботодавців, зобов'язані: надавати громадянам повну та достовірну інформацію про попит роботодавця на робочу силу (вакансії), його вимоги щодо кваліфікації, досвіду роботи, про умови, характер та оплату праці; співпрацювати з відповідним територіальним органом Державної служби зайнятості, підприємствами, установами та організаціями, профспілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями тощо.

Водночас, згадані суб'єкти господарювання **не мають права**:

— свідомо здійснювати набір, працевлаштування або наймання працівників для робіт, пов'язаних з неприйнятними небезпеками і ризиками, а також для робіт, на яких ці працівники можуть стати жертвами зловживань чи дискримінації будь-якого характеру;

— перешкоджати найманню залученого працівника безпосередньо роботодавцем, обмежувати професійну мобільність працівника, накладати санкції на працівника, який погодився на роботу в іншого роботодавця;

— надавати працівників у розпорядження роботодавця для заміни його працівників, які проводять страйк або інші колективні дії.

Окрім цього, суб'єктам господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні, забороняється отримувати від громадян, яким надано зазначені послуги, гонорари, комісійні та інші винагороди. Оплата послуг з працевлаштування здійснюється виключно роботодавцем, якому надано такі послуги.

Працевлаштування за кордоном

Куцик К. В.

У наш час все більше громадян прагнуть знайти роботу за кордоном, в чому їм активно допомагають суб'єкти господарювання, які займаються посередництвом у працевлаштуванні за кордоном.

Основні вимоги до посередництва в працевлаштуванні за кордоном викладені у Законі України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17), у ч. 1 ст. 1 якого **суб'єкт господарювання, який надає послуги з посередництва в працевлаштуванні**, визначається як зареєстрована у встановленому законом порядку юридична особа, що провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, а також фізична особа — підприємець, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні в Україні та/або за кордоном відповідно до даного Закону та інших актів законодавства.

За нормами ч. 1 ст. 38 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17), послуги з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном надаються відповідно до заявок іноземного роботодавця (його контрагента) щодо вільних робочих місць (вакансій) і лише в межах укладених іноземними суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про надання посередницьких послуг у сфері працевлаштування з метою сприяння підписанню трудового договору (контракту найму).

Обов'язковим додатком до зовнішньоекономічного договору (контракту) про надання посередницьких послуг у

сфері працевлаштування за кордоном є проєкт трудового договору, завірений іноземним роботодавцем, який подається суб'єктом господарювання до Державної служби зайнятості для отримання ліцензії на провадження діяльності, пов'язаної із наданням посередницьких послуг у сфері працевлаштування за кордоном.

Як легально влаштуватися на роботу за кордоном?

Найпростішим способом легально працевлаштуватися за кордоном є укладення трудового договору через спеціальне агентство. Витрати на оплату послуг виправдаються через пару місяців. При цьому за 2-3 роки контракту можна заробити від 60 до 80 тисяч доларів. У деяких країнах, якщо до найманої працівнику не буде претензій, то можливе продовження договору, а в перспективі навіть громадянство.

Легальне працевлаштування передбачає оформлення трудового договору між роботодавцем і здобувачем. Щоб убезпечити себе від шахрайства, яке часто зустрічається в сфері зарубіжного працевлаштування, потрібно ознайомитися з договором до оплати послуг агентства. У наданому документі повинні бути чітко вказані:

— рід занять і характер роботи, яка надається;
— умови роботи і проживання на території іноземної країни;
— розмір заробітної плати, особливості її нарахування та виплати, наявність в компанії системи штрафів і стягнень, їх розміри і т.д .;
— права і обов'язки сторін - роботодавця і працівника;
— порядок розірвання договору;
— надання або відсутність уніформи, страховки, житла для співробітника і інших соціальних гарантій.

Крім власне договору між роботодавцем і працівником, легальна робота за кордоном для українців передбачає оформлення ще кількох документів, без яких виїзд на роботу в країни зарубіжжя неможливий. Це:

— закордонний паспорт (не закінчується терміни дії);
— дозвіл на роботу, підтверджене роботодавцем;
— для країн Євросоюзу - шенгенська віза, цільова віза, для деяких країн - додаткова робоча віза;
— медична страховка;
— довідки про стан здоров'я;
— документ про відсутність судимості в Україні.

Оформляючи робочу візу, необхідно перевірити, чи правильно в неї внесені наступні дані:

— номер паспорта;
— ПІБ;
— дата народження;
— термін дії візи;
— її категорія;
— статус, в якому особа буде перебувати за кордоном.

Останній пункт особливо важливий. **Робота за кордоном для українців, які прибули за візою, яка є гостьовий або туристичної, є незаконною і може спричинити за собою проблеми, аж до депортації.**

Надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном здійснюється після укладення **договору про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном** між особою та суб'єктом господарювання (ч. 2 ст. 38 Закону № 5067). Згідно з п. 3.5 Ліцензійних умов такий договір (контракт) укладається в письмовій формі у двох примірниках: один видається клієнту, другий залишається у ліцензіата.

При цьому зазначений **договір повинен містити наступні основні вимоги**:

– номер, дату, місце укладання договору (контракту);

– найменування ліцензіата, номер та дату видачі ліцензії на посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном, номер телефону, адресу місцезнаходження та/або місця провадження діяльності ліцензіата;

– відомості про клієнта (прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання, номер телефону тощо);
– визначення предмета договору (контракту);
– права, обов'язки та відповідальність сторін, в тому числі фінансові зобов'язання;
– умови змін, розірвання та анулювання договору (контракту);
– порядок вирішення спірних питань;
– місце підписання трудового договору з іноземним роботодавцем;
– термін дії договору (контракту);
– визначення форс-мажорних обставин та дії сторін при їх настанні;
– перелік додаткових послуг, що можуть бути надані посередником за плату.

> *Врахуйте: у договорі має бути зазначено, що суб'єкт господарювання надає саме послуги із працевлаштування за кордоном, а не, скажімо, інформаційно-консультаційні послуги. Такі послуги теж можуть бути позначені в договорі як додаткові, але основний обов'язок за договором – це саме працевлаштування.*

Виконання договору (контракту) між ліцензіатом і клієнтом про надання послуг з посередництва в працевлаштуванні на роботу за кордоном оформляється **актом про надання (приймання) послуг**, який підписується обома сторонами.

Суб'єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, не має права отримувати від осіб, яким надані такі послуги, плату до підписання акта виконаних послуг (ч. 2 ст. 38 Закону № 5067). А нормами пп. 3.6.7 Ліцензійних умов заборонено стягувати з клієнтів будь-які види попередніх оплат за послуги з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном до отримання клієнтом завізованого іноземним роботодавцем трудового договору (контракту) та/або робочої візи (в разі наявності

між Україною та країною працевлаштування візового порядку в'їзду) в посольстві (консульстві) іноземної країни.
Тому якщо в особи вимагають передоплату **за послуги із працевлаштування** до отримання зазначених документів, це свідчить про порушення норм ч. 2 ст. 38 Закону № 5067. А за таке порушення положеннями ч. 8 ст. 53 Закону № 5067 передбачено штраф у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення (у 2015 р. – 12180 грн.). Тому суб'єкти господарювання, які працюють офіційно, на такі дії не підуть.
Ще один нюанс: працевлаштування в країни з візовим порядком в'їзду може відбуватися тільки на підставі робочої (а не туристичної візи). Тому якщо компанія пропонує оформити туристичну візу, а "на місці зорієнтуватися", дуже ймовірно, що це шахраї.

Суб’єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, не має права отримувати від осіб, яким надані такі послуги, плату до підписання акта виконаних робіт.

Суб’єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, сприяє громадянам, яким надано такі послуги, у вирішенні питань правового і соціального захисту та інформує їх про механізм добровільної участі у загальнообов’язковому державному соціальному страхуванні.

Варто звернути увагу, що громадяни у період трудової діяльності за кордоном мають право брати участь у загальнообов’язковому державному соціальному страхуванні, зокрема пенсійному, відповідно до законодавства України, що дає їм право на соціальний захист у разі настання відповідних страхових випадків.

Трудові конфлікти та їх розв'язання

Куцик К. В.

Інтереси роботодавців і найманих працівників не завжди співпадають, і природньою є можливість зіткнення цих інтересів на будь-якій стадії трудових правовідносин.

Трудові спори — це неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів розбіжності між працівником (колективом працівників) і власником підприємства або уповноваженим ним органом з приводу застосування норм трудового законодавства.

Основний орган, що займається врегулюванням конфліктів — це комісія з трудових спорів. Якщо вона не зможе вирішити проблему, то у будь-якої із сторін конфлікту є право звернутися до суду. Проте варто пам'ятати, що строки позовної давності у справах такої категорії становлять 3 місяця з моменту виявлення порушення, 1 місяць з дня звільнення, 1 рік з фінансових питань (що стосуються стягнення заборгованості по з/п тощо).

Трудові спори класифікують за багатьма критеріями, найпоширенішими з яких є наступні:

— за суб'єктами (сторонами) спору:

- індивідуальні — сторонами виступають робітник та роботодавець;
- колективні — сторонами таких спорів є наймані працівники підприємства, установи, організації, профспілки, об'єднання профспілок, інші уповноважені працівниками органи — з одного боку, а з іншого — роботодавець, об'єднання роботодавців або їх уповноважені представники;

— за предметом спору:

- спори з приводу застосування законодавства про працю — так звані «спори про права» (про необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу;

про відсторонення від роботи; спори про поновлення на роботі; про оплату часу вимушеного прогулу тощо);

- спори про встановлення чи зміни умов праці;

— *за характером вирішення спору:*

- трудові спори позовного характеру — це спори (інколи їх ще називають «конфлікти права») про застосування законодавства про працю, оскільки вони виникають з приводу відновлення порушених прав. Розглядаються такі спори на підставі позову заінтересованої особи компетентними юрисдикційними органами;
- трудові спори непозовного характеру — спори (так звані «конфлікти інтересів») про встановлення умов праці, коли йдеться не про відновлення порушеного права чи законного інтересу, а про встановлення нового, тож такий трудовий спір розглядається неюрисдикційним органом, а самими сторонами або із залученням примирних органів, завдання яких не винести рішення по суті, а сприяти сторонам у його вирішенні;

— *за ознакою підвідомчості:*

- спори, що розглядаються у загальному порядку— цей порядок передбачає вирішення індивідуального трудового спору в комісії по трудових спорах, утвореній на певному підприємстві, установі, організації, і в районному, районному у місті, міському чи міськрайонному суді;
- трудові спори, які розглядаються виключно судом;
- трудові спори, що розглядаються в особливому порядку — такий порядок стосується окремих категорій працівників (суддів, прокурорів, державних службовців, членів виборних органів

громадських організацій) і характеризується розглядом спору в порядку підлеглості або в іншому порядку, передбаченому законодавством;

— *за причинами виникнення спору:*

- спори, спричинені суб'єктивними факторами (наприклад, відсутністю належних знань чинного законодавства як у працівників, так і у роботодавців);
- спори, зумовлені об'єктивними факторами (колізії норм права, недостатнє фінансування бюджетних організацій, що зумовлює невиплату заробітної плати працівникам тощо).

Найбільш поширеним видом трудових спорів є індивідуальні трудові спори. Вони можуть вирішуватись:

— у загальному порядку (спір послідовно розглядається у комісії по трудових спорах і в суді (ст. 221 КЗпП України);

— безпосередньо у судовому порядку (ст. ст. 55, 124 Конституції України, ст. 232 КЗпП України);

— особливому порядку, зумовленому специфічним суб'єкт-ним складом спору.

Вирішення колективних трудових спорів починається зі стадії врегулювання розбіжностей сторонами. Правом подання таких розбіжностей наділені як працівники та їх представники, так і роботодавець.

Розгляд колективного трудового спору (конфлікту) здійснюється:

— примирною комісією— органом, призначеним для вироб-лення рішення, що може задовольнити сторони колективного спору (конфлікту), та який складається із представників сторін. Примирна комісія утворюється за ініціативою однієї із сторін на виробничому рівні — у триденний, на галузевому чи територіальному рівні — у п'ятиденний, на національному рівні — у десятиденний строк з моменту

виникнення колективного спору з однакової кількості представників сторін;

— трудовим арбітражем—органом, який складається із залучених сторонами фахівців, експертів та інших осіб і приймає рішення по суті трудового спору. Трудовий арбітраж утворюється з ініціативи однієї із сторін конфлікту або незалежного посередника у разі: неприйняття примирною комісією погодженого рішення щодо вирішення колективного спору про встановлення нових або зміну існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту, а також про укладення чи зміну колективного договору, угоди; виникнення колективного трудового конфлікту про виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень, про невиконання вимог законодавства про працю.

Ще одним способом вирішення колективного трудового спору є закріплене у ст. 44 Конституції України право працюючих громадян на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Слід звернути увагу, що право на страйк може бути реалізоване лише у рамках Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80).

Профспілки

Боровська І. А.

Профспілки – це острови анархії в морі хаосу.

Анайрін Беван

Профспілки повинні поводити себе як розумні бактерії. Їм не можна руйнувати організм, на якому вони паразитують.

Лех Валенса

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) (ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»).

Професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. Законодавство про профспілки складається з:

- Конституції України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80),
- Кодексу законів про працю України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08),
- Законів України
    - від 15 вересня 1999 року «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14),
    - від 22 березня 2012 року «Про громадські об'єднання» та інших

нормативно-правових актів (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17).

Профспілки та їх об'єднання мають право:

— представляти та захищати права та інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом своїх прав до судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також міжнародних судових установ;

— вести колективні переговори та укладати колективні договори і угоди (генеральні, галузеві (міжгалузеві), територіальні угоди);

— брати участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту;

— забезпечувати зайнятість населення, соціальний захист та достатній життєвий рівень громадян;

— брати участь в управлінні державним соціальним страхуванням як представники застрахованих осіб;

— представляти права та інтереси працівників у відносинах з роботодавцем в управлінні підприємствами та при зміні форм власності;

— представляти інтереси працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори;

— організовувати та проводити страйки, збори, мітинги, походи і демонстрації;

— інші права, передбачені законом.

Як профспілка може бути корисною працівнику? Профспілки можуть:

– роз'яснити ваші трудові права, які гарантовані законами держави;

– безкоштовно надати кваліфіковану юридичну допомогу, захист прав у судах, організацію звернень до органів влади при незаконних діях роботодавця;

– відстояти права працівника на нормальну тривалість

робочого часу, гідний рівень оплати праці, безпечні та нешкідливі умови роботи, відпочинок та оздоровлення;

– вести від імені найманих працівників переговори з власником (його представником) підприємства чи фірми, укласти максимально вигідний для працівника колективний договір, який затвердить разом із вами на загальних зборах трудового колективу.

Перебуваючи в лавах профспілки, працівник отримає такі переваги:

– знання своїх прав, гарантованих законами держави щодо норм робочого часу і часу відпочинку, відпусток, безпечних умов роботи та гідної оплати праці;

– навички та механізми захисту прав працівника перед роботодавцем;

– право на безоплатну юридичну допомогу та профспілкових адвокатів, якщо з вами вчинили протизаконно;

– можливість брати участь у заходах профспілок щодо відстоювання належних трудових прав працівників на національному рівні, справедливих тарифів на житлово-комунальні послуги, цін на газ та електроенергію;

– можливість отримати безкоштовну або пільгову путівку для своєї дитини в літні дитячі оздоровчі профспілкові заклади;

– можливість отримувати від профспілкових організацій матеріальну допомогу при важких життєвих обставинах.

– ви стаєте цивілізованим працівником європейського зразка, який є самодостатнім, відповідальним та вимогливим громадянином своєї держави.

Як* саме *профспілка може захистити вас у трудових відносинах із роботодавцем та* врегулювати питання *щодо заробітної плати і пенсій?

Якщо на підприємстві діє профспілкова організація, власник не має права одноосібно, тільки на свій розсуд, встановлювати норми праці, робочого часу і оплату праці її

працівників. Усе це відбувається за погодженням із профспілковою організацією. З профспілкою також погоджуються правила внутрішнього трудового розпорядку, графіки змінності, відпусток працівників, отримання дозволу на залучення до надурочних робіт.

Профспілка узагальнює пропозиції працівників та веде від їхнього імені переговори з роботодавцем щодо укладення колективного договору. Колективний договір – це нормативно-правовий акт, яким регулюються всі трудові відносини на конкретному підприємстві, в установі, організації, кампанії, фірмі.

Згідно з частиною 7 Господарського кодексу України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15) на всіх підприємствах, які використовують найману працю, між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом (або уповноваженим ним органом) повинен укладатися колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства. Вимоги до змісту і порядок укладення колективних договорів визначаються законодавством про колективні договори.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про оплату праці» форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною, галузевими (міжгалузевими) і територіальними угодами.

Формування тарифної сітки (схеми посадових окладів) провадиться на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових

окладів).

Відповідно до статті 95 КЗпП України мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт).

Тому саме профспілка , як представник трудового колективу, висуває та обстоює перед власником (роботодавцем) або його представником вимоги працівників щодо визначення форм і систем заробітної плати, розмірів їхніх окладів, доплат, надбавок, премій, винагород, заохочень і інших стимулюючих та компенсаційних виплат. Профспілка протистоїть роботодавцю щодо запровадження протизаконних штрафних санкцій до працівника. Профспілкова організація на підприємстві контролює виконання роботодавцем взятих на себе зобов'язань та має право притягти його до відповідальності, якщо він не виконує колективний договір чи порушує трудове законодавство.

Якщо зарплату вчасно не виплатили, роботодавець зобов'язаний надати профспілці інформацію про наявність коштів на рахунках підприємства. Профспілка повинна усіма засобами боротися за своєчасну виплату зарплати – це одне з основних прав трудящих.

Не погоджуйтеся на виплату зарплати «у конверті»! Це позбавить вас права на належну оплату при тимчасовій непрацездатності, відпустці, пенсійних виплат.

Профспілковий комітет також контролює підготовку та подачу документів, необхідних для призначення пенсій працюючим, надання пенсіонерам та інвалідам, які на ньому працювали, рівних можливостей щодо додаткових соціальних послуг та пільг, що діють на підприємстві.

Кожен член профспілки захищений Законом України « Про профспілки,їх права та гарантії діяльності».

Трудова книжка

Іванов Ю. Ф.

Трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника. Трудові книжки мають усі працівники, які працюють на підприємстві, в установі, організації всіх форм власності або у фізичної особи понад п'ять днів. Щодо осіб, які працюють за сумісництвом, записи до трудових книжок вносять лише за місцем основної роботи. Під час влаштування на роботу працівники зобов'язані подавати трудову книжку, оформлену в затвердженому порядку. Порядок ведення трудових книжок регулює Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників, затверджена наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 року № 58.

До трудової книжки вносять таку інформацію відносно працівника: прізвище, ім'я та по батькові, дату народження; відомості про роботу, переведення на іншу постійну роботу, звільнення; відомості про нагородження відзнаками, державними нагородами України, заохочення за успіхи в роботі та інші заохочення згідно з чинним законодавством; відомості про відкриття, на які видані дипломи, про використані винаходи й раціоналізаторські пропозиції та виплачені, зважаючи на це, грошові заохочення. Стягнення до трудової книжки не вносять.

Усі записи в трудовій книжці стосовно прийняття на роботу, переведення на іншу постійну роботу або звільнення, а також про нагороди й заохочення власник або уповноважений ним орган вносить після видання наказу (розпорядження), але не пізніше тижневого строку, а в разі звільнення — у день звільнення. Ці записи повинні точно відповідати тексту наказу (розпорядження).

Трудові книжки громадян, які працюють на умовах

трудового договору у фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності без створення юридичної особи з правом найму, та фізичних осіб, які використовують найману працю, пов'язану з наданням послуг (кухарі, доглядальниці, водії та ін.), зберігаються безпосередньо у цих осіб. Наймачі вносять записи до трудових книжок працівників щодо прийняття та звільнення їх із роботи відповідно до укладених письмових трудових договорів, зареєстрованих у належному порядку в державній службі зайнятості. Під час прийняття на роботу робиться запис «Прийнятий на роботу (далі необхідно зазначити професійну характеристику трудових обов'язків) за трудовим договором (наводяться дата й номер договору), зареєстрованим у державній службі зайнятості (повна назва центру зайнятості).

Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний видати працівнику його трудову книжку в день звільнення з внесеним до неї записом про звільнення. У разі невчасної видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу працівникові має бути сплачено середній заробіток за весь час вимушеного прогулу. Днем звільнення в такому разі вважається день отримання ним трудової книжки.

Якщо особа відсутня на роботі в день звільнення, то власник або уповноважений ним орган саме цього дня надсилає йому поштове повідомлення щодо необхідності отримання трудової книжки. Пересилання трудової книжки поштою з доправленням на зазначену адресу можливе лише за письмовою згодою працівника. У разі його смерті трудову книжку найближчі родичі отримують під розписку особисто або поштою за своєю вимогою.

Що робити, якщо трудова книжка була втрачена?

Особа, що втратила трудову книжку, зобов'язана негайно заявити про це роботодавцю за останнім місцем роботи. Роботодавець видає працівнику дублікат трудової книжки не пізніше 15 днів з дня подачі працівником заяви.

При оформленні дубліката трудової книжки, зробленого відповідно до цих Правил, в нього вносяться:

а) відомості про загальну і (або) безперервний стаж роботи працівника до надходження в дану організацію, підтвердженому відповідними документами;

б) відомості про роботу і нагородження (заохочення), які вносилися до трудової книжки за останнім місцем роботи.

Загальний стаж роботи записується сумарно, тобто зазначається загальна кількість років, місяців, днів роботи без уточнення організації, періодів роботи і посад працівника. Якщо документи, на підставі яких вносилися записи в трудову книжку, не містять повних відомостей про роботу в минулому, в дублікат трудової книжки вносяться лише що у цих документах відомості. Якщо ж відновлення трудової не бажано, то роботодавець може завести нову, не побоюючись можливих санкцій. Так прописано у статті 65 Трудового кодексу. Видавати іншу трудову книжку потрібно за письмовою заявою співробітника, в якому повинна бути зазначена причина її відсутності.

Прагнучи запобігти можливим втратам трудової книжки і пов'язаним із цим труднощам, на початку 2020 року уряд запровадив **електронну трудову книжку**.

На офіційному веб-порталі Пенсійного фонду з'явився сервіс — «Електронна трудова книжка» – фактично електронний варіант звичайної паперової трудової книжки. Утім, традиційні паперові книжки наразі залишаються чинними. Проте вже найближчим часом вони можуть стати необов'язковими, їх оформлятимуть лише за бажанням працівника, який не довіряє лише електронним носіям. Скористатися сервісом «Електронна трудова книжка» можуть усі зареєстровані користувачі веб-порталу Пенсійного фонду. Для реєстрації треба особисто звернутись у відділення ПФ за місцем проживання. Якщо є електронний цифровий підпис, зареєструватися можна

онлайн. Як повідомили у ПФУ, в «Електронній трудовій книжці» відображається інформація про всі трудові відносини працівника за даними звітних відомостей роботодавця. Інформація про сплачені страхові внески є з 1998 року. Натомість дані про трудову діяльність до 1998 року треба внести самостійно у вигляді сканованих копій передбачених законодавством документів, засвідчених кваліфікованим електронним підписом. Наразі Пенсійний фонд України розробляє відповідний порядок, як це зробити.

Прожитковий мінімум

Герасимчук Л. В.

Відповідно до Закону України від 15.07.1999 № 966-XIV «Про прожитковий мінімум» в редакції від 20.01.2018 року (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14) **прожитковий мінімум** — вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність.

До працездатних осіб відносяться особи, які не досягли встановленого законом пенсійного віку. До осіб, які втратили працездатність, відносяться особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку, та непрацюючі особи, визнані особами з інвалідністю в установленому порядку.

Навіщо потрібен прожитковий мінімум? Встановленя пожиткового мінімуму на законодавчому рівні застосовується для:

— загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм;

— встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів

України;

— визначення права на призначення соціальної допомоги;

— визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти,

— соціального обслуговування та інших;

— встановлення величини неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

— формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Основними принципами формування набору продуктів харчування є:

— забезпечення дитини повноцінним харчуванням для розвитку організму;

— забезпечення дитини віком від 6 до 18 років додатковим харчуванням для активного соціального та фізичного розвитку;

— задоволення організму працюючої особи у відтворенні працездатності, збереження працездатності для безробітного, відновлення у необхідних випадках працездатності для особи, яка її втратила;

— підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку.

До набору послуг включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові послуги, послуги зв'язку, закладів культури, освіти, охорони здоров'я та інші.

Прожитковий мінімум встановлюється Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи сформованих набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг.

Прожитковий мінімум затверджується Верховною Радою України в Законі про Державний бюджет України на відповідний рік (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20).

Право на відпустку

Пилипенко С. А.

Право на відпустку гарантується громадянам ст. 45 Конституції України.

Відпустка — це встановлена законом, колективним договором або трудовим контрактом певна кількість календарних днів безперервного відпочинку, які надаються працівникові роботодавцем у календарному році з оплатою або без оплати їх із збереженням місця роботи (посади) за працівником на цей час.

Державні гарантії права на відпустки, умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи регулюються Законом України від 15 листопада 1996 року «Про відпустки» (далі — Закон, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-D0%B2%D1%80), Кодексом законів про працю України, іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи. Іноземці та особи без громадянства, які працюють в Україні, мають право на відпустки нарівні з громадянами України.

Відповідно до ст. 4 Закону встановлюються такі види відпусток:

1) щорічні відпустки:

— основна відпустка (надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору);

— додаткова відпустка за роботу із шкідливими та важкими умовами праці (ст. 7 Закону);

— додаткова відпустка за особливий характер праці (ст. 8 Закону);

— інші додаткові відпустки, передбачені законодавством;

2) додаткові відпустки у зв'язку з навчанням (ст. 13,14, 15 Закону);

3) творча відпустка (ст. 16 Закону);

3-1) відпустка для підготовки та участі в змаганнях (ст. 16-1 Закону);

4) соціальні відпустки:

— відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами (ст. 17 За-кону);

— відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (ст. 18 Закону);

— відпустка у зв'язку з усиновленням дитини (стаття 18-1 Закону);

— додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину — особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи (ст. 19 Закону);

5) відпустки без збереження заробітної плати (ст. 25, 26 Закону).

Законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть встановлюватись інші види відпусток.

Згідно із законодавством щорічні основна та додаткові відпустки надаються працівникові з таким розрахунком, щоб вони були використані, як правило, до закінчення робочого року. Право працівника на щорічні основну та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення 6 місяців безперервної роботи на даному підприємстві.

Також законодавство (ч. 7 ст. 10 Закону) передбачає перелік категорій працівників, яким щорічні відпустки повної тривалості надаються до настання шестимісячного

терміну безперервної роботи, а саме:

1) жінкам — перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї, а також жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю;

2) особам з інвалідністю;

3) особам віком до вісімнадцяти років;

4) чоловікам, дружини яких перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами;

5) особам, звільненим після проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби, якщо після звільнення зі служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання;

6) сумісникам — одночасно з відпусткою за основним місцем роботи;

7) працівникам, які успішно навчаються в навчальних закладах та бажають приєднати відпустку до часу складання іспитів, заліків, написання дипломних, курсових, лабораторних та інших робіт, передбачених навчальною програмою;

8) працівникам, які не використали за попереднім місцем роботи повністю або частково щорічну основну відпустку і не одержали за неї грошової компенсації;

9) працівникам, які мають путівку (курсівку) для санаторно-курортного (амбулаторно-курортного) лікування;

10) батькам — вихователям дитячих будинків сімейного типу;

11) в інших випадках, передбачених законодавством, колективним або трудовим договором.

Щорічну відпустку на прохання працівника може бути поділено на частини будь-якої тривалості за умови, що основна безперервна її частина становитиме не менше 14 календарних днів. Невикористану частину щорічної

відпустки має бути надано працівнику, як правило, до кінця робочого року, але не пізніше 12 місяців після закінчення робочого року, за який надається відпустка.

Страховий стаж та відпустка по догляду за дитиною

Павловська Н. В.

До страхового стажу зараховуються періоди, протягом яких особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за які щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

Декретна відпустка обов'язково зараховується у трудовий стаж, при тому за особою, яка йде в декрет, залишається її робоче місце.

Вона надається на основі листа тимчасової непрацездатності, який видається у жіночій консультації. А оплата проводиться у розмірі 100% середньої заробітної плати, незалежно від стажу роботи. Виплати отримують не тільки ті жінки, які працюють, а й ті, які до моменту виходу у відпустку не працювали. Єдине, що розмір цих виплат буде менший.

Тривалість декретної відпустки

Якщо говорити про тривалість декретної відпустки, то вона може бути різною залежно від конкретної ситуації. Вагітній жінці, яка офіційно працевлаштована, надають декретну відпустку в 126 календарних днів (70 днів до та 56 днів після народження дитини). Якщо до пологів було менше, ніж 70 днів, то різниця переноситься на післяпологовий період. До того ж, якщо в жінки народжується двоє чи більше дітей або ж виникають післяпологові ускладнення, то термін декретної відпустки становить 140 календарних днів (70 днів до та 70 днів після пологів).

Якщо вагітна жінка належить до 1-4 категорій постраждалих на Чорнобильській АЕС, то вона має право отримати лікарняний лист на 180 днів – 90 до та 90 після пологів. При цьому право на таку відпустку жінка має лише

у випадку, якщо вона перебуває на обліку в жіночій консультації чи поліклініці.

Середня заробітна платня для нарахування допомоги по вагітності та пологах обчислюється відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Як оформити декретну відпустку жінці, яка ще працює?

У перший день 30-го тижня вагітності вам потрібно піти в жіночу консультацію та взяти довідку (форма 147/у). Цю довідку потрібно віддати в бухгалтерію за місцем вашої роботи. На роботі обов'язково потрібно написати відповідну заяву на ім'я директора з проханням надати відпустку по вагітності та пологах.

Протягом 10 днів після того як ви віддасте довідку та заяву в бухгалтерію, вам повинні нарахувати декретні за всі 126 днів відпустки по вагітності та пологах.

Цікавим фактом є те, що жінка або інші особи, що перебувають у такій відпустці, за своїм бажанням можуть влаштуватися на роботу на неповний робочий день або на віддалену роботу (роблячи роботу вдома). Отже, робота в декретній відпустці - це можливо і все залежить тільки від бажання. А що ж, якщо особа, котра перебуває в декреті, не працює зовсім, чи входить декрет в стаж? Чинне законодавство з метою збільшення кількості населення і мотивації народжувати дітей, гарантує, що період перебування у декретній відпустці зараховується до загального і безперервного стажу, в тому числі і в стаж за фахом (ст. 181 КЗпП). Але, не дивлячись на те, що така відпустка входить в стаж, за її період не нараховуються дні щорічної відпустки.

Розділ 9.
СОЦІАЛЬНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ПЕНСІЇ

Соціальні права і свободи людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Свободу від нужденності в масовому масштабі може гарантувати лише держава.

М. Грайфенхаген

Соціальні права і свободи – це право на гідний людини рівень життя і соціальний захист із боку суспільства і держави. Конституцією передбачені наступні соціальні права: право на працю (ст. 43 Конституції України); право на страйк (ст. 44 Конституції України); право на відпочинок (ст. 45 Конституції України); право на соціальний захист (ст. 46 Конституції України); право на житло (ст. 47 Конституції України); право на достатній життєвий рівень (ст. 48 Конституції України); право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49 Конституції України).

Найбільш важливими із соціальних прав є право на соціальний захист і право на працю. Стаття 1 Конституції України передбачає, що Україна є соціальна держава. Відповідно до статей 17 і 46 Конституції України право на соціальний захист включає право на:1) соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.2) забезпечення громадян: у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати

годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Відповідно до ст. 43 Конституції України змістом права на працю є можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується. Крім того ст. 43 Основного Закону передбачає, що держава: по-перше, гарантує кожному: рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; право на належні, безпечні і здорові умови праці; право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; право на своєчасне одержання винагороди за працю; захист від незаконного звільнення; по-друге, зобов'язує державу: створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю; реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; по-третє, забороняє використання: примусової праці; праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах.

Види пенсій

Павловська Н. В.

На державу слід дивитися як на страхове товариство, куди кожен член вносить певну частку своєї свободи

К. Людвіг Берне

Закон України «Про пенсійне забезпечення» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12) визначає два види пенсій: трудові та соціальні.

Трудові пенсії: за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років.

Право на трудову пенсію мають особи, зайняті суспільно корисною працею, а саме:

— особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, кооперативах (у тому числі за угодами цивільно-правового характеру), незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, або є членами колгоспів та інших кооперативів, — за умови сплати підприємствами та організаціями страхових внесків до Пенсійного фонду України;

— особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці, — за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

— члени творчих спілок, а також інші творчі працівники, які не є членами таких спілок, — за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

— інші особи, які підлягають державному соціальному страхуванню;

— працівники воєнізованих формувань, які не підлягають державному соціальному страхуванню, особи начальницького і рядового складу фельд'єгерської служби;

— вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти;

— особи, які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку;

— особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

— члени сімей осіб, вказаних у цій статті, і пенсіонерів з числа цих осіб — у разі втрати годувальника.

Соціальні пенсії виплачуються всім непрацездатним особам, які не мають права на трудову пенсію.

Підставою для призначення соціальної пенсії є непрацездатність і відсутність права на трудову пенсію.

Соціальна пенсія може бути призначена: інвалідам I і II груп, у тому числі інвалідам з дитинства, а також інвалідам III групи; особам, які досягли віку: чоловіки — 60 років, жінки — 55 років; дітям — в разі втрати годувальника; дітям-інвалідам віком до 16 років.

Пенсійний вік

Павловська Н. В.

Право на пенсію за віком мають особи після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року.

Починаючи з 1 січня 2018 року право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років мають особи за наявності страхового стажу:

з 1 січня 2018 року по 31 грудня 2018 року — не менше 25 років;

з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року — не менше 26 років;

з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року — не менше 27 років;

з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року — не менше 28 років;

з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року — не менше 29 років;

з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року — не менше 30 років;

з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року — не менше 31 року;

з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року — не менше 32 років;

з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року — не менше 33 років;

з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року — не менше 34 років;

починаючи з 1 січня 2028 року — не менше 35 років.

Для жінок 1961 року народження і старших збільшення пенсійного віку відбувається поступово. Право на пенсію за віком у них виникає після досягнення такого віку:

Вік виходу на пенсію	Дата народження жінки
55 років	народилися до 30 вересня 1956 року включно;
55 років 6 місяців	народилися з 1 жовтня 1956 року по 31 березня 1957 року;
56 років	народилися з 1 квітня 1957 року по 30 вересня 1957 року;
56 років 6 місяців	народилися з 1 жовтня 1957 року по 31 берез-ня 1958 року;
57 років	народилися з 1 квітня 1958 року по 30 вересня 1958 року;
57 років 6 місяців	народилися з 1 жовтня 1958 року по 31 березня 1959 року;
58 років	народилися з 1 квітня 1959 року по 30 вересня 1959 року;
58 років 6 місяців	народилися з 1 жовтня 1959 року по 31 березня 1960 року;
59 років	народилися з 1 квітня 1960 року по 30 вересня 1960 року;
59 років 6 місяців	народилися з 1 жовтня 1960 року по 31 березня 1961 року;
60 років	народилися з 1 квітня 1961 року по 31 грудня 1961 року.

У деяких випадках особи мають право вийти на пенсію до досягнення цього віку (достроково).

У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2018 року, страхового стажу, передбаченого частиною першою цієї статті, право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 63 роки мають особи за наявності страхового стажу:

по 31 грудня 2018 року — від 15 до 25 років;

з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року — від 16 до 26 років;

з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року — від 17 до 27 років;

з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року — від 18 до 28 років;

з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року — від 19 до 29 років;

з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року — від 20 до 30 років;

з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року — від 21 до 31 року;

з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року — від 22 до 32 років;

з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року — від 23 до 33 років;

з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року — від 24 до 34 років;

починаючи з 1 січня 2028 року — від 25 до 35 років.

У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, страхового стажу, передбаченого частинами першою і другою цієї статті, право на призначення пенсії за віком

мають особи після досягнення віку 65 років за наявності страхового стажу:

з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року — від 15 до 16 років;

з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року — від 15 до 17 років;

з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року — від 15 до 19 років;

з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року — від 15 до 20 років;

з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року — від 15 до 21 року;

з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року — від 15 до 22 років;

з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року — від 15 до 23 років;

з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року — від 15 до 24 років;

починаючи з 1 січня 2028 року — від 15 до 25 років.

з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року — від 15 до 18 років;

Починаючи з 1 січня 2028 року, у разі наявності 40 і більше календарних років страхового стажу, пенсія за віком призначається незалежно від віку.

Страховий стаж

Павловська Н. В.

Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і за який сплачено страхові внески.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку — на підставі документів та в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Страховий стаж обчислюється в місяцях. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків з урахуванням сум страхових внесків, сплачених виходячи з мінімальної заробітної плати, є не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків з урахуванням сум страхових внесків, сплачених виходячи з мінімальної заробітної плати, є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної доплати до суми страхових внесків з урахуванням сум страхових внесків, сплачених виходячи з мінімальної заробітної плати, таким чином, щоб загальна

сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

У разі якщо зазначену доплату не було здійснено, до страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків за формулою:

ТП = Св: В, де:

ТП — тривалість періоду, що зараховується до страхового стажу та визначається в місяцях;

Св — сума фактично сплачених страхових внесків за відповідний місяць з урахуванням сум страхових внесків, сплачених виходячи з мінімальної заробітної плати;

В — мінімальний страховий внесок за відповідний місяць.

Періоди роботи після призначення пенсії зараховуються до страхового стажу на загальних підставах.

Страховий стаж враховується в одинарному розмірі, крім випадків, передбачених чинним законодавством України.

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається із заокругленням до п’яти знаків після коми за формулою:

$$Кс = \frac{См \times Вс}{100\ \% \times 12}$$

Кс — коефіцієнт страхового стажу;

См — сума місяців страхового стажу;

Вс — визначена відповідно до цього Закону величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках). За період участі в системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1 %.

Від розміру стажу залежить:

— право особи на той чи інший вид пенсії;

— розмір призначеної пенсії.

Мінімальний страховий внесок — це сума грошових коштів, визначена шляхом множення мінімального розміру

заробітної плати, установленої законом на той час, за який здійснюється розрахунок сум страхових внесків на розмір страхового внеску, установлених законом на день отримання заробітної плати (доходу) для окремих категорій застрахованих осіб (пункт 4.7. Інструкції про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України, затвердженої Постановою правління Пенсійного фонду України від 19.12.2003 № 21—1, та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 16 січня 2004 р. за № 64/8663).

Трудовий стаж

Павловська Н. В.

Трудовий стаж — це час трудової або іншої суспільно корисної діяльності працівника, що включає час роботи і час відпочинку та відповідно оплачується у визначеній формі, юридичне значення якого полягає в існуванні прямої залежності між тривалістю трудового стажу та розміром соціальних виплат.

Види трудового стажу: загальний, безперервний та спеціальний. Трудовий стаж може вимірюватись у днях, місяцях, роках. Будь-які види діяльності без оплати в трудовий стаж не зараховуються. Лише у передбачених законом випадках у стаж входять періоди перерв у діяльності, навіть ті, що не оплачуються (наприклад, відпустка по догляду за дитиною віком від 3 до 6 років), а також час навчання у вищих і середніх спеціальних закладах. Форма оплати діяльності не має значення: це може бути зар-плата, стипендія, інші форми винагороди.

Трудовий стаж є юридичним фактом, який породжує різні види пенсійних правовідносин (за віком, з інвалідності, в разі втрати годувальника). Він має значення для визначення розмірів пенсій. Від тривалості трудового стажу залежить розмір допомоги з тимчасової непрацездатності. Правила обчислення стажу досить різні.

Загальний трудовий стаж — це сумарна тривалість трудової та іншої суспільно корисної діяльності, незалежно від перерв.

Загальний трудовий стаж має значення для призначення пенсії, надбавки до пенсії, для надання деяких видів допомог. Законом України «Про пенсійне забезпечення» встановлено, що до стажу включається будь-яка робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню. Це означає, що до пенсійного стажу включається індивідуальна трудова діяльність,

робота за цивільно-правовим договором, якщо сплачувалися внески в Пенсійний фонд та Фонд соціального страхування. У стаж роботи включається творча діяльність письменників, художників, композиторів та інших творчих працівників.

У трудовий стаж включається навчання у вищих навчальних закладах, в аспірантурі, докторантурі.

У стаж роботи при призначенні пенсії за віком включається час інвалідності в зв'язку з нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням.

Зараховується у трудовий стаж і період проживання дружин військовослужбовців офіцерського складу з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їхнього працевлаштування за фахом (не більше 10 років).

Спеціальний трудовий стаж — це сумарна тривалість трудової та іншої суспільно корисної діяльності, виокремлена із загального стажу за її змістом або за умовами праці, в тому числі й кліматичними.

Вислуга років — це особливий вид спеціального стажу окремих категорій працівників, який передбачає пільгове пенсійне забезпечення у зв'язку з утратою професійної працездатності й виходом на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком. Пенсія призначається як компенсація втраченої працездатності за професією.

Неперервний трудовий стаж — це тривалість останньої неперервної діяльності працівника на тому самому підприємстві, в установі, організації, в який може зараховуватися час попереднього роботи у визначеному порядку. На сьогодні неперервний стаж втратив своє попереднє значення.

Основним документом, що підтверджує трудову діяльність працівника, є трудова книжка. Запис у трудовій книжці є доказом трудової діяльності у тому випадку, коли він зроблений на підставі документів.

Крім трудової книжки, доказом трудового стажу можуть бути інші документи, видані за місцем роботи або

архівними установами: довідки, виписки з наказів, особові рахунки і відомості на видачу зарплати, архівні довідки, членські квитки профспілки тощо.

Формула нарахування пенсій

Павловська Н. В.

Інструменти, якими володіє держава, занадто великі для невеликих завдань і занадто маленькі для великих

Льюїс Лафем

Розмір пенсії в Україні (з 1 жовтня 2017 року) розраховується на підставі ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» за формулою:

Розмір пенсії = Сз × Ікз × Кс, де

Сз — розмір середньої заробітної плати в Україні за три роки перед зверненням за призначенням пенсії (при перерахунку з 1 жовтня — 3 764,40 гривні — середня зарплата за 2014, 2015 і 2016 роки).

Ікз— індивідуальний коефіцієнт заробітної плати (сума коефіцієнтів заробітної плати за кожний місяць за період, який увійшов в розрахунок, поділена на кількість місяців в цьому періоді, тобто середній показник).

Кс — коефіцієнт страхового стажу, який визначається як множник тривалості років стажу роботи особи на величину оцінки одного року страхового стажу. Величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35, а з 1 січня 2018 року і при осучасненні пенсій з 1 жовтня — становить 1.

Індивідуальний коефіцієнт заробітної плати

Ікз = Ск: К, де

Ск — сума коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць (Кз1 + Кз2 + Кз3 + ... + Кзn);

К — страховий стаж за місяці, які враховано для визначення коефіцієнта заробітної плати (доходу) застрахованої особи

Місяці, які враховують для визначення коефіцієнта Ікз: весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року та за бажанням пенсіонера та за умови

підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 року становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд по 30 червня 2000 року незалежно від перерв (дозволяється виключити до 10 % «невигідних» місяців з розрахунку).

Коефіцієнт страхового стажу

Для обчислення пенсії розраховується коефіцієнт страхового стажу, який напряму залежить від кількості відпрацьованих особою місяців.

Формула розрахунку коефіцієнту страхового стажу:

Кс = См х Вс / 100 % х 12, де

Кс — коефіцієнт страхового стажу,

См — сума місяців страхового стажу,

Вс — визначена величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках, до кінця 2017 року — 1,35 %, починаючи з 1 січня 2018 року і при осучасненні пенсій — 1 %).

Так, наприклад: якщо людина має страховий стаж 40 років:

Коефіцієнт стажу з величиною оцінки одного року 1,35 % = (480 (місяців) х 1,35 %)/(100 % х 12 (місяців) = 0,54.

При перерахунку з 1 жовтня = (480 х1 %)/(100 % х 12) = 0,4.

Отож, якщо у Вас 15 років стажу, то коефіцієнт для осучаснення пенсії становитиме 0,15; 25 років — 0,25, а якщо, до прикладу 20 років і 8 місяців, то — 0,20667 (округлюється до 5 знаків після коми).

Приклад розрахунку розміру пенсії за віком чоловіку в 60 років до реформи:

Розмір пенсії було обчислено із заробітної плати за період з 01.01.1991 р. по 31.12.1995 р. та з 01.07.2000 року по 30.06.2014 рік.

Індивідуальний коефіцієнт заробітної плати (Ікз) становить 1,69053.

Він розраховувався діленням суми коефіцієнтів заробітку на кількість періодів, зазначених в довідці про заробітну плату, а саме 278,93780 (сума коефіцієнтів зарплати після оптимізації)/165 (місяців заробітку) — коефіцієнт заробітку дорівнює 1,69053.

Середньомісячний заробіток для обчислення пенсії розраховувався із застосуванням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за 2011—2013 роки — 2700,98 грн. і становить 2700,98 грн х 1,69053=4566,09 грн.

Страховий стаж становить 40 років 0 місяці, або 480 місяців.

Коефіцієнт страхового стажу (Кс) — 0,40000.

Для розрахунку пенсії необхідно розмір заробітку, з якого обчислено пенсію, помножити на коефіцієнт стажу (Кс), який розраховується таким чином:

Кс = 480 / (12 х 100) = 0,40000

Згідно Закону України «Про державний бюджет з 01.10.2008 року коефіцієнт страхового стажу було збільшено на 1,35 %, він становить— 0,54000.

Розрахувавши дві основні складові для визначення пенсії, ми отримуємо: 4566,09 грн (середньомісячний заробіток для обчислення пенсії) х 0,54000 (коефіцієнт стажу) = 2465,69 грн (основний розмір пенсії за віком). Плюс за кожен рік страхового стажу понад 35 років у чоловіків та 30 років у жінок основний розмір пенсії збільшується на 1 % основного розміру пенсії, обчисленої відповідно до ст. 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», але не більше ніж на 1 % мінімального розміру пенсії за віком.

Доплата за понаднормований стаж (5 років) становить 47,45 грн (949 грн. (прожитковий мінімум) * 5 років (5 років понад 35 років).

До виплати отримуємо: загальний розмір пенсії в сумі

2513,14 грн.

На сьогоднішній день, після змін у пенсійному законодавстві, для нарахування пенсії потрібні дві основні складові: Ікз і Кс (без урахування кратності 1,35).

Його індивідуальний коефіцієнт заробітної плати Ікз = 1,69053.

Коефіцієнт страхового стажу Кс (за повних 40 років стажу) = 0,40000.

Показник середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за 2014—2016 роки, — 3 764,40 грн.

Основний розмір пенсії з 1 жовтня 2017 року = 3 764,40 х 1, 69053 х 0,40000 = 2545,53 грн.

Доплата за понаднормований стаж 5 років понад 35 = 14,52 (прожитковий мінімум з 1 жовтня 2017 року) * 5 = 72,6 грн.

До виплати розмір пенсії з 1 жовтня = 2545,53 + 72,6 = 2618,13 грн.

Дострокова пенсія

Павловська Н. В.

В Україні встановлено єдиний вік для виходу на пенсію як для чоловіків, так і для жінок — 60 років. У той же час у деяких випадках особи мають право вийти на пенсію достроково, зокрема:

— жінки згідно норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

— особи за 1,5 року до досягнення пенсійного віку;

— по раніше діючому законодавству України:

— особи у зв'язку з особливим станом здоров'я (хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути), диспропорційні карлики, інваліди по зору I групи — сліпі та інваліди з дитинства I групи);

— жінки, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до шестирічного віку, і матері інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку;

— особи, які мають право на пенсію за вислугу років;

— особи, які мають право на пільгові пенсії;

— особи, які були учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС або є потерпілими від Чорнобильської катастрофи відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

— особи, які працювали на Чорнобильській атомній електростанції до моменту зняття її з експлуатації та вивільняються у зв'язку із закриттям ЧАЕС відповідно до Закону України «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему»;

— окремі категорії осіб із числа учасників антитерористичної операції відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо

пенсійного забезпечення окремих категорій осіб із числа учасників антитерористичної операції» від 18.10.2016 № 1683-VIII.

Достроково призначені пенсії за віком з урахуванням норм Закону України «Про зайнятість населення» та Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» у період до досягнення загальновстановленого пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», працюючим пенсіонерам не виплачується.

Пенсія по інвалідності

Павловська Н. В.

Пенсії по інвалідності призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я, внаслідок:

— трудового каліцтва або професійного захворювання;

— загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсії по інвалідності призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Залежно від ступеня втрати здоров'я інваліди поділяються на три групи.

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання призначаються незалежно від стажу роботи.

Пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання призначаються при наявності такого стажу роботи на час настання інвалідності:

	Стаж роботи (в роках)
До досягнення 23 років	1
від 23 років до досягнення 26 років	2
від 26 років до досягнення 31 року	3
від 31 року до досягнення 36 років	5
від 36 років до досягнення 41 року	7
від 41 року до досягнення 46 років	9
від 46 років до досягнення 51 року	11

від 51 року до досягнення 56 років	13
від 56 років до досягнення 61 року	14
від 61 року і старші	15

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який спричинив інвалідність, стався (крім випадків протиправного діяння):

— при виконанні трудових обов'язків (у тому числі під час відрядження), а також при здійсненні будь-яких дій в інтересах підприємства або організації, хоча б і без спеціального доручення;

— по дорозі на роботу або з роботи;

— на території підприємства, організації або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком або після закінчення роботи;

— поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку;

— при виконанні державних або громадських обов'язків;

— при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку.

Пенсії по інвалідності призначаються в таких розмірах:

інвалідам I групи — 70 процентів;

інвалідам II групи — 60 процентів;

інвалідам III групи — 40 процентів заробітку.

Пенсія у випадку втрати годувальника

Павловська Н. В.

Закон України «Про пенсійне забезпечення» регламентує, що право на пенсію в разі втрати годувальника мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні. При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування.

Непрацездатними членами сім'ї вважаються:

— діти, брати, сестри й онуки, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років, при цьому брати, сестри й онуки — за умови, якщо вони не мають працездатних батьків;

— батько, мати, дружина, чоловік, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

— один з батьків, або чоловік (дружина), або дід, бабуся, брат чи сестра, незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) зайнятий доглядом за дітьми, братами, сестрами чи онуками померлого годувальника, які не досягли 8 років, і не працює;

— дід і бабуся — в разі відсутності осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати.

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі 30 процентів заробітку годувальника, але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних. На дітей, які втратили обох батьків (круглих сиріт), а також на дітей померлої одинокої матері пенсія на кожну дитину не може бути меншою від двократного розміру соціальної

пенсії. Сім’ям, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків (круглі сироти), пенсія обчислюється із загальної суми заробітку обох батьків.

Пенсійне страхування

Павловська Н. В.

Якщо держава могутня, вона нас розчавлює. Якщо держава слабка – ми загинули.

Поль Валері

Структура пенсійного страхування складається із таких частин:

солідарна система: загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного Фонду України.

накопичувальна система: загальнообов'язкове державне пенсійне страхування базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат. Перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України.

Учасниками накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є особи, що підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду виповнилося не більш як 35 років та які сплачують внески/за яких сплачуються внески до накопичувальної системи пенсійного страхування.

Страхові внески до Накопичувального пенсійного фонду є складовою частиною єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування,

сплаченого учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування, і підлягають спрямуванню до Накопичувального пенсійного фонду в таких розмірах: у рік запровадження перерахування — 2 відсотки бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановленого для таких учасників, кожного наступного року — у розмірі, збільшеному на 1 відсоток, до досягнення 7 відсотків і подальшої сплати у зазначеному розмірі.

система недержавного пенсійного забезпечення базується на умовах добровільної участі громадян, роботодавців або їх об'єднань у формуванні пенсійних виплат. Умови та порядок формування цих накопичень визначені в Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», прийнятому водночас із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Солідарна система дозволяє призначати пенсії за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника, а також надаватимуться соціальні послуги (допомога на поховання).

Одним з головних моментів є формула розрахунку пенсій, що забезпечує пряму залежність їхнього розміру від заробітку, з якого сплачувалися страхові внески, та страхового стажу — періоду, протягом якого сплачувалися ці внески. Тривалість періоду, за який враховується заробіток для обчислення розміру пенсії, визначатиметься залежно від того, який варіант обчислення розміру пенсії обрано застрахованою особою. Така формула передбачає врахування для обчислення пенсій заробітку, осучасненого стосовно середньої заробітної плати. Важливо, що формула обчислення пенсій не має обмеження їхнього максимального розміру. При цьому буде існувати інший варіант обчислення розміру — за двоскладовою формулою (розмір пенсії складатиметься з двох частин: частина пенсії, яка припадає на період стажу до набрання чинності закону, тобто за нормами і правилами, що передбачені Законом України «Про пенсійне забезпечення», та частина, що

припадає на період страхового стажу після набрання чинності закону). Крім того, законом визначено норму щодо здійснення регулярної індексації пенсій відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення».

Розділ 10.
ЖИТЛО

Чи є шанс отримати від держави житло

Осадько А. С.

Згідно зі ст. 47 Конституції України безкоштовно житло надається громадянам, які потребують соціального захисту.

Відповідно до ст. 31 Житлового кодексу України громадяни мають право на отримання у користування житлового приміщення в будинках державного або громадського фонду. Таким правом наділені громадяни, які потребують поліпшення житлових умов. Водночас скористатися цим правом вони можуть лише після досягнення 18 років. І лише ті, що одружилися або влаштовувалися на роботу в передбачених законом випадках до досягнення вісімнадцятирічного віку, мають таке право з часу одруження або влаштування на роботу.

Неповнолітні (віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років) здійснюють право на одержання жилого приміщення за згодою батьків або піклувальників (ст. 32 Житлового кодексу).

Також 12 січня 2006 року прийнято закон «Про житловий фонд соціального призначення», згідно з яким визначено умови і порядок надання житла громадянам, які потребують соціального захисту. Громадянам України, які відповідно до закону потребують соціального захисту, соціальне житло надається безоплатно. Користування соціальним житлом є платним. Плата за соціальне житло, визначена статтею 28 цього Закону, складається з плати, яка вноситься безпосередньо наймачем, та державної допомоги, що надається відповідно до закону. Соціальне житло надається органами місцевого самоврядування.

Таким чином, до житла з житлового фонду соціального

призначення належать: квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, які надаються громадянам у порядку черги на одержання соціального житла; жилі приміщення у соціальних гуртожитках, які надаються громадянам на час їх перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем їх проживання.

Правом взяття на соціальний квартирний облік користуються громадяни України: а) для яких таке житло є єдиним місцем проживання або які мають право на поліпшення житлових умов відповідно до закону; б) середньомісячний сукупний дохід яких за попередній рік з розрахунку на одну особу в сумі менший від величини опосередкованої вартості найму житла в даному населеному пункті та прожиткового мінімуму, встановленого законодавством; в) внутрішньо переміщені особи, які не мають іншого житла для проживання на підконтрольній українській владі території або житло яких зруйновано (знищене) або пошкоджене до стану, непридатного для проживання, внаслідок проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Правом взяття на соціальний квартирний облік також користуються мешканці тимчасових притулків для дорослих, громадяни, які мають право на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Також є шанс заселитися в «службові» квартири. Чиновники на «службові» потреби регулярно виділяють квартири. У них живуть без права приватизації особливо потребують силовики. Службове житло (квартира) — особлива категорія житлових приміщень, яке надається людині саме у зв’язку з його роботою в певній організації.

Службові квартири відносяться до спеціалізованого житлового фонду.

Щоб отримати службове житло не потрібно стояти в черзі чи якісь пільги — досить влаштуватися на роботу, яка може таким житлом забезпечити. Відповідно до ст.118 Житлового кодексу службові жилі приміщення (квартири, окремі будинки) призначаються для заселення громадянами, які у зв'язку з характером своїх трудових відносин повинні проживати за місцем роботи або поблизу від нього. Саме тому зазначені приміщення повинні знаходитись у безпосередній близькості від робочих місць громадян. Під службові жилі приміщення виділяються, як правило, окремі квартири, розташовані переважно на першому поверсі. Перелік посад, що дають право на службове житло, визначено постановою Ради Міністрів УРСР від 4.02.1988 р. № 37.

Молодіжне будівництво та право на житло

Осадько А. С.

Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву — це унікальний інструмент державної житлової політики, який реалізує різноманітні механізми державної підтримки громадян у їх прагненні здобути власне житло. Найбільш популярним та актуальним механізмом серед молоді на сьогодні є програма пільгового довготермінового кредитування будівництва або придбання житла для молодих сімей. Основні положення механізму визначені у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», який було прийнято у 1993 році, та Положенні про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 року № 584.

Хто має право на отримання пільгового житла?

Осадько А. С.

Для того аби отримати житло на пільгових умовах, необхідно перебувати на обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов (квартирний облік), про що отримати довідку про перебування на такому обліку у виконавчому комітеті населеного пункту за місцем проживання та відноситися до відповідної категорії осіб. Пріоритетними категоріями є такі:

1. Сироти або діти, які залишилися без піклування батьків, а саме: після закінчення школи вони мають право отримати мінімум кімнату для проживання.

2. Мешканці аварійних або непридатних для проживання будинків, які становлять небезпеку для життя.

3. Важким хворим, які повинні жити окремо від інших членів родини. (Якщо в однокімнатній квартирі проживають члени сім'ї, один з яких хворий на туберкульоз, держава повинна надати іншим членам сім'ї окреме житло).

4. Військовослужбовці, інваліди війни, до яких належать учасники АТО, що отримали інвалідність під час участі в анти-терористичній операції.

Учасник АТО може отримати житло, якщо він:

— забезпечений жилою площею нижче за встановлений рівень;

— проживає у приміщенні, що не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам;

— хворіє на тяжкі форми деяких хронічних захворювань, у зв'язку з чим не може проживати в комунальній квартирі або в одній кімнаті з членами своєї сім'ї;

— проживає за договором піднайму жилого приміщення в будинках житлово-будівельних кооперативів;

— проживає тривалий час за договором найму (оренди) в будинках (квартирах), що належать громадянам на праві приватної власності;

— проживає у гуртожитку.

5. Особи з обмеженими фізичними можливостями та сім'ї, де є подібні діти.

6. Громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, у зв'язку з нестачею квадратних метрів.

Відповідно до Житлового Кодексу, право на отримання житла у користування має кожен громадянин України, що потребує покращення житлових умов. Таких громадян ставлять на облік у виконавчому комітеті і в порядку черги вони мають отримати безоплатне житло.

Потребуючими поліпшення житлових умов визнаються громадяни:

1) забезпечені жилою площею нижче за рівень, що визначається виконавчими комітетами обласних, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів разом з радами профспілок. Цей рівень періодично переглядається вказаними органами;

2) які проживають у приміщенні, що не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам. Перелік випадків, коли жилі будинки (жилі приміщення) вважаються такими, що не відповідають санітарним і технічним вимогам, визначається Міністерством житлово-комунального господарства, Міністерством охорони здоров'я і Держбудом;

3) які хворіють на тяжкі форми деяких хронічних захворювань, у зв'язку з чим не можуть проживати в комунальній квартирі або в одній кімнаті з членами своєї сім'ї. Перелік зазначених захворювань затверджується Міністерством охорони здоров'я за погодженням з Українською республіканською радою професійних спілок. Порядок видачі медичних висновків зазначеним хворим встановлюється Міністерством охорони здоров'я;

4) які проживають за договором піднайму жилого

приміщення в будинках державного або громадського житлового фонду чи за договором найму жилого приміщення в будинках житлово-будівельних кооперативів;

5) які проживають не менше 5 років за договором найму (оренди) в будинках (квартирах), що належать громадянам на праві приватної власності;

6) які проживають у гуртожитках;

7) які проживають в одній кімнаті по дві і більше сім'ї, незалежно від родинних відносин, або особи різної статі старші за 9 років, крім подружжя (в тому числі якщо займане ними жиле приміщення складається більш як з однієї кімнати);

8) внутрішньо переміщені особи з числа учасників бойових дій відповідно до п. 19 і 20 ч. 1 ст. 6 та особи з інвалідністю внаслідок війни, визначені в п. 11—14 ч. 2 ст. 7, та члени їх сімей, а також члени сімей загиблих, визначені абзацами четвертим — восьмим, шістнадцятим — двадцять другим п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Такими, що потребують поліпшення житлових умов, визнаються також громадяни, які проживають у комунальних чи невпорядкованих стосовно умов даного населеного пункту квартирах: особи, які належать до інвалідів війни; особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 10) (3551-12); Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної Праці, особи, нагороджені орденами Слави, Трудової Слави, «За службу Батьківщині у Збройних Силах СРСР» усіх трьох ступенів; учасники бойових дій та учасники війни; працівники, які тривалий час сумлінно пропрацювали на одному підприємстві, в установі, організації.

Ремонт та реконструкція квартир

Калінюк А. Л.

Реконструкція квартир — перебудова існуючої квартири, що пов’язана з удосконаленням, поліпшенням умов експлуатації та проживання.

Зверніть увагу! Реконструкція квартири та її перепланування — поняття не тотожні. Перепланування квартири — це перенесення і розбирання перегородок, перенесення і влаштування дверних прорізів, улаштування і переустаткування тамбурів, прибудова балконів на рівні перших поверхів багатоповерхових будинків.

Житло: власність та оренда

Калінюк А. Л.

У відповідності до чинного національного законодавства громадяни мають право на набуття житла у власність без обмеження його кількості, розмірів і вартості шляхом:

1) приватизації у встановленому порядку займаних жилих приміщень в будинках державного та громадського житлових фондів;

Зверніть увагу! До об'єктів приватизації належать квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, житлові приміщення у гуртожитках (житлові кімнати, житлові блоки (секції), кімнати у квартирах та одноквартирних будинках, де мешкають два і більше наймачів, які використовуються громадянами на умовах найму.

Не підлягають приватизації: квартири-музеї; квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані на територіях закритих військових поселень, підприємств, установ та організацій, природних та біосферних заповідників, національних парків, ботанічних садів, дендрологічних, зоологічних, регіональних ландшафтних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, історико-культурних заповідників, музеїв; квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, що перебувають в аварійному стані (в яких неможливо забезпечити безпечне проживання людей); квартири(кімнати, будинки), віднесені у встановленому порядку до числа службових, а також квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані в зоні безумовного (обов'язкового) відселення, забрудненій внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Приватизація квартир(будинків), житлових приміщень у гуртожитках, включених до плану реконструкції

поточного року, здійснюється після її проведення власником (володільцем) будинку (гуртожитку). Наймачі, які проживали у квартирах (будинках), житлових приміщеннях у гуртожитках до початку реконструкції, після проведення реконструкції мають пріоритетне право на приватизацію цих квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках.

Одноквартирні будинки, а також квартири в будинках, житлові приміщення у гуртожитках, включених до планів ремонту, можуть бути приватизовані до його проведення за згодою наймачів з наданням їм відповідної компенсації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2) житлового будівництва;

3) участі у житлово-будівельних кооперативах;

4) купівлі-продажу житла (в тому числі через біржі, аукціони, прилюдні торги);

5) обміну жилих приміщень;

6) дарування жилих приміщень;

7) набуття в порядку спадкування або за договором довічного утримання та з інших законних підстав.

Зверніть увагу! Набуття у власність житла, зазначених у п. п.1—7 здійснюється в порядку, визначеному чинним законодавством і потребує обов'язкового нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації.

Громадяни, які мають у приватній власності будинок (частину будинку), квартиру, користуються ним (нею) для особистого проживання і проживання членів їх сімей і мають право розпоряджатися цією власністю на свій розсуд: продавати, дарувати, заповідати, здавати в оренду, обмінювати, закладати, укладати інші, не заборонені законом угоди.

Найм (оренда) житла регулюються главою 59 Цивільного кодексу України.

За договором найму (оренди) житла одна сторона — власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання

у ньому на певний строк за плату.

Підстави, умови, порядок укладення та припинення договору найму житла, що є об'єктом права державної або комунальної власності, встановлюються законом.

Договір найму житла укладається у письмовій формі.

Предметом договору найму житла можуть бути помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Помешкання має бути придатним для постійного проживання у ньому.

Розмір плати за користування житлом встановлюється у договорі найму житла. Якщо законом встановлений максимальний розмір плати за користування житлом, плата, встановлена у договорі, не може перевищувати цього розміру. Наймач вносить плату за користування житлом у строк, встановлений договором найму житла.

Якщо строк внесення плати за користування житлом не встановлений договором, наймач вносить її щомісяця.

Зверніть увагу! Одностороння зміна розміру плати за користування житлом не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір найму житла укладається на строк, встановлений договором. Якщо у договорі строк не встановлений, договір вважається укладеним на п'ять років.

У разі продажу житла, яке було предметом договору найму, наймач має переважне перед іншими особами право на його придбання.

Зверніть увагу! У разі зміни власника житла, переданого у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця.

Наймач та особи, які постійно проживають разом з ним, за їхньою взаємною згодою та з попереднім повідомленням наймодавця можуть дозволити тимчасове проживання у помешканні іншої особи (осіб) без стягнення плати за користування житлом (тимчасових мешканців). Тимчасові мешканці не мають самостійного права користування житлом. Тимчасові мешканці повинні

звільнити житло після спливу погодженого з ними строку проживання або не пізніше семи днів від дня пред'явлення до них наймачем або наймодавцем вимоги про звільнення помешкання.

На вимогу наймача та інших осіб, які постійно проживають разом з ним, та за згодою наймодавця наймач у договорі найму житла може бути замінений однією з повнолітніх осіб, яка постійно проживає разом з наймачем.

У разі смерті наймача або вибуття його з житла наймачами можуть стати усі інші повнолітні особи, які постійно проживали з колишнім наймачем, або, за погодженням з наймодавцем, одна або кілька із цих осіб. У цьому разі договір найму житла залишається чинним на попередніх умовах.

Наймач житла має право за згодою інших осіб, які постійно проживають разом з ним, у будь-який час відмовитися від договору найму, письмово попередивши про це наймодавця за три місяці. У разі розірвання договору найму житла наймач та інші особи, які проживали у помешканні, підлягають виселенню з житла на підставі рішення суду, без надання їм іншого житла.

Якщо наймач звільнив помешкання без попередження, наймодавець має право вимагати від нього плату за користування житлом за три місяці, якщо наймодавець доведе, що він не міг укласти договір найму житла на таких самих умовах з іншою особою.

Наймач має право відмовитися від договору найму житла, якщо житло стало непридатним для постійного проживання у ньому.

Зверніть увагу! Поточний ремонт житла, переданого у найм, зобов'язаний здійснювати наймач, якщо інше не встановлено договором. Капітальний ремонт житла, переданого у найм, зобов'язаний здійснювати наймодавець, якщо інше не встановлено договором. Переобладнання житлового будинку, в якому знаходиться житло, передане у найм, якщо таке переобладнання істотно змінить умови

користування житлом, не допускається без згоди наймача.

Об’єднання співвласників багатоквартирного будинку

Мазур В. В.

Об’єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) — це неприбуткова юридична особа, створена для представлення спільних інтересів співвласників, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для спільного користування, утримання та управління своїм будинком та прибудинковою територією, а також для юридичного оформлення їхніх майнових прав на будинок та прибудинкову територію.

Об’єднання створюється для забезпечення і захисту прав співвласників та дотримання їхніх обов’язків, належного утримання та використання спільного майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами.

Об’єднання створюється як непідприємницьке товариство для здійснення функцій, визначених законом. Основна діяльність об’єднання полягає у здійсненні функцій, що забезпечують реалізацію прав співвласників на володіння та користування спільним майном співвласників, належне утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території, сприяння співвласникам в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами та виконання ними своїх зобов’язань, пов’язаних з діяльністю об’єднання.

В одному багатоквартирному будинку може бути створено тільки одне об’єднання.

Комунальні послуги

Калінюк А. Л.

Житлово-комунальні послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилих приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил.

Види житлово-комунальних послуг:

1) комунальні послуги (централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), газопостачання, централізоване опалення, а також вивезення побутових відходів тощо);

2) послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (прибирання внутрішньобудинкових приміщень та прибудинкової території, санітарно-технічне обслуговування, обслуговування внутрішньобудинкових мереж, утримання ліфтів, освітлення місць загального користування, поточний ремонт, вивезення побутових відходів тощо);

3) послуги з управління будинком, спорудою або групою будинків (балансоутримання, укладання договорів на виконання послуг, контроль виконання умов договору тощо);

4) послуги з ремонту приміщень, будинків, споруд (заміна та підсилення елементів конструкцій та мереж, їх реконструкція, відновлення несучої спроможності несучих елементів конструкцій тощо).

Комунальні послуги надаються споживачам безперебійно, виключно за винятком часу перерв на:

1) проведення ремонтних і профілактичних робіт виконавцем/виробником за графіком, погодженим з виконавчими органами місцевих рад або місцевими

державними адміністраціями згідно з нормативними документами. Допустима тривалість перерв у наданні послуг, їх періодичність встановлюються Кабінетом Міністрів України на підставі стандартів, нормативів, норм, порядків та правил експлуатації, проведення випробувань теплових мереж, поточного і капітального ремонтів, реконструкції об'єктів житлового фонду;

2) міжопалювальний період для систем опалення, рішення про початок та закінчення якого приймається виконавчими органами відповідних місцевих рад або місцевими державними адміністраціями виходячи з кліматичних умов згідно з правилами та іншими нормативними документами;

3) ліквідацію наслідків аварій або дії обставин непереборної сили. Перерва у наданні комунальних послуг, яка виникла внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили, має бути ліквідована у найкоротші терміни, що визначаються нормативними документами. Якщо ліквідація наслідків аварії або дії обставин непереборної сили потребує більше однієї доби, виконавець/виробник спільно з органами місцевого самоврядування здійснює заходи щодо зменшення її негативного впливу на споживачів.

Зверніть увагу! У разі застосування перерви в наданні послуг виконавець/виробник зобов'язаний повідомити через засоби масової інформації про таку перерву споживача не пізніш як за 10 днів (за винятком перерви, що виникла внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили). У повідомленні необхідно зазначити причину та строк перерви в наданні відповідних послуг.

Виконавець/виробник зобов'язаний проводити перерахунок розміру плати за житлово-комунальні послуги у разі перерви в їх наданні, ненаданні або наданні не в повному обсязі у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Плата за житлово-комунальні послуги нараховується щомісячно відповідно до умов договору в порядку,

визначеному Кабінетом Міністрів України.

Розмір плати за комунальні послуги розраховується виходячи з розміру затверджених цін/тарифів та показань засобів обліку або за нормами, затвердженими в установленому порядку. У разі наявності засобів обліку оплата комунальних послуг здійснюється виключно на підставі їх показників на кінець розрахункового періоду згідно з умовами договору, крім випадків, передбачених законодавством.

Платіжний документ може містити графи, в яких зазначаються суми до сплати за надані послуги, не проплачені повністю споживачем у попередній розрахунковий період. Платіжний документ не може містити графи, в яких зазначаються суми за оплату послуг, не передбачених договором, або суми доплат за надані послуги понад ті, що передбачені діючими тарифами.

У платіжному документі мають бути передбачені графи для зазначення поточних та попередніх показань засобів обліку споживання комунальних послуг, різниці цих показань або затверджених норм, ціни/тарифу на даний вид комунальних послуг і суми, яка належить до сплати за надану послугу.

Зверніть увагу! У разі зміни цін/тарифів на житлово-комунальні послуги виконавець/виробник не менше ніж за 15 днів до введення їх у дію повідомляє про це споживачів з посиланням на рішення відповідних органів.

Особовий рахунок

Калінюк А. Л.

Особовий рахунок — це власний ідентифікатор, за яким здійснюється розрахунок за комунальні послуги між споживачем і обслуговуючою компанією.

Індивідуальний номер особового рахунку присвоюється абоненту в ЖЕКу, теплоенерго, водоканалі, газовій конторі та інших організаціях, що надають споживачам відповідні житлово-комунальні послуги.

По особовому рахунку можна отримати інформацію про нарахування, здійснення оплат та подати показники приладу обліку.

У випадку, коли майно перебуває у спільній власності кількох осіб, особовий рахунок оформляється на одного із співвласників, однак обов`язок по сплаті житлово-комунальних послуг усі співвласники несуть солідарно.

Зверніть увагу! Володіння індивідуальним номером особового рахунку не дає переваг по відношенню до права власності або користування житлом у порівнянні з іншими співвласниками або зареєстрованими мешканцями квартири. Але особа, за якою закріплений особовий рахунок, відповідає за оплату житлово-комунальних послуг, і за наявності заборгованості претензії в першу чергу будуть направлені саме їй.

Індивідуальний номер особового рахунку на квартиру можна дізнатися, звернувшись в обслуговуючу організацію. Комунальні служби вказують присвоєний абоненту номер в договорі й на обкладинках абонентських книжок.

Розподіл особового рахунку

Бажання розділити особовий рахунок на оплату житлово-комунальних послуг може виникнути за різних обставин:

- проживання в одному помешканні декількох сімей або осіб, які не бажають залежати один від одного

при оплаті житлово-комунальних платежів;

- між мешканцями відсутня згода на розподіл житлово-комунальних платежів чи один із пожильців взагалі не надає кошти на таку оплату.

Розподіл особових рахунків дає можливість кожному, за ким такий рахунок закріплений, оплачувати виключно за ті послуги, які були спожиті саме ним.

Відповідно до чинного законодавства України відкриття окремих особових рахунків на кожного із співвласників можливе лише після виділення часток кожного із співвласників в натурі та встановлення окремих облікових приладів на споживання води, газу, електричної та теплової енергії.

У разі, якщо житлове приміщення не приватизоване, а перебуває у державній чи комунальній власності, необхідно здійснити не розподіл особових рахунків, а укладення окремого договору найму на одного з членів сім`ї.

Зверніть увагу! Укладання окремого договору найму на одного з членів сім`ї допускається, якщо жила площа, що припадає на нього, може бути виділена у вигляді окремої квартири, чи іншого ізольованого приміщення, що складається з однієї або кількох кімнат. Житловим законодавством встановлена необхідність дотримання мінімальних норм жилої площі, що становить 13,65 кв. м.

Право на поділ особового рахунку має дієздатний і повнолітній громадянин України, який зареєстрований та проживає у квартирі. Для поділу рахунків до обслуговуючих організацій, що надають комунальні послуги, повинні бути здані заяви від усіх співвласників житла. При цьому оплата за комунальні послуги проводиться з урахуванням кількості зареєстрованих мешканців у квартирі. При відсутності лічильників розмір платежів залежить від площі приміщення. Якщо організація, яка надає комунальні послуги, договір найму не переукладає та за наявністю спору між співнаймачами, заява про поділ особового рахунку подається до суду.

Для цього необхідно визначити частку оплати для кожного члена сім'ї. При поділі обов'язково повинен враховуватися порядок користування квартирою (житловим будинком), коли однією частиною житлоплощі (коридором, санвузлом, ванною, кухнею тощо) користуються всі мешканці, а інша (житлові кімнати) — виділяється конкретній особі. При подачі позовної заяви питання про необхідність поділу особових рахунків має бути поставлено чітко і коректно. Важливо визначитися з порядком користування житлом (кому і яка кімната належатиме). Варто врахувати, що після поділу житлові умови членів сім'ї не повинні погіршитися. Після винесення позитивного рішення про поділ особового рахунку квартира або будинок залишається у загальному користуванні, але кожен власник стає власником своєї частини житла та здійснює оплату за неї. Якщо квартира занадто маленька, то для чіткого визначення порядку користування може проводитися будівельна експертиза.

За рішенням суду, яке набрало законної сили, організація, яка надає комунальні послуги, проводить перерахунок, відкривається новий особовий рахунок і укладається відповідний договір.

Право власності на житло

Чорнооченко С. І.

Право на житло є одним з найголовніших невід'ємних прав особи, проголошених ст. 47 Конституції України. Це право означає не лише можливість особи набути житло у власність або в користування, а й право особи на проживання в жилому приміщенні. При цьому Конституція проголошує принцип забезпечення державою створення умов, необхідних людині для набуття житла у власність або в користування та неможливості примусового позбавлення житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду.

Право власності — складна правова категорія. Зміст права власності складається із низки правомочностей. Зміст і обсяг правомочностей власника визначаються, в першу чергу, цивільним правом України. Договори між особами визначають суб'єктивні права. Якщо право власності на житло набуте законним способом, то зміст правомочностей у власника є однаковим.

Власник здійснює свої правомочності самостійно і не спирається на право іншої особи. Власник житла може користуватися всіма правомочностями у сукупності (володіти, користуватися і розпоряджатися), або здійснювати тільки окремі правомочності (розпоряджатися житлом, переданим у найм).

Підстави виникнення (набуття) права власності поділяються на первісні й похідні.

До первісних підстав належать ті, при яких право власносі виникає незалежно від волі, а до похідних підстав — ті, при яких право власності виникає згідно з волею попереднього власника. До первісних способів набуття права власності на житло можна віднести випадки, коли річ створюється вперше (будівництво, капітальний ремонт житла) або набуття житла за набувальною давністю, придбання реквізованого, конфіскованого житла,

придбання житла з прилюдних торгів, на яке було звернуто стягнення за зобов'язаннями власника. До похідних підстав набуття права власності можна віднести приватизацію, спадкування, цивільно-правові договори.

Житлове приміщення

Чорнооченко С. І.

Відповідно до ст. 379 ЦК України житлом фізичної особи є жилий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них.

До найважливіших різновидів житлових приміщень належать: житловий будинок, садиба, квартира.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України:

житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання;

садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями;

квартирою є ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання.

Згідно з додатком Б «Терміни та визначення понять» ДБН В.2.2-15-2005 «Житлові будинки. Основні положення»: Житлове приміщення — опалюване приміщення, розташоване у наземному поверсі, призначене для цілорічного проживання і яке відповідає санітарно-гігієнічним вимогам щодо мікроклімату і повітряного середовища, природного освітлення, допустимих рівнів нормованих параметрів відносно шуму, вібрації, ультразвуку та інфразвуку, електричних та електромагнітних полів та іонізованого випромінювання.

Молодіжне іпотечне кредитування

Осадько А. С.

Молодіжний кредит це кредит, який видається в рамках програми молодіжного житлового будівництва. Його суть в тому, що держава фінансує покупку житла учасникам програми. Залежно від наявності дітей і їх кількості, позичальники потім повертають або всю витрачену суму, або її частину, з невеликими відсотками або ж без них.

Що передбачає молодіжне кредитування?

Надання громадянам, які потребують покращення житлових умов, пільгових кредитів на зручних умовах:

1. Мінімальний перший внесок — 6 % від вартості житла. Базова ставка за користування кредитом: якщо немає дітей — 3 % річних; якщо є одна дитина — 0 % річних;

2. Дві дитини — за рахунок бюджетних коштів погашається 25 відсотків суми зобов'язань за кредитом;

3. Три дитини і більше — погашається 50 відсотків суми зобов'язань за кредитом.

Кредити надаються Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву.

Позичальниками можуть бути:

1) Сім'я, в якій чоловік та дружина віком до 35 років включно;

2) Неповна сім'я в якій мати (батько) віком до 35 років включно мають неповнолітніх дітей (дитину);

3) Одинокі молоді громадяни віком до 35 років включно.

Сума кредиту визначається, враховуючи норми 21 кв. метр на одного члена сім'ї, додаткові 20.5 кв. метрів на сім'ю, вартість будівництва (реконструкції) 1 кв. метра житла, витрат на страхування в період будівництва (реконструкції) житла. Таке кредитування надається строком до 30 років.

Порядок дій при оформленні молодіжного кредиту

Стати на квартирний облік. Для цього потрібно прийти в місцевий міськвиконком, районну або сільську рада. З собою потрібно мати: паспорт; ідентифікаційний код; свідоцтво про шлюб; свідоцтво про народження дітей; довідки з паспортного столу і довідку і з БТІ про відсутність/наявність нерухомості.

Людину зобов'язані поставити на чергу, якщо вона прописана в своєму місті, але в її квартирі (будинку) на одного члена сім'ї припадає менше житлової площі, ніж належить. Цей норматив у кожному регіоні свій і розраховується на основі постанов місцевої влади. На нього впливають безліч факторів: кількість дітей, їх вік, стать, наявність захворювань членів сім'ї

Подати анкету до Держфонду сприяння молодіжному житловому будівництву. В регіональне відділення фонду потрібно прийти з таким пакетом документів: довідка з квартирного бюро про те, що людина (сім'я) стоїть на черзі на поліпшення житлових умов; довідка форма № 3 з ЖЕКу про прописку (довідка про склад сім'ї); особисті документи членів сім'ї (паспорти, коди, свідоцтва про шлюб і народження дітей); документи, що підтверджують платоспроможність (довідка про зарплату за 6 місяців).

Оформити кредит. Якщо все складеться вдало — ви опинитеся першим в черзі, і у фонду будуть гроші на видачу кредиту — вам зателефонують і попросять якомога швидше підібрати житло. Вибирати можна на вторинному ринку або у забудовників, з якими у фонду підписаний договір про спів-працю.

Порядок дій:1) Пройти реєстрацію в регіональному відділенні Фонду сприяння молодіжному житловому будівництву; 2) Надати необхідні документи; 3) Вас буде внесено у чергу; 4) При настанні Вашої черги Фонд пропонує квартиру в новобудові; 5) Після вибору житла Вам потрібно зробити перший внесок до Фонду, не менше 10 % від вартості будівництва; 6) Після придбання квартири відсотки за кредит сплачуються до Фонду кожен місяць.

Придбання житла

Чорнооченко С. І.

Для придбання житла потрібно зібрати такі документи.

1) Витяг з реєстру прав власності на нерухоме майно. Законодавством не визначено, що витяг з БТІ є обов'язковим документом при укладанні договору купівлі-продажу. Але юрист наголошує, що, провівши технічну інвентаризацію, покупець переконається у відсутності перепланування в цій квартирі. Це дуже важливий момент, оскільки якщо в квартирі є незаконні перепланування, то після купівлі нерухомості всі проблеми у зв'язку з цим переходять до нового власника.

2) Отримати форму № 3 з ЖЕКу щодо зареєстрованих осіб. В цій довідці буде зазначено, скільки людей проживають у квартирі. Слід пам'ятати, що у випадку проживання в ній малолітньої дитини — необхідно отримати дозвіл з Органу опіки та піклування на продаж нерухомості.

3) Документи про відсутність заборгованості по комунальних платежах. Це допоможе покупцю переконатися в тому, що разом з новою квартирою до нього не перейдуть чужі борги.

4) У разі наявності у продавця або покупця чоловіка/дружини нотаріально оформлений дозвіл на проведення угоди з їхнього боку. Таку згоду можна отримати і в день підписання договору, але в цьому випадку присутність другого з подружжя є обов'язковою.

5) Експертну грошову оцінку нерухомості. Але слід пам'ятати, що у цієї оцінки є свій термін дії, він становить 6 календарних місяців. Крім того, щоб укласти договір купівлі-продажу, при собі потрібно мати паспорт, оригінал ідентифікаційного коду та правовстановлюючі документи на об'єкт відчуження або придбання.

Нерухоме житло

Калінюк А. Л.

Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них.

Відповідно до чинного законодавства в Україні передбачені такі види нерухомого житла:

1) житловий будинок;

Зверніть увагу! Житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання.

2) садиба.

Зверніть увагу! Садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями. У разі відчуження житлового будинку вважається, що відчужується вся садиба, якщо інше не встановлено договором або законом.

3) квартира;

Зверніть увагу! Квартирою є ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання. Усі власники квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку є співвласниками на праві спільної сумісної власності спільного майна багатоквартирного будинку. Спільним майном багатоквартирного будинку є приміщення загального користування (у тому числі допоміжні), несучі, огороджувальні та несуче-огороджувальні конструкції будинку, механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання всередині або за межами будинку, яке обслуговує більше одного житлового або нежитлового приміщення, а також будівлі і споруди, які призначені для

задоволення потреб усіх співвласників багатоквартирного будинку та розташовані на прибудинковій території, а також права на земельну ділянку, на якій розташований багатоквартирний будинок та його прибудинкова територія, у разі державної реєстрації таких прав.

Власник житлового будинку, квартири має право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб і не має права використовувати його для промислового виробництва.

Власник квартири може на свій розсуд здійснювати ремонт і зміни у квартирі, наданій йому для використання, як єдиного цілого, — за умови, що ці зміни не призведуть до порушень прав власників інших квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку та не порушать санітарно-технічних вимог і правил експлуатації будинку.

Зверніть увагу! Будинок, споруджений або придбаний житлово-будівельним (житловим) кооперативом, є його власністю. Член житлово-будівельного (житлового) кооперативу має право володіння і користування, а за згодою кооперативу — і розпоряджання квартирою, яку він займає в будинку кооперативу, якщо він не викупив її. У разі викупу квартири член житлово-будівельного (житлового) кооперативу стає її власником.

Договір купівлі-продажу квартири

Пилипенко С. А.

Відносини купівлі-продажу квартири регулюються Цивільним кодексом України, Законом України «Про нотаріат», Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженою Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 № 20/5 та іншими нормативно-правовими актами.

За договором купівлі-продажу квартири одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати квартиру у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти квартиру і сплатити за неї певну грошову суму.

Сторонами договору купівлі-продажу квартири є продавець та покупець. Ними можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Істотними умовами договору купівлі-продажу квартири є предмет договору та ціна.

Предметом договору купівлі-продажу є індивідуально визначене нерухоме майно, яке є оборотоздатним, тобто квартира. Відповідно до ст. 382 ЦК України квартирою є ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання. У зв'язку з тим, що квартира належить до об'єктів нерухомості, обов'язково в договорі потрібно зазначати її техніко-юридичні характеристики (місце знаходження (адресу), тип будинку (блочний, цегляний тощо), поверх, кількість кімнат, конкретне планування (розміщення кімнат, санвузлів тощо), розміри загальної та житлової площі).

Ціна квартири — це певна грошова сума, що обумовлена в договорі та сплачується покупцем за отримане у власність житло продавцю. У випадках,

встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Договір купівлі-продажу квартири укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. За договором купівлі-продажу квартири право власності на майно підлягає державній реєстрації. Відповідно до статей 3, 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» право власності на квартиру виникає з моменту державної реєстрації.

Згідно із ст. 55 Закону України «Про нотаріат» правочини про відчуження майна, що підлягає державній реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, що підтверджують право власності на майно, що відчужується. Правовстановлюючим може бути один із таких документів: нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу квартири; свідоцтво про право власності, видане при приватизації житлового приміщення органами приватизації; договір довічного утримання; свідоцтво про право власності на частину в спільному майні подружжя; свідоцтво про придбання квартири на публічних торгах; свідоцтво про право на спадщину; рішення суду про визнання права власності на квартиру.

Також при посвідченні договору купівлі-продажу квартири нотаріус перевіряє відсутність заборони відчуження або арешту на квартиру. В разі наявності заборони правочин про відчуження майна, обтяженого боргом, посвідчується лише у разі згоди кредитора і набувача на переведення боргу на набувача. Посвідчення договору купівлі-продажу квартири провадиться за її місцезнаходженням (місцем реєстрації) або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину.

Для посвідчення договору купівлі-продажу квартири нотаріусу необхідні паспорти та ідентифікаційні коди

сторін, документи, що підтверджують експертну оцінка квартири (нормативно-грошова оцінка, експертна оцінка, будівельно-технічна експертиза, звіт незалежної оцінки), довідка про склад сім'ї та про відсутність заборгованостей по комунальних послугах, план квартири, акти на повірку лічильників тощо.

Договір купівлі-продажу квартири подається нотаріусу не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса. Усі примірники договору купівлі-продажу квартири підписуються учасниками правочину. Посвідчувальний напис вчиняється на всіх примірниках правочину.

Договір купівлі-продажу квартири може мати певні особливості. Якщо продавцеві належить квартира на праві спільної власності, необхідно надати доказ про відмову співвласників від переважного права купівлі цієї частки (ст. 362 ЦК України). Якщо власником квартири є один із подружжя, то відповідно до Сімейного кодексу України (ст. 65) інший із подружжя подає згоду на купівлю/продаж квартири. Така згода має бути подана письмово і бути нотаріально засвідчена.

Якщо в квартирі, що продається, зареєстрована неповнолітня (малолітня) особа то повинний бути наданий дозвіл органу опіки й піклування на здійснення даного правочину. Такий дозвіл необхідний також для оформлення відчуження від імені, на ім'я неповнолітньої особи в тому випадку, коли він є співвласником нерухомого майна, або нерухомість буде здобуватися на його ім'я.

Договір купівлі-продажу будинку

Пилипенко С. А.

За договором купівлі-продажу житлового будинку одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати житловий будинок у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти житловий будинок і сплатити за нього певну грошову суму.

Сторонами договору купівлі-продажу житлового будинку є продавець та покупець.

Істотними умовами договору купівлі-продажу житлового будинку є предмет та ціна договору.

Предметом договору купівлі-продажу житлового будинку є сам житловий будинок. Так, відповідно до ст. 380 ЦК України житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання.

Ціна договору купівлі-продажу житлового будинку встановлюється за домовленістю сторін. Відповідно до Податкового кодексу України під час проведення операцій з продажу фізичними особами об'єктів нерухомості нотаріус посвідчує відповідний договір за наявності оціночної вартості такого нерухомого майна, яка визначена суб'єктом оціночної діяльності.

Відповідно до ст. 657 ЦК України договір купівлі-продажу житлового будинку укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Посвідчення договору купівлі-продажу житлового будинку провадиться за місцезнаходженням житлового будинку або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»).

При посвідченні договору купівлі-продажу житлового будинку нотаріус вимагає подання одного з таких

документів, які підтверджують право власності на житловий будинок, та, у передбачених законодавством випадках, документів, що підтверджують державну реєстрацію прав на житловий будинок у осіб, які його відчужують, зокрема: нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни, спадковий договір; свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів (аукціонів); свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах); свідоцтво про право власності; державний акт на право власності на земельну ділянку; свідоцтво про право на спадщину; свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя; договір про поділ спадкового майна; договір про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно; договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; договір про виділення частки в натурі (поділ); іпотечний договір, договір про задоволення вимог іпотекодержателя, якщо умовами такого договору передбачено передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки; рішенням суду; договір купівлі-продажу, зареєстрований на біржі, укладений відповідно до вимог законодавства, тощо (п.1.2 Глави 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

У разі коли державну реєстрацію права власності на житловий будинок, що відчужується, відповідно до закону проведено без видачі документа, що посвідчує таке право, право власності підтверджується на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманої шляхом безпосереднього доступу до нього.

Крім зазначених документів продавець житлового будинку подає документ, що містить технічну характеристику житлового будинку. Такий документ дозволяє простежити конструктивні та інші зміни, які відбувалися з житловим будинком (здійснення перебудови

або прибудови житлового будинку, зведення господарських, побутових будівель і споруд, а також чи відбувалися такі зміни з відповідним дозволом чи без нього).

Також нотаріус перевіряє відсутність заборони відчуження або арешту житлового будинку (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»).

Нотаріус роз'яснює сторонам зміст ст. 377 ЦК України, відповідно до якої до особи, що набула право власності на житловий будинок (крім багатоквартирного), переходить право власності, право користування на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника (землекористувача).

В такому разі розмір та кадастровий номер земельної ділянки, право на яку переходить у зв'язку з переходом права власності на житловий будинок є істотною умовою договору купівлі-продажу житлового будинку.

Відповідно до ст. 120 Земельного кодексу України у разі набуття права власності на жилий будинок кількома особами право на земельну ділянку визначається пропорційно до часток осіб у праві власності жилого будинку.

Укладення договору, який передбачає набуття права власності на жилий будинок, що пов'язане з переходом права на частину земельної ділянки, здійснюється після виділення цієї частини в окрему земельну ділянку та присвоєння їй окремого кадастрового номера.

У разі виявлення з поданих відчужувачем документів, що право власності на житловий будинок або його частину мають малолітні або неповнолітні діти або недієздатні чи обмежено дієздатні особи, нотаріус повинен витребувати у відчужувача дозвіл органу опіки та піклування на вчинення такого правочину у формі витягу з рішення відповідної районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, відповідного виконавчого органу міських,

районних у містах, сільських, селищних рад.

Розділ 11.
ПРАВА СПОЖИВАЧІВ.

Зобов'язання продавця

Демиденко Н. В.

У демократичному суспільстві звичайний громадянин стає небезпечним, як тільки перетворюється на виборця або споживача

В. Швебель

Продавець зобов'язаний:

1) передати товар належної кількості, асортименту, якості, в належній тарі та упаковці відповідно до умов договору. Якщо обов'язок перевіряти кількість, якість, асортимент, комплект-ність, тару та упаковку покладено на продавця, то він повинен на вимогу покупця надати докази проведення такої перевірки;

2) передати товар, його приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що стосуються товару та підлягають переданню разом із товаром відповідно до договору та актів цивільного законодавства. Цей обов'язок вважається виконаним, якщо передачу здійснено із дотриманням всіх умов договору відносно місця, строку та способу передачі;

3) попередити покупця про права третіх осіб на товар (наприклад, будинок, що продається, заставлений, переданий у найм, обтяжений сервітутом тощо). Невиконання цього обов'язку дає покупцю право вимагати зниження ціни або розірвання договору купівлі-продажу;

4) попередити покупця про приховані недоліки, які відомі продавцеві. В разі невиконання цієї вимоги покупець має право вимагати зменшення купівельної ціни або

розірвання договору;

5) вступити в справу на стороні покупця у разі пред'явлення до покупця позову третьою особою про витребування товару. Наприклад, кредитор звертається з позовом до суду про витребування речі, яку продавець заставив, а потім продав покупцю. У разі вилучення за рішенням суду товару у покупця на користь третьої особи, продавець повинен відшкодувати покупцеві збитки;

6) зберігати проданий товар, якщо право власності переходить до покупця раніше ніж передання товару. Продавець повинен зберігати товар, не допускаючи його погіршення. При цьому всі необхідні витрати зобов'язаний відшкодувати покупець, якщо інше не встановлено договором.

Гарантійний термін

Демиденко Н. В.

Договором або законом може бути встановлений строк, протягом якого виробник (продавець, виконавець або будь-яка третя особа) гарантує якість товару та бере на себе зобов'язання про здійснення безоплатного ремонту або заміни відповідної продукції у зв'язку з введенням її в обіг (гарантійний строк). Гарантія якості товару поширюється на всі комплектуючі вироби, якщо інше не встановлено договором.

Законом або іншими нормативно-правовими актами може бути встановлений строк, зі спливом якого товар вважається непридатним для використання за призначенням (строк придатності). Це стосується лікарських засобів, харчових продуктів, виробів побутової хімії, парфумерно-косметичних товарів тощо, споживчі властивості яких можуть з часом погіршуватись і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна споживачів та навколишнього природного середовища. Строк придатності зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до них при продажу. Для таких товарів це і є гарантійний термін.

Продаж товарів, на яких строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув, забороняється.

Відповідно до ст. 676 Цивільного кодексу України обчислення гарантійного строку починається з моменту передання товару покупцеві, якщо інше не встановлено договором.

При виконанні гарантійного ремонту гарантійний строк збільшується на час перебування продукції в ремонті.

На сезонні товари (одяг, хутряні та інші вироби) гарантійний строк обчислюється з початку відповідного

сезону, що встановлюється Кабінетом Міністрів України (постанова КМУ від 19.03.1994 р. № 172 «Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів»).

При продажу товарів за зразками, поштою, а також у випадках, коли час укладання договору купівлі-продажу і час передачі товару споживачеві не збігаються, гарантійний строк обчислюється від дня передачі товару споживачеві, а якщо товар потребує спеціальної установки (підключення) чи складення — від дня їх здійснення.

Гарантійний строк зазначається в паспорті на продукцію або будь-якому іншому документі, що додається до продукції.

Стосовно продукції, на яку гарантійні строки або строк придатності не встановлено, споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) відповідні вимоги, якщо недоліки було виявлено протягом двох років, а стосовно об'єкта будівництва — не пізніше десяти років від дня передачі їх споживачеві (ст. 7 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Розділ 12.
ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я. МЕДИЧНА РЕФОРМА

Бадіков Т. О.

Дев'ять десятих нашого щастя базується на здоров'ї.

З розділу ви дізнаєтеся про наступне:

- Які зміни відбуваються у медичній сфері
- Права та обов'язки пацієнта
- Пацієнт – лікар: нова якість відносин
- Декларація з лікарем первинної ланки: коли, як, навіщо
- Хто сплачує за ваше лікування
- Хронічні захворювання та послуги вузьких спеціалістів
- Виклик лікаря додому та швидка допомога
- Лікар має право
- Куди та як скаржитися, якщо ваші права порушують
- Об'єднання громадян – потужний інструмент для захисту прав пацієнтів

Які зміни відбуваються у медичній сфері

Якщо медицина і справді досягла таких успіхів, то чому ми сьогодні почуваємо себе набагато гірше, ніж двадцять років тому?

Медична реформа стартувала для громадян з 2 квітня 2018 року. Відтоді у пацієнтів з'явилася можливість

обирати свого лікаря первинної ланки, підписавши з ним декларацію.

Лікарі первинної ланки (лікарі первинки) – це сімейні лікарі, терапевти, педіатри.

Медична реформа запроваджує чіткі правила взаємовідносин між пацієнтом, лікарем та державою. Змінюється система управління та фінансування охорони здоров'я. Мета реформи: у центрі системи охорони здоров'я – пацієнт, який має право вибору, доступ до якісної медичної допомоги і сучасних стандартів лікування.

Раніше пацієнт сам вирішував, до якого лікаря-фахівця звертатися з тією чи іншою скаргою. Тепер першочергово слід звертатися до сімейного лікаря, у якого пацієнт лікує низку найпоширеніших хвороб, або отримує направлення на вторинну або третинну ланку медичної допомоги (фахівці «вузьких» спеціальностей, стаціонарне лікування). Так відбувається у всьому цивілізованому світі.

Завдяки змінам в рамках медичної реформи, пацієнт може вільно обрати собі персонального лікаря первинної ланки незалежно від реєстрації місця проживання, і має право в будь-який час його змінити. Підписати декларацію можна з лікарями, що працюють в комунальних медичних закладах, або з лікарями приватної практики (зокрема, ФОП), які уклали договір з Національною службою здоров'я України (НСЗУ). Держава в особі НСЗУ перераховуватиме закладу (або лікарю ФОП) кошти за обслуговування кожного пацієнта.

Послуги медичних працівників первинної ланки безоплатні для громадянина (гарантуються державою). Заробітна плата лікарів первинної ланки залежить від кількості пацієнтів у кожного з них, а не від фіксованої ставки.

Отримуючи кошти від НСЗУ для медичні заклади беруть на себе низку зобов'язань: пацієнт не має додатково сплачувати за обслуговування на первинній ланці (доведений випадок хабарництва може призвести до

припинення державного фінансування); пацієнту надається пакет безоплатних аналізів; запис на прийом онлайн чи по телефону.

Зміни в первинній ланці надання медичних послуг є першим етапом трансформації системи охорони здоров'я. Другий етап реформи передбачає зміни принципів фінансування вторинної і третинної ланки медичної допомоги (спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги) з переходом на закупівлю послуг державою у відповідних закладів.

Головна ідея – спрямувати кошти не на підтримку мережі лікарень, а на фінансування потреб пацієнтів. З 2020 року фінансування таких установ буде визначатися згідно з переліком послуг, які гарантовано сплачуватиме держава. Цей перелік буде щорічно встановлюватися Урядом, а затверджуватися парламентом.

Розповсюдженою причиною конфліктів пацієнт-лікар-медичний заклад є недостатня обізнаність щодо прав та обов'язків сторін.

Наступна інформація покликана підвищити загальну обізнаність громадян щодо медичних послуг і обов'язків пацієнта та лікаря з огляду на зміни в системі охорони здоров'я.

Права та обов’язки пацієнта

Бадіков Т. О.

Якщо не бігаєш, поки здоровий,
прийдеться побігати, коли захворієш.

Горацій

Знання громадянами свої прав та вміння їх відстоювати є важливою рисою вільної і демократичної держави.

З метою інформування пацієнтів про права, реалізацію, запобігання порушенням та захисту цих прав, Міністерство охорони здоров’я провело інформаційну кампанію «Пацієнт має право» (http://moz.gov.ua/article/news/moz-ukraini-provelo-informacijnu-kampaniju-pacient-mae-pravo)

Права пацієнтів закріплені у найвищих законах країни: Конституції України, Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування», Цивільному кодексі України.

Пацієнт має такі права:

- На медичні профілактичні заходи.

Медичні профілактичні послуги кожен українець може отримати у свого сімейного лікаря, терапевта чи педіатра. Зі своїм лікарем можна проконсультуватись з будь-якого питання, пов’язаного зі здоров’ям. Порядок надання первинної медичної допомоги передбачає профілактичні огляди та аналізи для груп ризику семи захворювань (цукровий діабет, ВІЛ, туберкульоз, рак молочної залози, гіпертонічна хвороба, рак передміхурової залози). Так само ваш лікар має слідкувати за вакцинацією вашої дитини і вас за Календарем щеплень. Всі вакцини за Календарем профілактичних щеплень діти і дорослі отримують безоплатно.

- На доступність у галузі охорони здоров'я.

Це можливість кожного громадянина звернутись за

медичною допомогою і отримати необхідне лікування незалежно від фінансової спроможності, місця проживання чи часу звернення за допомогою. Українці отримали можливість вибирати свого сімейного лікаря, терапевта чи педіатра, незалежно від місця реєстрації, гарантовано і безоплатно отримують медичні послуги і базові дослідження. У 2019 році МОЗ України презентує перший в історії України гарантований пакет медичних послуг - це чіткий набір послуг первинної, спеціалізованої амбулаторної, стаціонарної допомоги, а також екстрена, паліативна та реабілітаційна допомога — базовий набір життєво необхідних послуг, які затверджуватиме Верховна Рада.

• На згоду на медичне втручання та право на відмову від медичного втручання.

Вас не лікуватимуть без вашої згоди. Ви маєте право отримувати всю інформацію, яка допоможе вам брати участь у прийнятті рішень щодо вашого здоров'я. Перед кожною процедурою чи лікуванням лікар має пояснити важливі аспекти і можливі варіанти. На ваш запит медпрацівник зобов'язаний надати медичний документ: виписку, епікриз або інші документи. Також пацієнт має право отримати копії усіх записів про стан свого здоров'я; наприклад, копію історії хвороби.

Кожен пацієнт має право відмовитись від медичного втручання. Лікар має пояснити пацієнту наслідки такої відмови. Якщо відмова може мати тяжкі наслідки для здоров'я пацієнта і лікар пояснив це, але пацієнт настоює на своєму, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження. Якщо йдеться про порятунок життя, то медична допомога надається без згоди людини чи її законного представника.

• На свободу вибору в галузі охорони здоров'я, а саме:

- право на вільний вибір лікаря;
- право на заміну лікаря;
- право на вибір методів лікування відповідно до

рекомендацій лікаря;

- право на вибір закладу охорони здоров'я;

- право на лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги у закладах охорони здоров'я України.

• На медичну таємницю.

Медична таємниця - це абсолютно усі аспекти, що стосуються здоров’я пацієнта. Будь-який медичний працівник чи інші особи, яким у зв'язку з виконанням їх про¬фесійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, не має права розголошувати як медичну, так і немедичну інформацію про стан здоров'я людини. Лікар або медсестра не має права приховувати діагноз від пацієнта. Існує декілька випадків, коли лікар може порушити медичну таємницю. Це випадки, коли збере¬ження медичної таємниці шкодить суспільству або може мати серйозні наслідки для оточення пацієнта.

• На якісну та безпечну медичну допомогу.

Право на якісну і безпечну медичну допомогу реалізується за умови, що медики працюють у точній відповідності до стандартів. Українські лікарі можуть базувати свої рекомендації пацієнтам на сучасних міжнародних настановах.

Дотримання лікарем стандартів - це своєчасне призначення у повному обсязі доцільних діагностичних процедур, правильність і точність постановки діагнозу, адекватність вибору і призначення лікувальних чи реабілітаційних процедур.

Медичне втручання допускається лише в тому разі, коли воно не може завдати шкоди здоров’ю пацієнта. Якщо існує ризик для здоров’я при медичному втручанні, пацієнт має знати про це.

В разі підозри про злочин ви зобов’язані звернутися до поліції. В разі незадоволення наданням медичної допомоги ви маєте право звернутися до суду.

Громадянин має право подати заяву про проведення клініко-експертної комісії, в якій в довільній формі мають бути викладені обставини лікування.

• На інновації, зокрема - право на медико-біологічний експеримент, репродуктивні технології, донорство, право на корекцію (зміну) статі.

В Україні це означає можливість брати участь у клінічних випробуваннях, ставати донором, мати доступ до репродуктивних технологій. Головні умови - добровільність і безпека.

• На попередження про можливість страждань і болю; на індивідуальний підхід до лікування.

При призначенні лікування, діагностики, реабілітації чи профілактики лікар враховує медичну історію пацієнта та стандарти, протоколи медичної допомоги. Лікар надає пацієнту всю інформацію про стан його здоров'я, пропонує методи лікування і називає можливі варіанти розвитку хвороби. Обираючи індивідуальну схему діагностики та лікування для пацієнта, лікар повинен отримати згоду пацієнта на такі втручання.

Паліативна допомога входить в перелік послуг, гарантованих державою кожному громадянину України.

Окремі послуги паліативної допомоги – спостереження та оцінка стану важкохворого пацієнта є компетенцією лікаря первинки. Лікари первинки також виписують рецепти для лікування больового синдрому і призначають лікування для подолання супутніх симптомів. Крім того, ваш лікар має проконсультувати, як доглядати за паліативним пацієнтом. Нині важкохворі пацієнти можуть отримати безоплатне лікування в хоспісах. Також функціонують самостійні відділення у лікарнях, де паліативні пацієнти можуть отримати допомогу.

• На оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я.

• На відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю.

• На життя та на повагу до гідності при наданні

медичної допомоги.

• Захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я.

Окрім прав, пацієнт має обов’язки. Стан здоров’я кожної людини передусім залежить саме від наших дій: чи дотримуємося здорового харчування, чи маємо шкідливі звички, чи вчасно звертаємось до лікаря, дотримуємось його рекомендацій, чи проходимо профілактичні огляди, вакцинуємось тощо.

Основні обов’язки пацієнтів згідно з Законом України "Основи законодавства України про охорону здоров'я":

• піклуватися про своє здоров'я та дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

• проходити профілактичні медичні огляди і робити щеплення;

• надавати невідкладну допомогу іншим громадянам, які знаходяться в небезпечному для життя і здоров'я стані;

• виконувати медичні приписи та правила внутрішнього трудового розпорядку закладу охорони здоров'я;

• у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю, отримувати медичну допомогу без своєї згоди чи згоди законного представника.

Додатковим інструментом для захисту громадянських прав є пацієнтські громадські організації та лікарські спільноти.

Що робити, коли ваші права порушують:

1. Зверніть увагу медичного працівника, що ваші права гарантовані Законами України і Конституцією;

2. Якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться до головного лікаря медичного закладу із письмовою заявою/скаргою і попросіть її зареєструвати (в цьому разі вам зобов'язані надати відповідь);

3. Якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться у департамент/управління охорони здоров’я у вашій області із письмовою заявою/скаргою. Попросіть вхідний номер,

щоб слідкувати за ходом розгляду вашого питання;

4. Якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться на гарячу лінію місцевих органів виконавчої влади;

5. Якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться на гарячу лінію Уряду за телефоном 1545.

6. Також ви можете звернутися до пацієнтських та правозахисних організацій особисто, усно чи письмово, зазначивши проблему та ваші контакті данні. На підставі вашого звернення організація може звернутися до керівництва медичних закладів та/або органів державної влади.

Пацієнт – лікар: нова якість відносин

Бадіков Т. О.

Здоров'я – це те, що люди найбільше намагаються зберегти і найменше бережуть.

Ж. Лабрюйер

Декларація – це документ, який підтверджує, що пацієнт хоче обслуговуватись саме у цього лікаря. Підписуючи декларацію з конкретним лікарем, пацієнт повідомляєте державу (НСЗУ), що оплата за його обслуговування має находити у медзаклад, де працює цей лікар.

Ви самостійно обираєте свого сімейного лікаря, терапевта або педіатра, незалежно від місця вашої реєстрації. Ви можете обрати лікаря, що працює в комунальному закладі, або веде приватну практику (ФОП), або лікаря, який працює в приватному медичному закладі. Головна умова: це мають бути лікар ФОП або приватний медзаклад, які уклали договір з НСЗУ.

Кампанія з вибору лікаря розпочалася з 2 квітня 2018 року і триватиме постійно. Декларація не є юридичним документом: у будь-який момент ви можете укласти декларацію з іншим терапевтом, педіатром чи сімейним лікарем. При цьому не треба скасовувати попередню декларацію Достатньо просто укласти нову з обраним лікарем, зміни автоматично зафіксуються у системі.

Щоб підписати декларацію, зверніться до медичного закладу, де працює обраний вами терапевт, педіатр чи сімейний лікар. З собою потрібно мати паспорт, ідентифікаційний номер та мобільний телефон. Якщо ви підписуєте декларацію з педіатром чи сімейним лікарем для дитини, то візьміть також свідоцтво про народження

дитини.

«Порядок вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу», затверджений Наказом МОЗ №503 від 19 березня 2018 року. Порядок надання первинної медичної допомоги затверджений Наказом МОЗ України від 19.03.2018 № 504

Чи може пацієнт отримати медичну допомогу, якщо ще не підписав декларацію?

Усі, хто звернувся до сімейного лікаря, терапевта або педіатра, отримають медичну допомогу. Однак без декларації не варто розраховувати на плановий медогляд, електронний рецепт на «Доступні ліки» та інші послуги, за які сплачує НСЗУ.

Якщо пацієнту потрібен плановий огляд, електронний рецепт на "Доступні ліки" або інші послуги з переліку первинної медичної допомоги, лікар зможе його прийняти та укласти з ним декларацію під час прийому. Якщо у нього вже достатня кількість пацієнтів, він порадить укласти декларацію з іншим лікарем того ж Центру первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД).

У випадку невідкладного стану пацієнтам, які не обрали свого лікаря або знаходяться у відпустці чи відрядженні, сімейний лікар, терапевт або педіатр надасть безоплатно медичну допомогу. Це регламентується Наказом МОЗ №503 «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу».

Для отримання невідкладної допомоги можна звернутися у будь-який медичний заклад України. У критичних випадках варто викликати екстрену медичну допомогу, декларація на її надання не впливає.

Чи може лікар відмовити пацієнту у підписанні декларації?

Лікар має право відмовити Вам, якщо вже має оптимальну кількість пацієнтів (для терапевта – 2000, для сімейного лікаря – 1800, для педіатра – 900).

Лікарі первинної ланки мають можливість набрати більшу кількість пацієнтів, однак виплати за цих пацієнтів розраховуються за нижчими тарифами.

Обсяг практики може відрізнятися від оптимального залежно від соціально-демографічних, інфраструктурних та інших особливостей території, в межах якої мешкають люди, що належать до відповідної практики. Наприклад, якщо сімейний лікар працює у селі, де мешкає 3000 людей, то усі жителі зможуть обслуговуватись у нього.

Відмова у підписанні декларації через місце реєстрації пацієнта є незаконною.

Лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо пацієнт не виконує медичних приписів, порушує правила внутрішнього розпорядку закладу. При цьому нічого не має загрожувати життю чи здоров'ю пацієнта чи здоров'ю людей, які його оточують. Порушення мають бути зафіксовані і задокументовані.

Хто сплачує за ваше лікування

Бадіков Т. О.

Здоров'я не купиш, ним можна тільки розплачуватися.

Сергій Критий

Зміни в охороні здоров'я передбачають визначений гарантований пакет медичної допомоги, яка надається пацієнту безкоштовно. Ці послуги оплачує НЗУ. Також є визначений перелік послуг, за які комунальні медичні заклади можуть брати плату з пацієнтів.

Підписавши декларацію із сімейним лікарем, пацієнт отримує право на безлімітну кількість послуг первинної допомоги: це діагностика, планова вакцинація, ведення неускладненої вагітності, оформлення довідок, невідкладна допомога, низка аналізів і досліджень.

Безоплатні послуги у вашого лікаря:

- Спостереження за здоров'ям пацієнта та лікування найбільш поширених хвороб, травм, отруєнь, патологічних станів.
- Профогляди для семи груп ризику.
- Рецепти на ліки, у тому числі за програмою «Доступні ліки».
- Базові дослідження. На рівні первинної медичної допомоги у пакет послуг входять такі аналізи і дослідження:
- Загальний аналіз крові з лейкоцитарною формулою
- Загальний аналіз сечі
- Глюкоза крові
- Загальний холестерин
- Вимірювання артеріального тиску
- Електрокардіограма
- Вимірювання ваги, зросту, окружності талії

- Швидкий тест на вагітність
- Швидкий тест на тропонін
- Швидкі тести на ВІЛ, вірусні гепатити

Інші дослідження та аналізи виконуються за направленням вашого лікаря у закладах спеціалізованої допомоги.

- Вакцинація за календарем щеплень.
- Знеболення.
- Видачі лікарняних й інших довідок.
- Взяття біоматеріалів і медичні втручання.

Повний перелік безоплатних послуг дивіться в додатках до наказу №504 МОЗ України від 19.03.2018

У приватних клініках, пологових будинках, у лікарів, які працюють як ФОП, планові щеплення робляться безкоштовно. Для отримання безкоштовної вакцинації за Календарем щеплень у приватній клініці чи у лікаря ФОП, необхідно укласти декларацію з сімейним лікарем, терапевтом або педіатром. Для вакцинування у приватних пологових будинках декларація не потрібна.

На другу половину 2019 року запланований старт програми «Безкоштовна діагностика». Доступний набір безплатних послуг розшириться ще на кілька десятків діагностичних послуг: аналізів, ендоскопії, операцій одного дня тощо.

З детальним переліком медичних послуг у програмі «Безкоштовна діагностика» можна ознайомитися у проекті Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення пілотного проекту з реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для амбулаторно-поліклінічної вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги».

Коли лікар може відмовити вам у безкоштовних аналізах чи дослідженнях?

Лікар має право відмовити пацієнту у проведенні

аналізів чи досліджень в рамках безкоштовного гарантованого пакету, якщо не бачить для їх проведення прямих показань. Пацієнт, який хоче зробити аналізи та дослідження на власний розсуд, може зробити їх за власний кошт в буд-якій лабораторії.

Кількість візитів до лікаря не обмежена.

Вимагання грошей за прийом чи аналізи, відмова лікувати грип, ГРВІ, ангіну, отруєння та інші найпоширеніші хвороби, виписувати рецепти на ліки – це привід поскаржитися на свого сімейного лікаря.

За що потрібно платити пацієнту?

Є законодавчо визначений перелік послуг, за які комунальні медичні заклади можуть брати плату з пацієнтів. Це немедичні або не критичні для здоров'я послуги, наприклад:

- Оздоровчий масаж
- Оздоровча гімнастика
- Бальнеологічні процедури
- Стоматологія, окрім дитячої та екстреної
- Підбір окулярів, послуги логопеда
- Щеплення поза календарем щеплень

Крім того, медичні заклади можуть вимагати оплату за консультації спеціалістів без скерування сімейного лікаря. Оплата можлива лише через касу за затвердженими тарифами. *Обов'язково вимагайте чек про оплату!*

Хронічні захворювання та послуги вузьких спеціалістів

Бадіков Т. О.

Медицина швидко йде вперед, тільки наш організм не встигає за нею.

Владислав Катажинський

За урядовою програмою "Доступні ліки", пацієнти з серцево-судинними захворюваннями, бронхіальною астмою чи діабетом II типу можуть отримати ліки безоплатно або з незначною доплатою. З 1 квітня 2019 року ліки за цією програмою можна отримати тільки за електронним рецептом, виписаним сімейними лікарями, терапевтами та педіатрами через електронну систему охорони здоров'я.

Важливо: Пацієнт має звернутися за електронним рецептом саме до свого лікаря первинки. Без декларації скористатися програмою «Доступні ліки» неможливо.

Отримати ліки можна в будь-якій аптеці в Україні, яка підписала договір з НСЗУ та під'єдналася до програми eHealth.

Ліки на стаціонарі від розповсюджених хвороб - для пацієнтів безоплатні, закуповують лікарні за Національним переліком основних лікарських засобів.

Докладно про безоплатні препарати в лікарнях і як перевірити їх наявність: https://bit.ly/2MYxXhF.

Ліки від важких та рідкісних захворювань - для пацієнтів безоплатні, закуповуються за кошти Держбюджету за програмами державних закупівель через міжнародні організації. Це ліки від важких захворювань, що потребують тривалого та/або дороговартісного лікування (онкології у дітей та дорослих, туберкульозу, вірусних гепатитів В та С, ВІЛ/СНІДу та ін.), препарати для

лікування рідкісних захворювань (гемофілії типу А або В або хвороби Віллебранда, бульозного епідермолізу, ювенільного ревматоїдного артриту, легеневої артеріальної гіпертензії, імунодефіцитних станів тощо). Докладніше про ліки і їх наявність: https://bit.ly/2ym1uwz

Завдяки електронному реєстру пацієнтів, що потребують інсулінотерапії, тепер можна ефективно контролювати кількість облікових пацієнтів і грамотно планувати потребу, щоби необхідні ліки отримував кожен пацієнт. Як отримати інсулін: https://bit.ly/2BsQYT3

Після початку програми «Безкоштовна діагностика» потрапити до вузькопрофільного лікаря і отримати безкоштовну послугу від нього буде можливо лише за наявності направлення. За звернення без направлення пацієнт буде сплачувати самостійно.

Деяких спеціалістів та у визначених випадках можна буде відвідати без направлення. Пацієнт сам обиратиме медичний заклад і лікарів, де буде отримувати медичні послуги. НСЗУ оплатить їх там, де вони будуть надані.

Виклик лікаря додому та швидка допомога

Бадіков Т. О.

Мета медицини вже не здоров'я, а
розширення системи охорони здоров'я.

Герхард Кохер

Рішення про виїзд до пацієнта на виклик приймає ваш лікар (терапевт, педіатр або сімейний лікар), а не сам пацієнт чи працівники реєстратури. Лікар оцінює ситуацію на підставі наданої інформації про стан пацієнта.

Пацієнт може подзвонити і записатись на прийом до лікаря або обґрунтувати потребу і викликати лікаря до себе додому, залишивши свої контактні дані.

Іноді стан пацієнта вимагатиме виклику швидкої (103), а не очікування, поки лікар первинки прийде до нього. При гострих станах і раптовому погіршенні стану невідкладна допомога безоплатно надається у медичному закладі.

Правила виклику екстреної медичної допомоги затверджені Наказом МОЗ від 1 червня 2009 року № 370.

Бригади «швидкої» надають допомогу у випадках, коли існує безпосередня загроза життю та здоров'ю людини. Існує перелік симптомів, які можуть свідчити про необхідність екстреної допомоги. Це, наприклад, раптовий розлад дихання, знепритомлення, біль у ділянці серця, значна зовнішня кровотеча тощо. У таких випадках необхідно викликати швидку допомогу за єдиним номером 103. Бригада екстреної медичної допомоги має прибути на місце події у містах – протягом 10 хвилин, у населених пунктах поза межами міста – протягом 20 хвилин з моменту надходження звернення до диспетчера.

«Служба невідкладної допомоги» є однією з опцій надання медичної допомоги вдома в пацієнта. Рішення про її створення та підтримку приймає місцева влада. В тих

регіонах, де працює така служба, є окремі номери, за якими можна викликати медиків або скористатись переадресацією виклику з номеру 103. Зазвичай, це місцеві номери. Якщо йдеться про неекстрений виклик у робочий час медичного закладу первинної допомоги, можна звернутись до свого сімейного лікаря.

Якщо на регіональному рівні не визначений механізм надання медичної допомоги в неекстрених випадках, до таких пацієнтів виїжджають бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги протягом однієї години з моменту отримання звернення.

Лікар має право

Бадіков Т. О.

Медична реформа створила для лікарів додаткові можливості працювати як в якості найнятого працівника, або діяти в статусі ФОП; при цьому суттєво підвищивши свій дохід. Укладаючи договір з НСЗУ, лікарі отримуватимуть фінансування за такими ж тарифами, як і комунальні амбулаторії і поліклініки.

Ґрунтовно права медиків і важливі зміни в охороні здоров'я, спрямовані на реалізацію цих прав, утвердження нового статусу лікаря, окреслені в інформаційній кампанії МОЗ «Лікар має право». У публікаціях проекту покроково розглянуто, як має реалізуватись кожне з прав медичного працівника, як запобігати їх порушенням і як себе захистити.

Права медичних працівників закріплені у найвищих законах країни: Конституції України, Основах законодавства України про охорону здоров'я, Кодексі законів про працю та Цивільному кодексі України.

Лікар має право:

- на належні умови професійної діяльності;
- на заняття медичною і фармацевтичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації;
- на підвищення кваліфікації, перепідготовку;
- на надання інформації про пацієнта;
- на відмову від подальшого ведення пацієнта;
- здійснювати медичне втручання у виключних випадках без згоди пацієнта та/або його законних представників;
- на вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень медичної та фармацевтичної науки і практики;
- на безоплатне користування соціальною,

екологічною та спеціальною медичною інформацією, необхідною для виконання професійних обов'язків;

- на соціальний захист;
- на забезпечення побутових потреб у сільській місцевості;
- на створення наукових медичних товариств, професійних спілок та інших громадських організацій;
- на судовий захист.

Куди та як скаржитися, якщо ваші права на отримання медичної допомоги порушують

Бадіков Т. О.

Коли справедливість зникає, не залишається нічого, що могло б надати значущості життю людей.

І. Кант

Людство пережило всі напасті, переживе й сучасну медицину.

Герхард Кохер

Повнолітні пацієнти відстоюють свої права особисто, через представника або колективно (в разі колективної скарги). Неповнолітні чи недієздатні особи – через законних представників.

Скарга може бути усною чи письмовою. Зареєстроване письмове звернення зобов'язує установу надати вам відповідь. Ви можете особисто принести заяву та попросити реєстраційний вхідний номер, за яким ви зможете відслідковувати хід розгляду звернення.

Також ви можете надіслати звернення поштою рекомендованим листом чи з повідомленням про вручення. Надсилаючи звернення електронною поштою, треба вказувати електронну адресу, на яку має прийти відповідь (вимога Закону України «Про звернення громадян»).

У заяві важливо зазначити:

- прізвище, ім'я, по батькові повністю;
- місце проживання;
- суть питання і чітке формулювання прохання чи вимоги; якщо ви хочете бути присутнім при розгляді звернення, потрібно це вказати;

- підпис і дату.

Якщо ваші права порушують:

1. зверніться до головного лікаря із письмовою заявою/скаргою і попросіть її зареєструвати (в такому разі вам зобов'язані надати відповідь);

2. якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться у департамент/управління охорони здоров'я вашого міста чи області із письмовою заявою/скаргою і попросіть вхідний номер;

3. якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться на гарячу лінію місцевих органів виконавчої влади;

4. якщо не вдалося владнати ситуацію, зверніться на гарячу лінію Уряду за телефоном 1545.

Також пацієнт має право подати заяву про проведення клініко-експертної комісії до депертаментів охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а також КЕК МОЗ України.

Такі комісії контролюють якість надання допомоги і розглядають усі випадки, в яких може йтися про неналежну допомогу пацієнту - від випадків з розбіжністю діагнозів до летальних. Докладно тут: https://bit.ly/2u4uFlj

Ще один спосіб захисту – звернення до Інспекції з питань захисту прав споживачів.

Незалежно від рівня розгляду звернень це завжди безоплатно.

Якщо на жодному з етапів не вдалося владнати ситуацію, пацієнт має право звернутись до суду.

За безоплатною правовою допомогою можна звернутись до Центрів з надання безоплатної правової допомоги, їх адреси: https://bit.ly/2RGd4t9

Якщо ви отримали рішення щодо своєї скарги, але не згодні з ним - маєте право подати скаргу до органу або посадової особи вищого рівня. Наприклад, якщо не вдалося владнати ситуацію на рівні головного лікаря - подати скаргу до місцевого департаменту охорони здоров'я. На це

є місяць після того, як вас ознайомили з рішенням.

Терміни розгляду звернення:

• до 15 днів - звернення, які не потребують додаткового вивчення;

• до 30 днів - звернення, які потребують додаткового вивчення;

• до 45 днів - звернення, вивчити обставини яких неможливо у 30-денний термін; про це мають повідомити людині, яка подала звернення.

Право на подання скарги закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів (стаття 13), Конституції України (стаття 40), Основах законодавства України про охорону здоров'я (стаття 6).

Право на компенсацію шкоди, заподіяної здоров'ю, закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів (стаття 14), Конституції України (стаття 3, ч. 1), Основах законодавства України про охорону здоров'я (стаття 6), Цивільному кодексі України (статті 22 (ч. 1), 23, 906, 1166 (ч. 1, 2), 1167 (ч. 1), 1168, 1195-1203, 1209), Про захист прав споживачів (статті 4 (п. 5 ч. 1), 16).

Об’єднання громадян – потужний інструмет для захисту прав пацієнтів

Бадіков Т. О.

Не завжди пацієнтських скарг чи звернень достатньо для вирішення питань, що стосуються прав громадян. Це зумовлено недосконалим законодавством, відсутністю політичної волі, недостатнім фінансуванням напрямку тощо. В такому разі потужним інструментом для захисту громадянських прав в охороні здоров’я стають пацієнтські громадські організації та лікарські спільноти.

Об’єднання громадян, згуртованих навколо спільної ідеї та проблематики, стають суб’єктом, який на рівних спілкується з органами державної влади та керівництвом медичних закладів, відстоюючи громадянські права. Це відбувається в наступний спосіб:

- громадські організації звертаються до органів державної влади та місцевого самоврядування з пропозиціями (зауваженнями), заявами, клопотаннями, скаргами.
- одержують публічну інформацію від суб’єктів-розпорядників;
- можуть залучати партнерів, фахівців, фінанси донорських організацій для вирішення проблеми на національному рівні та побудови публічної кампанії для захисту прав громадян;
- беруть участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної та місцевої влади;
- проводять мирні зібрання.

Ось декілька прикладів того, як об’єднання громадян можуть впливати на вирішення тих чи інших проблем суспільного значення.

У 2016 році завдяки втручанню ГО «Батьки за вакцинацію» та зверненням організації до МОЗ був налагоджений процес перерозподілу вакцин для планових профілактичних щеплень між лікувальними закладами в межах регіону. Приводом стали скарги батьків на відсутність вакцин у конкретному лікувальному закладі при наявному їх надлишку в інших закладах.

В якості ще одного прикладу досягнень ГО «Батьки за вакцинацію» можна навести вчасне забезпечення українців вакцинами для профілактики грипу. Завдяки публічному розголосу, наданому організаціями ГО «Батьки за вакцинацію» та «Платформа здоров'я» цій темі протягом 2016-2017 років, у 2018 році вакцини від грипу з'явилися в України заздалегідь, а не в розпал епідемії.

Захист інтересів лікарів є одним із пріоритетів «Програми комплексної підтримки лікарів первинної ланки», яку впроваджує ГО «Платформи здоров'я». Громадська організація на початку 2019 році офіційно направила до МОЗ України та НСЗУ перелік найрозповсюдженіших запитань та скарг лікарів первинки з проханням вжити необхідних заходів для якнайшвидшого їх врегулювання. Відомства взяли лист на опрацювання. У підсумку, низку проблем, окреслених лікарями, вже вдалося розв'язати. Зокрема, вже відбувається розподіл вакцин до лікарів ФОП; є роз'яснення МОЗ щодо кількості безкоштовних аналізів в рамках гарантованого пакету.

Яскравими прикладами можливостей захисту прав громадян через громадські об'єднання можуть поділитися БФ «Пацієнти України», пацієнтські організації БО «100% життя», ГО «КоАдаптація» та інші.

Зокрема, у 2013 році, завдяки акції БФ «Пацієнти України» під назвою «Приречені» було ухвалено Державну програму лікування гепатитів та виділено кошти з державного бюджету для лікування хворих на гепатит С. У 2015 році було розроблено а проадвокатовано законопроекти, що передають функцію закупівель ліків та

вакцин міжнародним організаціям.

Ви можете звернутися до пацієнтських організацій особисто, усно чи письмово, зазначивши проблему та ваші контакті данні. На підставі вашого звернення організація може звернутися до керівництва медичних закладів та/або органів державної влади з відповідними заявами, скаргами або пропозиціями.

Розділ 13.
КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. СИСТЕМА ОСВІТИ

Культурні права і свободи людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Культурні (духовні) права і свободи людини і громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності. Це право на залучення до багатств світової культури і на їх збільшення власною творчою діяльністю.

Культурні права і свободи, іноді визначають як духовні або ідеологічні права і свободи. Така множинна назва цієї групи прав і свобод є виправданою з огляду на те, що реалізація культурних прав сприяє духовному розвитку особи та формуванню національної ідеології як суспільного феномена.

За чинною Конституцією України до культурних прав і свобод належать: право на освіту (ст. 43, 51, 53); право на технічну, художню та наукову творчість (ст. 54); право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (Ст. 54); право на використання здобутків культури та мистецтва (ст. 11, 54).

Право на освіту (ст. 53 Конституції України). У сучасних умовах освіта є однією з найважливіших умов всебічного розвитку особи і передумовою здійснення багатьох конституційних прав. Зміст права на освіту в найзагальнішому вигляді становить собою гарантовану можливість громадянинові одержати середню загальну, середню професійну та виїду освіту в державних і

комунальних учбових закладах. Так, право на освіту охоплює практично всі основні види освіти. Зокрема, в Конституції зазначається, що держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти різних форм навчання. Гарантіями права на освіту є, зокрема, обов'язковість загальної середньої освіти: надання державних стипендій та пільг учням і студентам; право громадян безкоштовно здобувати вищу освіту в державних та комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою, зокрема у відповідних школах або класах, чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства (ст. 53 Конституції України).

Учні та студенти мають право на забезпечення стипендіями, гуртожитками у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Післядипломна освіта (одержання нової кваліфікації, нової спеціальності та професії на основі раніше здобутої у закладах освіти) здійснюється закладами післядипломної освіти (академії, інститути, центри підвищення кваліфікації та ін.) на договірних засадах з підприємствами і організаціями із врахуванням державного контракту (замовлення).

Свобода літературної, художньої наукової і технічної творчості (ст. 54 Конституції України) має загальний характер, тобто цією свободою володіють усі громадяни, а не тільки особи творчих професій. Хоча творчі починання властиві всім видам праці, але найширше вони втілюються у сфері інтелектуальної, духовної діяльності, тому у ст. 47 Конституції України говориться, зокрема, що свобода творчості гарантується захистом інтелектуальної власності громадян, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних

інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності: право на результати інтелектуальної, творчої діяльності гарантується, зокрема, забороною використовувати або поширювати без згоди авторів результати їх інтелектуальної, творчої діяльності, за винятками, встановленими законом. Крім того, держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які опинилися за її межами (ст. 54 Конституції України).

Право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54 Конституції України) реалізується за допомогою низки законодавчих актів, якими забезпечується право на вибір і зайняття інтелектуальною, творчою діяльністю, а також забезпечуються права інтелектуальної власності, авторські права і зв'язані з ними майнові права та моральні інтереси. Об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури й мистецтва, винаходи, моделі. промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт та інші здобутки інтелектуальної праці. Ці права гарантуються тим, що без згоди автора (власника) ніхто не може використовувати їх, крім винятків, визначених законом.

З метою захисту своїх прав особа, яка має авторське право, або будь-яку правомочність на твір, для посвідчення авторства на обнародуваний чи необнародуваний протягом терміну охорони авторського права твір, може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах. Про реєстрацію прав автора видається свідоцтво.

Що потрібно знати про систему освіти

Легенький М. І.

Освіта – це та сфера, з якою в своєму житті стикається кожна людина. Освіта стосується не тільки дітей та молоді, але й дорослих людей, оскільки в сучасному світі знання та навички потрібно оновлювати постійно. Адже освіта формує людський капітал, є основою успішної соціалізації особистості, її економічного добробуту, запорукою поступального розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.

Як зазначено на сайті Міністерства освіти і науки України, одним із базових принципів Нової української школи є уявлення про безперервність освіти. Це означає, що процес виховання, навчання та формування особистості починається відразу від народження і триває пожиттєво.

Сфера динамічно розвивається разом із розвитком всього суспільства. Так, відповідно до сучасних європейських та світових тенденцій в Україні також передбачена різноваріантність шляхів здобуття освіти: формальна, неформальна, інформальна та форм її здобуття: інституційна — очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева — індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Держава бере на себе відповідальність за створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, заохочує громадян до здобуття всіх видів освіти.

Право на освіту закріплене Конституцією України і нікому не може бути відмовлено у цьому праві. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а

також інших обставин та ознак.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною для всіх, хто перебуває в Україні на законних підставах. Для громадян України безоплатною є і професійна (професійно-технічна) освіта, а також вища, але на конкурсних засадах і тільки та, що здобувається в державних та комунальних закладах освіти. Біженці мають право на освіту рівне з громадянами України. Особи, які не є громадянами України, можуть здобувати освіту відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Держава забезпечує доступність освіти, розвиток мережі освітніх закладів, надання державних стипендій та пільг, соціальний захист здобувачів освіти, а також рівний доступ до освіти особам із всіх верств населення та створення умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.

У Законі України «Про освіту» закладено концептуальні принципи подальшого реформування системи освіти. Імплементація його положень через підзаконні акти забезпечуватиме здобуття освіти всіма категоріями населення України та створюватиме умови для всебічного розвитку особистості, сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства. Положення Закону спрямовані на забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти та права кожного громадянина на здобуття освіти. Так, людина має право здобувати освіту в різних формах, або поєднуючи їх.

Система освіти

Легенький М. І.

Вищим результатом освіти є терпимість

Х. Келлер

Система освіти, яка склалася в Україні, включає дошкільну освіту, шкільну, яка, в свою чергу, включає початкову, базову середню та профільну середню освіту, професійну (професійно-технічну) освіту, що складається з трьох рівнів, фахової передвищої освіти, вищої освіти п'яти рівнів: початкового, бакалаврського, магістерського, освітньо-наукового або освітньо-творчого та найвищого наукового рівня. Також до системи освіти відноситься позашкільна освіта та освіта дорослих.

Дошкільна освіта здійснюється шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок. Батьки самостійно обирають форми та способи дошкільної освіти і несуть відповідальність за її здобуття.

Повна загальна середня освіта здійснюється задля всебічного розвитку, виховання і соціалізації особистості через формування ключових компетентностей. Випускник школи повинен уміти читати з розумінням, висловлювати власну думку усно і письмово, критично та системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми, бути творчим та ініціативним.

Здобуття цієї освіти розпочинається, як правило, з шести років. Діти, яким на початок навчального року виповнилося сім років, повинні розпочинати навчання цього ж навчального року.

Професійна (професійно-технічна) освіта забезпечує підготовку особи до успішної професійної діяльності за

певною професією у відповідній галузі. Ця освіта може здобуватися як на базі повної загальної середньої освіти, так і на основі базової. У цьому випадку учень одночасно з професійною освітою здобуває і профільну середню освіту та отримує відповідний документ про освіту.

Фахова передвища освіта готує особу до виконання виробничих завдань підвищеної складності у певній галузі професійної діяльності та завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації. Здобувається вона на базі повної або базової середньої освіти. Особа, яка здобула фахову передвищу освіту, може продовжити навчання на рівнях вищої освіти, у тому числі за скороченою програмою підготовки.

Метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових або ж творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань.

Позашкільна освіта не є обов'язковою і може здобуватися одночасно із здобуттям дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти для розвитку здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок.

Освіта дорослих спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки і включає в себе післядипломну освіту, професійне навчання працівників, курси перепідготовки та підвищення кваліфікації, безперервний професійний розвиток тощо.

Форми здобуття освіти

Гончаренко Н. М.

Освіта – це те, що більшість отримує,
багато хто передає та лише деякі мають.

Карл Краус

Відповідно до сучасних європейських та світових тенденцій Законом передбачено різноваріантність шляхів здобуття освіти: формальна, неформальна, інформальна та форм її здобуття: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Держава бере на себе відповідальність за створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, заохочує громадян до здобуття всіх видів освіти

Законом визначено, що особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Адже освіта формує людський капітал, є основою успішної соціалізації особистості, її економічного добробуту, запорукою поступального розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.

Післядипломна освіта - спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок, або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. : •

Згідно Закону України «Про освіту» післядипломна освіта включає:

• спеціалізацію - профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та

обов’язки, що мають особливості в межах спеціальності;

• перепідготовку - освіту дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями);

• підвищення кваліфікації - набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань;

• стажування - набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов’язків у певній професійній діяльності або галузі знань

Очна форма навчання побудована на принципі особистого спілкування слухача курсів і викладачів в ході лекцій та семінарських занять в установленому розкладом обсязі. Вважається, що саме це дозволяє максимально розширити і зміцнити знання слухачів, а на самостійне вивчення відводиться зовсім небагато тем, причому не найважливіших. Слухачі курсів зобов’язані щодня бути присутніми на заняттях (не враховуючи вихідних днів), і не пропускати їх без поважної причини. Термін навчання коливається від 2 до 6 тижнів, залежить від обраної спеціальності.

Заочне навчання — вид навчання, який поєднує в собі риси самонавчання і очного навчання(періодичне відвідування занять на курсах підвищення кваліфікації). Характеризується фазністю. У першу фазу відбувається отримання бази знань, навчальної літератури та її вивчення (настановна сесія), у другу — проводиться перевірка засвоєного матеріалу (виконання і захист випускної роботи). При цьому ці фази помітно віддалені одна від одної за часом (звичайно від декількох тижнів до місяця).

Дистанційне навчання — сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає (викладачів, визначних постатей у певних галузях науки), до тих, хто навчається (слухачів). Основними

принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі, надання слухачам можливості самостійної роботи з освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі дослідницької діяльності. Дає змогу навчатися на відстані, за відсутності викладача.

Дистанційне навчання надає можливість вчитися у власному часовому темпі за індивідуальним планом, що веде до більшої відповідальності та самостійності студента й багато в чому ґрунтується на його бажанні та необхідності мати професійні знаннята вміння.

Дистанційне навчання організується з урахуванням таких основних факторів: свобода вибору суб'єктом освітньої траєкторії навчально-пізнавальної діяльності;

- індивідуально-типологічні особливості особистості;
- рівень підготовленості суб'єктів до дистанційного навчання;
- специфічний характер емоційно-інтелектуальної взаємодії суб'єктів дистанційного навчання;
- регіональність.

Необхідність проведення реформи децентралізації загалом і галузі освіти як пріоритетного напряму цієї реформи.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» органи місцевого самоврядування створюють умови для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти. З цією

метою вони формують оптимальну мережу для надання якісних та доступних освітніх послуг.

У рамках процесу децентралізації влади в Україні відбувається активне утворення об'єднаннях територіальних громад (ОТГ), освітніх округів та опорних навчальних закладів.

Загальноосвітні навчальні заклади, що є опорними, створюються для рівного доступу усіх дітей до якісної освіти, раціонального і ефективного використання ресурсів, та є одним із механізмів реформування системи загальної середньої освіти й упорядкування шкільної мережі.

Через складну демографічну ситуацію та глобалізацію наразі в сільській місцевості діє багато шкіл із малою наповнюваністю, які не можуть забезпечити належної якості навчання. Тому такі малокомплектні школи мають можливість стати філією опорної школи і зазвичай виконують функції початкової школи. Для дітей та педагогічних працівників з інших населених пунктів забезпечується підвезення до опорної школи.

Дошкільна освіта

Пархоменко Н. Є.

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Держава при цьому визнає пріоритетність дошкільної освіти та забезпечує умови для її здобуття. Дошкільною освітою сьогодні охоплено близько одного мільйона трьохсот тисяч дітей, які ходять майже до п'ятнадцяти тисяч дошкільних закладів.

Дошкільна освіта має бути доступною та безоплатною. У країні працюють різні типи закладів дошкільної освіти, здатні задовольнити індивідуальні потреби кожної дитини та особливі вимоги батьків. Зокрема, йдеться про дітей з особливими потребами та забезпечення права батьків на вибір спеціального або інклюзивного закладу дошкільної освіти.

Ясла (вік — 1—3 роки), де забезпечуються догляд за дітьми, а також їхній розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Ясла-садок (вік — 1—6(7) років), де забезпечуються догляд за дітьми, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Дитячий садок (вік — 1—6(7) років), де забезпечуються розвиток, виховання і навчання дітей відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Ясла-садок компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами (вік — 2—7(8) років); такі заклади поділяються на спеціальні та санаторні.

Будинок дитини (вік — 0—3 (або 4 для хворих дітей) роки) — заклад дошкільної освіти системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для

дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями.

Дитячий будинок інтернатного типу, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави.

Ясла-садок сімейного типу (вік — 2 місяці — 6(7) років) для дітей, які перебувають у родинних стосунках, і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Ясла-садок комбінованого типу (вік — 1—6 (7,8) років), у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, у яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку.

Центр розвитку дитини, у якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, діти також можуть здобувати дошкільну освіту у сім'ї. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти покладається на їхніх батьків, осіб, які їх замінюють, та на навчальні заклади, де діти утримуються. Дошкільна освіта дитини має забезпечити виконання вимог Базового компонентf дошкільної освіти.

Серед принципів дошкільної освіти важливим принципом є її світськість.

Шкільна освіта.
Що таке Нова українська школа?

Легенький М. І. Гончаренко Н. М.

Реформаторам доводиться видавати закони в буремні часи, тому що в мирний час консерватори не допускають реформ.

Томас Маколей

Шкільна освіта сьогодні — це майже чотири мільйони учнів, які навчаються в 16 176 середніх навчальних закладах. Це також близько 441 тисячі педагогів. Центральну роль у вихованні громадянина, який є особистістю, патріотом та інноватором, має виконувати система загальної середньої освіти — Нова українська школа. Вона має не просто реагувати на зміни, які відбуваються у суспільстві, — вона має стати авангардом, рушійною силою цих змін.

Нова українська школа — реформа середнього шкільництва Міністерства освіти і науки (МОН). Передбачає створення школи, де діти будуть навчатися через діяльність, а основна увага спрямована на розвиток компетентностей, а не запам'ятовування фактів.

Сьогодні ключовою складовою освітнього реформування є запуск «Нової української школи» (НУШ) у вересні 2018 року. Прямо чи побічно проблема імплементації НУШ стосується також питань розвитку дошкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у закладах вищої педагогічної освіти. Саме ці аспекти й розглядаються в представленому інформаційно-аналітичному збірнику.

Ключовим питанням успішного запуску НУШ є належне наукове забезпечення підготовки

висококваліфікованих педагогічних працівників є одним із пріоритетних завдань держави. Підготовка педагогічних працівників для роботи у закладах дошкільної і повної загальної середньої освіти є конституційним обов'язком держави та регламентується законодавчими і програмними документами українського Уряду, нормативно-правовими актами, на виконання положень яких розроблено ряд наказів МОН України.

Розбудова Нової української школи — це довготермінова реформа, яка стартує вже зараз. План упровадження передбачає наступність дій і відповідне ресурсне забезпечення на кожному етапі, а також враховує загальний контекст суспільних змін. Та вже сьогодні розпочався процес реалізації мети цієї головної освітньої реформи — виховати інноватора та громадянина, що зуміє ухвалювати відповідальні рішення, буде дотримуватись прав людини, забезпечуючи стійкість розвитку держави Україна у майбутньому.

У 2018 році МОН України розробило Концепцію розвитку педагогічної освіти з метою вдосконалення її системи для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів. Реалізація Концепції дасть змогу покращити підготовку педагогічних працівників, оновити їх склад у закладах освіти та підвищити якість освітньої діяльності.

Інклюзивна освіта

Легенький М. І.

Інклюзивна освіта передбачає однакове ставлення до всіх учасників освітнього процесу, але створює умови для навчання та виховання дітей з особливими потребами. В основу інклюзивної освіти покладена концепція рівного ставлення до всіх дітей з урахуванням людської різноманітності, виключення будь-якої їх дискримінації а також включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивна освіта визнає, що всі діти можуть навчатися, спрямовує зусилля на роботу з усіма дітьми, незалежно від їх віку, національності, мови, походження та інших особливостей, вимагає вдосконалення освітніх структур, педагогічного і методичного забезпечення та постійного їх розвитку. З цією метою передбачається створення у закладах освіти інклюзивного освітнього середовища, яке полягає у сукупності умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Для цього заклади освіти можуть у разі необхідності утворювати інклюзивні та спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особ-ливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку.

Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання. Особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Окрім того, вони

мають право відвідувати заклади дошкільної освіти з гнучким режимом роботи та на їх утримання за рахунок держави, а також отримувати психолого-педагогічну допомогу у спеціальних інклюзивно-ресурсних центрах, які утворюються органами державної влади та місцевого самоврядування. Метою їх діяльності є забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, який є комплексною системою заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбаченою індивідуальною програмою розвитку.

Вимоги щодо забезпечення інклюзивної освіти передбачені законодавством. Також передбачено, що будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

Початкова освіта

Пархоменко Н. Є.

Будь-яка зміна прокладає шлях іншим змінам.

Ніколо Макіавеллі

Основною метою початкової загальної освіти є всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися. За роки навчання в початковій школі учні мають набути достатній особистий досвід спілкування і співпраці у різних видах навчальної діяльності, навички самовираження у творчих видах завдань.

Концепція Нової української школи, ухвалена розпорядженням КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», вже почала своє активне впровадження. Новий державний стандарт початкової освіти, у якому вагомий акцент зроблено на формування компетентностей і виховання цінностей здобувачів освіти, почне реалізовуватися з 1 вересня 2018 року.

Основна мета шкільної реформи — висока якість освіти для кожної дитини. Нова українська школа має прийти у кожний навчальний заклад незалежно від його розташування. Вона передбачає запровадження сучасних освітніх технологій, створення новітнього освітнього середовища в початкових класах.

Важливим інструментом втілення ідей Концепції Нової української школи, впровадження нових методик навчання є якісне навчально-методичне забезпечення освіти. Зокрема, забезпечення першокласників якісними сучасними підручниками - один із пріоритетів Міністерства освіти і

науки України. З метою створення об’єктивних і прозорих умов щодо отримання якісного навчального видання Міністерством освіти і науки України у 2018 році було здійснено конкурсний відбір підручників для 1 класу, за підсумками якого 68 назв підручників для 1 класу друкуватимуться за кошти державного бюджету (наказ МОН від 06.07.2018 № 733).

Варто зауважити, що успіх реформи можливий за умови зміни мислення вчителя, адже саме він є безпосереднім провідником новацій. Наразі здійснюється у дистанційному та очному режимах активна підготовка вчителів, які працюватимуть у 1 та 2 класах.

Запровадження нових підходів в організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти зробить навчання цікавим для кожного здобувача початкової освіти.

Дуальна форма освіти

Пархоменко Н. Є.

Нинішня суспільно-економічна ситуація в Україні спричинила необхідність модернізації системи підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Постала гостра необхідність посилення ролі роботодавців у всій системі підготовки робітничих кадрів: від формування її змісту до оцінювання її результатів.

Подолання означених вище проблем можливе за умови розроблення системи підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на засадах дуальної форми освіти, яка успішно використовується у Скандинавських країнах, Німеччині, Данії, Австрії та інших держав-членах ЄС.

Дуальна форма освіти, за своїм змістом, означає паралельне навчання в закладі освіти і на виробництві, де за основу покладено принцип взаємного зв'язку теорії з практикою, що дозволяє учням засвоювати прийоми та навички роботи на робочих місцях підприємств промисловості і сфери послуг.

Висока життєздатність цієї системи пояснюється тим, що вона відповідає інтересам всіх учасників цього процесу: держави, навчального закладу, підприємств чи організацій та учнів.

В першу чергу для підприємств реалізація дуальної форми освіти - це можливість підготовки робочих кадрів, безпосередньо, під своє виробництво, виробничі технології та обладнання, максимальна відповідність корпоративним інтересам, економія часу та коштів на пошук і підбір робочих, їх перенавчання та адаптації до умов конкретного підприємства. До того ж, у підприємства з'являється можливість перспективного планування заміни робочих ресурсів та відбору кращих учнів, так як за час навчання можна виявити їх сильні і слаокі сторони. Добре навчені молоді робітничі кадри швидко пристосовуються до

перспективного планування заміни робочих ресурсів та відбору кращих учнів, так як за час навчання можна виявити їх сильні і слабкі сторони. Добре навчені молоді робітники кадри швидко пристосовуються до робочого ритму виробництва, витрачаючи мінімально часу для адаптації, позитивно позначається на іміджі підприємства.

Учні ж, за дуальної системою своєчасно набувають відповідні знання і стійкі професійні прийоми та навички роботи, самостійність і поступову адаптацію до дорослого життя, у них з'являється впевненість у завтрашньому дні.

Навчальна програма формується за замовленням та за участю роботодавців, які, крім цього, мають можливість розподіляти обсяг навчального матеріалу з дисциплін в рамках конкретної професії.

Термін, на який розраховані освітні програми за дуальною формою освіти, варіюються в проміжку від півтора до трьох років, при тому що не менше 60 відсотків навчального часу відводиться навчанню на виробництві.

Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників

Левченко К. Б.

В Україні 3,9 мільйона школярів. Тому знати про антидискримінаційну експертизу важливо не лише вчителям та педагогічним працівникам, а й усім небайдужим дорослим, хто виховує дітей та піклується про них, — батькам, дідусям, бабусям, родичам, опікунам. Важливо розуміти суть питання і працівникам служб у справах дітей, громадським організаціям, журналістам та держслужбовцям, фахівцям органів місцевого самоврядування та й усім, хто цікавиться питаннями виховання дітей та підлітків.

Антидискримінаційну експертизу шкільних підручників започаткувало Міністерство освіти і науки України відповідно до Закону «Про засади державної політики запобігання та протидії дискримінації». Мета антидискримінаційної експертизи - виявити в текстах і зображеннях підручників дискриміна-ційні фрази, вислови або картинки для їх подальшого усунення.

Під час експертизи можуть виявлятися випадки прямої, непрямої та прихованої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, мови, сімейного та майнового стану, місця проживання.

Антидискримінаційна експертиза підручників здійснюється Робочою групою з питань політики ґендерної рівності та протидії дискримінації в сфері освіти, яка створена та діє в Міністерстві освіти та науки України і складається з фахівців різних закладів освіти, Національної академії педагогічних наук, науково-дослідницьких установ, громадських організацій.

Для запровадження єдиних підходів та критеріїв

здійснення експертиза, Міністерство освіти та науки підготувало методологію експертизи: «Інструктивно-методичні матеріали для експертів щодо здійснення антидискримінаційної експертизи електронних версій проєктів підручників, поданих на конкурсний відбір проєктів підручників для 1, 5 та 10 класів закладів загальної середньої освіти». У ньому є рекомендації щодо здійснення експертизи, приклади матеріалів і висновків. Посібник рекомендований до друку Вченою радою Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України та Вченою радою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Результати експертизи оформлюють у вигляді розгорнутого експертного висновку і є публічними. Їх можна знайти на сайті Інституту модернізації змісту освіти за посиланням. Разом із виявленими прикладами дискримінації.

Булінг

Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Дозволяти собі глузування з дітей – це майже злочин

Альфред Адлер

Слово «булінг» стало популярним та поширеним завдяки засобам масової інформації, соціальним мережам, які активно висвітлюють факти насильства над дітьми. Як реагування на велику кількість таких випадків, в 2019 році були внесені зміни до низки законів України, якими введена адміністративна відповідальність за застосування булінгу та його укриття — стаття 173—4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» Кодексу України про адміністративні правопорушення. Таким чином, зміни стосуються перш за все захисту дітей в освітньому середовищі — в школах, коледжах, ліцеях.

Закон надає визначення булінгу: Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Зазвичай увага звертається на того учня, який є найменш захищеним, або належить до так званих visual minorities — зовнішній вигляд, колір шкіри, волося (рудий), вище, нижче, товще або худіше за інших тощо. Оскільки булінг є виявом дискримінації, то і ознак, за якими може обиратися «жертва», безліч. Не такий як усі — головне.

Ознаками булінгу є систематичність (повторюваність)

діяння; наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого».

Якщо дитина страждає від булінгу, потрібно звертатися до керівництва освітнього закладу та в поліцію. Відповідальність розповсюджується на всіх учасників освітнього процесу: здобувачів освіти — учнів, студентів; педагогічних та науково-педагогічних працівників; батьків здобувачів освіти. Це штраф від 50 до 200 мінімумів доходів громадян (від 850 до 3 400 грн.), в тому числі і для дітей після 16 років, та громадські роботи від 20 до 60 годин. Якщо діяння вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, то стягнення накладається на батьків або осіб, які їх замінюють. Керівник освітньої установи може потрапити під санкції Кодексу України про адміністративні правопорушення, якщо вчасно не повідомив про факти булінгу до органів Національної поліції — це буде штраф або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Виникає доречне питання, що робити, щоб подолати булінг, окрім відповідальності? Булінг — це не лише українське явище. Він є поширеним і в інших країнах. Булінг подолати дуже складно, скоріше, неможливо. Доречніше казати про те, як найкраще протистояти булінгу? Профілактика булінгу в закладі освіти полягає в системній роботі всього закладу та всіх учасників освітнього процесу в напрямі формування ненасильницької моделі поведінки. Через сприйняття недискримінації за всіма ознаками, дотримання прав людини, толерантне ставлення. Вмінню ідентифікувати, самоідентифікувати та знати механізми звернення та перенаправлення. Не мовчати! Також важливо пам’ятати, що кожен із суб’єктів

виховного процесу має виконувати свої обов'язки.

Батьки — виховувати в дітях повагу до інших, вчити ненасильницьким формам поведінки, не застосовувати насильство як виховний захід; сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування); виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування)в закладі освіти.

Вчителі, педагоги — не бути байдужими, не застосовувати булінг, повідомляти про факти, вміти його ідентифікувати, для цього вчитися поважати права людини колег та учнів.

Діти — не коїти булінг і повідомляти про нього.

Керівник освітнього закладу — діяти відповідно до його обов'язків, визначених законом.

Суспільство — бути не байдужими і не толерувати насильство, в тому числі булінг. Поки це мрія. Бо дискусії навколо як теми булінгу, так і добровільної згоди на секс показали, поки що стереотипне мислення: перекладання провини на постраждалу сторону, поведінка вседозволеності і жарти є дуже поширеними.

Булінг може відбуватися не лише під час особистого спілкування, але й через інтернет або телефон. Неприємні повідомлення, коментарі, посилання на профіль у глузливих постах — це різновид булінгу (кібербулінг).

Порада. Одразу блокуйте тих людей, які ображають в інтернеті або через мобільний телефон. Функція блокування є у електронній пошті, усіх соціальних мережах, смс та дзвінках мобільного.

Також можна написати скаргу на сторінку кривдника адміністрації соцмережі.

Для власного захисту та захисту дітей не варто відправляти інтимних зображень та повідомлень, навіть якщо це людина, якій наразі довіряєте. Все, що робиться в інтернеті, залишається у кіберпросторі, навіть коли інформація видаляється.

При виникненні питань для отримання консультації —

на Національну дитячу «гарячу» лінію: 0 800 500 225 (безкоштовно зі стаціонарних) або 116 111 (безкоштовно з мобільних).

Позашкільна освіта

Биковська О. В.

Виховання повинно шукати свій шлях поміж Сціллою, повною свободи дій, і Харибдою заборони.

Зигмунд Фрейд

Позашкільна освіта — невід'ємний складник системи освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості із засвоєнням знань, умінь, навичок і цінностей в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності у вільний час за програмами поза-шкільної освіти.

Виникнення і функціонування позашкільної освіти обумовлені найголовнішими факторами — замовниками і споживачами — людина, громада і держава.

Державну політику у сфері позашкільної освіти та напрями її розвитку визначено у міжнародних та національних документах: Конституція України (1996), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990), Загальна декларація прав людини (1948), Закон України «Про освіту» (1991, 2017), Закон України «Про позашкільну освіту» (2000), Закон України «Про охорону дитинства» (2001), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Положення про позашкільний навчальний заклад (2001) тощо.

Позашкільна освіта — світовий тренд, широко представлений в іноземних державах. У міжнародній освітній теорії і практиці щодо позашкільної освіти використовуються такі поняття і терміни, як: «after-school education», «after-school program», «out-of-school time».

Сутність позашкільної освіти полягає у тому, що це організована державою система розвитку людини як особистості у закладах позашкільної освіти у вільний час за програмами позашкільної освіти.

Кожна людина народжується зі своїми здібностями. На розвиток дитини впливають два основні фактори — спадковість і умови. Позашкільна освіта забезпечує умови для розвитку особистості відповідно до її талантів, здібностей, освітніх потреб і є основою формування людського капіталу держави та суспільства.

Основними функціями позашкільної освіти є освітньо-культурна, соціальна, економічна.

1) Освітньо-культурна функція позашкільної освіти — спрямована на розвиток людини як особистості, задоволення її освітніх потреб та інтересів, забезпеченні обізнаності, освіченості, вихованості;

2) Соціальна функція позашкільної освіти — спрямована на розвиток спільноти людей як громади, забезпечення громадянського суспільства;

3) Економічна функція позашкільної освіти — спрямована на формування і використання продуктивних здібностей особистості як людського капіталу держави та суспільства.

Особливістю позашкільної освіти є добровільність, доступність, диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність.

Цінність позашкільної освіти для держави, суспільства — це соціальне і економічне зростання; громади — соціокультурна діяльність різних верств населення; людини — особистісний і професійний розвиток.

Позашкільна освіта за своєю природою є системним об’єктом, соціальним інститутом, який розвивається й функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту і структури.

Система позашкільної освіти належить до систем

соціального типу, еволюція і спрямованість якої визначається: 1) соціальними, економічними і політичними змінами у державі і суспільстві; 2) ієрархією ціннісних орієнтацій людини.

Системоутворюючим фактором позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час. Метою позашкільної освіти є розвиток людини як особистості у закладах позашкільної освіти у вільний час за програмами позашкільної освіти.

Здобуття позашкільної освіти здійснюється відповідно до здіб-ностей, обдарувань, уподобань та інтересів особистості.

Позашкільна освіта разом з іншими складниками системи освіти — дошкільною, повною загальною середньою, професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою, вищою тощо створює єдиний освітній простір. Компетентності, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть враховуватися та визнаватися на відповідному рівні освіти.

Структурними компонентами системи позашкільної освіти є: організаційні (нормативно-правові, організаційно-управлінські, кадрові, науково-методичні, фінансові та матеріально-технічні); змістові (природа, суспільство, культура, техніка, спорт); методичні (мета, зміст, форми, методи, засоби); процесуальні (навчання, виховання, розвиток, соціалізація); функціональні (дозвілля, пізнання, творчість); діяльнісні (художньо-естетичні, науково-технічні, еколого-натуралістичні, туристсько-краєзнавчі, гуманітарні та інші напрями); інституціональні (заклади освіти, заклади культури, спорту, сім'я, організації тощо).

Структура позашкільної освіти розгалужена і різноманітна. Вона включає різні заклади, організації, установи, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти.

Органи місцевого самоврядування створюють умови для доступності позашкільної освіти шляхом формування,

утримання та розвитку мережі закладів позашкільної освіти відповідно до освітніх, культурних, духовних потреб та запитів населення.

Організація позашкільної освіти передбачає наявність необхідних нормативно-правових документів; багаторівневої структури і різноманітних за типами, видами, чисельністю закладів позашкільної освіти та інших соціальних інституцій; підготовлених педагогічних та інших працівників відповідної кваліфікації; наукових і методичних матеріалів та програмних розробок; коштів та відповідної матеріально-технічної бази тощо. Сучасна модель організаційного забезпечення позашкільної освіти включає 5-компонентну структуру, до якої відноситься: правове, управлінське, освітнє, інформаційне та фінансове забезпечення.

Ключовими термінами позашкільної освіти є освіта, культура, особистість, держава, заклад, вільний час, творчість тощо.

Заклад позашкільної освіти

Биковська О. В.

Заклад позашкільної освіти є основною структурною одиницею і установою, що забезпечує надання позашкільної освіти.

Сучасна структура позашкільної освіти орієнтована на навчання впродовж життя у закладах позашкільної освіти.

Заклад позашкільної освіти організує роботу на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності за інтересами. Заклад позашкільної освіти є юридичною особою. Форма власності закладу позашкільної освіти визначається відповідно до законодавства.

Державні заклади позашкільної освіти утворюються центральними органами виконавчої влади та фінансуються за кошти державного бюджету. Інші заклади позашкільної освіти утворюються органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних та інших працівників, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Заклади позашкільної освіти функціонують у формі центрів, комплексів, палаців, будинків, клубів, станцій, кімнат, студій, шкіл мистецтв, малих академій мистецтв (народних ремесел), малих академій наук, мистецьких шкіл, спортивних шкіл, дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчих клубів інвалідів, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, дитячих стадіонів, дитячих бібліотек, дитячих флотилій, галерей, бюро, оздоровчих закладів, що здійснюють позашкільну освіту.

Заклади позашкільної освіти можуть бути комплексними, профільними.

Творчі об'єднання закладу позашкільної освіти класифікуються за трьома рівнями: I — початковий; II — основний; III — вищий.

Позашкільна освіта у закладах позашкільної освіти здійснюється за різними напрямами. Серед них основними є: художньо-естетичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний, еколого-натуралістичний, фізкультурно-спортивний, туристсько-краєзнавчий, гуманітарний та ін.

Освітній процес провадиться у закладі позашкільної освіти через освітню діяльністю, спрямовану на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь, навичок та цінностей або компетентностей особистості.

Основними компонентами освітнього процесу у закладі позашкільної освіти є навчання, виховання, розвиток та соціалізація.

Позашкільна освіти за своїм характером є методичною системою, що включає взаємозв'язані елементи як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення.

У сучасних умовах в методиці позашкільної освіти використовується компетентнісний підхід.

Компетентнісний підхід у позашкільній освіті − це підхід, що орієнтує відповідну мету, завдання, зміст, форми та методи позашкільної освіти на формування компетентностей особистості. Компетентність є здатністю, особистісною характеристикою людини, яка повноцінно реалізує себе у житті, володіючи відповідними знаннями, вміннями, навичками, досвідом та культурою.

У структурі компетентностей, що складають основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, виділяється 4-компонентна структура з такими компетентностями — пізнавальна, практична, творча і соціальна.

В умовах децентралізації особливого значення набуває організація позашкільної освіти, забезпечення її функціонування та створення умов для діяльності закладів

позашкільної освіти в адміністративно-територіальних одиницях.

В об'єднаній територіальній громаді (ОТГ), селі, селищі, районі, місті, області заклад позашкільної освіти — це центр освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності.

Серед організаційних форм і методів в організації поза-шкільної освіти на основі компетентнісного підходу доцільним є використання масової, групової та індивідуальної роботи. Основними формами роботи у закладах позашкільної освіти є: заняття, гурткова робота, клубна робота, урок, лекція, індивідуальні заняття, конференція, семінар, читання, вікторина, концерт, змагання, тренування, репетиція, похід, екскурсія, експедиція, практична робота в лабораторіях, майстернях, теплицях, на науково-дослідних земельних ділянках, сільськогосподарських та промислових підприємствах, на природі та в інших формах, передбачених статутом закладу позашкільної освіти.

Результатами освітньої діяльності здобувачів позашкільної освіти є: знання, вміння, навички, цінності; компетентності (пізнавальні, практичні, творчі, соціальні); документ про поза-шкільну освіту.

Система професійної (професійно-технічної) освіти

Карбишева В. О.

Професійна (професійно-технічна) освіта є невід'ємною складовою системи освіти України. Це комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навич-ками певної професії, розвиток їхньої компетентності та професіоналізму, виховання загальної і фахової культури.

Сучасна система професійно-технічної освіти України забезпечує здобуття професії, готуючи майбутніх фахівців для вітчизняної промисловості, агропромислового комплексу, будівництва, торгівлі, громадського харчування, сфери послуг, транспорту, житлово-комунального господарства, зв'язку.

Метою професійної (професійно-технічної) освіти є реалізація права громадян на здобуття професії (первинну професійну освіту), а також допрофесійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Допрофесійна підготовка — це здобуття початкових професійних знань, умінь особами, які раніше не мали робітничої професії.

Первинна професійна підготовка — це здобуття професійно-технічної освіти особами, які раніше не мали робітничої професії або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня.

Перепідготовка — професійно-технічне навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією робітниками, які здобули первинну професійну підготовку.

Підвищення кваліфікації — професійно-технічне навчання робітників, що дає можливість розширювати і поглиблювати раніше здобуті професійні знання, уміння і навички на рівні вимог виробництва чи сфери послуг.

Професійно-технічна освіта є ступеневою.

Кожний ступінь визначається відповідними рівнями кваліфікації, складністю професій та освітньо-кваліфікаційним рівнем, та має теоретичну й практичну завершеність і підтверджується присвоєнням випускникам (учням) освітньо-кваліфікаційних рівнів «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст», згідно з набутими професійними знаннями, уміннями й навичками.

Вимоги до професійної (професійно-технічної) освіти

Професійно-технічна освіта (ПТО) здобувається громадянами України в закладах професійної (професійно-технічної) освіти безоплатно.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, мають рівні права для здобуття ПТО.

Обмеження допускаються за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності.

Професійно-технічна освіта здобувається у закладах професійної (професійно-технічної) освіти за денною, вечірньою (змінною), дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами.

Передумовою до здобуття професійно-технічної освіти є базова або повна середня освіта.

Громадяни, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно із набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту у закладі професійної (професійно-технічної) освіти або в іншому закладі освіти.

Випускнику закладу професійної (професійно-технічної) освіти, якому присвоєно освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» або «молодший спеціаліст», видається диплом.

Особі, яка опанувала курс професійно-технічного навчання і успішно пройшла кваліфікаційну атестацію, видається свідоцтво про присвоєння або підвищення

робітничої кваліфікації.

Час навчання у закладі професійної (професійно-технічної) освіти зараховується до трудового стажу учня, у тому числі в безперервний і в стаж роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує трьох місяців.

Учні, які навчаються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти забезпечуються стипендією, а також мають право на оплату праці під час виробничого навчання і практики.

Вища освіта

Легенький М. І.

Якщо, по-вашому, освіта обходиться
надто дорого, спробуйте невігластво.

Дерек Бок

Вища освіта — ступінь знань, що набуваються у закладах вищої освіти (вишах) на базі повної загальної середньої освіти.

Вимоги до вищої освіти є специфічними для кожного рівня її здобуття.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає здобуття загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

На початковому рівні особа здобуває ступінь молодшого бакалавра, який присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 120—150 кредитів ЄКТС. Ступінь молодшого бакалавра здобувається за умови наявності повної загальної середньої освіти.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає здобуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

На цьому рівні особа здобуває ступінь бакалавра, який присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180—240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми

для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра або молодшого спеціаліста визначається закладом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає здобуття поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю, загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

На другому рівні вищої освіти здобувається освітній ступінь магістра, який присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90—120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми — 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Ступінь магістра здобувається за умови наявності ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300—360 кредитів ЄКТС.

Заклади вищої освіти

Легенький М. І.

Закладом вищої освіти є окрема установа, що здійснює освітню діяльність, яка забезпечує здобуття особами відповідного рівня вищої освіти за обраною ними спеціальністю. Окрім цього, заклад вищої освіти проводить наукову та методичну діяльність, здійснює виховання здобувачів освіти та створює необхідні умови для реалізації ними своїх здібностей та талантів, зберігає та примножує моральні, культурні та наукові суспільні цінності, поширює знання серед населення та сприяє праце-влаштуванню випускників.

Заклади вищої освіти можуть бути державної, комунальної чи приватної форми власності. Всі вони мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності.

В Україні діють заклади вищої освіти таких типів, як університет, академія, інститут та коледж.

Університету, академії чи інституту незалежно від форми власності може бути надано статус національного.

Рішення про утворення, реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) чи ліквідацію закладу вищої освіти приймається:

1) для закладів державної форми власності — Кабінетом Міністрів України;

2) для закладів комунальної форми власності — відповідними органами місцевого самоврядування;

3) для закладів приватної форми власності — фізичними та/або юридичними особами відповідно до закону.

Реорганізація чи ліквідація закладу вищої освіти не повинна порушувати права та інтереси осіб, які навчаються у цьому закладі вищої освіти. Обов’язок щодо вирішення всіх питань продовження безперервного здобуття вищої

освіти такими особами покладається на засновника закладу вищої освіти.

Форми навчання у вищій школі

Андрущенко В. П.

Форма навчання відображає внутрішню організацію процесу навчання, характер якої зумовлений прийомами і методами педагогічної взаємодії суб'єктів навчання у відповідності до змісту навчання. Поняття «форма навчання» узагальнює комплекс умов організації освітньої діяльності, структурних елементів навчального процесу в залежності від рівня самостійності, часу і місця, специфіки участі педагога в реалізації навчальних компонентів.

Навчальний процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: очною (денна, вечірня) і заочною (дистанційна). Причому в залежності від конкретних умов реалізації освітніх програм допускається поєднання форм навчання. Традиційні назви (денна, вечірня) форм навчання в меншій мірі пояснюються впливом часу доби і все більше набувають умовного значення, особливо коли навчання організовується в декілька змін або у вихідні дні тижня.

Очна (стаціонарна) форма навчання вважається основною формою здобуття вищої освіти і, як правило, здійснюється з відривом від виробництва в умовах організації максимальної кількості контактних (аудиторних) занять, коли забезпечується систематична взаємодія всіх учасників освітнього процесу, використовується широкий спектр методів і засобів навчання та видів педагогічного контролю, що підвищує якість та обсяг засвоєння змістовного матеріалу.

Вечірня форми навчання є формою здобуття певного рівня вищої освіти або кваліфікації без відриву від виробництва, яка передбачає збільшення обсягу самостійної навчальної діяльності студентів під систематичним педагогічним контролем за умови дотримання традиційного графіку навчального процесу освітньої програми.

Особливості підготовки фахівців за заочною (дистанційною) формою навчання обумовлені необхідністю організації закладом вищої освіти навчального процесу відповідно до вимог освітніх програм і стандартів якості вищої освіти з урахуванням передбачених чинним законодавством пільг для осіб, які поєднують роботу з навчанням.

Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес формування професійних компетентностей фахівця шляхом передачі і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчальної діяльності у спеціалізованому освітньому середовищі, що створюється на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Поєднання форм навчання має різноманітні шляхи реалізації, зокрема в сучасних умовах широкого використання набули дистанційні технології навчанням, які активно використовуються на денній (вечірній) та заочній формах підготовки.

Семестрова атестація. Залік та іспити

Андрущенко В. П.

Семестрова атестація проводиться з метою оцінювання результатів навчальних досягнень студента на певному завершеному етапі (семестр) освітньої програми. На підставі проведеного під час атестації підтвердження належним оцінюванням досягнення студентом визначених результатів навчання присвоюються кредити ЄКТС, кількість яких визначається обсягом навчального компонента освітньої програми.

Підсумкова семестрова атестація — це підсумкове оцінювання навчальних досягнень студента за семестр, що здійснюється у формі заліку або екзамену. Методи оцінювання включають увесь спектр письмових і усних іспитів, практичних тестів, проєктів і портфоліо, які використовуються для оцінювання успішності студентів та встановлення факту досягнення результатів навчання після завершення вивчення навчальної дисципліни.

Умовою об’єктивності атестації є чітке визначення критеріїв оцінювання, які описують очікувану здатність студента виконувати поставлені завдання для демонстрації здобутого результату навчання. Задля забезпечення відповідності, форми, методи та критерії оцінювання, вибрані для освітнього компонента, повинні узгоджуватися з результатами навчання, визначеними для цього компонента, і з видами навчальної діяльності, що реалізовувалися в процесі навчання.

На підсумковий семестровий контроль виносяться питання та/або практичні завдання, що передбачають перевірку рівня володіння студентами програмного матеріалу дисципліни в цілому та сформованості відповідних знань, умінь, навичок і набутих компетентностей як результату опанування навчального курсу.

Залік — це форма підсумкової атестації, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу з окремої навчальної дисципліни на підставі виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях і виконання індивідуальних завдань. Оцінювання виражається за двобальною шкалою: «зараховано» або «незараховано» та шкалою ЄКТС.

Іспит (екзамен) — це одна з основних форм підсумкової атестації на підставі оцінювання рівня і якості засвоєння студентом теоретичних знань та практичних вмінь і навичок з окремої навчальної дисципліни. Оцінка за іспит виставляється за чотирьохбальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» та шкалою ЄКТС (A, B, C, D, E).Підготовка до іспиту дає можливість кожному студенту у порівняно короткий проміжок часу осмислити весь пройдений курс у цілому, сконцентрувати увагу на вузлових його моментах, закріпити у пам’яті його основний зміст.

Внаслідок незадовільних результатів атестації через низький рівень знань, пропуски занять, несвоєчасне виконання навчального плану у студентів виникає академічна заборгованість, яка може бути підставою для відрахування за академічну неуспішність.

Кредитно-трансферна система

Андрущенко В. П.

Європейська кредитно-трансферна система ЄКТС (з англ. European Credit Transfer System — ECTS) — це система академічних кредитів, що створена для забезпечення єдиної загальноєвропейської процедури виміру й порівняння навчальних досягнень студентів при переведенні між закладами вищої освіти, їхнього академічного визнання.

У 1999 році Болонська декларація внесла ЄКТС до основних цілей, яких необхідно досягнути країнам — учасницям Болонського процесу. Завдяки реалізації структурних реформ Болонським процесом, ЄКТС стала провідним інструментом Європейського простору вищої освіти.

У межах Європейського простору вищої освіти ЄКТС -сприяє поліпшенню прозорості й зрозумілості освітнього процесу. Реалізація ЄКТС заохочує до зміни парадигми підходу до навчання із орієнтованого на викладача до студентоцентрованого навчання.

Використовуючи результати навчання і навантаження у процесі розробки та запровадження навчального плану, ЄКТС ставить студента в центр освітнього процесу. Більше того, використання кредитів спрощує створення і документальне підтвердження гнучких траєкторій навчання, що забезпечує студентам більшу автономію та посилює їхню відповідальність.

Завдяки результатному підходу, використання ЄКТС забезпечує досягнення таких цілей ЄПВО:

— сприяє визнанню попереднього навчання й досвіду і заохочує до здобуття освіти вищого рівня та активнішої участі у навчанні впродовж життя;

— встановлює тісніший зв’язок між освітніми програмами й суспільними вимогами, поліпшує взаємодію з

усіма зацікавленими сторонами, включаючи сферу праці і суспільство в цілому;

— сприяє мобільності всередині навчального закладу чи країни, із закладу до закладу, з країни до країни, між різними секторами освіти і навчальними контекстами (тобто формальне, неформальне, неофіційне навчання і навчання на базі організації) через визнання і перенесення кредитів.

В ЄКТС прийнято, що офіційна тривалість циклу програми навчання для здобуття ступеня бакалавра становить 3—4 роки, що відповідає 180—240 кредитам, при річному обсязі 60 кредитів. Кредити розподіляються на всі освітні компоненти програми навчання (модулі, дисципліни, практики, стажування, дипломна робота тощо) і відображають кількість роботи, необхідної для виконання кожного компоненту.

ЄКТС визнана національною системою кредитів у більшості країн Європи. В інших регіонах світу ця система набуває популярності серед освітніх закладів або успішно взаємодіє з місцевими системами кредитів на основі критеріїв порівняння і, таким чином, відіграє свою роль у розширенні глобального виміру освіти.

Документи про вищу освіту

Легенький М. І.

Документами про вищу освіту є дипломи молодшого бакалавра, бакалавра та магістра. Видаються вони за результатами успішного виконання освітньої програми та проходження атестації.

У такому дипломі зазначаються назва закладу вищої освіти (наукової установи), що видав цей документ (у разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі закладу вищої освіти (наукової установи) — також назва такого підрозділу), кваліфікація, що складається з інформації про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність та спеціалізацію, та в певних випадках — професійну кваліфікацію.

До диплома обов'язково додається додаток, що містить інформацію про результати навчання, що складається з інформації про назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

Документи про вищу освіту державного зразка для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються закладами вищої освіти та видаються за рахунок коштів державного бюджету, а для осіб, які навчаються за кошти фізичних або юридичних осіб, вартість документів про вищу освіту включається у вартість навчання. Гранична вартість документів про вищу освіту державного зразка та перелік інформації, яка повинна міститися у документі про вищу освіту, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Інформація про видані дипломи вноситься закладами вищої освіти до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Атестація здобувачів вищої освіти

Легенький М. І.

Атестація здобувачів вищої освіти — це підтвердження здобувачами вищої освіти засвоєних знань, умінь та компетентностей відповідно до здобутого рівня освіти.

Атестація здійснюється відкрито і гласно. Здобувачі вищої освіти та інші особи, присутні на атестації, можуть вільно здійснювати аудіо- та/або відеофіксацію процесу атестації.

Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи).

Заклад вищої освіти на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, може здійснюватися у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Визнання документів про освіту

Легенький М. І.

Працевлаштуватися або продовжити навчання в Україні на підставі іноземного документа про освіту можливо лише за умови офіційного визнання такого документа (раніше — нострифікації), яке здійснюється в індивідуальному порядку.

Правом на здійснення визнання наділені Міністерство освіти і науки України та заклади вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України здійснює визнання з метою працевлаштування та/або продовження навчання власника документа на території України.

Заклади вищої освіти здійснюють визнання з метою зарахування власника документа на навчання або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника до цього закладу вищої освіти.

Для здійснення визнання компетентною установою перевіряється автентичність самого документа, підтверджується статус освітньої установи, яка його видала, та встановлюється еквівалентність здобутої за кордоном освіти чи періоду навчання освітньому або освітньо-професійному ступеню в Україні. Визнання іноземного документа про освіту підтверджується спеціальним свідоцтвом, яке надає право власникові документа продовжувати здобуття освіти чи отримати роботу за фахом.

Власникові документа може бути відмовлено у визнанні за результатами перевірки у разі виявлення порушень, перелік яких визначений законодавством.

Визнання в Україні іноземних документів про освіту здійснюється відповідно до Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, яка ратифікована відповідним Законом України 03.12.1999 р. № 1273-XIV. Підготовку документів для прийняття

Міністерством освіти і науки України рішення щодо визнання іноземних документів про освіту здійснює державне підприємство «Інформаційно-іміджевий центр» Міністерства освіти і науки України, яке виконує функції Національного інформаційного центру академічної мобільності ENIC Ukraine.

Не потребують процедури визнання в Україні документи про освіту громадян колишнього СРСР, видані до 15 травня 1992 року.

Державне замовлення

Легенький М. І.

Заклади вищої освіти отримують певну кількість місць державного замовлення на підготовку фахівців, які фінансуються державою. Громадяни України, які на конкурсних засадах зараховані на ці місця, отримують вищу освіту безкоштовно.

Кількість місць державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою визначаються окремо для кожного рівня вищої освіти та спеціальності виходячи з показників середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці.

Показники державного замовлення в розрізі спеціальностей і рівнів вищої освіти оприлюднюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі (Мін-економрозвитку), на його офіційному веб-сайті не пізніш як за 30 календарних днів до початку вступної кампанії.

Права і обов'язки студентів

Легенький М. І.

Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, мають право обирати форму навчання під час вступу. Можна навчатися одночасно за декількома освітніми програмами та у декількох закладах вищої освіти, однак безкоштовним буде отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем.

Здобувачі освіти мають право на безпечні умови навчання, праці та побуту; безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти; безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з урахуванням стану здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами); користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоров-чою базами закладу вищої освіти; забезпечення гуртожитком на строк навчання; безоплатне проходження практики та оплату праці під час виконання виробничих функцій; канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік.

Студенти можуть брати участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах та представленні своїх робіт для публікації, а також працювати у позанавчальний час,

Студенти долучаються до обговорення та вирішення питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення та можуть брати участь у громадських об'єднаннях та діяльності органів громадського та студентського самоврядування.

Здобувачі освіти мають право на академічну

мобільність, можуть обирати навчальні дисципліни у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти, та брати участь у формуванні індивідуального навчального плану.

Студенти, курсанти закладів вищої освіти мають право на отримання студентського квитка. Здобувачі вищої освіти, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті, а ті, що навчаються за денною формою навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, — на стипендіальне забезпечення.

За успіхи у навчанні, громадській, науково-дослідній роботі, мистецькій чи спортивній діяльності студенти можуть бути заохочені.

У разі необхідності студентам може бути надана академічна відпустка або перерва у навчанні. У разі відрахування студенти мають право на наступне поновлення.

Здобувачі вищої освіти, які поєднують роботу з навчанням, мають право на додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням, за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги.

Студенти мають право на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, а у разі порушення своїх прав можуть оскаржувати дії органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти; виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями, і виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану),

дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

Освіта за кордоном

Левченко К. Б., Дунебабіна О. А

Освіта за кордоном є привабливою для української молоді. Навчатися можна в бакалавраті, магістратурі, аспірантурі (PhD). Є країни, де все навчання платне, є такі, де можна знайти і безкоштовне, але це залежить від рівня освіти.

У різних країнах існують різні правила зарахування іноземців на навчання в вищих навчальних закладах. І тому перш ніж обирати країну навчання, потрібно довідатися про правила та умови вступу до вищих навчальних закладів, вартість життя в країні, необхідні документи, які треба зібрати та подати до внз.

Що потрібно знати?

У США магістратура майже завжди платна, а аспірантам за їх роботу надається стипендія1. Безкоштовне навчання за кордоном у магістратурі пропонують в таких країнах, як Німеччина і Франція, але стипендію тут платять тільки найуспішнішим студентам. Безкоштовну вищу освіту є можливість отримати в ВНЗ Німеччини, Чехії, Норвегії, Франції, Австрії, Італії, Польщі. Привабливими країнами є не лише прикордонні з Україною держави, країни Балтії — Латвія, Естонія, але й Канада, Туреччина, Південна Корея.

Наприклад, в Німеччині державна вища освіта стала безкоштовною як для самих німців, так і для іноземців з жовтня 2014 року. Відповідно українських студентів рік від року більшає в цій країні. Як наслідок — українська студентська діаспора — одна з найчисленніших у Німеччині. Безкоштовне навчання найчастіше пропонується на місцевій мові, а всі витрати на проживання мають покриватися студентом самостійно.

На навчання у державних вишах Німеччині можуть

[1] https://mojaedukacja. com/magistratura-za-kordonom

претендувати громадяни України, які мають шкільний атестат чи університетський диплом бакалавра, а також належне знання німецької мови, що треба підтвердити відповідними мовними сертифікатами — мінімальний рівень знання мови, як правило, повинен відповідати рівню B2 за загальноєвропейською шкалою знання іноземних мов. Утім, усе залежить від фаху, мови навчання або ж індивідуальних вимог конкретного навчального закладу. Для запису на англомовні навчальні програми абітурієнт з України має, як правило, документально підтвердити знання англійської мови.

У багатьох країнах для оформлення дозволу на проживання з метою навчання абітурієнти з України мають підтвердити свою фінансову спроможність, тобто наявність на банківському рахунку певної суми.

Отриманий за кордоном диплом при поверненні в Україну має бути визнаним. Як зазначається на сайті Міністерства освіти та науки України, процедура визнання іноземних документів про освіту (раніше — нострифікація) має на меті забезпечити права громадян, які здобули освіту в інших державах, на продовження освіти та/або професійну діяльність в Україні та здійснюється в індивідуальному порядку2. У результаті процедури визнання власник іноземних документів про освіту отримує свідоцтво, яким підтверджується право власника документів, виданих навчальним закладом іншої держави, на продовження освіти або працевлаштування за фахом у вищому навчальному закладі України або в установах на всій території України. Видача такого свідоцтва здійснюється на підставі рішення компетентного органу — вищого навчального закладу або Міністерства освіти і науки України. Рішення про відмову у визнанні документів про освіту приймається компетентним органом на основі

[2] https://mon. gov. ua/ua/ministerstvo/poslugi/viznannya-inozemnih-dokumentiv

чітко визначеного переліку чинників, до яких, зокрема, відноситься те, що документи видані освітніми установами, які не є офіційно визнаними в системі освіти держави, в якій вони функціонують, або документи є неавтентичними. Детальніше про причини відмови та порядок визнання освітніх документів, отриманих українськими громадянами за кордоном, можна також прочитати на сайті Міністерства освіти та науки.

Стипендії

Легенький М. І.

Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, мають право на отримання академічних та соціальних стипендій або інших стипендій, призначених фізичними (юридичними) особами.

Студенти (курсанти) закладу вищої освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студенти (курсанти) закладу вищої освіти, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, мають гарантоване право на отримання соціальної стипендії, у тому числі у разі отримання академічної стипендії.

Академічні стипендії призначаються особам, які досягли значних успіхів у навчанні та/або науковій діяльності. Частка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, встановлюється вченою радою закладу вищої освіти у межах визначеного Кабінетом Міністрів України загального відсотка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, та стипендіального фонду.

Якщо студент (курсант) має право на отримання соціальної та набув права отримання академічної стипендії, то він може обрати одну з них.

Для студентів (курсантів), які навчаються за гостродефіцитними спеціальностями (у галузях знань освіти, математичні, природничі, технічні науки), встановлюється підвищений розмір академічної стипендії.

Студентське самоврядування

Легенький М. І.

У закладах вищої освіти діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування навчальних закладів.

Студентське самоврядування — це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти.

Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного закладу вищої освіти. Усі студенти (курсанти), які навчаються у закладі вищої освіти, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

Академічна мобільність

Андрущенко В. П.

Академічна мобільність — це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами; в межах індивідуальної освітньої (дослідницької) траєкторії.

За місцем реалізації права на академічну мобільність вона поділяється на внутрішню та міжнародну академічну мобільність. Внутрішня академічна мобільність — академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у партнерських закладах вищої освіти і наукових установах в межах України. Міжнародна академічна мобільність — академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у закордонних вищих навчальних закладах і наукових установах, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних закладах вищої освіти.

За видами академічну мобільність розділяють на кредитну і ступеневу мобільність.

Кредитна мобільність — навчання учасника освітнього процесу у партнерському закладі вищої освіти з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та/або відповідних компетентностей, результатів навчання, що будуть визнані у закладі вищої освіти постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

Ступенева мобільність — навчання учасника освітнього процесу у партнерському закладі вищої освіти з

метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом про вищу освіту (дипломом) або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів.

Окремо важливо згадати про наукову мобільність — виконання наукових досліджень і розробок, наукове стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників, у тому числі за кордоном, розвиток наукової співпраці, організація, проведення та участь у конференціях, симпозіумах, спільні дослідження університетів та наукових установ тощо.

Право на академічну мобільність може бути реалізоване на підставі міжнародних договорів про співробітництво в галузі освіти та науки, міжнародних програм та проєктів, договорів про співробітництво між вітчизняними закладами вищої освіти (науковими установами), між вітчизняними та іноземними закладами вищої освіти, а також може бути реалізоване вітчизняним учасником освітнього процесу з власної ініціативи, підтриманої адміністрацією вітчизняного закладу вищої освіти, в якому він постійно навчається або працює, на основі індивідуальних запрошень та інших механізмів.

Академічна доброчесність

Легенький М. І.

Академічна доброчесність — комплекс вимог до учасників освітнього процесу, якими вони мають керуватися у навчальній та науковій діяльності, одна з головних умов забезпечення якості освіти. Від здобувачів освіти академічна доброчесність вимагає самостійно виконувати навчальні та контрольні завдання, поважати авторські та суміжні права та надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної та наукової діяльності. Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані об'єктивно оцінювати результати навчання, здійснювати контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти, дотримуватися вимог законодавства про авторські та суміжні права, надавати достовірну інформацію про результати власних досліджень та у разі використання в своїх роботах результатів, отриманих іншими дослідниками, обов'язково посилатися на авторів.

Порушенням академічної доброчесності є плагіат та самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво та необ'єктивне оцінювання.

За порушення вимог академічної доброчесності здобувачів освіти можуть зобов'язати повторно пройти освітній компонент або оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо), позбавити академічної стипендії або наданих пільг з оплати навчання. Студентів та учнів закладів професійної (професійно-технічної), передвищої або вищої освіти за грубе порушення академічної доброчесності також можуть відрахувати із закладу освіти. Викладачам, вчителям чи науковцям, які допустили такі порушення, можуть відмовити у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання чи позбавити вже присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи

присвоєного вченого звання, відмовити у присвоєнні або позбавити присвоєного педагогічного звання чи кваліфікаційної категорії або позбавити права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Післядипломна освіта

Легенький М. І.

Післядипломна освіта — спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок, або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

— Згідно із Законом України «Про освіту» післядипломна освіта включає:

— спеціалізацію — профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності;

— перепідготовку — освіту дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями);

— підвищення кваліфікації — набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань;

— стажування — набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань.

Розділ 14.
ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ЛЮДИНА ТА ПРИРОДА

Природа — в широкому розумінні — органічний і неорганічний світ. У вужчому — те, що не створене людською діяльністю. В буденному ж розумінні природа — то земне оточення людини: океани, моря, ріки, пустелі, ліси, поля, гори й степи, флора й фауна.

Що ми як громадяни знаємо про взаємовідносини людини та природи? Зазвичай, відповідаючи на це питання, згадуються заклики про необхідність зберігання природних багатств та охорону природи, про бережне ставлення до флори та фауни, про вимираючі тварини та рослини і Червону книгу, про лісові пожежі, про негативний вплив людської діяльності на навколишнє середовище, глобальне потепління, парниковий ефект, Кіотський протокол, квоти на парові викиди в атмосферу, про негативну екологічну ситуацію та екологію взагалі.

Останнім часом до переліченої тематики додалися проблеми забруднення навколишнього середовища, проблеми збирання, сортування та переробки сміття, сміттєзвалищ та заміни пластикових виробів на менш шкідливі для природи.

Без природи нема людського життя. І людство має усвідомити, що продовження шаленого руйнівного впливу на природу завдяки людській діяльності може стати причиною занепаду самої людської цивілізації.

В Україні прийнятий і діє закон «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) — який регулює відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне

середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Кожен народ, проживаючи на своїй території, що історично склалася, здавна прагне зберегти природні умови існування для майбутніх поколінь. Цій меті підпорядковане створення об'єктів, основним завданням яких є збереження біологічного різноманіття і унікальних ландшафтів. До таких об'єктів відносять заповідники, заказники, національні природні парки.

Чи знаєте ви, скільки в Україні існує заповідників, заказників, та національних природних парків?

Заповідників — 20, з них чотири — біосферні: Асканія-Нова, Чорноморський, Карпатський та Дунайський.

Заказників — 303.

Та 40 національних природних парків!

Екологічні права і свободи людини і громадянина. право на чисте довкілля

Терещенко Л. В.

Екологічні права та обов'язки громадян України — система юридично закріплених за громадянами повноважень та зобов'язань в екологічній сфері. У ст. 50 Конституції України записано: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення». Аналогічні формулювання пояснюються тим, що дане право — одне з головних прав людини. Цьому праву відповідає обов'язок держави забезпечувати здійснення санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на поліпшення та оздоровлення навколишнього природного середовища.

З прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року термін «екологічні права» вперше був закріплений у законодавстві України. Згідно зі ст. 9 цього Закону кожний громадянин має право на: а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; б) участь в обговоренні та внесення пропозицій до проєктів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; г) здійснення загального і спеціального використання

природних ресурсів; д) об'єднання в громадські природоохоронні формування; е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; є) участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; ж) одержання екологічної освіти; з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; и) оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Екологічні права громадян забезпечуються: а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; б) обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки; в) участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; г) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; д) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; е) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону

навколишнього природного середовища; є) створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому законодавством України.

Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством. Місцеві ради, органи державної влади в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів зобов'язані подавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їх пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Заповідники, заказники та національні природні парки

Гайченко В. А., Легенький М. І., Шаповал Л. І.

Заповідник — природоохоронна територія, створена для збереження видів живих організмів та виконання наукових досліджень (найсуворіша форма охорони природних територій). Мета створення заповідників: збереження в природному стані певних видів організмів і проведення наукових досліджень. Серед заповідників вирізняють природні і біосферні.

Природні заповідники України покликані зберігати в природному стані типові або виняткові для даної ландшафтної зони природні комплекси з усією сукупністю їх компонентів, вивчати природні процеси і явища, що відбуваються в них, розробляти наукові засади охорони навколишнього середовища. Заповідник — вища форма охорони природних територій, природна лабораторія, де ведуться комплексні наукові дослідження.

Біосферні заповідники України — природно-заповідні території міжнародного значення, в яких охороняється всі шари біо-сфери і доступ до яких вкрай обмежений.

В Україні знаходяться 4 біосферних заповідники — Асканія-Нова, Чорноморський, Карпатський та Дунайський.

Україна разом з Польщею і Словаччиною першими в світі започаткували створення нового типу природозаповідної території — міжнародного біосферного заповідника Східні Карпати на пограниччі трьох держав.

Природні заповідники України

Природний заповідник «Ґорґани»;

Дніпровсько-Орільский природний заповідник;

Древлянський природний заповідник;

Природний заповідник «Єланецький степ»;

Казантипський природний заповідник;

Канівський природний заповідник;

Карадазький природний заповідник;

Кримський природний заповідник;

Філії: «Лебедині острови»;

Луганський природний заповідник

— Філії: Станично-Луганський заповідник, «Провальський степ», «Стрільцівський степ»;

Природний заповідник «Медобори»;

Природний заповідник «Михайлівська цілина»;

Природний заповідник «Мис Мартьян»;

Опукський природний заповідник;

Поліський природний заповідник;

Природний заповідник «Розточчя»;

Рівненський природний заповідник;

Український степовий природний заповідник

— Філії: «Хомутовський степ», «Кам'яні могили», «Крейдяна флора»;

Черемський природний заповідник;

Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та набувають міжнародного статусу.

Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням:

— заповідна зона — включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами

природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;

— буферна зона — включає території, виділені з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;

— зона антропогенних ландшафтів — включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності; в ній забороняється мисливство.

Забороняється проведення рубок головного користування та всіх видів поступових та суцільних рубок, вирубування дуплястих дерев, а також добування піску та гравію в річках та інших водоймах у заповідній зоні біосферних заповідників.

Заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів.

Оголошення заказників провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

У заказниках охороняють певну ділянку екосистеми. Розрізняють ландшафтні, ботанічні, лісові, зоологічні заказники. На відміну від заповідників вони можуть бути постійними або тимчасовими. У заказниках можливе часткове використання природних ресурсів. На території заказників обмежена або заборонена діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про них. Діяльність, що не суперечить меті і завданням заказників, проводять із дотриманням загальних вимог до охорони навколишнього природного середовища.

На територіях заказників забороняються суцільні, прохідні, лісовідновні та поступові рубки, видалення

захаращеності, а також полювання та інша діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказник.

Господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказником, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Національний природний парк — це мальовничий куточок природи, призначений для ознайомлення жителів країни з її видатною природною спадщиною. У національних природних парках дозволено організований туризм і екскурсії.

Правові засади організації, охорони та ефективного використання національних природних парків визначаються законом «Про природно-заповідний фонд України».

Серед національних природних парків назвемо: Азово-Сиваський національний природний парк, національні парки «Бузький Гард», «Великий Луг», Вижницький, Галицький, Гетьманський, Голосіївський, Гомільшанські ліси, Гуцульщина, Деснянсько-Старогутський, «Зачарований край», Ічнянський, Карпатський, Мезинський, «Нижньодністровський», «Подільські Товтри», «Прип'ять-Стохід», «Святі Гори», «Синевир», «Сколівські Бескиди», Ужанський, Шацький, Яворівський та інші.

Природні охоронні зони

Бережняк Є. М., Боровська І. А.

На використання власником земельної ділянки або її частини може бути встановлено обмеження шляхом створення охоронних, санітарно-захисних зон, а також зон санітарної охорони та зон особливого режиму використання земель.

Охоронні зони — це території із обмеженим режимом (особливими умовами) використання, що встановлюються навколо особливо цінних та (або) вразливих екологічних об'єктів, а також об'єктів народного господарства, визначених законодавством, з метою забезпечення охорони таких об'єктів, а у деяких випадках, зменшення їх негативного впливу на довкілля, суміжні (прилеглі) землі та інші природні об'єкти.

За необхідності охоронні зони можуть установлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків — пам'яток садово-паркового мистецтва. Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів та господарської діяльності на прилеглих територіях.

Режим охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях, на основі оцінки її впливу на навколишнє природне середовище. В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, ведення мисливства, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду.

Положення, що визначають режим кожної з охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду, затверджуються державними органами, які приймають рішення про їх виділення. Охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду враховуються під час розробки проєктно-планувальної та проєктної документації.

Відповідно до ст. 112 Земельного кодексу України охоронні зони створюються:

а) навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо з метою охорони і захисту їх від несприятливих антропогенних впливів;

б) уздовж ліній зв'язку, електропередачі, земель транспорту, навколо промислових об'єктів для забезпечення нормальних умов їх експлуатації, запобігання ушкодження, а також зменшення їх негативного впливу на людей та довкілля, суміжні землі та інші природні об'єкти.

Правовий режим земель охоронних зон визначається законодавством України.

Правовий режим земель охоронних зон відрізняється залежно від об'єкта, навколо якого встановлена зона.

Порядок встановлення охоронних зон, їх розміри і режим користування визначаються законодавством України:

— зони санітарної охорони створюються навколо об'єктів, де є підземні та відкриті джерела водопостачання, водозабірні та водоочисні споруди, водоводи, об'єкти оздоровчого призначення та інші, для їх санітарно-епідеміологічної захищеності;

— у межах зон санітарної охорони забороняється діяльність, яка може призвести до завдання шкоди підземним та відкритим джерелам водопостачання, водозабірним і водо-очисним спорудам, водоводам, об'єктам оздоровчого призначення, навколо яких вони створені.

Законодавство про охоронні зони: Земельний кодекс

України, Водний кодекс України, Повітряний кодекс України, Закони України від 16 червня 1992 р.«Про природно-заповідний фонд України» (розділ IV), від 8 червня 2000 р. «Про охорону культурної спадщини» (ст. 38), від 10 листопада 1994 р. «Про транспорт» (статті 11, 23), від 4 липня 1996 р. «Про залізничний транспорт» (ст. 6), від18 листопада 2003 р. «Про телекомунікації» (ст. 10), від 7 березня 2018 р. «Про гідрометеорологічну діяльність» (ст. 13), від 9 липня 2010 р. «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» (статті 1, 22, 23) та інші нормативно-правові акти.

Перебування на природі

Бережняк Є. М., Якимець О. І.

Природа (термін є частковою калькою латинського слова natura — від лат. nat — народжувати, породжувати) — багатозначний термін, що в залежності від контексту може означати.

У широкому розумінні природа — це органічний і неорганічний матеріальний світ, у всій сукупності і зв'язках його форм, що є об'єктом людської діяльності і пізнання, основний об'єкт вивчення науки.

У вузькому розумінні природа — те, що не створено людською діяльністю. В цьому розумінні природне протиставляється штучному.

Природа в розумінні буденної мови — сукупність буденних умов існування людства, тобто земне оточення, в якому живе людина (за винятком створеного нею): ліси, поля, гори і степи, флора і фауна, тобто дика природа, незаймана природа, первісна природа.

Чим же корисне перебування на природі?

Відпочинок на свіжому повітрі приносить нам масу користі, яка може бути як моральною (духовною), так і фізичною.

Фізичний стан людини покращується внаслідок перебування на природі за рахунок: активного насичення організму киснем; відновлення зору (завдяки зняттю напруги, викликаної постійним користуванням гаджетами); благотворного впливу на фізіологію нашого організму (полягає в поліпшенні обмінних процесів); відновлення загальної працездатності.

Перебування людини на природі є досить цікавим і корисним заняттям для її здоров'я і настрою. Зокрема, тривале перебування в лісі сприяє підвищенню активності дихальних ферментів, вмісту кисню в крові людини, позитивному збільшенню біострумів мозку. Це, в свою

чергу, поліпшує настрій і загальне самопочуття. Згідно досліджень вчених-гігієністів А. А. Мінха і А. С. Лахна позитивний вплив на організм людини повітря, яке вдихають люди у лісових екосистемах, пов'язаний з наявністю в ньому легких від'ємних іонів, найбільша концентрація яких спостерігається там, де лісові масиви займають від 35 до 60 % і більше території. Легкі іони освіжають повітря, полегшують дихання хворих серцево-легеневою недостатністю.

Учені підтвердили свої припущення, що природа справляє благотворний вплив на психологічний стан людини. Так, науковці із університету в Ессексі провели ряд досліджень, у яких взяли участь понад 1200 добровольців. Кожне дослідження було пов'язано з певними видами діяльності людей (садівництвом, катанням на човні по ріках, збиранням грибів тощо). У результаті вчені вивели спеціальні індекси, які дозволили виміряти настрій і самооцінку осіб, що брали участь у дослідженні. Встановлено, що через кілька хвилин будь-якої діяльності на природі у добровольців підвищилася впевненість у собі на 0,46 одиниці. Крім того, настрій учасників також підвищився на 0,54. Дослідники стверджують, що позитивний ефект залежить від того, наскільки далеко така терапія проходить від води (наприклад, ставка, річки чи озера). За результатами дослідження, самооцінка найбільше підвищилася у наймолодшого учасника експерименту. «Зелена терапія» найсильніше підвищує впевненість у собі у психічно слабких людей.

Інші вчені з університету штату Колорадо в результаті досліджень з'ясували, що перебування на природі протягом тижня сприяє відновленню біологічного годинника людини. Вони пояснюють, що сучасні умови життя (перебування в штучному освітленні) порушують природний процес вироблення гормону мелатоніну, який відповідає за підготовку до сну. У результаті цього відбувається збій в біологічних ритмах. Під час експерименту групу здорових

добровольців забезпечили датчиками для відстеження кількості та виду освітлення, в якому знаходиться людина. Встановлено, що протягом першого тижня учасники жили звичайним життям сучасної людини, а протягом другого їх відправили на природу в наметовий табір, де не було штучних джерел світла та електронних пристроїв. Рівень мелатоніну визначали за аналізом слини після кожного етапу експерименту. Виявилося, що знаходження на природі поставило ритм мелатоніну в природні рамки: рівень гормону підвищувався за 2 години до заходу і падав перед світанком, незалежно від того, чи вважала себе людина «совою» або «жайворонком».

Слід зазначити, що благотворний вплив лісу на організм людини проявляється також і у зміні радіаційного і температурного режимів. Так, лісові масиви значно пом'якшують мікроклімат, формують комфортну зону для одночасного перебування на цих територіях значної кількості людей із ефективною температурою у межах 17—22°С. Навіть у сонячну погоду тут завжди відчувається прохолода. У такому випадку свіже лісове повітря є важливим елементом кліматотерапії. Навіть поодинокі могутні дерева з широкими густими кронами позитивно впливають на настрій і здоров'я людей.

Внаслідок специфічних мікрокліматичних умов лісового середовища в організмі людини відбуваються позитивні зміни, що зумовлюють поліпшення обміну речовин, роботу серцево-судинного апарату, підвищення утилізації кисню і виділення вуглекислоти, нормалізацію артеріального тиску. Крони дерев не тільки збагачують киснем повітря, а й фільтрують його. Одним із елементів позитивного впливу на людей і поліпшення їх настрою створюють мальовничі галявини дендропарків, які впроваджуються завдяки майстерності і праці ландшафтних архітекторів та фітодизайнерів. Ці штучно насаджені дерева, кущі та квіткові клумби сприяють отриманню естетичного задоволення від споглядання на них та відчуття

максимального розслаб-лення і комфорту.

Таким чином, перебування на природі створює масу приємних емоцій для відпочиваючих, додає їм додаткової позитивної енергії, наснаги і драйву, забезпечуючи максимальний комфорт і розслаблення нервової системи, а також сприяє відновленню фізичних і психологічних сил людей.

Також не варто забувати про те, що користь вашого відпочинку безпосередньо залежить від ступеня активності проведення часу на свіжому повітрі.

Якщо ж говорити про моральний бік питання, то основними перевагами відпочинку на природі для духовного відновлення людини є: абстрагування від міської суєти; поліпшення настрою і самопочуття; естетична насолода мальовничості природи; збагачення творчої енергії і сил.

До позитивних ефектів при фізичній активності на свіжому повітрі приводять такі заняття: катання на човні, риболовля, вело-сипедний спорт і катання на конях.

Ліс гостинно зустрічає всіх, хто шукає в ньому відпочинку, проте він вимагає і дбайливого до себе ставлення. Адже розумне користування дарами природи — невід'ємне право і обов'язок людини.

Що можна робити на природі

Гайченко В. А., Якимець О. І.

Як тільки настає літо, жителі задушливих квартир всі як один поспішають на природу, намагаючись відволіктися від міської суєти. Свіже повітря, вид квітучої зелені і тиша сприяють відмінному відпочинку. Відпочиваючи на природі, пам'ятайте, що своїм недбалим поводженням ви можете завдати навколишньому середовищу величезної шкоди, після якого вона буде відновлюватися не один десяток років, а може і зовсім не відновитися.

Адже потрібно зовсім небагато, щоб жити в гармонії з живою природою. Дотримання декількох простих правил допоможе уникнути більшості проблем.

Поводитися в дикій природі потрібно так, щоб слідів перебування не залишалося зовсім. Багато сучасних матеріалів (особ-ливо пластик) ґрунтом ніяк не засвоюються і залишаються на землі фактично назавжди.

Не залишайте після себе сміття, не рвіть квіти і лікарські рослини без необхідності і лише заради забави, не руйнуйте мурашники і гнізда птахів, не рвіть павутину, дотримуйтесь правил безпеки при розведенні багаття.

Не переступайте межу заповідних зон. Вони створені саме для того, щоб уберегти природу від несанкціонованого втручання людини.

Не проявляйте зайвого завзяття в спілкуванні з представниками тваринного світу. Як це не парадоксально, але гучні звуки, особливо сучасна музика, змушують багатьох тварин покинути своє звичне місце проживання і іноді вони забувають про своїх дитинчат.

Не забувайте і про особисту безпеку. Пам'ятайте, що природа — це місце проживання кліщів, мурах, змій та інших небезпечних тварин. А значить, має бути відповідний одяг, та й взуття теж. Найкраще буде надіти спортивний костюм і кросівки на товстій плоскій, але не слизькій

підошві. У будь-якому випадку штани і рукави не повинні щільно прилягати до тіла, щоб в разі укусу комах або змій в зубах тварин виявилася матерія одягу, а не ваша рука або нога. Та і про головний убір не забудьте.

Не менш, а може навіть і більше важливим є дотримання правил безпечної поведінки людини на природі під час відвідування водойми. Адже люди не риби, зябер не мають, а багато і плавають абияк. Так що необхідно твердо усвідомити собі перелік відповідних правил і неухильно дотримуватись їх.

Купайтеся тільки у спеціально відведених та відомих місцях. Це, мабуть, найголовніше правило поведінки на воді. Ніколи не купайтеся там, де брудно. Навіть якщо водойма знайома вам з дитинства і до цього дня вода в ній була чистою, не купайтеся, коли річка раптом стала брудною. Невідомо чому вона стала такою і які хвороботворні мікроби в ній є. Пам'ятайте, від захворювань, що передаються з брудною водою, позбутися набагато складніше, ніж від наземних.

Перебуваючи на природі, громадяни зобов'язані:

1. Берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства.
2. Здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки.
3. Не порушувати екологічні права і законні інтереси інших громадян.
4. Категорично заборонено залишати в лісі упаковки з пластмаси, пластику.
5. Не зривати і не толочити рослини, вони можуть бути занесені в Червону книгу і знаходитися під охороною держави.
6. Не розводити багаття в лісовій гущавині, ретельно гасити їх. Завжди заливати багаття.
7. Не чіпати змій. Потрібно уникати місць, де змії люблять грітися — старі вирубки, зруйновані хати і колодязі, уступи на скелях.

8. Не шуміти в лісі. Крик і гучна музика лякають лісових мешканців, і вони можуть покинути свої житла.

9. Не ловити метеликів. Вони прикрашають природу і опилюють рослини.

10. Не руйнувати мурашники. Мурахи — санітари лісу, вони не дають сильно розмножуватися комахам-шкідникам.

11. Не збивати неїстівні гриби в лісі. Неїстівні для людини, вони служать їжею багатьом тваринам.

12. Не чіпати пташині гнізда. Потривожені птахи можуть покинути гніздо, а прим'ята трава або зламана гілка зроблять його помітним для хижаків.

Головне, потрібно берегти природу і пам'ятати просте правило:

«Бери тільки фотознімки, залишай тільки сліди, вбивай тільки час».

Розведення вогнищ

Гайченко В. А.

Період з травня по жовтень — це час, коли всі люди прагнуть, як можливо більше часу, проводити на природі, дихати свіжим повітрям і набиратися цілющої сонячної енергії на майбутню зиму. Для цього хтось вирушає на свої садові ділянки, хтось їде на риболовлю, хтось вирушає за грибами та ягодами в найближчий лісок, хтось на пляж і «на шашлики».

Майже немає відпочивальників, які б або в лісі, або б біля водойми не розпалювали вогнища. На жаль, переважне число людей не дотримуються елементарних правил безпеки поводження з вогнем. Дотримання таких правил убезпечить не лише від пожежі, а й може зберегти життя.

Самі правила надзвичайно прості:

Утримуйтесь від розведення вогнища у лісі. Багаття дозволено розпалювати тільки в спеціально відведених для цього місцях. Ці майданчики досить легко впізнати — зазвичай вони обгороджені півметровою протипожежною смугою. У всіх інших локаціях розпалювати багаття суворо заборонено, оскільки найменшої іскри достатньо для виникнення природного лиха. Ні в якому разі не можна розводити їх поруч зі смолистими хвойними деревами або великою кількістю опалої сухої хвої.

Потрібно утриматися від розпалювання багаття в місцях, які рясніють природним лісовим сміттям (сухі гілки, розсипи трісок, суха трава тощо), розташовуються ближче 10 метрів до листяних дерев і ближче 15 метрів — до хвойних, на торфовищах, мохах і лишайниках, у місцях виходу на поверхню кореневої системи розташованих поруч дерев.

Якщо це вкрай необхідно — розпалюйте багаття, за можливості, на місці попереднього. Місце розпалювання вогню очищайте від сухої трави, листя, гілля та іншого

лісового сміття, обкладіть це місце камінням або обсипте землею (піском), або обкопайте канавкою глибиною до 10 і шириною не менше 30 см.

Не залишайте вогнище без нагляду. Коли залишаєте місце відпочинку, обов'язково залийте вогнище водою або засипте піском, переконайтесь, що вогонь повністю погашено.

При знаходженні в лісі категорично заборонено розбивати скляні пляшки або залишати неприбраними їх скалки — в літню пору скло може стати лупою для сонячних променів і викликати серйозну пожежу.

Не кидайте непогашені сірники або недопалки.

Не користуйтеся в лісі різними піротехнічними виробами: петардами, бенгальськими вогнями, феєрверками, «китайськими» ліхтариками та інше.

Не стріляйте з вогнепальної зброї у пожежонебезпечний період.

Не влаштовуйте поблизу лісу різноманітні вогняні шоу.

Пересування на природі

Бережняк Є. М.

Пересування на природі — це свого роду похід, подорож, рух, активності по лісових, степових, гірських маршрутах із метою пізнання чогось нового, цікавого, небаченого раніше, а також із отриманням додаткових фізичних навантажень на організм людини й психофізіологічної розрядки.

Щодо пересування на природі можна виділити такі дії:

Туристичний похід — спланована подорож організованої групи туристів або одного подорожуючого по природних екосистемах із використанням активних форм пересування за визначеним маршрутом, під час проходження якого можливе подолання природних перешкод: перевалів, порогів, печер тощо різних категорій та ступенів складності. Як правило, група туристів самостійно згуртовується, назначає керівника, обирає район мандрівки, розробляє маршрут, визначає час проведення походу й готує спорядження. Такі походи здійснюються тільки у вільний від роботи та навчання час — під час відпустки чи канікул і переважно коштом самих туристів.

Активний туризм можливий кількох видів — пішохідний, гірський, лижний, велосипедний, кінний тощо. Основне завдання туристської мандрівки — сприяння активному відпочинку, зміцнення здоров'я, підвищення спортивної майстерності, набуття прикладних і спеціальних навичок, огляд визначних туристично-екскурсійних об'єктів.

За складністю маршруту туристичні походи бувають двох видів:

Категорійні, до яких відносять подолання, що вимагають певного туристичного досвіду, відповідної технічної підготовки і міцного здоров'я. Більшість таких маршрутів має спортивний характер. Вони організовуються

і проводяться самодіяльними туристськими секціями, клубами та іншими організаціями з метою виконання спортивних нормативів.

Некатегорійні — це маршрути, що передбачають активні способи пересування на природі і розраховані на фізично здорових туристів без спеціальної туристської підготовки і з мінімумом спеціального спорядження. До таких маршрутів належить більшість пішохідних, гірських, лижних, водних і велосипедних походів, що організовуються турбазами.

Також до пересування на природі відносять походи вихідного дня. Це один із наймасовіших видів активного відпочинку населення, метою якого є спілкування з природою, знайомство з життям та побутом свого регіону, краю та країни. Походи вихідного дня проводяться також із тренувальною метою під час підготовки до складних туристичних подорожей та змагань.

Метою багатоденних походів є знайомства із новими природними об'єктами у певних географічних районах, гірській місцевості, а також для підвищення спортивної майстерності.

Ще один із видів пересувань на природі можна виділити експедиції — подорожі наукового та дослідницького характеру, які здійснюються з метою дослідження території, спортивного маршруту або природних об'єктів. Залежно від завдання, експедиції можуть бути науковими, краєзнавчими, спортивними тощо.

Дороги в природному середовищі

Бережняк Є. М.

Дороги в природному середовищі — це спеціально прокладені стежки або інші шляхи сполучень, які дозволяють подорожувати по них відпочиваючим з метою пізнавальної, спортивної, естетичної діяльності. Однією із таких доріг є екологічна стежка.

Екологічна стежка — це пізнавально-туристична стежка, яка облаштована таким чином, щоб, прогулюючись по ній, можна було б пройти особливо охоронні прогулянково-пізнавальні маршрути, що створені з метою популяризації і впровадження екологічної освіти через встановлені за маршрутом інформаційні стенди. Зазвичай такі стежки прокладають по зонах організованого туризму, в національних природних парках, ландшафтних заповідниках. Іншими словами екологічна стежка — це свого роду навчально-просвітницький «кабінет» у природних умовах. Саме наявністю цікавих природних ресурсів, видового різноманіття флори і фауни й визначається її протяжність, вибір маршруту, склад екскурсійних об'єктів. Маршрут стежки повинен охоплювати не тільки унікальні, а й типові об'єкти місцевої природи, характерні форми рельєфу. Для зорового сприйняття образу можуть також використовуватися й елементи антропогенного ландшафту: манівці, невеликі дороги, лінії електропередач, сільськогосподарські угіддя. Мандруючи екологічними стежками, можна дізнатися про охорону і раціональне природокористування, актуальні проблеми охорони навколишнього середовища, шляхи і способи вирішення екологічних проблем свого населеного пункту. Поряд із привабливістю екологічна стежка повинна бути інформативною, пізнавальною і освітньою.

Проходячи екологічними стежками, необхідно дотримуватися певних правил поведінки, серед яких

категорично забороняється зривати будь-які рослини, особливо рідкісні і зникаючі види, не можна виносити ніякі природні сувеніри — красиве каміння, об'єкти рослинного і тваринного світу, здійснювати полювання, розводити багаття, голосно розмовляти, кричати, включати голосно музику, тому що можна злякати птахів з гнізд або інших тварин, шуміти у місцях відпочинку та залишати після себе сміття. Загалом, екологічна стежка повинна впливати на емоції, інтелект і волю відвідувача. Натуральні об'єкти, різні види тварин і рослин, форми рельєфу виступають як об'єкти для зорової інформації.

З метою привабливості та більшої кількості відвідувачів екологічну стежку необхідно оформити. На ній встановлюються інформаційні щити і аншлаги, використовуються тексти або знаки, серед яких загальний покажчик і схема стежки; правила поведінки в природі; відомості про окремі природні об'єкти і явища; екологічні знаки і покажчики.

Ще однією із доріг на природі є просіка — вузька смуга, яку прорубують у лісі при здійсненні топографічних зйомок, геологічних розвідок, прокладці ліній електропередач, доріг, трубопроводів тощо. Лісова стежка — це вузька ґрунтова протоптана доріжка без спеціального покриття, призначена для ходіння відвідувачів, збирання ягід та грибів, занять спортом, тощо.

Мисливство та мисливські угіддя

Чайка В. М.

Мисливство з давніх давен було поширеним у українців. В Україні мешкає багато видів мисливських тварин, які становлять важливий державний ресурс. Серед птахів основу складали дикі качки, а серед ссавців — заєць-русак, лось, дикий кабан, козуля та благородний олень.

На кінець 90-х років XX ст. ресурси всіх мисливських тварин дуже скоротилися, а біомаса основних промислових видів зменшилася більш ніж в 1,5 рази. Причиною цього стало виснаження ресурсів через браконьєрство, яке набуло великого розмаху ще під час розпаду СРСР та триває дотепер. Але зазначене скорочення багатьох популяцій розпочалося ще раніше, особливо це стосується водоплавних птахів, основні місця гніздування яких постраждали від будівництва чисельних ГЕС, осушення боліт та господарського освоєння заплав.

Значного негативного впливу зазнали також угруповання польової дичини (русак, перепілка та сіра куріпка), велика кількість яких гине під час інтенсивного механізованого обробітку ґрунту, від застосування мінеральних добрив та пестицидів. Але найбільш суттєве значення у процесі скорочення багатьох видів належить трансформації природних ландшафтів в агроценози, яка відбулася на всьому просторі країни.

Мисливство —то спеціальне використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь.

Це поняття нерідко неправомірно ототожнюють з поняттям «полювання», що не є одним і тим самим. Законодавство визначає полювання як дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських

тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах. Полювання, на відміну від мисливства може носити ритуальний характер, але характер розваги.

За даними Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, станом на 31 липня 2018 року у власності громадян України перебували 892 854 одиниці вогнепальної мисливської нарізної та гладкоствольної зброї3. Такі цифри фактично коливаються навколо 800—900 тисяч протягом останніх 5—7 років.

Мисливство та ведення мисливського господарства відбувається на спеціально відведених ділянках суші та водного простору, які передані для цього належним чином і називаються мисливськими угіддями.

[3] https://24tv. ua/ukrayina_tag1119

Мисливські угіддя

Чайка В. М.

Основним заходом із збереження та відновлення природного ресурсу мисливських тварин є створення мисливських угідь. Головною запорукою стабільної життєдіяльності основних видів мисливських звірів та птахів є забезпечення на територіях їх проживання оптимальних кормових та захисних умов. Основним гарантом такої стабільності виступають природні якості мисливських угідь — у місцях, де дикі тварини виводять своє потомство, харчуються, відпочивають, тобто проживають нормально.

Висока щільність окремих видів мисливської фауни в господарстві приносить, як відомо, значну шкоду лісовим насадженням та сільськогосподарським культурам. Мисливське господарство в результаті цього вступає в протиріччя з лісовим і сільським господарством. Для запобігання цих протиріч і зведення до мінімуму заподіяних тваринами збитків визначається оптимальна щільність певного виду тварин, яка регулюється завдяки мисливсько-господарчій діяльності. Законодавчо затверджено «Порядок проведення упорядкування мисливських угідь», який установлює основні нормативи, що необхідні для науково обґрунтованої оцінки та інвентаризації типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин, розроблення (з урахуванням природних та економічних умов) режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану угідь. Вимоги Порядку є обов’язковими для користувачів мисливських угідь, а також організацій, що проводять їх упорядкування.

Треба зазначити, що мисливські угіддя — в певному

сенсі, режимна територія. Охороною і збереженням тваринного світу в мисливських угіддях опікується мисливсько-єгерська служба. Межі мисливських угідь на кордоні вздовж доріг означені відповідними транспарантами. Перебування в мисливських угіддях регулюється Законодавством. Так, наприклад, при знаходженні в мисливських угіддях, у тому числі на лісових або польових дорогах, або на дорогах загального користування з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами і іншими знаряддями добування звірів і птахів, чи з собаками або іншими хижими тваринами, або з продукцією полювання, а також при транспортуванні, переробці, реалізації мисливських тварин чи їх частин або продукції, в тому числі переробленої в таксидермічних майстернях або цехах, або знарядь добування мисливських тварин, на вимогу осіб, що здійснюють контроль в галузі охорони і використання тваринного світу, передавати для перевірки документи на право полювання, стрілецьку зброю або інші знаряддя добування звірів і птахів, продукцію полювання для здійснення перевірки, а також надавати можливість проведення огляду транспортних засобів. Під час мисливського сезону допуск собак мисливських порід, ловчих тварин в мисливські угіддя здійснюється за письмовим дозволом користувача цих угідь із зазначенням в ньому місця, строку і мети допуску їх в угіддя.

Червона книга України

Легенький М. І.

Червона книга України — анотований та ілюстрований перелік рідкісних видів і підвидів, що знаходяться під загрозою зникнення на території України та підлягають охороні. До цієї книги заносяться види тварин і рослин, які постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виняткової (морської) економічної зони.

Занесені до Червоної книги України види тварин і рослин поділяються на зниклі, зниклі в природі (але збереглися у спеціально створених умовах), зникаючі, вразливі, рідкісні, не-оцінені та недостатньо відомі (не можна віднести до жодної із зазначених категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації) і підлягають особливій охороні по всій території України.

До них віднесені, наприклад, 87 видів птахів (у попередній було на 20 менше), такі тварини, як зубр, рись, ведмідь бурий, їжак вухатий, горностай, видра річкова, корсак та інші, всього 68 видів (Червона книга 2009 року, третє видання). До Червоної книги 2009 року внесені також 826 видів рослин та грибів.

Збирання грибів та ягід

Гайченко В. А.

Гриби людина споживає у їжу з давніх часів. Відомо понад 200 видів їстівних грибів, але найпопулярнішими є білі гриби, красноголовці (підосичники), підберезовики (бабки), маслюки, польський гриб, опеньки, грузді, лисичка справжня, дощовик, сироїжка зелена (товстуха) та ін. На жаль, в тих самих місцях зростають неїстівні і отруйні гриби, що становить суттєву небезпеку. Це — гнойовик, бліда поганка, чортів гриб, гірчичний гриб, мухомор червоний, мухомор білий, мухомор смердючий, дощовик несправжній, сироїжка блювотна, опеньок сірчано-жовтий, рядовка тигриста.

Відправлятися на пошуки грибів можна тоді, якщо ви дійсно добре знайомі з видами грибів і здатні з легкістю відрізнити печериці від дощовиків, а поганку від сироїжки. Якщо є сумнів в тому, що це за гриб, краще його не брати. Є отруйні гриби дуже схожі на їстівні: чортів гриб і білий гриб; бліда поганка і сироїжка, бліда поганка і зеленуха, білий мухомор та печериця, смердючий мухомор та печериця тощо.

Не можна збирати гриби вздовж автомобільних трас, або в безпосередній близькості від мегаполісу, вони можуть містити солі важких металів та інші небезпечні для здоров’я речовини.

Під час грибного полювання не залишайте дітей без нагляду і ні в якому разі не дозволяйте їм пробувати на смак сирі гриби і ягоди.

Не висмикуйте гриби з землі, краще зрізати їх ножем або викручувати так, щоб не пошкодити грибницю.

Найкраще використовувати для збору плетені кошики або торбинки з натурального матеріалу. Перш ніж відправити гриб до кошика, уважно огляньте його з усіх боків. Гриб повинен бути без червоточини, зі світлим, але

не білим, кольором пластинок і цілою ніжкою. Прийшовши додому переберіть гриби, ще раз уважно перегляньте кожен з них, почистіть і відваріть, воду необхідно злити, а гриби законсервувати або піддати подальшій термічній обробці.

Як і під час збирання грибів, збираючи дикорослі ягоди, необхідно пам'ятати закон або правило — ніколи не збирайте незнайомі. Найбільш популярними і відомими ягодами є суниця, дика смородина, лісова малина, костяниця, лохина, брусниця, чорниця, буяхи, шипшина, обліпиха, ожина, барбарис, чорна і біла шовковиця, чорна бузина, морошка.

Дозвіл на вирубку лісу

Бережняк Є. М., Боровська І. А.

Використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання.

Правове регулювання щодо надання спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів (лісорубного квитка або лісового квитка) регламентується Лісовим кодексом України, Законами України від 6 вересня 2005 року «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», від 19 травня 2011 року «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності».

Умови і механізм спеціального використання лісових ресурсів —заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів», якою затверджений Порядок спеціального використання лісових ресурсів та Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів.

Лісорубний або лісовий квиток є основним документом, на підставі якого:

— здійснюється спеціальне використання лісових ресурсів;

— ведеться облік дозволених до відпуску запасів деревини та інших продуктів лісу, встановлюються строки здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню;

— ведеться облік плати, нарахованої за використання

лісових ресурсів.

Лісорубний квиток видається органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальними органами Державного агентства лісових ресурсів (Держлісагентства) на заготівлю деревини під час проведення рубок головного користування на підставі затвердженої в установленому порядку розрахункової лісосіки.

З метою вирубування дерев у лісі необхідно мати спеціальний дозвіл на проведення такого роду робіт. Лісорубний або лісовий квиток є основним документом, на підставі якого здійснюється спеціальне використання лісових ресурсів, проводиться облік дозволених до відпуску запасів деревини та інших продуктів лісу, встановлюються строки здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню, а також ведеться облік плати, нарахованої за використання лісових ресурсів.

Для видачі лісорубного квитка власник лісів або постійний лісокористувач подає такі документи: заявку на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користування, відомість чергової лісосіки, польову перелікову відомість, переліково-оцінювальну відомість, карту технологічного процесу розробки лісосіки, план лісосіки.

Допускається оформлення лісорубного квитка протягом місяця від початку рубки для дерев, що загрожують падінням на лінії зв’язку, електромережі, інші інженерні споруди або під час ліквідації аварій на цих об’єктах, дерев під час вирубування візирів для проведення вишукувальних робіт і наукових досліджень, відведення лісосік, лісовпорядкування, гасіння лісових пожеж, очищення і ремонту лісоосушувальних систем, проведення аварійно-рятувальних робіт, розчищення судноплавних шляхів.

Органи Державного агентства лісових ресурсів мають право проводити за згодою постійного лісокористувача заміну переданих за лісорубними квитками лісосік головного користування, в тому числі розпочатих рубкою, відведених у здорових деревостанах, на лісосіки у пошкоджених стихією, хворобами і шкідниками лісу деревостанах. У виняткових випадках (стихія або інші випадки, що унеможливлюють спеціальне використання лісових ресурсів) Державне агентство лісових ресурсів за поданням його органів може дозволити заміну недоступних лісосік на інші (в межах розрахункової лісосіки). Також лісовий квиток видається власником лісів або постійним лісокористувачем для заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів на умовах короткострокового тимчасового користування.

Лісовий квиток видається щороку на підставі лімітів використання лісових ресурсів під час заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань (у межах території та об'єктів природно-заповідного фонду — за погодженням з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища та територіальних органів Міністерства екології і природних ресурсів). Для видачі лісового квитка підприємства, установи, організації і громадяни подають заявку на використання лісових ресурсів. Передача лісового квитка іншому лісокористувачеві може здійснюватися власником лісів або постійним лісокористувачем, які видали квиток, на підставі письмової заяви. Відмітка про передачу лісового квитка робиться в усіх його примірниках. З моменту видачі лісорубного або лісового квитка виділені лісокористувачеві лісові ділянки (лісосіки) здаються під його охорону.

Рішення про видачу, відмову у видачі лісорубного або лісового квитка приймається у строки, встановлені законом. Лісорубний або лісовий квиток може бути анульований за

рішенням органів Державного агентства лісових ресурсів, власників лісів або постійних лісокористувачів, які видали квиток, відповідно до закону. Бланки лісорубного або лісового квитка є документами суворої звітності, які виготовляються у встановленому порядку. Строк зберігання виданого лісорубного або лісового квитка — 10 років. Загалом правила обліку, зберігання, заповнення, видачі бланків лісорубного або лісового квитка затверджує Державне агентство лісових ресурсів за погодженням з Міністерством екології і природних ресурсів та Міністерством фінансів.

Підставами для прийняття рішення про відмову у видачі спеціального дозволу є:

— прийняття в установленому порядку рішення про зміну поділу лісів на категорії, в межах яких знаходяться лісові ділянки, виділені для спеціального використання лісових ресурсів, або про виділення особливо захисних лісових ділянок;

— прийняття рішення щодо припинення діяльності лісокористувача;

— невстановлення лімітів використання лісових ресурсів або їх перевищення;

— недотримання встановленого порядку видачі спеціального дозволу на використання лісових ресурсів;

— результати оцінки впливу на довкілля.

Відповідно до ст. 69 Лісового кодексу України рішення про видачу або відмову у видачі спеціального дозволу на використання лісових ресурсів приймається протягом одного місяця з дня подання документів власником лісу або лісокористувачем.

Глобальне потепління, парниковий ефект та кіотський протокол

Легенький М. І., Левченко К. Б.

Довкілля – те, на що перетворюється природа, якщо її не оберігати.

Невідомий автор

Світ достатньо великий, щоб задовольнити потреби будь-якої людини, але занадто малий, щоб задовольнити людську жадібність.

Махатма Ганді

Глобальне потепління — поступове підвищення температури поверхні Землі. В свою чергу причиною глобального потепління є парниковий ефект, пов'язаний із збільшенням викидів так званих парникових газів. Парникові гази є одним з основних чинників зміни клімату в планетарному масштабі, і перш за все потепління, яке супроводжується таїнням льоду в Арктиці та Антарктиці і як наслідок - зменшенням льодової «шапки» планети, підвищенням рівня світового океану, збільшенням площі пустель тощо. Найбільший внесок у зміну клімату вносить вуглекислий газ, потім йдуть метан, галоїдвуглероди і закис азоту, які є продуктами людської життєдіяльності.

Організація Об’єднаних Націй ініціювала розробку та прийняття низки міжнародних договорів, дотримання та виконання яких спрямовано на уповільнення негативних кліматичних змін. Серед них найбільш відомим документом є Кіотський протокол.

Кіотський протокол — додатковий документ до Рамкової конвенції ООН зі змін клімату, підписаної 1992 року, міжнародна угода (1997 р.) про обмеження

викидів в атмосферу парникових газів. Головна мета угоди: стабілізувати рівень концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему планети. Він Ратифікований усіма промислово розвинутими країнами, окрім США, які є одним з найбільших забрудників навколишнього середовища. Ідея протоколу — стабілізація викидів парникових газів на рівні 1990 року. З 2020 року на зміну Кіотському протоколу має прийти Паризька кліматична угода, яка вступила в дію 4 листопада 2016.

Україна продає свою квоту на викиди парникових газів іншим країнам.

Сміття та його сортування

Наумовська О. І.

Не існує демократичного чи республіканського способу прибирання сміття з вулиць.

Фіорелло Ла Гардіа

Сміття (відходи) — будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності та не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення (ст. 1 Закону про Відходи). Відходи також є об'єктом права власності (Ст. 8 Закону про Відходи). Право власності на відходи може переходити від однієї особи до іншої.

Відходи, що утворюються внаслідок виробничої діяльності, називаються промисловими (техногенними).

Відходи, що утворюються у сфері споживання людини, належать до побутових.

До відходів належать (згідно класифікатора відходів ДК 005-96):

— залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів тощо, утворені в процесі виробництва продукції або виконання робіт і втратили цілком або частково вихідні споживчі властивості (відходи виробництва);

— розкривні і супутні гірничі породи, що видобуваються у процесі розроблення родовищ корисних копалин;

— залишкові продукти збагачення та інших видів первинної обробки сировини (шлам, пил, відсіви тощо);

— новоутворені речовини та їх суміші, утворені в термічних, хімічних та інших процесах і які не є метою даного виробництва (шлак, зола, кубові залишки, інші

тверді та пастоподібні утворення, а також рідини та аерозолі);

— залишкові продукти сільськогосподарського виробництва (у т. ч. тваринництва), лісівництва і лісозаготівель;

— бракована, некондиційна продукція усіх видів економічної діяльності або продукція, що забруднена небезпечними речовинами і не придатна до використання;

— неідентифікована продукція, застосування (експлуатація) або вживання якої може спричинити непередбачені наслідки, у т. ч. мінеральні добрива, отрутохімікати, інші речовини;

— зіпсовані (пошкоджені) і неремонтоздатні чи відпрацьовані, фізично або морально зношені вироби та матеріали, які втратили свої споживчі властивості (відходи споживання);

— залишки продуктів харчування, побутових речей, пакувальних матеріалів тощо (побутові відходи);

— осади очисних промислових споруд, споруд комунальних та інших служб;

— залишки від медичного та ветеринарного обслуговування, медико-біологічної та хіміко-фармацевтичної промисловості, аптечної справи;

— залишкові продукти усіх інших видів діяльності підприємств, установ, організацій і населення;

— матеріальні об’єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені чинними нормами, за умови, що використання цих об’єктів та субстанцій не передбачається (радіоактивні відходи).

Сортування сміття (відходів) — процес, при якому відходи поділяються на різні групи. Сортування відходів може відбуватися вручну в побуті за допомогою схеми роздільного збору, або автоматично розділятись в місцях відновлення матеріалів, або системах механічного біологічного очищення. Сортування відходів також

відбувається у місцях переробки сміття.

Розділення (сегрегація) відходів — поділ відходів на сухі та вологі. Сухі відходи включають папір, картон, скло, бляшанки тощо. Вологі відходи, в свою чергу, включають органічні відходи, такі як шкірки від овочів, залишки їжі і т. д.

Значення кольорів сміттєвих контейнерів.

Зелений колір — скло і склобій. У більшості випадків прозоре скло і кольорове скло мають бути розділені. Нові скляні ємності можуть бути виготовлені з переробленого скла. Кераміка, загартоване скло, або вогнетривке скло, дзеркала, шибки і лампочки не повинні бути включені в скляні відходи, а повинні бути утилізованими разом з великогабаритним сміттям на території розміщення контейнерів.

Синій або жовтий кольори — папір та картон. Паперові серветки, кухонні рушники, наклейки, коробки від соку, копіювальний папір і шпалери, брудний або промаслений папір і целофанові пакети не є вторинною сировиною як папір, тому повинні зберігатися окремо і бути поміщені у визначений пакет для невідсортованих відходів.

Помаранчевий колір — PMD (Plastic or Metal and Drink cartons) відходи: упаковка із пластику або металу та коробки з-під напоїв використовуються у переробці для виготовлення нових упаковок, текстильних волокон і т. д. Обгортки з масла, пластикові склянки (наприклад, скляночки з-під йогурту), упаковки для небезпечних і отруйних продуктів, пластикові пакети і з алюмінієвої фольги не повинні бути включені у відходи PMD.

Чорний колір — органічні відходи: овочі, фрукти, садові відходи, обрізки, трава і листя можуть бути компостовані. Ці відходи можуть бути зібрані на територіях приватних будинків, їх легко компостувати самостійно або віднести відходи до місця розміщення контейнерів. Деревина, що використовується для будівництва, деревне вугілля та мушлі мідій не придатні для компостування.

Коричневий колір —акумуляторні батареї, які повинні зберігатися в багатьох збірних BEBAT ящиках в супермаркетах, на АЗС та ін. Автомобільні акумулятори можуть бути принесені до контейнерних стоянок або до станцій технічного обслуговування автомобілів.

Багаторазовий текстиль: одяг, взуття, постільна білизна та аналогічні зібрані у вашому будинку речі повинні бути зібрані на контейнерній стоянці в текстильних контейнерах або віднесені до центру переробки.

Викинуті електричні та електронні прилади: холодильники, телевізори, комп'ютери, пральні машини тощо можуть бути передані безкоштовно на контейнерну стоянку або, як вживані, бути використані тими людьми, хто їх потребує.

Червоний колір — малонебезпечні відходи або невеликі хімічні відходи: шприци, люмінесцентні лампи, мийні засоби, косметика, фарби і лаки, відпрацьовані масла, пестициди і подібні шкідливі для здоров'я і навколишнього середовища речовини. Вони повинні бути зібрані окремо.

Переробка сміття та відповідальність за розкидання сміття

Наумовська О. І.

Якщо наше покоління не зробить
неможливе, нас очікує немислиме.

Петра Келлі

Переробка сміття (відходів) (також: вторинна переробка, ресайклінґ (від англ. recycling), рециклювання й утилізація відходів) — здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних зі зміною фізичних, хімічних або біологічних властивостей відходів, з метою підготовки їх до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення, повторне використання або повернення в обіг відходів виробництва чи побутового сміття.

Переробку (утилізацію) сміття поділяють на три різновиди: первинну, вторинну та змішану. Під первинною утилізацією розуміють використання відходів у різних галузях народного господарства без попередньої глибокої фізико-хімічної переробки; під вторинною — використання продуктів спеціальної переробки відходів. У результаті процесів вторинної утилізації утворюються продукти іншого складу, ніж вихідні відходи. Утилізація змішаного типу включає як первинну, так і вторинну утилізацію.

Первинна утилізація відходів. Цей вид утилізації найчастіше використовують у промисловості будівельних матеріалів. У первинну утилізацію можуть залучати відходи пластмас. Їх можна після сортування переплавляти у вироби або використовувати як наповнювач легких бетонів. Не підлягають первинній утилізації небезпечні відходи, що містять ртуть, кадмій, свинець і цінні метали. У цьому випадку відходи перед утилізацією розділяють на фракції, що фактично і є вторинною утилізацією.

Вторинна утилізація відходів. При такій утилізації відходи піддають глибокій переробці. Це в першу чергу стосується органічних лакофарбових матеріалів і деревних відходів, смол, клеїв і концентрованих стічних вод, які можна переробити в товарні розчинники, мурашину або оцтову кислоти та ін.

Відповідальність передбачається за:

— викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними і пересувними джерелами забруднення;

— скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти та у системи каналізації;

— розміщення відходів на територіях несанкціонованих сміттязвалищ;

— утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

— тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками.

Платниками збору є суб'єкти господарювання незалежно від форм власності, юридичні особи, що не здійснюють господарської (підприємницької) діяльності; бюджетні, громадські та інші підприємства, установи і організації, постійні представництва нерезидентів, які зареєстровані в Україні, або нерезиденти, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, громадяни, які здійснюють на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів.

Об'єктами обчислення збору є:

— для стаціонарних джерел забруднення — обсяги забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря або скидаються безпосередньо у водний об'єкт, та обсяги відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах;

— для пересувних джерел забруднення — обсяги фактично використаних видів пального, в результаті спалення яких утворюються забруднюючі речовини.

Обсяги стягнення плати за незаконне викидання сміття передбачено переліком порушень, за які настає відповідальність згідно зі статтею 152 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Розділ 15.
КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ПОДАТКИ

Конституційні обов'язки людини і громадянина

Терещенко Л. В.

Конституційні обов'язки — це закріплені в нормах конституції міри належної поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин.

Відтворюючи ч. 1 ст. 29 загальної декларації прав людини, ст. 23 Конституції України встановлює, що «кожна людина... Має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості».

До обов'язків людини в Україні належать:

1) обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України (ст. 68 Конституції України). При виконанні цього обов'язку особа повинна дотримуватися і підзаконних актів, і актів органів місцевого самоврядування. Цей обов'язок конкретизується в низці конституційних заборон, передбачених статтями 13, 17, 19, 23, 24, 37, 41, 55, 126 Конституції України;

2) обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68 Конституції України). Цей обов'язок деталізується у статтях 24, 27, 28, 32, 41, 43, 44, 47, 54, 64 Конституції України.

Частина 2 ст. 68 Конституції України містить норму про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. На думку дослідників цієї проблеми, зазначена норма не є обов'язком, а має логічне продовження в контексті положення ч. 1 ст. 57 Конституції про гарантування кожному знати свої права і обов'язки;

3) відповідно до ст. 51 Конституції України кожен із

подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Зміст цих обов'язків деталізується в Сімейному кодексі України;

4) обов'язок отримати повну загальну середню освіту, який випливає з ч. 2 ст. 53 Конституції України. Ухилення батьків або осіб, що їх замінюють, від обов'язку забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законодавством України;

5) обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки (ст. 66 Конституції України);

6) обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67 Конституції України).

Обов'язком громадян України (окрім зазначених вище обов'язків людини) є також захист вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ст. 65 Конституції України).

Податкове законодавство

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Дивний парадокс: громадяни набагато охочіше жертвують своїм життям, ніж своїми грошима.

Ален

Податкове законодавство — містить досить широке коло нормативних актів, що регулюють оподаткування. Згідно зі ст. 3 «Податкове законодавство України» Податкового кодексу України податкове законодавство України складається з: Конституції України; Податкового кодексу України; Митного кодексу та інших законів з питань митної справи у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митом операцій з переміщення товарів через митний кордон України (далі — законами з питань митної справи); чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання Податкового кодексу України і законів з питань митної справи; рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим кодексом України.

Термін «законодавство» досить широко використовується в основному в значенні сукупності законів та інших нормативно-правових актів, що регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певних галузей права. Цей термін без визначення його змісту використовує й Конституція України. У законах, залежно від важливості та специфіки

врегульованих суспільних відносин, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони, в інших у поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках — і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади. Частиною національного законодавства відповідно до ст. 9 Конституції України є також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Укладення міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Таким чином, поняття «законодавство» охоплює закони України; чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; постанови Верховної Ради України; укази Президента України; декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їхніх повноважень і відповідно до Конституції та законів України.

Основні засади податкового законодавства

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Головна наша біда в тому, що мало не кожен намагається сказати: «Головна наша біда в тому»…

Сінклер Льюїс

Насамперед йдеться про принцип регулювання податкових відносин законом. Ч. 2 ст. 92 Конституції України прямо закріплює виключне повноваження Верховної Ради України на запровадження податків: їх установлює лише закон.

Зазначений принцип є конституційним для більшості правових демократичних держав. Наприклад, у Німеччині його називають конституційно-правовим застереженням. Він має подвійну функцію: як норма щодо компетенції — забезпечує право кінцевого рішення законодавця як основне право громадянина — надає свободу і гарантує її. Вимоги щодо законодавчого встановлення податків містяться в конституціях Франції (ст. 34), Іспанії (ст. 133), Греції (ст. 78), Бельгії (ст. 170) та ін. У зарубіжній практиці судочинства цей принцип поширюється на випадки не лише встановлення нових податків, а й скасування попередніх. Наприклад, у постанові від 19.03.1993 р. № 5-П Конституційний Суд Російської Федерації дійшов висновку, що «скасувати податок, збільшити або знизити його ставку має право лише законодавчий орган і лише закон, оскільки зміна податкового законодавства підзаконними актами не допускається».

Разом з тим, законодавство більшості країн світу, зокрема й України, не дозволяє використовувати у фіскальній сфері інструменти безпосередньої демократії. Так, Конституція України у ст. 74 прямо забороняє

референдум щодо законопроєктів із питань податків. У багатьох державах така вимога не обмежується податками, а поширюється на всі обов'язкові платежі. Наприклад, у § 28/ С Конституції Угорської Республіки закріплено, що не можна проводити всенародного голосування з приводу видів податків, зборів, мита, а також змісту законів щодо централізованих умов справляння місцевих податків.

Найбільш принципові положення, що регулюють основи оподаткування, закріплюються на конституційному рівні (повноваження органів державної влади та управління, загальні принципи оподаткування і т. д.). У деяких випадках приймаються спеціальні конституційні та органічні закони — Закон ФРН про фінансову допомогу Федерації і земель 1969 р.; Конституційний закон про фінанси, що визначає компетенцію Федерації і земель Австрії у сфері податків; Органічний закон 1979 р. про статус автономії Країни Басків (Іспанія), розділ III якого повністю розглядає фінансові питання. Законодавчі акти інших галузей права в основному стосуються або деяких аспектів податків, або додаткових ознак, що характеризують правовий механізм окремого податку чи збору. Водночас навряд чи безумовним є подібне положення Податкового кодексу України. Коли йдеться про склад податкового законодавства, то зрозуміло, що його мають становити цілісні акти, а не окремі витяги (статті або розділи) із них. Конституція України містить низку норм-принципів, що визначають фундамент законодавчого впливу на податкові відносини і містять приписи, на які має спиратися все податкове законодавство. Проте, це не дає підстав визначити Конституцію України як податковий закон. Саме тому слід ураховувати, що в регулюванні податкових відносин беруть участь лише деякі статті Конституції України.

Податковий кодекс України виступає головним законодавчим актом, що регулює відносини оподаткування, податкову систему в цілому, її основи, елементи правового

механізму податку. В цьому акті поєднуються матеріальні та процесуальні сторони регулювання податкової системи, всі аспекти справляння податків та зборів.

До нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання Податкового кодексу України і законів з питань митної справи, належать як закони (крім законів з питань митної справи), так і підзаконні нормативно-правові акти. Згідно зі ст. 117 Конституції України Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, що є обов'язковими до виконання. На підставі цих нормативно-правових актів реалізуються повноваження Кабінету Міністрів України стосовно забезпечення економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики (фінансової, цінової, інвестиційної та податкової), виконання Конституції і законів України, актів Президента України.

Певними повноваженнями наділені органи місцевого самоврядування у сфері оподаткування. Матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є поряд з іншими складовими доходи місцевих бюджетів, що надходять в управління місцевих рад. Територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування встановлюють місцеві податки та збори відповідно до закону. Повноваження місцевих рад у галузі оподаткування деталізує Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Загальнодержавні податки і збори

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Той, хто не знає меж своїм бажанням,
ніколи не стане добрим громадянином.

В. Сухомлинський

Насправді, питання про податки є
питанням про державу.

П'єр Жозеф Прудон

Держава визначає необхідні податки, зумовлені реальними потребами суспільства. Загальнодержавні податки і збори — податки та збори, що встановлені Податковим кодексом України та є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених податковим законодавством. До них відносяться: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; плата за користування надрами; плата за землю (фізичні особи); державне мито; рентна плата.

Місцеві податки

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Найбільш задоволених громадян має та держава, яка створює ілюзію, нібито всі вони – маленькі королі.

В. Швебель

Місцеве оподаткування є складовою частиною системи оподаткування. Фінансування виробничої та соціальної інфраструктур, підготовка та перепідготовка робочої сили, комунально-побутового обслуговування здійснюються переважно через місцеві органи самоврядування. Місцева податкова система включає певні види доходів місцевих органів самоврядування: а) місцеві податки, що сформовані та закріплюються на державному рівні (податок на землю, податок з доходів фізичних осіб). Цей вид податків формує основу місцевих бюджетів, вони повинні регулюватися на державному рівні, їх кошти мають повністю надходити в місцеві бюджети; б) місцеві податки, сформовані на місцевому рівні (туристичний збір, єдиний податок тощо). Такі податки регулюються на місцях з метою управління дефіцитом місцевих бюджетів; в) місцеві податки, сформовані як відрахування від державних податків (частка податку на додану вартість, частка податку на прибуток, частка акцизного податку). Ці податки та їх частки регулюються на державному рівні; г) місцеві неподаткові доходи (пеня, ліцензійні збори) також поповнюють доходи і відображають фіскальну функцію.

До місцевих податків належать:

1) податок на майно;

2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

1) збір за місця для паркування транспортних засобів;

2) туристичний збір.

Місцеві ради обов'язково встановлюють податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності та одночасно вирішують питання щодо встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору. Встановлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом України, забороняється. Місцеві податки та збори зараховуються до відповідних місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України.

Податок на прибуток підприємств

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Податки – найпростіший відомий суспільству важіль для керування соціальними імпульсами.

Морріс Ернст

При визначенні платників податку застосовано критерій резиденства, що є традиційним. Платниками податку на прибуток підприємств із числа резидентів (юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами) є: 1) суб'єкти господарювання — юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, окрім неприбуткових підприємств, установ та організацій, а також юридичних осіб, що обрали спрощену систему оподаткування обліку та звітності; 2) Національний банк України здійснює розрахунки з Державним бюджетом України відповідно до Закону України «Про Національний банк України». Цікаво, що у ст. 72 Закону України «Про Національний банк України» на Національний банк покладений обов'язок сплачувати податки відповідно до законів України з питань оподаткування. Таким чином, норми Податкового кодексу України та зазначеного закону мають взаємні бланкетні норми; 3) управитель фонду операцій з нерухомістю, який здійснює діяльність відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» щодо операцій і результатів діяльності із довірчого управління, що здійснюється таким управителем через фонд. Управитель — фінансова установа, яка від свого імені діє в

інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами.

Визначення ставки податку здійснено шляхом встановлення базової ставки у 18 % та додаткової ставки податку на дохід, залежно від виду діяльності. Помилковим видається шлях, коли правова регламентація податку на прибуток підприємств допускає встановлення ставки на дохід, що застосовується одночасно із базовою ставкою. Під час провадження страхової діяльності юридичних осіб — резидентів одночасно із ставкою податку на прибуток, ставки податку на дохід встановлюються у таких розмірах: 0 та 3 % (залежно від різновиду договору страхування). Ставки 0, 4, 6, 12, 15 і 20 відсотків застосовуються до доходів нерезидентів та прирівняних до них осіб із джерелом їх походження з України у випадках, встановлених п. 141.4 ст. 141 Податкового кодексу України. Під час провадження букмекерської діяльності, діяльності з випуску та проведення лотерей, азартних ігор (у тому числі казино) одночасно зі ставкою податку на прибуток ставка податку на дохід встановлюється у розмірі: 10 % від доходу, отриманого від діяльності з випуску та проведення лотерей, азартних ігор з використанням гральних автоматів; 18 % від доходу, отриманого від букмекерської діяльності, азартних ігор (у тому числі казино), крім доходу, отриманого від азартних ігор з використанням гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю.

Податок на доходи фізичних осіб

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Найбільш незбагненне у цьому світі –
податкова шкала.

Альберт Ейнштейн

Найважливішим видом податків з фізичних осіб, характерним для будь-якої податкової системи, є податок на доходи фізичних осіб. Сплата цього обов'язкового платежу здійснюється на підставі розділу 4 Податкового кодексу України.

Платниками цього податку (суб'єктами оподаткування) згідно з вищевказаним нормативно-правовим актом є фізичні особи:

1) резиденти, які отримують як доходи з джерелом їх походження з території України, так і іноземні доходи;

2) нерезиденти, які отримують доходи з джерелом їх походження з території України, а також податковий агент. Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором іншої діяльності.

Об'єктом оподаткування резидента є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання); іноземні доходи — доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України. Об'єктом оподаткування нерезидента є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в

Україні; доходи з джерела їх походження в Україні, що остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

З 1 січня 2016 р. змінено ставку податку на доходи фізичних осіб і складає вона 18 % до будь-якої суми доходів. Виняток становлять пенсіонери, що одержують понад три розміри мінімальної заробітної платні. Щодо паливних доходів ставка ПДФО складає 18 %, крім дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами — платниками податку на прибуток. Для таких доходів залишається ставка 5 %.

Платники цього податку мають відповідні пільги. Платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у розмірі, що дорівнює

— 100 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, — для будь-якого платника податку;

— 100 відсоткам суми пільги, — для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, — у розрахунку на кожну таку дитину;

— 150 відсоткам суми пільги, — для такого платника податку, який: а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником — у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років; б) утримує дитину-інваліда — у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років; в) є особою, віднесеною законом до першої або другої категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом; д) є інвалідом I або II групи, у тому числі з дитинства); е) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів тощо;

— 200 відсоткам суми пільги, — для такого платника податку, який є: а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями «За відвагу»; б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка в той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою тощо.

У випадку, якщо платник має право на одержання декількох пільг, йому надається тільки одна, яка має найбільший розмір.

Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету податку з доходів у вигляді заробітної плати, є роботодавець, який виплачує такі доходи на користь платника податку. Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету податку з інших доходів, є: а) податковий агент — для оподатковуваних доходів з джерела їх походження в Україні; б) платник податку — для іноземних доходів та доходів, джерело виплати яких належить особам, звільненим від обов'язків нарахування, утримання або сплати (перерахування) податку до бюджету.

Податок на додану вартість

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Безпека і власність можуть існувати
лише в такій державі, де податкова норма
не змінюється щороку.

Наполеон

Податок на додану вартість — є одним з основних серед податкових надходжень у дохідні частини бюджету. Це є основною причиною закріплення його за бюджетом держави. Наприклад, в Україні надходження від ПДВ становлять 34 % від загального обсягу доходів Державного бюджету.

Широке використання податку пов'язано із перевагами, що стимулюють як державу, так і платника. Насамперед оподаткування видатків більш вигідно і державі, і платнику, ніж оподаткування доходів.

Платник податку — особа, зобов'язана утримувати і вносити до бюджету податок, що сплачується покупцем, або особа, що ввозить (пересилає) товари на митну територію України. Платники податку поділені на дві групи залежно від того, здійснюють вони від свого імені виробничу або іншу підприємницьку діяльність на території України або ввозять («розмитнюють») в Україну товари як для власних, так і для виробничих потреб, з метою реалізації у вільному обороті, а також на правах комісії, лізингу та тимчасово. При цьому в обох випадках платниками є: суб'єкти підприємницької діяльності; адвокати; міжнародні об'єднання та організації; іноземні юридичні особи та громадяни.

Згідно з п. 180.1 ст. 180 Податкового кодексу України для цілей оподаткування платником податку визнається:

1) будь-яка особа, що провадить або планує провадити

господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку;

2) будь-яка особа, що зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України, а також:

— особа, на яку покладається додержання вимог митних режимів, що передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, установлених митним законодавством;

— особа, яка використовує, у тому числі при ввезенні товарів на митну території України, податкову пільгу не за цільовим призначенням або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із Податковим кодексом України, а також будь-які інші особи, які використовують податкову пільгу, що для них не призначена;

4) особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа — управитель майна, яка веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов’язаних з використанням майна, що одержане в управлінні за договорами управління майном;

6) особа, що проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, та майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави (у тому числі майна, визначеного у ст. 243 Митного кодексу України), незалежно від того, чи

досягає вона загальної визначеної суми операцій із постачання товарів/послуг, а також незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством;

7) особа, яка уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, які перебувають у підпорядкуванні платника податку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

8) особа — інвестор (оператор), який веде окремий податковий облік, пов'язаний з виконанням угоди про розподіл продукції.

Об'єктом оподаткування, відповідно до ст. 185 Податкового кодексу України, є операції платників податку з:

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, у тому числі операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також із передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України;

в) ввезення товарів на митну територію України;

г) вивезення товарів за межі митної території України;

д) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

Відповідно до п. 193.1 ст. 193 Податкового кодексу України ставки податку встановлюються від бази оподаткування у розмірах 20 %, 0 % та 7 %. Базовою є ставка 20 %.

За нульовою ставкою оподатковуються операції з:

1) вивезення товарів за межі митної території України (у режимах експорту, реекспорту, безмитної торгівлі або вільної митної зони); 2) постачання товарів; 3) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів, багажу, вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом; послуг, що передбачають роботи з рухомим майном, попередньо ввезеним на митну територію України для виконання таких робіт та вивезеним за межі митної території України платником, що виконував такі роботи, або одержувачем-нерезидентом; послуг з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси.

До категорії операцій, що оподатковуються за ставкою 7 %, віднесено дві операції: 1) постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; 2) постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Платники податку зобов'язані подавати декларацію з ПДВ в електронному вигляді. Кожна поставка товару (робіт, послуг) іншому платнику ПДВ має реєструватися в Єдиному реєстрі податкових накладних. Незареєстровані в Єдиному реєстрі податкові накладні не дають права покупцям-платникам ПДВ на формування податкового кредиту. При цьому з 1 липня 2017 року паперові примірники податкових накладних не є обов'язковими.

З метою недопущення неправомірного формування податкової вигоди з ПДВ в Україні діє система

електронного адміністрування ПДВ. Принцип її дії полягає у тому що вимагає авансові внески податку на рахунок платника в системі електронного адміністрування ПДВ у розмірі перевищення поточних податкових зобов'язань над ПДВ, що сплачений/нарахований при придбанні товарів (робіт, послуг) на момент виписки податкової накладної. Крім того, за затвердженими Міністерством фінансів України критеріями, реєстрація податкових накладних ризикових платників податків в єдиному реєстрі податкових накладних може бути заблокована.

Акцизнизний податок

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Збирати податків більше, ніж абсолютно необхідно, означає займатися узаконеним пограбуванням.

Калвін Куліджс

Акцизи являють собою непрямі податки на певні товари, що включаються в ціну товару та оплачуються покупцями. Вони встановлюються, як правило, на дефіцитну та високорентабельну продукцію та товари, що є монополією держави.

Відповідно до п. 212.1 ст. 212 Податкового кодексу України, до кола платників акцизного податку належать: 1) особа, яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини; 2) особа — суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України; 3) фізична особа — резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства; 4) особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку; 5) особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення

встановленого строку; 6) особа, на яку покладається додержання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог; 7) особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів, у разі порушення таких умов; 8) особа, на яку при здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), що не підлягають оподаткуванню або звільняються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) в разі порушення таких умов; 9) особа — суб'єкт господарювання роздрібної торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів тощо.

Об'єктом оподаткування виступають операції з (підпункти 213.1.1—213.1.3 п. 213.1 ст. 213 Податкового кодексу України): 1) реалізації вироблених в Україні товарів; 2) реалізації або передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм виробникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу; 3) ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції). Податок сплачується під час митного оформлення таких товарів, за винятком алкогольних напоїв та тютюнових виробів; 4) реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законодавством тощо.

До підакцизних товарів належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові

вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, паливо моторне альтернативне; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія.

Через різну природу перелічених вище підакцизних товарів, база оподаткування, ставки податку, способи адміністрування акцизного податку істотно відрізняються. Невід'ємними елементами системи адміністрування акцизного податку в Україні є акцизні марки, акцизні склади, різноманітні лічильники обліку підакцизних товарів/сировини, інститут податкового векселя, Єдиний реєстр товарно-транспортних накладних на переміщення спирту та алкогольних напоїв тощо.

Нині для Україні актуальне запровадження сучасних технологій адміністрування акцизного податку. Так, з 2015 року діє система електронного адміністрування реалізації пального, розглядаються питання запровадження електронних акцизних марок на алкогольні напої та тютюнові вироби, осучаснюються засоби обліку та контролю за обігом підакцизних товарів.

Податок на майно

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Не варто позбавляти народ дійсно необхідного заради задоволення вигаданих потреб держави.

Шарль Монтеск'є

Платник податків – роботодавець уряду.

Невідомий автор

Податок на майно складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю.

Правовий механізм податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, визначено ст. 266 Податкового кодексу України. Так, платниками податку є фізичні та юридичні особи, у тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, у тому числі його частка. Зміст поняття «об'єкти житлової нерухомості» визначається у підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, відповідно до якого ними є будівлі, віднесені відповідно з законодавством до житлового фонду, дачні та садові будинки. Будівлі — це земельні поліпшення, що складаються з несучих та огороджувальних або сполучених (несуче-огороджувальних) конструкцій, що утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення майна, тварин, рослин, збереження інших матеріальних цінностей, провадження економічної діяльності (підп. 14.1.15 ст.

14 Податкового кодексу України).

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради в залежності від місця розташування (зональності) і типів таких об'єктів нерухомості в розмірі, що не перевищує 3 відсотки розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 кв. метр бази оподаткування. Податок сплачується за місцем розташування об'єкта/об'єктів оподаткування та зараховується до відповідного бюджету згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи — платника податку, зменшується:

а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості — на 60 кв. метрів;

б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості — на 120 кв. метрів;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), — на 180 кв. метрів.

Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік).

Платники податку — фізичні особи сплачують податок за податковим повідомленням-рішенням, які надсилаються (вручаються) платнику податку контролюючим органом за місцем його податкової адреси (місцем реєстрації) до 1 липня року, що настає за базовим податковим (звітним) періодом (роком).

Платники податку — юридичні особи зобов'язані самостійно визнати суму податку на майно, подавати

податкову звітність та сплачувати його до місцевих бюджетів за місцем знаходження об'єкта нерухомості.

Транспортний податок. Його правовий механізм визначено ст. 267 Податкового кодексу України. Як платники цього податку виступають фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкова вартість яких становить 750 розмірів МЗП, установленої законом на 1 січня податкового року. Ставка транспортного податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 тис. грн за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування. Обчислення суми податку з об'єкта оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за місцем реєстрації платника податку. Податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку та відповідні платіжні реквізити надсилаються (вручаються) платнику податку контролюючим органом за місцем його реєстрації до 1 липня року базового податкового (звітного) періоду (року). Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, податок сплачується фізичною особою-платником, починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт. Контролюючий орган надсилає податкове повідомлення-рішення новому власнику після отримання інформації про перехід права власності.

Платники податку — юридичні особи — самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і до 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію за формою, встановленою нормами податкового законодавства, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально.

Транспортний податок сплачується: а) фізичними особами — протягом 6 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення; б) юридичними особами —

авансовими внес-ками щокварталу до 30 числа місяця, що наступає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації. Податок сплачується за місцем реєстрації об'єктів оподаткування та зараховується до відповідного бюджету згідно з бюджетним законодавством.

Податок на землю. В Конституції України закріплено: земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Згідно зі ст. 206 Земельного кодексу України використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка. Плата за землю справляється відповідно до закону. Підпунктом 14.1.147 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України визначено плату за землю як обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності.

У розділі XII Податкового кодексу України визначено коло платників земельного податку, ставки податку, порядок його обчислення та сплати, а також пільги окремим категоріям платників. Правова регламентація справляння плати за землю встановлюється також Законом України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р., однак уже з урахуванням положень ст. 288 «Орендна плата» Податкового кодексу України.

Відповідно до ст. 270 Податкового кодексу України об'єктами оподаткування земельним податком є: 1) земельні ділянки, що перебувають у власності або користуванні; 2) земельні частки (паї), що перебувають у власності. Під земельною ділянкою розуміється частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, цільовим (господарським) призначенням та із визначеними щодо неї правами. Одиницею нарахування податку, стосовно якої використовуються законодавчо

закріплені ставки, є один гектар орних земель, сіножаті, пасовищ, багаторічних насаджень.

Відповідно до ст. 78 Земельного кодексу України право власності на землю — це право володіти, користуватися та розпоряджатися земельними ділянками. Право власності на землю набувається та реалізується на підставі Конституції України, Земельного кодексу України, а також інших законів, що видаються відповідно до них. Право користування землею складається із права постійного користування та права оренди земельних ділянок державної та комунальної власності.

Як об’єкт оподаткування визначаються також земельні частки (паї), що перебувають у власності. Форму сертифіката на право на земельну частку (пай) затверджено постановою Кабінету Міністрів України. У ній зазначають розмір земельної частки в умовних кадастрових гектарах без визначення меж у натурі і вартість земельної частки (паю).

Категорії громадян, які звільняються від сплати податку

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Від сплати податку звільняються соціально незахищені категорії громадян (інваліди першої і другої групи, фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 18 років; пенсіонери (за віком); ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи).

Звільнення від сплати податку за земельні ділянки, передбачене для відповідної категорії фізичних осіб, поширюється на земельні ділянки за кожним видом використання у межах граничних норм:

- для ведення особистого селянського господарства — у розмірі не більш як 2 гектари;
- для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка): у селах — не більш як 0,25 гектара, в селищах — не більш як 0,15 гектара, в містах — не більш як 0,10 гектара;
- для індивідуального дачного будівництва — не більш як 0,10 гектара;
- для будівництва індивідуальних гаражів — не більш як 0,01 гектара;
- для ведення садівництва — не більш як 0,12 гектара.

Крім того, від сплати податку звільняються на період дії єдиного податку четвертої групи власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі за умови передачі земельних ділянок та земельних часток (паїв) в оренду платнику єдиного податку четвертої групи.

Де отримати інформацію про податкове законодавство

Фещук А. П., Предборський В. А., Пашко Д. В.

Податки – це ціна, яку ми сплачуємо за можливість жити в цивілізованому суспільстві.

Олівер Уенделл Холмс-старший

Отримати інформацію про податкове законодавство можна:

1. На загальнодоступному інформаційному ресурсі (ЗІР) http://zir.sfs.gov.ua/, де містяться нормативні акти, відповіді на актуальні питання, довідкова інформація.

2. Крім того, можна звернутися до контакт-центру ДФС і отримати відповідь за телефоном **0 800 501 007** (безкоштовно зі стаціонарних телефонів, з мобільних телефонів — за тарифами операторів мобільного зв'язку) або надіслати запитання/повідомлення на електронну адресу idd@sfs.gov.ua.

3. В ряді випадків можна отримати відповідь на запит про публічну інформацію. Публічна інформація — це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Електронна адреса для подання запитів на публічну інформацію на сайті Державної фіскальної служби України — publicinfo@sfs.gov.ua. Форма для подання запиту на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби,

затверджена наказом Міністерства фінансів України від 4 травня 2018 року № 468 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sfs.gov.ua/priymalnya-gromadyan/dostup-do-publichnoi-inform/formi-zapitu-na-informatsiyu/341876.html.

Розділ 16.
ГРОМАДЯНИ ТА ПОЛІЦІЯ. СПІЛКУВАННЯ З ПОЛІЦЕЙСЬКИМ

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

Держава може собі дозволити забути промашки своїх громадян, але громадяни промашки своєї держави – ні.

В. Швебель

Все, що потрібно від уряду – це попереджати злочини та стежити за виконанням угод.

В.Д. Мелбурн

Повага до честі та гідності кожної особи, захист людини, її життя, здоров'я, недоторканності і безпеки з чітким дотриманням прав і законних інтересів усіх членів суспільних відносин, виконання органами державної влади та їх працівниками службових обов'язків виключно в правовому полі — це незмінна запорука розвитку та функціонування громадянського суспільства, головними ознаками якого є високий рівень правосвідомості та правової культури громадян, професіоналізм працівників правоохоронних органів.

Національна поліція України — це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. [«Про Національну поліцію» Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/580—19]

Поліцейський здійснює свою діяльність відповідно до основоположних принципів, які закріплені в Конституції України, Законі України «Про Національну поліцію», інших

законодавчих актах України, а також у Правилах етичної поведінки поліцейських, зокрема:

— верховенства права;

— дотримання прав і свобод людини;

— законності;

— відкритості та прозорості;

— політичної нейтральності;

— взаємодії з населенням на засадах партнерства;

— безперервності;

— справедливості, неупередженості та рівності.

1. Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

— неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

— професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також Правилами етичної поведінки поліцейських;

— поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;

— у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України,

застосування якого приведе до настання найменш негативних наслідків;

— виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;

— поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;

— контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;

— мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;

— дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;

— зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

— інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливлюють його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

2. Під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

— сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

— допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;

— використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях;

— розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом;

— знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку;

— перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці. [«Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 грудня 2016 р. за № 1576/29706]

Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції.

Звертаючись до особи, або у разі звернення особи до поліцейського, поліцейський зобов'язаний назвати своє

прізвище, посаду, спеціальне звання та пред'явити на її вимогу службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією, не випускаючи його з рук. [Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/580—19].

Документи, що посвідчують особу

Костюк В. Л.

Відповідно до норм законодавства документи, відповідно до їх функціонального призначення, поділяються на:

1. Документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України:

а) паспорт громадянина України;

б) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;

в) дипломатичний паспорт України;

г) службовий паспорт України;

ґ) посвідчення особи моряка;

д) посвідчення члена екіпажу;

е) посвідчення особи на повернення в Україну;

є) тимчасове посвідчення громадянина України;

2. Документи, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус:

а) посвідчення водія;

б) посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон;

в) посвідка на постійне проживання;

г) посвідка на тимчасове проживання;

ґ) картка мігранта;

д) посвідчення біженця;

е) проїзний документ біженця;

є) посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту.

Щодо процесу встановлення особи (ідентифікації) ідентифікувати — здійснювати комплекс заходів, що дає змогу виконувати пошук за принципом «один до багатьох», зіставляючи дані (параметри) особи, у тому числі біометричні, з інформацією Єдиного державного демографічного реєстру та видачі документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України

чи спеціальний статус особи.

Джерела: Верховна Рада України: законодавство. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/5492—17

Наркотичні засоби, психотропні речовин та прекурсори

Костюк В. Л.

В основі визначення поняття «наркотик» лежить єдність трьох критеріїв — медичного, соціального і юридичного. При цьому вважається, що наркотичним засіб може бути визнано таким тільки за умови єдності (одночасної наявності) всіх трьох перерахованих критеріїв.

За медичним критерієм — це природні чи синтетичні речовини, які мають специфічний вплив на центральну нервову систему людини (ейфорія, галюцинація, ступор, нечутливість до болю). За соціальним критерієм — немедичне вживання наркотичних засобів набуло ознак соціального явища, яке негативно впливає на соціальні зв'язки в суспільстві. Юридичний критерій включає поєднання медичного та соціального критерію і передбачає визнання певних засобів забороненими в законодавстві та включення їх у відповідний нормативно-правовий акт. На сьогодні таким актом є Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою КМ України.

Відповідно до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» Закон України від 15.02.1995 року № 60/95-ВР, наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

— наркотичні засоби — речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п]

— аналоги наркотичних засобів і психотропних

речовин — заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. Верховна Рада України. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/770—2000-п], хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють [Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/60/95-вр]

— психотропні речовини — речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. Верховна Рада України. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/770—2000-п [Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/60/95-вр]]

— прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі — прекурсори) — речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov. ua/laws/show/770—2000-п [Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори Закон України від

15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/60/95-вр]]

Що робити, якщо ви стали свідком або жертвою правопорушення

Костюк В. Л.

Якщо ви стали свідком або жертвою правопорушення, вам потрібно негайно повідомити про це в поліцію на телефон спецлінії «102» або ж звернутися з заявою до найближчого територіального органу поліції.

Назвіть правоохоронцям своє прізвище, ім'я, по-батькові, число, місяць, рік народження, місце свого проживання, номер мобільного телефону (щоб працівники поліції могли зв'язатися з вами) та адресу місця події.

Обов'язково дочекайтеся приїзду працівників поліції та повідомте про все, що ви бачили або що з вами сталося.

Якщо ж ви стали свідком кримінального правопорушення, важливо запам'ятати зовнішність зловмисника: одяг, наявність особливих прикмет (борода, вуса, родимі плями, татуювання, шрами та ін.), анатомічні особливості (кульгавість), дефекти мови тощо.

У разі наявності свідків, попросіть їх зачекати разом із вами прибуття працівників поліції. Якщо ж вони не мають можливості залишитися на місці події, занотуйте їхні повні дані, місце проживання та контактні телефони.

У випадках, коли ви стали свідком порушення громадського порядку, негайно повідомте про це до поліції на телефон спецлінії «102» та дочекайтеся прибуття правоохоронців для надання свідчень.

Джерела: Запитання та поради: офіційний сайт Національної поліції: URL: https://www.npu.gov.ua/

Дії особи в разі затримання поліцією

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

Поліція – це примирення громадянських свобод з громадським порядком.

Станіслав Лец

Завданням поліцейського є охорона прав і свобод людини, а також забезпечення публічної безпеки і порядку. Для виконання таких завдань йому надано повноваження з виявлення та припинення правопорушень (п. 2,3 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Отже, виявивши правопорушення, саме поліцейський має відреагувати на нього належним чином. Також працівник поліції зобов'язаний своєчасно реагувати на заяви та повідомлення про адміністративні правопорушення, усні заяви — не виняток.

Законодавство (ст. 260 КУпАП, ст. 37 ЗУ «Про Національну поліцію») передбачає такі випадки, коли особу можуть затримати:

— якщо особа вчиняє адміністративне правопорушення та не реагує на вимоги поліцейського припинити вчинення протиправних дій, коли вичерпано всі інші заходи впливу;

— для встановлення особи, якщо поліцейський обґрунтовано підозрює вас у порушені законодавства;

— для складання протоколу про адміністративне правопорушення, якщо такий протокол не можливо скласти безпосередньо на місці його скоєння;

— для забезпечення своєчасного і правильного розгляду складеного на вас протоколу про адміністративне правопорушення (винесення постанови).

При цьому поліції надано право затримувати осіб лише при вчиненні перерахованих у п. 1 ч. 2 ст. 262 КУпАП правопорушень.

Працівник поліції має чітко із посиланням на законодавство оголосити причину вашого затримання та роз'яснити ваші права.

Про кожний випадок адміністративного затримання поліція негайно після фактичного затримання особи повідомляє центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги за допомогою телефонного чи інших видів зв'язку (ч. 2 Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затв. Постановою КМУ № 1363 від 28.11.2011).

Про місце перебування затриманого негайно повідомляється родичам, а на його прохання — адміністрацію за місцем роботи або навчання (ч. 2 ст. 261 КУпАП, Інструкція, затв. Наказом № 440).

Затримання не може тривати довше аніж 3 години з моменту фактичного затримання (коли було обмежено фізичне пересування особи поліцейським, тобто ви були вимушені підкоритися наказу поліцейського), а не від часу складання протоколу (ч. 2 ст. 37 ЗУ «Про Національну поліцію»). У протоколі має бути зазначено фактичний час затримання.

У виключних випадках строк може бути подовжено до 3 діб — у випадку незаконного перетину кордону, порушення прикордонного режиму тощо, а також при порушенні правил обігу наркотичних та психотропних речовин, якщо необхідно встановити особу, провести медичний огляд, з'ясувати обставини їх придбання та дослідити такі речовини. У такому випадку протягом 24 годин з моменту затримання про це повідомляється прокурор (ч. 3 ст. 263 КУпАП, п. 10 Розділу III Інструкції, затв. Наказом № 1376).

Після доставлення затриманого до відділення поліції розгляд обставин проводиться негайно в окремій кімнаті, яка своїм обладнанням не пригнічує честь та гідність

затриманих, але не більше трьох годин із моменту доставлення їх до чергової частини (п. 1 ч. 10 Розділу VI Інструкції, затв. Наказом № 440).

У протоколі про адміністративне затримання, окрім установчих данних та відомостей про причини затримання, також вказується найменування органу поліції, у який доставлена особа, та час доставлення й звільнення.

На відміну від протоколу про адміністративне правопорушення, до протоколу про затримання ніякі додатки у вигляді пояснень, документів тощо не додаються. Якщо у вас є скарги, зауваження до дій поліції, що мали місце під час затримання, то вони зазначаються у спеціальній графі в кінці протоколу. Навіть якщо у вас таких скарг немає, все одно поліцейський з ваших слів підкреслює пункт «не маю» в протоколі, під яким потім буде стояти ваш підпис. Тобто буде дивно, якщо ви підпишетесь під тим, що скарг та зауважень у вас немає, а в подальшому будете заявляти про них. Якщо для заповнення цієї графи немає перешкод (погрози, фізичне насильство тощо) — сміливо зазначайте дії, в яких ви вбачаєте порушення законодавства.

Джерела: За матеріалами практичних порадників неурядової правозахисної організація «Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів»: Асоціація УМДПЛ. URL: http://umdpl.info/library/

Кишенькова крадіжка

Костюк В. Л.

Вільна ринкова економіка – чудова річ, але для того, щоб вона працювала, треба дуже багато поліції.

Ніл Аскерсон

Найпоширеніші місця «промислу» кишенькових крадіїв — це місця великого скупчення людей — торговельні заклади, залізничні вокзали, автостанції, ринки. Навіть три-чотири людини створюють в них штовханину, необхідну для «роботи» «крадія». Крім того, в невеликих магазинах в жвавих районах кримінальні умільці «збирають жнива» упродовж усього дня.

Проте і міський транспорт не втрачає для зловмисників своєї привабливості, хоча крадіжки в транспорті і мають суворі тимчасові рамки, а саме — години пік. Залежно від пори року міняється місце скоєння злочинів, схема ж залишається попередньою. І це допомагає співробітникам поліції вичислювати і затримувати кишенькових злодіїв.

Діють кишенькові злодії як поодинці, так і групами з 2—3 осіб. Якщо крадіжка відбувається в транспорті, жертву вибирають зазвичай ще на зупинці — по одягу. Досвідчений злодій може на око визначити кількість грошей в гаманці, тому плату за проїзд доцільно приготувати заздалегідь, а не на зупинці або в тролейбусі. Взагалі великі суми краще носити не в гаманці, а окремо, бажано у внутрішніх кишенях сумки або одягу. Сумку слід тримати міцно притиснутою до себе під пахвою або спереду, щоб вона постійно була у вас на очах. Мобільний телефон не носіть в кишенях верхнього одягу. У магазині при виборі і покупці товару також стежте, щоб до вас ніхто не притулявся, не тримайте довго сумку відкритою.

Як впізнати кишенькового злодія? По-перше, за бігаючими очами. По-друге, в руках крадій обов'язково тримає «ширму» — сумку або пакет, приховуючи «робочу» руку. Інколи, щоб підібратися ближче до «жертви» (з числа жінок), зловмисник пропонує допомогу — підтримає за руку при вході або виході з транспорту, а в тісному проході магазинчика — притримає двері, нібито пропускаючи вперед.

Здобич дістає двома пальцями або пінцетом. У разі, коли непомітно відкрити сумку не представляється можливим, використовується четвертинка звичайного леза, відламана під гострим кутом. Тому в будь-якому людному місці, натовпі, необхідно бути пильним та як можна ретельніше стежити за своїм майном. Якщо все-таки ви стали жертвою кишенькового злодія, якнайскоріше звертайтеся в поліцію.

Щоб не стати жертвою подібних описаному махінаторів, громадянам треба уважніше ставитися до власного майна і не створювати злочинцеві сприятливих для крадіжки умов.

Нагадаємо основні з рекомендацій:

— не слід класти гаманці або мобільні телефони в зовнішні відділення сумок або кишені верхнього одягу, особливо в розпал зими, коли носиться теплий одяг;

— якщо в транспорті вас починає не зовсім виправдано активно штовхати або притискувати хто-небудь із пасажирів, не забувайте, що це може бути лише маневр, направлений на те, щоб відволікти вашу увагу і поцупити ваше майно.

Джерела: Запитання та поради: офіційний сайт Національної поліції: URL: https://www. npu. gov. ua/

Квартирна крадіжка

Костю В. Л.

Звичайно, найефективніший варіант уберегти свою квартиру від злодіїв — встановити сигналізацію, надійні замки чи додаткові двері. На першому чи останньому поверхах не зайвими будуть ґрати на вікнах. Добре, якщо вдома є пес. Навряд чи хтось наважиться зайти в приміщення, почувши гавкіт, нехай і маленької собачки. Якщо змушені залишити своє житло на якийсь час, дотримуйте кілька нескладних правил:

— обов'язково зачиніть кватирки, навіть улітку;

— якщо в оселі нікого не буде протягом кількох днів, розвісьте на балконі білизну, щоб склалося враження, нібито вдома хтось є;

— ніколи не розповідайте своїм сусідам про те, на який час полишаєте квартиру чи будинок;

— не ховати ключі під килимком чи в поштовій скриньці;

— якщо вам здалося, що хтось колупався у замку, роблячи зліпок, негайно поставте новий.

Накопичення кореспонденції в поштовій скриньці сигналізує про те, що господарів немає вдома тривалий час. Домовтеся з сусідами чи родичами, щоб вони забирали пошту за вашої відсутності.

Застрахуйте своє майно на випадок крадіжки.

Ніколи не відкривайте двері, не з'ясувавши: хто саме прийшов. Не впускайте одразу у квартиру особу, що відрекомендувалася співробітником поліції, особливо якщо ви його не викликали. Обов'язково попросіть пред'явити посвідчення і, запитавши телефон чергової частини райуправління, зателефонуйте туди і перевірте, чи працює там правоохоронець, який навідався до вас.

Не розкладайте на видних місцях гроші та цінності. Можливо, вам це зручно, проте ще зручніше буде для

злодія. Спробуйте знайти незвичайний спосіб зберігання заощаджень. Не кладіть їх до шафи — їх крадії «перевіряють» у першу чергу. Не запрошуйте сторонніх чи малознайомих людей до себе в квартиру, особливо для пиятики. Злочинці можуть підмішати в алкоголь, що принесли із собою, снотворне. Не повідомляйте свою адресу стороннім без необхідності. Коли даєте оголошення про продаж цінних речей, не вказуйте, коли вас немає вдома. Не носіть ключі від квартири разом з документами. Загубивши ключі, негайно замініть замки. Не перестарайтеся: не використовуйте для охорони житла електричний струм чи вибуховий пристрій — якщо це спричинить тяжкі наслідки, відповідатимете згідно чинному законодавству.

Якщо, повернувшись додому, побачили, що двері квартири відчинені чи виламані, не заходьте в помешкання, зверніться по допомогу до сусідів і негайно викличте поліцію, зателефонувавши за номером «102» або скориставшись кнопкою «виклик диспетчера» у кабіні ліфта. По можливості спостерігайте за квартирою до приїзду правоохоронців. Якщо помітили злочинців, не намагайтеся самостійно їх затримати — вони можуть бути озброєні. Запам’ятайте їхні прикмети: у що вони вдягнені, марку, номер і колір машини, в якому напрямку вона попрямувала. Якщо ж злодії потрапили у вашу квартиру в той час, коли ви були вдома, але не змогли додзвонитися в поліцію, то краще пересидіти у затишному місці (наприклад, під ліжком). Адже ви не знаєте на що здатні злочинці.

Грабіж та розбій

Костюк В. Л.

Не торкайтеся особистих тем у розмові з попутниками, не згадуйте у бесіді, скільки грошей у вас при собі, які є цінні речі Зупиняючись в готелі, пам'ятайте, що більша частина злочинів і крадіжок скоюється там, де номера не забезпечені телефонами і замками. Ні в якому разі не погоджуйтесь на проживання в таких умовах. Навіть якщо ви дуже стомилися в дорозі — перевірте, чи надійно закривається сам номер і двері на балкон, а також — як зберігаються ключі . Якщо вони доступно лежать прямо на стійці адміністратора, вам краще буде підшукати інше місце. В якій країні ви відпочиваєте — не так важливо, стати жертвою шахраїв і аферистів можна як у європейській столиці, так і на якому-небудь курорті в Азії. Наприклад, в Англії або Іспанії вас можуть збити з ніг або бризнути чимось в очі, а перехожі, повні співчуття та бажання допомогти, непомітно витягнуть у вас гаманець або цінні речі. А погонич верблюдів в Єгипті, пропонуючи вас сфотографувати, відмовиться повернути ваш фотоапарат, поки ви не заплатите йому певну суму. Джерела: http://yak-zrobyty.in.ua/як-не-стати-жертвою-злочину

Шахрайство

Костюк В. Л.

З особливою обережністю поводьтеся з людьми, які люблять зупиняти людей з пропозицією «поворожити на руці». Зазвичай вони пророкують щастя, здоров'я, але трапляються випадки, коли майбутнє не таке кольорове і щоб зняти різного роду «порчі» потрібно заплатити чималі гроші. Тому краще обходити таких людей, не звертаючи на них увагу. І вам буде спокійніше, і ваші цінні речі залишаться з вами.

Часто до поліції надходять повідомлення потерпілих громадян, які через шахрайські дії невідомих осіб позбулися своїх заощаджень.

Найпоширенішими є випадки телефонних дзвінків, у яких шахраї повідомляють про те, що близькі родичі, друзі, знайомі, стали учасниками злочинних дій і були затримані працівниками поліції. Як правило, телефоний дзвінок лунає серед ночі, імітуючи голос людини, яка потрапила в біду, щоб рідні не чітко усвідомлювали, що відбувається. Повідомляють, що є можливість залагодити ситуацію, щоб уникнути передбаченої законом відповідальності. Представившись працівниками правоохоронних органів, шахраї вимагають перерахувати чи залишити у спеціально визначеному місці значну суму коштів. Зазвичай, не залишаючи часу на роздуми, наполягають на негайному прийнятті рішення про порятунок близьких від неіснуючої загрози.

Також мають місце випадки шахрайства при купівлі чи продажу товарів через мережу Інтернет. Найпопулярнішим способом шахрайства є продаж неіснуючого товару за доволі приваб-ливою ціною. Перевіряйте ресурс, з якого здійснюєте покупку.

Також нерідко шахраї телефонують з прихованих номерів, представляються працівниками банку, під

приводом перевірки чи уточнення особистих даних, відміни неіснуючих банківських операцій з ознаками шахрайських дій, злочинці випитують у потерпілих реквізити банківських карток, зміст смс-повідомлень, які надходять клієнтам банків. Отримавши необхідну інформацію, перераховують наявні на рахунках кошти.

Усі перераховані вище дії містять ознаки складу злочину, передбаченого статтею 190 Кримінального кодексу України (Шахрайство). Санкція цієї статті передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі 850 гривень або позбавлення волі на строк до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Будьте пильними, як говорить народна приказка: береженого Бог береже! Пам'ятайте, що тільки ваші спостережливість і рішучість здатні попередити злочин, тому ваша безпека залежить виключно від вас самих і від вашої пильності. Будьте уважні і обережні!

Джерела: Запитання та поради: офіційний сайт Національної поліції: URL: https://www.npu.gov.ua/

Незаконне заволодіння автотранспортом

Костюк В. Л.

Істинний патріот – це людина, яка, заплативши штраф за неправильне паркування, радіє, що система ефективно діє.

Петер Вастхолм

Щоб зменшити ризик і не стати жертвою злочинців, щоб ваш автомобіль не опинився в списку розшукуваних, поліція звертається до всіх власників транспортних засобів:

— не залишайте транспорт без нагляду навіть на короткий час;

— залишайте автомобіль в гаражах або на охоронюваних стоянках;

— обладнайте автомобілі як електронними, так і механічними пристроями проти викрадення;

— при залишенні автомобіля навіть на охоронюваній стоянці або в гаражі необхідно задіяти всі протиугінні засоби;

— не залишайте авто на тривале зберігання в гаражі, не обладнаному надійними замками, що запобігають зріз петель воріт;

— не залишайте ключ від замка запалювання на СТО або у малознайомих осіб, що займаються приватним ремонтом автомобілів;

— не залишайте в салоні автомобіля на видному місці коштовних речей, які можуть привернути увагу злочинців;

— не залишайте документи в салоні, носіть їх із собою;

— не саджайте в салон випадкових пасажирів;

— не показуйте місця встановлення пристроїв проти викрадення;

— якщо ваш автомобіль викрали, не гайте час на самостійний розшук, терміново дзвоніть в поліцію «102».

І ще кілька практичних порад:

Ставити автомобіль на стоянку треба в добре

освітленому й бажано людному місці. Але, залишаючи авто до пізнього вечора, постарайтеся спрогнозувати обстановку, що складеться до моменту вашого повернення. Нерідко, навіть дуже жвава, вулиця або провулок до ночі стає зовсім безлюдними. Підходячи пізно ввечері до машини, будьте подвійно пильними. Загляньте усередину, переконайтеся, що в салоні нікого немає, а поблизу немає підозрілих осіб і компаній. Буває, що злочинці «підловлюють» автовласників саме в той момент, коли вони сідають у машину.

Аналогічних запобіжних заходів необхідно дотримуватись і тоді, коли пізно ввечері ви повертаєтесь в гараж. Втома й бажання швидше потрапити додому притуплюють пильність. На це часом і розраховують злочинці, чекаючи свою жертву поблизу гаража. Переконайтесь, що нічого підозрілого немає. Поставивши машину, не затримуйтеся в гаражі.

Виробіть у собі звичку, виходячи з автомобіля навіть на кілька секунд, щоб протерти скло, дістати щось із багажника, обов'язково виймати ключі із замка запалювання, тим більше, коли в машині сидять сторонні люди.

Також звичкою повинно стати закривання дверей на ключ, навіть коли відходиш від машини на кілька метрів.

Якщо ж все-таки ваш автомобіль зник, негайно телефонуйте «102».

Джерела: Запитання та поради: офіційний сайт Національної поліції: URL: https://www.npu.gov.ua/

Костюк В. Л.

Громадяни набувають права власності на такі види майна, придбаного ними з відповідного дозволу, що надається органами внутрішніх справ:

— на вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю — органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку;

— на вогнепальну мисливську нарізну зброю (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами) — органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку;

— на газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, — органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку;

— на холодну зброю та пневматичну зброю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду — органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку. [Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17 черв. 1992 р. № 2471-XII. Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2471-12

Вибухові предмети та речовини

Костюк В. Л.

Термін вибухові матеріали (ВМ) об'єднує в собі два терміни — вибухові речовини (ВР) та засоби ініціювання (ЗІ). Вибухові речовини — це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції із утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла. До них належать амоніти, амонали, тротил, вибухові напівпродукти утилізації — порохи тощо. Засоби ініціювання — зовнішні джерела імпульсу для здійснення вибуху (електродетонатори, капсуль-детонатори, вогнепровідний та детонаційний шнури тощо) [Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серп.1998 р. № 622. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98

Розділ 17.
ПРАВА ЖІНОК ТА ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ. ҐЕНДЕР ТА ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ

Левченко К. Б., Суслова О. І.

Рівність прав не в тому, що ними всі користуються, а в тому, що вони всім надані.

Сенека

Чоловікові потрібна дружина, тому що не в усьому на світі можна звинуватити уряд.

Л. Л. Левінсон

Наука про ґендер є молодою, визначення і підходи часто лише формуються, тому можуть бути або несталими, або суперечливими, або такими, що змінюються. Це стосується і поняття «ґендер», яке, залежно від контексту, має різні значення.

Ґендер. Це поняття стало часто вживаним. І набуває дедалі більшої популярності. Так само, як і словосполучення з ним: «ґендерна рівність», «ґендерні підходи», «ґендерна інтеграція». Ґендерну політику в нашій країні визнано одним з пріоритетів державної політики.

Водночас, ставлення як до самого терміна «ґендер», так і до його похідних у суспільстві не є однозначним. Хтось пов'язує його з утвердженням ґендерної рівності та формуванням ґендерної політики сучасної України. Хтось говорить про нього з нерозумінням і навіть зі злістю. Дехто пов'язує ґендер із приватними питаннями: мовляв, ґендерної рівності прагнуть жінки, незадоволені своїм життям, або ті, у яких загалом усе склалося непогано, є

матеріальні статки, та вони прагнуть більшого. А хтось ним активно маніпулює, використовуючи як зброю в гібридній війні!

Наявність широкого спектру поглядів та думок є свідченням актуальності й важливості ґендерної проблематики.

Додаткової ваги ґендерна рівність набуває як умова модернізації суспільства та успішності розпочатих реформ. Навіть мовні питання не викликають таких гострих дискусій, як ті, що пов'язані з питаннями рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Зміни в політиці відбуваються набагато швидше, ніж у суспільній ментальності. Така різна швидкість і є одним із чинників існуючих маніпуляцій навколо ґендерної тематики. Широчезний діапазон оцінок сьогодні накладається на дуже серйозні й вагомі речі, які відбуваються в державі.

Аналітики Всесвітнього економічного форуму в Давосі щорічно публікують доповіді «Глобальний ґендерний розрив», вбачаючи в ньому гальмо модернізаційних процесів. Серед показників ґендерного розриву називають, зокрема, недостатні можливості рівної економічної участі жінок і чоловіків, доступу до освіти, охорони здоров'я, процесу ухвалення рішень та управління державними справами тощо.

Останнім часом позитивні зміни в ґендерній сфері почали стрімко посилюватися. Зміцнилася відповідна державна політика, державний механізм, ґендерна інтеграція. І є зацікавленість суспільства. Тож в цьому розділі ми пропонуємо огляд різних проблем, які пов'язані із ґендерною проблематикою.

В Конвенції Ради Європи про запобігання насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами, поняття «ґендер» визначається як «соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними жінкам і чоловікам».

Тобто використання терміна «ґендер» пов'язане із визначенням плинних у часі соціальних ролей, які мають жінки і чоловіки, або які суспільство розглядає як притаманні жінкам і чоловікам.

Інші існуючі визначення поняття «ґендер» мають відношення до того, що пов'язане з ґендерною ідентичністю, тобто з варіантами самовизначення людини. Як термін він використовується, але в українському законодавстві на даний час відсутній. І тоді, коли цей термін буде запроваджений, важливо чітко окреслити його різне застосування.

Інколи поняття «ґендер» ототожнюють з сексуальною орієнтацією, але це не є коректним. Сексуальність є іншою характеристикою соціальної ідентичності людини. Такими ж важливими характеристиками є — вік, етнічне походження, релігійні переконання тощо.

Ґендерна рівність визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства». Використовуючи поняття ґендерна рівність, ми маємо на увазі не тільки формальну рівність права, але й реальну можливість ним користуватися.

Ґендерна рівність є також не тотожною поняттю «однаковості». Вона також не включає до себе дії, наміри, або визначення, спрямовані на нівелювання біологічної різниці між статями.

Ґендерна рівність стосується правового, соціального статусу, тож проблема рівних можливостей — це питання не лише формального права, але й питання правозастосування, що пов'язані з економічними, соціальними, освітніми можливостями, які є в суспільстві.

Дискримінація

Левченко К. Б., Суслова О. І.

Можливо, рівність – це право, але жодна сила на світі не зробить її фактом.

О. де Бальзак

Дискримінація — розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, які спрямовані на послаблення чи зведення нанівець визнання та рівного здійснення прав. Дискримінація сама по собі є шкодою. Дискримінація — це комплексне поняття, у зміст якого полягає будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага; спрямованість — в ослабленні (або знищенні) правового або фактичного становища особи чи певної соціальної групи; результат — у порушенні рівності de jure чи de facto або створення загрози такого порушення. Дискримінація може бути закріпленою в законах — de jure, або de facto — існуюча в суспільстві. Вона може бути прямою і непрямою. Пряма — стосується конкретної особи. Непряма — групи осіб, зумовлена впливом політики або правил, які формально є однаковими, але при здійсненні чи застосуванні яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї щодо окремої групи осіб за певними ознаками. У документах Європейського Союзу вирізняється безпосередня та опосередкована дискримінація. Директива 97/80/ ЄС щодо тягаря доведення у справах дискримінації за ознакою статі дає визначення опосередкованої дискримінації, яка «проявляється тоді, коли нейтральне положення, критерій чи практика ставить у невигідне становище пропорційно значно вищу кількість представників однієї статі, хіба що таке положення, критерії чи практика є належними та обов'язковими, а також можуть бути обґрунтовані об'єктивними поглядами, не пов'язаними

зі статтю».

Дефініція безпосередньої дискримінації з'явилася в 2000 році в Директиві 2000/43/ ЄС щодо рівності трактування незважаючи на расове або етнічне походження. Пункт а частини 2 цієї Директиви передбачає, що безпосередня дискримінація виявляється тоді, коли до «когось з огляду на його /її расове або етнічне походження, ставляться менш прихильно, ніж ставляться, ставились або могли б ставитись до когось іншого у порівняльній ситуації».

Підставою дискримінації можуть бути різні ознаки: стать, релігійні погляди, расова належність, колір шкіри, етнічне походження, мова, сімейний стан, політичні та інші погляди, економічне та інше становище, місце народження або проживання, вік, стан здоров'я, народження дитини, соціальний статус, навіть вага, зовнішній вигляд тощо. Дискримінація заборонена у міжнародному та національному праві України — Конвенціях ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції МОП про дискримінацію в галузі найму і праці. Протокол № 12 до Європейської Конвенції про права людини та основоположні свободи громадян встановлює загальну заборону дискримінації. Ст. 24 Конституції України встановлює, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Водночас існує чимало її проявів у сучасному українському суспільстві, що є серйозним викликом для держави та правозахисної спільноти і закликом до активної роботи з подолання дискримінації.

Ґендерна дискримінація — це дискримінація за ознакою статі. Вона стосується і чоловіків, і жінок. Але по

відношенню до останніх має більше проявів, що пов'язані з історією людства і існуючими сучасними стереотипними уявленнями про ролі жінок та чоловіків в суспільстві.

Серед населення України кількість жінок на вісім відсотків перевищує кількість чоловіків (53,9 % — жінок та 46,1 — чоловіків з 46 465,7 тис. осіб станом на 2007 р.), що породжує серйозні демографічні проблеми, які є підґрунтям для ґендерної нерівності як у бік жінок, так і чоловіків. Частка жінок у Верховній Раді України VIII скликання становить 12 %, що є несуттєвим збільшенням порівняно із попередніми скликаннями. Лише одну з 25 обласних держадміністрацій очолює жінка (Харківська область). Загалом лише 16 % цих посад займають жінки. За даними місцевих виборів 2015 року, у 22 обласних радах жінки становили 15 %, у міських радах — 18,1 % (при існуванні законодавчої норми щодо не менше ніж 30 % представленості у місцевих радах недопредставленої статі). Тридцятивідсоткову норму, передбачену законодавством, було забезпечено лише в одній міській раді, не забезпечено — у жодній із обласних рад.

Згідно з інформацією Державної служби статистики України, розмір середньомісячної заробітної плати жінок є на 26 % нижчим, ніж у чоловіків. Жінки контролюють лише 5—10 % економічних ресурсів. У приватному бізнесі жінки володіють 30 % малих, 12,7 % середніх і лише 13 % великих підприємств.

Чимало професій та посад є недоступними для жінок в силу існування патерналістського законодавства. Наприкінці 2017 року Міністерство охорони здоров'я України відмінило заборонний список на 450 професій для жінок, розширивши їх спроможності на ринку праці.

Відкриття посад в Збройних Силах для жінок також стало важливим кроком наближення України до демократичних цінностей та стандартів НАТО.

Різниця в очікуваній тривалості життя жінок і чоловіків складає більше 10 років на користь перших, що

визначається не стільки біологічними факторами, які складають 2—3 роки, а соціальними, і створюють суттєві демографічні проблеми в країні та є показником низької якості життя.

Серйозною проблемою є ґендерне насильство, яке дорого коштує суспільству. Дані дослідження, проведеного в 2017 р. Фондом народонаселення ООН, показали, що економічні втрати, які несе українське суспільство внаслідок насильства щодо жінок, сягають до $208 млн на рік, причому основна частина витрат, що зумовлені насильством щодо жінок, лягає на плечі самих постраждалих, і може сягати до $190 млн на рік (більше 90 % сукупних економічних витрат суспільства). Фахівці, умовно чинники, що сприяють існуванню ґендерної дискримінації в суспільстві називають «Липкою підлогою» — низькі зарплати, які лишають мало шансів піднятися вище; «Скляною стелею» — стереотипи, які не створюють начебто помітних бар'єрів для просування, але й не дають рухатися вперед; «Скляним підвалом» — - відправлення чоловіків на найризикованіші та найнебезпечніші роботи. Понад 90 % усіх смертних випадків, пов'язаних із професією, трапляються з чоловіками.

Джерела: «Жінки. Мир. Безпека. Інформаційно-навчальний посібник для фахівців сектору безпеки». Київ, ОБСЄ, 2018 р.

Державна ґендерна політика України

Левченко К. Б., Зосім Н. П.

Саме тому, що стан справ завжди намагається порушити рівність між людьми, сила законодавства завжди має бути спрямована на підтримку цієї рівності.

Жан-Жак Руссо

Державна ґендерна політика України - це політика, спрямована на досягнення ґендерної рівності або рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. В сучасному контексті її можна розглядати як синонім державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Напрями останньої визначені в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Така політика спрямована на: утвердження ґендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури ґендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Джерела: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

Фемінітиви

Левченко К. Б., Масалітіна О. В., Козир М. М.

Я стала феміністкою, щоб не стати мазохісткою.

Саллі Кемптон

Фемінітиви — це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): льотчик — льотчиця, письменник — письменниця, професор — професорка, депутат — депутатка, юрист-юристка тощо.

Фемінитиви не завжди формуються шляхом додавання суфіксів до загальновживаного іменника чоловічого роду (наприклад, посол — амбасадорка).

Мова — явище соціальне. І як будь-яке соціальне явище перебуває в постійному розвитку, оновленні, модернізації. Те, що вчора видавалося незмінним каноном, сьогодні з легкістю набуває нових форм. Збільшення кількості фемінітивів у вжитку як в українській мові, так і в інших мовах, є відображенням соціального розвитку та змін, в тому числі щодо відкриття нових можливостей для жінок та утвердженням ґендерної рівності. У мові з'являються нові слова, які відображають нові соціальні явища, речі, відносини тощо. Вживання фемінітивів є важливим для протидії «ґендерній сліпоті» та девізуалізації ролі жінок в суспільному житті.

Кабінет Міністрів України 22 травня 2019 року затвердив Новий український правопис – зібрання правил, що встановлюють способи передавання української літературної мови на письмі. Документ підготовлено Українською національною комісією з питань правопису, що працювала впродовж 2015-2018 рр. Вона врахувала

окремі зауваження та пропозиції, висловлені під час громадського обговорення проекту (серпень-вересень 2018 р.).

У розділі «Правопис суфіксів. Іменникові суфікси» в п.32.4. містяться наступні правила: «За допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс -к-, бо він поєднуваний з різними типами основ: а́вторка, дизáйнерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка та ін. Суфікс -иц-(я) приєднуємо насамперед до основ на -ник: верста́льниця, набі́рниця, пора́дниця та -ень: учени́ця. Суфікс -ин-(я) сполучаємо з основами на -ень: кравчи́ня, плавчи́ня, продавчи́ня, на приголосний: майстри́ня, філологи́ня; бойки́ня, лемки́ня. Суфікс -ес- рідковживаний: дияконе́са, патроне́са, поете́са».

Тож офіційний документ нарешті зафіксував питому рису української мови, яка з політичних причин кілька десятиліть витіснялася з мовної картини світу

Вживати фемінітиви важливо ще й тому, що під час гібридних війн, а саме в такій ситуації зараз перебуває Україна, «символічні компоненти виходять на перший план і починають відігравати ледве не вирішальну роль. А носіями передачі смислів є вербальні засоби (слова, словосполучення, тексти) та невербальні реалізатори (візуальні, звукові тощо)».

Джерела: Словник ґендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://a-z-gender. net/ua/feminitivi. html

Ґендерно-зумовлене насильство та його види

Левченко К. Б., Легенька М. М., Євсюкова М. В., Черепаха К. В.

Жінки – більшість, що існує на правах меншості.

Ліза Кремер

Одним із найбільших проявів нерівності та дискримінації в суспільстві є ґендерно-зумовлене насильство.

У програмах розвитку, зокрема Фонду народонаселення ООН, використовується таке визначення, яке може бути застосоване в українських умовах: «Ґендерне насильство — це насильство, яке стосується чоловіків та жінок і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава». Це визначення чітко встановлює соціальні виміри і глибинні причини насильства проти жінок і дівчат. Без такого розуміння проблеми не може бути сфокусованої і відповідальної політики і зусиль з подолання насильства.

До видів ґендерно-зумовленого насильства відносяться, зокрема, домашнє насильство, сексуальне насильство, зґвалтування, злочини в ім'я честі, сексуальні домагання, каліцтво жіночих геніталій та інші.

Домашнє насильство —відрізняється від інших проявів (на вулиці, під час воєнних дій, під час конфлікту, в

колективах тощо) тим, що коїться близькими один до одного людьми (родичами або членами сім'ї), які мають тісні стосунки — кровні, емоційні, шлюбні, інтимні, господарські тощо. Відомі чотири основні види домашнього насильства: економічне, психологічне, сексуальне та фізичне. Таким чином, попередження та протидія домашньому насильству, а також надання допомоги постраждалим ускладнюються саме тим, що це правопорушення стосується близьких людей.

Домашнє насильство — глобальне та масштабне явище. Існуючі статистичні дані не відображають усі масштаби, оскільки домашнє насильство є латентним явищем, постраждалі не завжди повідомляють про факти насильства через різні причини (страх перед кривдником, страх осуду, сором, фізичну неможливість, психологічну пригніченість тощо). За даними ООН, кожна третя жінка у світі стикається з домашнім насильством, як правило, фізичним або сексуальним. Також формами домашнього насильства є економічне та психологічне.

Дуже важливо вміти ідентифікувати насильство. Основними ознаками (але не вичерпними), за якими можна ідентифікувати особу, яка постраждала від насильства, є такі:

Ознаки фізичного насильства:

— ушкодження кісток або м'яких тканин, різного типу травми, забиття, гематоми;

— рани на голові чи обличчі;

— вибиті, або зламані зуби;

— зламана, або зміщена щелепа;

— синці на тілі та під очима;

— ушкодження барабанних перетинок;

— сліди від укусів;

— нетипові опіки (сигаретою, гарячими предметами, кислотами тощо);

— викидні, мертвонароджені діти, передчасні пологи.

Ознаки сексуального насильства:

— ушкодження на животі, грудях, в ділянці статевих органів, у тому числі в період вагітності;

— запальні процеси статевих органів та хвороби, що передаються статевим шляхом;

— вагінальні, або ректальні місця мають сліди від ударів або розриви;

— почуття: спустошеності, провини, внутрішньої та фізичної забрудненості, ізоляції, безнадійності створення близьких стосунків із чоловіком;

— страх переслідувань, стигматизації та реакції оточуючих;

— самостигматизація;

— закритість;

— депресія;

— безпорадність;

— невпевненість у своїх рішеннях;

— втрата довіри до людей (у тому числі до близьких, які допомагають і не докоряють);

— відчуття психологічного зламу, злам самооцінки, втрата віри в себе та можливості щось змінити.

Ознаки психологічного насильства:

— депресія;

— низька самооцінка, замкнутість;

— недоглянута зовнішність;

— анорексія, або булімія;

— вживання алкоголю або наркотиків;

— безсоння;

— психосоматичні хвороби;

— напади тривоги;

— нерішуча поведінка;

— уникнення погляду при спілкуванні;

— перманентний стресоподібний стан, фобії, фрустрації, психоемоційні розлади, неврози тощо;

— автоагресивна поведінка: спроби самогубства, членоушкодження, вживання алкоголю або наркотиків з метою свідомого завдання собі шкоди (або ж відходу від

проблем);

— нав'язливі страхи;

— відчуженість або ворожість у ставленні до дітей.

Ознаки економічного насильства:

— злиденне існування та недоїдання, за наявності реальних прибутків родини;

— неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами;

— робота на посаді/ робочому місці, обраному під тиском чоловіка;

— робота, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (відбирає) всі фінанси в родині;

— одяг, взуття, що не відповідають сезону та погоді;

— дуже старе вбрання;

— нестача у вазі.

Домашнє насильство існує і не може розглядатися як приватна справа особи. Воно є порушенням прав людини, брутальним виявом ґендерної дискримінації та злочином. Домашнє насильство — виклик для суспільства і держави, оскільки зашкоджує постраждалій особі, вчиняє негативний вплив на дітей та руйнує особистість кривдника. Воно приносить шалені збитки державі та постраждалим сім'ям.

Суспільство, на жаль, і досі толерує насильство. Його виправдовують і насильники, і свідки, поліціянти та соціальні працівники, посилаючись на історію, культуру, традиції, церкву. Його виправдовують жінки — матері та свекрухи, подруги, сусіди та сестри, навіть скривджені, шукаючи провину в собі, у своїх словах та поведінці, у своєму мовчанні або діях. У самому своєму бутті.

Злочини в ім'я, так званої, «честі» — це акти насильства, зазвичай вбивства, члена родини, найчастіше (але не обов'язково) жіночої статі, вчинене родичами за накликане на сім'ю «безчестя». Це охоплює, зокрема, заяви про те, що жертва порушила культурні, релігійні, соціальні чи традиційні норми або звичаї належної поведінки (ст.

42 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами).

Каліцтво жіночих геніталій — такі форми умисної поведінки, як: а) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора; б) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схиляння її до цього; в) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схиляння її до цього (ст. 38 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами).

Сексуальні домагання — дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Примусовий шлюб — це не просто питання примусу до одруження, це акт, що містить цілу низку насильницьких дій; в першу чергу — стосовно жінок і дівчаток, але іноді також — проти чоловіків і хлопчиків. Примушування особи до вступу в шлюб, до продовження примусово укладеного шлюбу, до вступу у співжиття без укладання шлюбу, до продовження такого співжиття, відповідно до українського законодавства визнано злочином.

Джерела: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; «Жінки. Мир. Безпека. Інформаційно-навчальний посібник для фахівців сектору безпеки». Київ, 2018 р.; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Конвенція Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами.

Сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом

Левченко К. Б.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, стосується випадків або патернів сексуального насильства по відношенню до жінок, чоловіків, дівчаток чи хлопчиків, що відбуваються в конфлікті або постконфліктному середовищі, яке має прямі або непрямі зв'язки з конфліктом або які відбуваються в інших ситуаціях, що викликають стурбованість у контексті політичних репресій. Таке насильство приймає різні форми, такі як, зокрема, ґвалтування, примусова вагітність, примусова стерилізація, примусовий аборт, примусова проституція, сексуальна експлуатація, торгівля людьми, сексуальне рабство, примусове обрізання, кастрація, примусова нагота або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості.

Залежно від обставин, це може являти собою воєнний злочин, злочин проти людства, геноцид, тортури або інші грубі порушення прав людини.

Торгівля людьми

Жуковська Г. Г., Швед О. В.

Торгівля людьми — здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи. Торгівля людьми визнана в Україні злочином (ст. 149 Кримінального Кодексу України, максимальне покарання — до 15 років позбавлення волі).

Незважаючи на те, що Україна приєдналася до усіх міжнародних документів у сфері протидії торгівлі людьми, сформувала національну політику протидії, прийняла закон «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.), це явище залишається актуальною проблемою. Із загостренням політичної та економічної ситуації у 2013—2017 рр. та розгортанням збройного конфлікту на Сході України міграційні настрої, а з ними і вразливість населення до торгівлі людьми посилились.

Торгівля людьми — це не тільки злочин, за який має бути покараний злочинець, але й порушення прав людини, за що несуть відповідальність держави. Саме з позицій захисту прав людини в останні роки розроблялася низка міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею людьми. Це, наприклад, Гаазька міністерська декларація (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), Факультативний протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює згадану вище Конвенцію, Брюссельська декларація (2002 р.), Конвенція Ради Європи про заходи

щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.) та ін., в яких підкреслюється, що торгівля людьми — це порушення людських прав.

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на комплексну соціальну, психологічну та юридичну допомогу, а також встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. При наявності питань — звертатися на Національну «гарячу лінію» з питань попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації.

Джерела: Конвенція Ради Європи про заходи із протидії торгівлі людьми; Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

Як зупинити насильство, зокрема домашнє

Левченко К. Б., ЛегенькаМ. М.

Протидія всім видам насильства є одним з напрямів державної політики України. Формування системи протидії та заходів, які дозволяють втручатися в ситуацію насильства та зупиняти його, здійснено завдяки прийняттю Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та нормативно-правових актів на його виконання.

До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;

2) обмежувальний припис стосовно кривдника;

3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;

4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Незалежно від майнових прав кривдника на відповідне житлове приміщення. Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Обмежувальний припис стосовно кривдника видається судом. Він включає заходи тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи;

5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців.

Джерела: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Акція «16 днів проти насильства»

Левченко К. Б., Швед О. В., Дунебабіна О. А.

Емансипація означає однаковий статус різних ролей.

Аріана Стасінопулос

З початку двохтисячних років в Україні щорічно з 25 листопада по 10 грудня проходить акція «16 днів проти насильства». Про неї чимало говорять та пишуть засоби масової інформації, громадські організації, студенти та учні проводять різноманітні заходи та флешмоби, в навчальних закладах, а в останні роки і в різних організаціях — державних та міжнародних — проводяться просвітні заходи. Що це за акція? Чому вона проводиться? Хто ініціював? І чому саме в ці дні?

Акція «16 днів проти насильства» є міжнародною і проводиться за ініціативою Центру Жіночого Глобального лідерства з 1991 року. Мета проведення акції — привернення уваги громадськості до актуальної для українського суспільства проблеми подолання насильства в сім'ї, щодо жінок, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми, забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та активізація партнерського руху органів державної влади, державних закладів, громадських організацій до проблем насильства в сім'ї та захисту прав жінок.

Акція починається 25 листопада з Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок і завершується 10 грудня — в Міжнародний день прав людини. Але фактично кожен з 16-ти днів акції має своє змістовне наповнення і присвячений боротьбі за людські права.

25 листопада — Міжнародний день боротьби за

ліквідацію насильства щодо жінок — відзначається з 1981 року в пам'ять про трагічну загибель трьох сестер Мірабаль, які були жорстоко вбиті під час диктатури домініканського правителя Рафаеля Трухільо в 1960 році. Офіційно цей день був оголошений Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародним днем боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок у 1999 році з метою привернення уваги людства до цієї глобальної проблеми і об`єднання зусиль для його зупинення.

1 грудня — Всесвітній день боротьби із СНІДом, який вперше було відзначено в 1988 році з ініціативи Всесвітньої організації охорони здоров'я. Вірус імунодефіциту людини та синдром набутого імунодефіциту поширюється не лише в Україні, але й у всьому світі

2 грудня — Міжнародний день боротьби за скасування рабства. 2 грудня 1949 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуата-цією проституції третіми особами, яке отримало назву «білого рабства». Але коли говорять про сучасне рабство, мова йде не лише про сексуальну експлуатацію. Рабська праця використовується в будівництві та промисловості, риболовецькій галузі та сільському господарстві, в домашній праці тощо. За даними міжнародних досліджень, у світі примусова праця приносить зловмисникам 150 мільярдів доларів на рік.

3 грудня — Міжнародний день людей з інвалідністю, покликаний привернути увагу до проблем людей з інвалідністю, захисту їхніх прав, гідності і благополуччя. Він відзначається на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої в 1992 році. Цей день є нагадуванням людству про його обов'язок виявляти турботу і милосердя до найбільш незахищеної частини суспільства — людей із інвалідністю.

5 грудня — Міжнародний день волонтера, встановлений за ініціативою та рішенням Генеральної Асамблеї ООН, яка в 1985 році на 40-й сесії у спеціальній

резолюції запропонувала урядам відзначати 5 грудня як «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного і соціального розвитку» (резолюція № A/ RES/47/3), закликавши їх здійснювати заходи для спонукання людей у всіх сферах діяльності пропонувати свої послуги як волонтерів.

6 грудня — річниця «Монреальської різанини», злочину на ґрунті ненависті коли 14 жінок-студенток Монреальського Політехнічного інституту були вбиті злочинцем Марком Лепином 6 грудня 1989 року через те, що «вони були феміністками»", про що він написав у передсмертному листі.

9 грудня — день протидії корупції. Саме 9 грудня 2003 року у мексиканському місті Мерида на політичній конференції високого рівня була відкрита для підписання Конвенція ООН проти корупції, яка набрала чинності вже 14 грудня 2005 року як міжнародний правовий документ, обов'язковий до виконання її сторонами.

10 грудня — Міжнародний день прав людини. Уряди країн — членів ООН 10 грудня 1948 року визнали права людини «на життя, свободу та недоторканість особи для всіх без винятків», підписавши Загальну декларацію прав людини.

Розділ 18.
ПРАВА ДИТИНИ

Статус дитини

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

Найкраще, що ми можемо дати нашим дітям, – це навчити їх любити себе.

Луїза Хей

Дитиною визнається особа до досягнення нею повноліття. Повноліття за українським законодавством настає з вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 34 ЦК).

Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини (ст. 6 Сімейного Кодексу України).

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини — дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягла повноліття раніше.

Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. дає таке визначення: «Дитина» означає особу будь-якого громадянства, що не досягла 16 років і не має права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодавством запитуваної Держави».

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (ст. 6 СК). У свою чергу, законодавець за критерієм досягнення дитиною 14-річного віку поділяє дітей на: малолітніх (до чотирнадцяти років) та неповнолітніх (від чотирнадцяти до вісімнадцяти років). Зазначене положення СК дає підстави визначити специфічною ознакою правового статусу дитини його

динамічний характер (особи набувають прав та обов'язків дитини від народження та вони припиняються із досягненням такою особою повноліття, однак протягом періоду дитинства обсяг прав та обов'язків змінюється). У свою чергу, правовий статус загалом характеризується статичним характером.

Згідно із Законом України «Про охорону дитинства» дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває повноліття раніше.

До досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки дитини.

Спеціальні норми, які конкретизують обсяг прав та обов'язків дитини, містяться як у СК (ст. ст. 148, 149, 152, 160, 177, 179, 243, 247, 253 тощо), так і у ЦК (ст. ст. 31, 32, 33).

Незрілість дитини. За міжнародно-правовими актами зрілою визнається людина, яка досягла 18-ти років.

Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ст. 6 СК). Коментована стаття кореспондує положенням статті 31 ЦК, якою визначається часткова дієздатність малолітньої фізичної особи, яка хоча і не називається у ЦК дитиною, але по суті вікових ознак є такою.

Неповноліття — це соціально-правова категорія, яка є складовою більш широкої категорії — дитинство, що узагальнено розуміється як період, у якому здійснюється реалізація прав дитини.

Неповнолітня дитина має неповну цивільну дієздатність в силу ст. 32 ЦК, а також має певний особливий статус у сімейних правовідносинах. Так, на відміну від малолітньої дитини, неповнолітня дитина може надавати згоду на зміну її по батькові в разі зміни ім'я її батька (ст. 149 СК). Неповнолітня дитина самостійно

визначає своє місце проживання, якщо її батьки проживають окремо (ст. 160 СК) тощо. Дитина, яка досягла 14 років, вправі самостійно звернутися до суду за захистом своїх прав та законних інтересів (ч. 3 ст. 152 СК).

Повноліття — вік, по досягненню якого людина набуває повної відповідальності за свої дії та вчинки згідно з Конституцією та законодавством. При цьому людина набуває також додаткових прав та зобов'язань. Дітей, що не досягнули повноліття, називають неповнолітніми. У різних країнах вік, після досягнення якого людина стає повнолітньою, різний. Та, в основному, це 18 років, як в Україні.

Неповнолітня дитина має неповну цивільну дієздатність в силу ст. 32 ЦК, а також має певний особливий статус у сімейних правовідносинах.

Права дитини підлягають спеціальному захисту на підставі положень Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

Джерела:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/435—15.

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2947—14.

3. Конвенція ООН про права дитини, прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov. ua/laws/show/995_021

4. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 трав. 1980 р., ратифікована Україною із заявами та застереженнями 6 березня 2008 р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http.7/zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 994_327.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня

2001 року № 2402-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/2402—14

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon. rada. gov. ua/laws/show/435—15

7. Неповнолітні // Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 2002. — Т. 4 : Н — П. — 720 с. : іл. — ISBN 966-7492-04-4.

Права дитини

Чернявський С. С., Костюк В. Л.

З усіх загалом аморальних відносин ставлення до дітей, як до рабів, є найбільш аморальним

Гегель

Права дитини — система можливостей для цілісного розвитку дитини в умовах середовища, враховуючи незрілість дитини (за міжнародно-правовими актами зрілою визнається людина, яка досягла 18-ти років).

Благополуччя дітей та їх права завжди викликали пильну увагу міжнародного співтовариства. Ще в 1924 році Ліга Націй прийняла Женевську Декларацію прав дитини. У той час права дітей розглядалися в основному в контексті заходів, які необхідно було прийняти відносно рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми.

У 1959 році Організація Об'єднаних Націй (ООН) прийняла Декларацію прав дитини, в якій проголошені соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей.

20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про права дитини, яка вважається світовою конституцією для дітей — 54 статті (всі права поширюються на всіх дітей).

Українське законодавство з питань прав дитини: Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Конвенція «Про права дитини» ратифікована ВРУ 27.02.1991, Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про охорону

дитинства».

Дитина має право на: життя, ім'я, громадянство, відсутність дискримінації, свободу совісті і релігійних переконань, життя з батьками, працю, відпочинок, захист життя та здоров'я, освіту, відсутність рабства, житло, свободу слова, отримання інформації, користування досягненнями культури, створювання сім'ї, участь у науково-технічній та художній творчості.

Народившись, дитина отримує право на громадянство, має право жити і виховуватися у сім'ї, знати своїх батьків, отримувати від них захист своїх прав і законних інтересів. На ім'я дитини може бути відкрито рахунок у банку.

Дитина має право на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті й займатися мистецтвом (ст. 31 Конвенції про права дитини).

Держави поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

Діти мають особливе право — право на гру, адже, граючись, вони пізнають світ, розвиваються і готуються до дорослого життя.

Півторарічний громадянин має право відвідувати ясла.

Трьохрічний громадянин має право відвідувати дитячий садок.

Шестирічний громадянин має право:

• відвідувати школу;

• самостійно заключати дрібні побутові угоди.

Десятирічний громадянин:

• дає згоду на зміну свого імені та прізвища;

• дає згоду на своє всиновлення або передачу в прийомну родину, або відновлення батьківських прав своїх батьків;

• висловлює свою думку про те, з ким із його батьків, після розірвання шлюбу, він хотів би жити;

• має право бути заслуханим у ході будь-якого судового або адміністративного розгляду;

• може вступати в дитячі суспільні об'єднання.

Чотирнадцятирічний громадянин має право: отримати паспорт громадянина України з безконтактним електронним носієм, вибирати місце проживання (за згодою батьків), за згодою батьків укладати будь-які угоди, здійснювати свої авторські права як результат своєї інтелектуальної діяльності, вступати на роботу з дозволу батьків (на легку працю не більше 4 годин у день), вимагати відміни усиновлення, навчатися водінню мотоцикла, на вибір лікаря при зверненні за наданням медичної допомоги та вибору методів лікування відповідно до його рекомендацій, управляти велосипедом під час руху дорогами. Несе карну відповідальність за деякі злочини, несе майнову відповідальність по укладених угодах, а також за заподіяну майнову шкоду, може бути виключений зі школи за порушення.

П'ятнадцятирічний громадянин має право вступу на роботу (24 годинний робочий тиждень).

Шістнадцятирічний громадянин має право: взяти шлюб при наявності поважних причин, управляти мопедом при їзді по дорогах, навчатися водінню автомобіля на дорогах в присутності інструктора, заключати трудовий договір (контракт), робочий тиждень не повинен перебільшувати 36 годин, підлягає адміністративній та карній відповідальності за правопорушення.

Сімнадцятирічний громадянин підлягає початковому ставленню на військовий облік (видається приписне свідоцтво).

У 18 років настає повна дієздатність громадянина. Отримує всі права та накладає на себе будь-які обов'язки.

Джерела: 1. Конвенція про права дитини, прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: http://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Права дитини в Україні (13.10.2018) // Головне територіальне управління юстиції у місті Києві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://protocol.ua/ua/prava_ditini_v_ukraini/.

3. ID: Видача паспорта громадянина України у формі картки по досягненню 14-річного віку (вперше) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dmsu. gov. ua/poslugi/pasport-gromadyanina-ukrajni/id-vidacha-pasporta-gromadyanina-ukrajni-u-formi-kartki-po-dosyagnennyu-14-richnogo-viku-vpershe.html.

Найкращі інтереси дитини

Костюк В. Л.

Самовиховання – найважчий різновид самообслуговування.

Евгеніуш Коркош

Найкращі інтереси дитини — це принцип зі сфери захисту прав дитини, що стосується прийняття рішень. В ст. 3 Конвенції про права дитини говориться: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини». В оцінці найкращих інтересів дитини необхідно дотримуватись балансу «всіх елементів, необхідних для прийняття рішення в конкретній ситуації для конкретної дитини або групи дітей».

На практиці цей принцип застосовується в різних формах: від врахування думки дитини під час судових процесів (наприклад, у випадку розлучення батьків і рішення щодо того, з ким проживатиме дитина) до заохочення участі дітей у формуванні соціальної політики.

До оцінки найкращих інтересів дитини доцільно залучати більш як одного фахівця чи організацію через велике розмаїття факторів, вартих уваги. Особливо експерти ООН підкреслюють необхідність врахування точки зору самої дитини.

Аспекти, які мають відношення до визначення найкращих інтересів дитини:

— погляди та прагнення дитини;

— її особистість, вік та стать, персональна історія та соціально-культурне тло;

— турбота, захист і безпека дитини;

— благополуччя дитини;

— сімейне оточення, стосунки та контакти з сім'єю;

— соціальні контакти дитини з однолітками і дорослими;

— фактори вразливості, тобто ризики, з якими дитина стикається, і можливості захисту, забезпечення її прав і можливостей;

— наявні в дитини навички та розвиток її здібностей;

— права і потреби у галузях охорони здоров'я та освіти;

— розвиток дитини, її поступовий перехід у доросле і самостійне життя;

— будь-які інші особливі потреби дитини.

До процесуальних гарантій та документації у визначенні найкращих інтересів відносяться:

Джерела:

1. Конвенція про права дитини, прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Найкращі інтереси дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%96_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Уповноважений Президента з прав дитини

Костюк В. Л.

Виховувати дитину легко. Важко лише полюбити результат виховання.

Вернер Шнайдер

Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень у цій сфері.

З метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні, беручи до уваги необхідність особливого піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини Президентом України запроваджено інституцію Уповноваженого Президента України з прав дитини. Відповідні Укази Президента України «Про Уповноваженого Президента України з прав дитини» та «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» були видані 11 серпня 2011 року.

Уповноважений відповідно до покладених на нього завдань має право:

1) брати у встановленому порядку участь в опрацюванні проєктів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;

2) відвідувати в установленому порядку спеціальні установ для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, в яких перебувають діти, у тому числі місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи виконання покарань (СІЗО, виховні колонії), психіатричні заклади, спеціальні навчально-виховні установи, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію про умови їх тримання;

3) звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого;

4) одержувати в установленому порядку від державних підприємств, установ, організацій необхідну інформацію, документи і матеріали, у тому числі з обмеженим доступом, з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;

5) залучати в разі потреби в установленому порядку до опрацювання окремих питань представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також експертів, учених та фахівців, у тому числі на договірній основі;

6) брати в установленому порядку участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;

7) звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини;

8) вивчати в установленому порядку стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах;

9) взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

Діяльність Уповноваженого з прав дитини тісно пов'язана із поширенням знань про Права дитини серед дітей та дорослих.

Для надання консультативної допомоги Уповноваженому створена і діє Громадська консультативна рада з питань захисту прав дитини на правах робочої групи Адміністрації Президента України. До складу Громадської консультативної ради увійшли 40 міжнародних та всеукраїнських громадських організацій, що працюють в

інтересах дітей. У роботі Ради беруть активну участь представники всіх релігійних конфесій України.

З моменту запровадження посади Уповноваженого налагоджена тісна співпраця з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, реалізуються спільні проєкти.

18 грудня 2014 року на посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини призначено Миколу Кулебу. В червні 2019 року він був перепризначений на цю посаду.

Джерела:

Уповноважений Президента України з прав дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Правоздатність та дієздатність дитини

Костюк В. Л., Петровський А. В.

Правоздатність — це здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки. Хоча моментом виникнення цивільної правоздатності фізичних осіб законодавець визначив момент народження (ст. 25 ЦК), він не припускає, що правоздатність це не природне право особи і вона набуває його одразу у повному обсязі. Цивільна правоздатність властива кожній людині, від неї не можна відмовитися або уступити будь-кому. Водночас, законодавець передбачає випадки, коли закон охороняє права зачатої, але ще ненародженої дитини, наприклад, якщо дитина повинна народитися після смерті свого батька-спадкодавця

Здатність мати певні права та обов'язки може обумовлюватись досягненням фізичною особою певного віку. Так, фізична особа, яка досягла 14 років, має право на вибір лікаря та методів лікування, давати згоду на надання медичної допомоги (ч. 2, 3 ст. 284 ЦК), на вибір місця проживання (ч. 2 ст. 29 ЦК), на вільне самостійне пересування по території України (абзац перший ч. 2 ст. 313 ЦК), на зміну свого прізвища та (або) власного імені (ч. 1 ст. 295 ЦК); фізична особа, яка досягла 16 років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України (абзац другий ч. 3 ст. 313 ЦК); фізична особа (жінка), яка досягла 17 років, має право на шлюб (ч. 1 ст. 22 СК); фізична особа, яка досягла 18 років, має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин (ч. 1 ст. 290), бути набувачем у договорі довічного утримання (догляду) (ч. 2 ст. 746 ЦК) тощо.

Законодавець вводить положення, відповідно до якого здатність мати окремі права та обов'язки пов'язується з досягненням фізичною особою відповідного віку, у

випадках, встановлених законом. Це пов'язано насамперед з тим, що наявність у фізичної особи окремих суб'єктивних прав до досягнення нею певного віку може призвести до того, що хтось зможе зловживати її правами, а інколи навіть і завдавати шкоди її інтересам.

Цивільна дієздатність фізичної особи — це її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Закон розрізняє кілька різновидів дієздатності: повна — з 18 років; неповна — від 14 до 18 років; часткова — до 14 років; обмежена; визнання фізичної особи недієздатною. Однак ЦК передбачає випадки і порядок надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі (ст. 34—35 ЦК).

Фізична особа, яка не досягла 14 років (малолітня особа), має право: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість; 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31 ЦК).

Крім правочинів, передбачених ст. 31 ЦК, фізична особа у віці від 14 до 18 років (неповнолітня особа) має право:

1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

3) бути учасником (засновником) юридичних осіб,

якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

4) самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника та органу опіки та піклування відповідно до закону.

За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

Порядок обмеження цивільної дієздатності неповнолітньої особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Відповідно до ст. 34 ЦК у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність

зберігається.

У разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Відповідно до ст. 35 ЦК повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Джерела: 1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2.Правоздатність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.

Робота дітей та трудові відносини

Іванов Ю. Ф.

Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України, правовий статус дитини має особа до досягненню нею повноліття (18 років), неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років.

Законодавством закріплено спеціальні правила працевлаштування неповнолітніх. Трудовий договір із ними можна укладати лише тоді, коли вони досягли 16 років. За згодою одного з батьків чи особи, яка його замінює, як виняток, може бути прийнято на роботу осіб, які досягли 15 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненню ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, яка його замінює.

Оскільки організм неповнолітнього тільки формується, є потреба регулярно слідкувати за станом його здоров'я. Усі особи, молодші 18 років, можуть влаштуватися на роботу лише після попереднього медичного огляду і надалі, до досягнення 21 року, щороку повинні проходити обов'язковий медичний огляд.

Навантаження для працівників віком від 16 до 18 років становить 36 год. на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють під час канікул) — 24 год. на тиждень. Для робітників віком до 18 років норми виробітку визначаються з урахуванням норм виробітку для дорослих робітників пропорційно скороченому робочому часу. Заробітну плату працівники, молодші 18 років, за скороченої тривалості щоденної роботи отримують у тому самому розмірі, які працівники

відповідних категорій за повної тривалості щоденної роботи.

Заборонено залучати працівників, молодших 18 років, до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. В інтересах охорони здоров'я неповнолітніх неможливе застосування праці таких осіб на важких роботах і роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Наказом МОЗ України від 31 березня 1994 року № 46 затверджено Перелік важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, де заборонене застосування праці неповнолітніх. Цим наказом визначено, що застосування праці неповнолітніх у виробництвах, професіях і на роботах із важкими та шкідливими умовами праці не дозволяється на всіх підприємствах, установах і організаціях незалежно від форм власності й видів їх діяльності. Прийом на навчання за професіями, зазначеними в Переліку, можливий за умови досягнення особами 18-річного віку на момент закінчення навчання. Заборонено також залучати осіб, молодших 18 років, до підіймання і пересування речей, маса яких перевищує визначені для них граничні норми. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми затверджені наказом МОЗ України від 22 березня 1996 року № 59.

Трудове законодавство надає пільги для працівників, молодших 18 років, і в отриманні відпусток. Так, щорічна основна відпустка для них має більшу тривалість, порівняно з відпусткою повнолітніх працівників, і становить 31 календарний день та має бути надана в зручний для них час.

Аліменти дітям

Герасимчук Л. В.

Відповідно до Сімейного Кодексу України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.

За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом одержувача алі-ментів.

При визначенні розміру аліментів суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; наявність рухомого та нерухомого майна, грошових коштів; доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів; інші обставини, що мають істотне значення.

Розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття. Якщо після досягнення повноліття найстаршою дитиною ніхто з батьків не звернувся до суду з позовом про визначення розміру аліментів на інших дітей, аліменти стягуються за вирахуванням тієї рівної частки, що припадала на дитину, яка досягла повноліття.

Той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину — однієї чверті, на двох дітей — однієї третини, на трьох і більше дітей — половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину.

Суд за заявою одержувача визначає розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Розмір аліментів, визначений судом або за домовленістю між батьками у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до закону. Той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов’язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо). Розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають

істотне значення. Додаткові витрати на дитину можуть фінансуватися наперед або покриватися після їх фактичного понесення разово, періодично або постійно.

За заявою платника аліментів або за власною ініціативою орган опіки та піклування перевіряє цільове витрачання аліментів.

У разі нецільового витрачання аліментів платник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України.

Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби. Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину тільки за рішенням суду. Якщо дитина перестала отримувати дохід або її дохід зменшився, заінтересована особа має право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів.

Батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову, а в разі подання заяви про видачу судового наказу — із дня подання такої заяви. Аліменти за минулий час можуть бути присуджені, якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати. У цьому разі суд може присудити аліменти за минулий час, але не більш як за три роки.

Розмір аліментів, визначений за рішенням суду або

домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них.

Аліменти можуть бути стягнуті за виконавчим листом за минулий час, але не більш як за три роки, що передували пред'явленню виконавчого листа до виконання. Якщо за виконавчим листом, пред'явленим до виконання, аліменти не стягувалися у зв'язку з розшуком платника аліментів або у зв'язку з його перебуванням за кордоном, вони мають бути сплачені за весь минулий час.

Шлюбний вік та вік сексуальної згоди

Євсюкова М. В., Левченко К. Б.

Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. Шлюбний вік в Україні, як і в більшості європейських країн, встановлюється у вісімнадцять років (стаття 22 Сімейного кодексу України) і для жінок, і для чоловіків.

За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (стаття 23 Сімейного кодексу України).

Вік сексуальної згоди — це вік, коли людина вважається юридично компетентною для згоди на сексуальні дії, і, отже, це мінімальний вік людини, з якою інша особа має юридичне право займатися сексуальною діяльністю. Визначальним аспектом законодавчого закріплення віку згоди є те, що особа, яка не досягла мінімального віку, вважається жертвою, а її сексуальний партнер — злочинцем. Метою встановлення віку згоди є захист неповнолітніх від статевих актів з людьми зрілого віку.

Стаття 18 Конвенції Ради Європи про боротьбу із сексуальним насильством щодо дітей та сексуальною експлуатацією передбачає законодавче встановлення віку, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною.

Найнижчий вік сексуальної згоди встановлений — в Ємені — 9 років. Найвищий більш ніж у 20 країнах — 18 років. В більшості країн світу такий вік визначено в 16 років.

В Україні також такий вік визначено у 16 років. Відповідно до положень ст. 155 Кримінального кодексу України «Статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку», кримінально караються будь-які статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку.

Джерела: Конвенції Ради Європи про боротьбу із сексуальним насильством щодо дітей та сексуальною експлуатацією

Права і обов'язки інших членів сім'ї

Калінюк А. Л.

Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів регулюються главами 21—22 розділу V Сімейного кодексу України.

Основними особистими немайновими правами та обов'язками інших членів сім'ї та родичів є:

1) права баби та діда, прабаби та прадіда на виховання та захист внуків, правнуків:

- баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні;
- батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, пра-внуків;
- якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення;
- баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непраце-здатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

2) права братів та сестер на спілкування:

- брати та сестри, зокрема ті, які не проживають разом, мають право на спілкування;
- мати, батько, баба, дід, інші особи, з якими проживають неповнолітні брати та сестри, зобов'язані сприяти їхньому спілкуванню;
- повнолітні особи мають право брати участь у вихованні своїх неповнолітніх братів та сестер, незалежно від місця їхнього проживання.

Зверніть увагу! Права та обов'язки, встановлені

Сімейним кодексом України для братів та сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри.

3) право мачухи, вітчима брати участь у вихованні пасинка, падчерки:

- якщо мачуха, вітчим проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони мають право брати участь у їхньому вихованні.

4) права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину, щодо її виховання:

- особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту.

Зверніть увагу! Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки. З метою реалізації даного права зазначені особи мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

5) обов'язки особи піклуватися про бабу, діда, прабабу, прадіда, а також про того, з ким вона проживала однією сім'єю:

- внуки, правнуки зобов'язані піклуватися про своїх бабу, діда, прабабу, прадіда;
- повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки зобов'язані піклуватися про брата, сестру, вітчима, мачуху, які виховували їх та надавали їм матеріальну допомогу;
- такий обов'язок мають особи і щодо тих, з ким вони проживали однією сім'єю до досягнення повноліття.

Обов'язок по утриманню інших членів сім'ї та родичів:

1) баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх,

неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу;

2) повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу;

3) повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги і якщо вони не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу;

4) повнолітні брати і сестри зобов'язані утримувати непрацездатних повнолітніх братів і сестер, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони не мають чоловіка, дружини, батьків або повнолітніх дочки, сина, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу;

5) мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Зверніть увагу! Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, зокрема у разі:

 нетривалого проживання (менше 5 років) з їхнім матір'ю, батьком;

 негідної поведінки у шлюбних відносинах матері,

батька дитини.

6) особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу;

7) повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, якщо вони потребують матеріальної допомоги і якщо вони надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як п'ять років, за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матеріальну допомогу;

8) обов'язок падчерки, пасинка по утриманню мачухи, вітчима виникає, якщо у мачухи, вітчима немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер або якщо ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;

9) якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу. Цей обов'язок виникає, якщо у того, хто потребує матеріальної допомоги, немає дружини, чоловіка, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Здоров’я дітей

Костюк В. Л.

Відповідно до Статуту Всесвітньої Організації Охорони Здоров’я (ВООЗ) під здоров’ям розуміється «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів».

Батьки зобов’язані піклуватися про здоров’я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (ст. 150 СК).

Здоров’я — стан живого організму, при якому всі органи здатні виконувати свої життєві функції. Охорона здоров’я громадян — одна з функцій держави. В Україні державним органом, що опікується здоров’ям громадян, є Міністерство охорони здоров’я України. У світовому масштабі охороною здоров’я займається ВООЗ.

Для характеристики стану здоров’я дитячих і підліткових контингентів прийняті такі показники:

— захворюваність за зверненнями що визначається шляхом врахування всіх випадків захворювань за рік на 100 обстежуваних дітей та підлітків;

— індекс здоров’я — питома вага осіб, абсолютно не хворіли за рік, у відсотках до числа обстежених;

— кількість часто хворіючих дітей протягом року. Цей показник визначається у відсотках відносно часто хворіючих дітей до числа обстежених. При цьому часто хворіющими вважають тих дітей, які протягом року хворіли чотири рази і більше;

— патологічна ураженість або хворобливість — поширеність хронічних захворювань, функціональних відхилень у відсотках до загального числа обстежених. Виявляється в результаті поглиблених медичних оглядів.

Батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на інформацію про стан здоров’я дитини або підопічного (ст. 285 ЦК).

Джерела:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
2. Здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F
3. Визначення поняття «здоров'я». Ознаки і показники індивідуального здоров'я / Мельникова Н. А., Лук'янова В. Н. — Основи медичних знань та здорового способу життя, 2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://medbib.in.ua/opredelenie-ponyatiya-zdorove-priznaki.html
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

«Зелена кімната»

Левченко К. Б., Легенька М. М., Євсюкова М. В.

«Зелена кімната» призначена для роботи з дітьми, які постраждали внаслідок злочину чи стали свідками сексуального насильства або експлуатації, інших злочинів, або такими, які підозрюються в скоєнні злочинів, за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини.

Основна мета проведення опитування в такій кімнаті — запобігання повторній травматизації психіки дитини в процесі опитування як завдяки спеціальним методикам та психологічно комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє коректно вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів.

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку. «Зелена кімната» допомагає дітям відчути домашню атмосферу, сприяє розкутому спілкуванню з дорослими. Система роботи в «зелених кімнатах» враховує вікові та психологічні особливості як тих дітей, котрі перебувають у конфлікті (скоїли правопорушення або злочини), так і тих, що в контакті із законом (стали жертвами або свідками злочину чи правопорушення). Для таких дітей необхідні особливі, порівняно із дорослими, юридичні процедури, соціальний супровід, допомога та реабілітаційні послуги та виховання. Такі процедури мають здійснюватися в спеціально обладнаних приміщеннях. Саме врахування потреб таких груп дітей є свідченням гуманності держави, виявом її соціального та правового характеру, спрямованості на допомогу та врахування інтересів і потреб кожної конкретної людини. «Зелені кімнати» є не просто спеціально обладнаними приміщеннями, а й закладами для

здійснення системи заходів, покликаних забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває в контакті із законом, з метою її перевиховання та подальшої соціальної підтримки. Робота щодо створення «зелених кімнат» сприяє також підвищенню професійного рівня фахівців, надає можливість проводити комплексну та системну роботу з дітьми, досягати в ній високих результатів.

Національна дитяча «гаряча лінія»

Кривуляк А. І., Калашник О. А.

Куди звертатися дитині, якщо дитина відчуває дискомфорт, її права порушуються, або є питання, на які ніхто навколо не може відповісти? Такі ситуації трапляються нерідко. Тож відповідь — звертатися потрібно на Національну дитячу «гарячу лінію». Її номер — 116-111 З МОБІЛЬНИХ, або 0-800-500-225 із стаціонарних телефонів.

116111 — це загальноєвропейський номер, який використовується у всіх країнах Європейського Союзу та країнах, які асоціюються з ЄС.

Національна дитяча «гаряча лінія» — це сервісний ресурс, робота якого ініційована, адмініструється та підтримується громадською організацією «Ла Страда — Україна» при допомозі міжнародних організацій та донорів у взаємодії з державними органами та іншими громадськими організаціями. Як окрема лінія працює з 1-го січня 2013 року. За цей час надано більше 100 000 консультацій.

На Національній дитячій «гарячій лінії» кваліфіковані психологи, юристи та соціальні працівники надають консультації щодо попередження насильства та жорстокого поводження з дітьми, комерційної сексуальної експлуатації дітей, трудової експлуатації дитини, дискримінації дітей, стосовно відносин у сім'ї, стосунків з однолітками, порушень прав дітей в освітній сфері, психологічних проблем дітей, фізичного здоров'я дітей, ситуацій, коли діти стають свідками насильства, питань, які стосуються алко- та наркозалежності, сексуальної сфери, встановлення опіки над дітьми, встановлення місця проживання дитини, позбавлення батьківських справ, призначення аліментів, соціальних виплат при народженні дитини, ранніх та примусових шлюбів, безпеки дітей в Інтернеті,

суїцидальних дзвінків від дітей, консультації дітям-утікачам та дітям, які перебувають у конфлікті з законом, і т. п.

Джерела: «Про «Ла Страда — Україна», — Київ, Видавництво 2012 р.

Служба розшуку дітей

Легенька М. М.

«Гаряча лінія» з питань розшуку дітей працює за номером 116000 по всій території України. Дзвінки безкоштовні. Роботу лінії забезпечує Всеукраїнська громадська організація «Магнолія».

Оператори call-центру «гарячої лінії» — це належним чином підготовлені спеціалісти — соціальні працівники та психологи. Вони приймають дзвінки батьків/опікунів зниклих дітей, надають їм необхідну психологічну, юридичну та соціальну підтримку, приймають дзвінки від громадян, які мають інформацію про зниклу дитину.

Уся оперативна інформація про зникнення дитини заноситься до Геоінформаційної системи МВС України по розшуку дітей 116-000, оперативно направляється для подальшого розслідування поліції та батькам/опікунам дитини.

Ефективність розшуку зниклої дитини дуже залежить від допомоги громадськості — чим більше людей дізнаються про зникнення дитини, тим більше шансів, що хтось має інформацію, яка допоможе цю дитину знайти.

Тому для масштабного інформування громадськості «Служба розшуку дітей» створює інформаційні матеріали (про зниклу дитину та закликом зателефонувати 116-000 у випадку, якщо ви її бачили), які потім на благодійних засадах розміщують небайдужі до долі зниклих дітей ЗМІ України.

На сьогодні це 32 ТВ канали, 20 періодичних печатних видань, 8 агенцій outdoor реклами та indoor TV.

Результати розшуку зниклих дітей публікуються на сайті missingchildren. org. ua та на наших сторінках у соціальних мережах.

Розділ 19.
ЗАХИСТ ТА ДОПОМОГА ЛЮДИНІ

Ваші права порушені? Ви постраждали від рук злочинців? Стали жертвою аферистів? Куди звертатися і хто може допомогти в такій ситуації? В Україні створена державна система безоплатної правової допомоги, працюють «гарячі лінії», центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадські та благодійні організації.

Правова допомога

Легенька М. М., Бреус В. К.

Справедливість без сили та сила без справедливості однаково жахливі.

Ж. Жубер

Конституція України закріплює право кожної особи на отримання професійної правничої допомоги.

Правова допомога може бути платною і безоплатною; первинною і вторинною; судовою і позасудовою; розподілятися за галузями (у кримінальних, цивільних, сімейних, адміністративних справах тощо), за стадіями (на етапі дізнання, досудового слідства, розгляду справи судом), суб'єктом надання (адвокат / інший фахівець у галузі права / законний представник / державний орган тощо), суб'єктом права на правову допомогу тощо.

Кожна людина є вільною у виборі захисника своїх прав.

Саме поняття правової допомоги визначається Законом України «Про безоплатну правову допомогу», а саме — правова допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод

людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Система безоплатної правової допомоги в Україні

Легенька М. М., Бреус В. К.

Засади кожної держави та фундамент кожної країни спираються на справедливість та правосуддя.

ас-Самарканді

До системи безоплатної правової допомоги в Україні включають урядові та неурядові установи, які безоплатно надають особам правничі послуги. Такими установами є Координаційний центр з надання правової допомоги, суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги та суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги.

У свою чергу, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язані надавати безоплатну первинну правовому допомогу в межах їх компетенції.

Тоді ж як забезпечують реалізацію права осіб на безоплатну вторинну правову допомогу — центри та бюро з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Державна система органів безоплатної правової допомоги налічує понад 500 точок доступу до такої допомоги та включає:

— Координаційний центр з надання правової допомоги;

— Регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

— Місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Координаційний центр з надання правової допомоги є вищим органом в системі безоплатної правової допомоги. До його функцій, зокрема, належить:

— управління та координація діяльності всіх центрів з надання безоплатної правової допомоги;

— формування та адміністрування Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу;

— інші функції, з якими ви можете ознайомитися в Положенні про Координаційний центр з надання правової допомоги, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2012 року № 504.

У свою чергу, Регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують захисника за рахунок держави підозрюваним та обвинуваченим у кримінальних провадженнях, а також затриманим, заарештованим та засудженим. Важливо, що такі Центри здійснюють моніторинг та оцінювання роботи місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги. З вичерпним переліком повноважень даних Центрів ви можете ознайомитися у Положенні про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Поряд з цим, місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання всім особам безоплатної первинної правової допомоги та окремим соціально вразливим категоріям осіб безоплатної вторинної правової допомоги у цивільних, адміністративних та господарських справах, а також потерпілим та свідкам у кримінальному провадженні.

Також місцеві центри/бюро правової допомоги здійснюють правопросвітництво з метою посилення правової спроможності територіальних громад України та забезпечують доступ до електронних сервісів Міністерства юстиції України.

Контакти центрів безоплатної правової допомоги

В системі безоплатної правової допомоги цілодобово функціонує єдиний номер контакт-центру — 0-800-213-103. За даним номером ви зможете:

1. Повідомити про затримання особи працівниками правоохоронних органів для забезпечення їй адвоката за рахунок державних коштів;

2. Дізнатися про адресу найближчого місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

3. Отримати за допомогою телефонного зв'язку правову інформацію або консультацію від фахових юристів.

Що таке первинна та вторинна правова допомога. хто, де і на яких умовах може її отримати

Легенька М. М., Бреус В. К.

Не намагайся зробити добра більше, ніж люди здатні витримати.

Томас Джефферсон

Безоплатна первинна правова допомога — це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Власне безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг:

1) надання правової інформації;

2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;

3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);

4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Безоплатна первинна правова допомога надається усім громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, у тому числі біженцям чи особам, які потребують додаткового захисту.

Таку допомогу ви можете отримати в органах державної влади та місцевого самоврядування, але з питань їх діяльності. Тоді ж як правову інформацію та консультації з усіх питань можна отримати в центрах з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога — це вид

державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Так, безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

1) захист;

2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру, зокрема, позовних заяв, апеляційних скарг тощо.

Важливо наголосити, що безоплатна вторинна правова допомога надається малозабезпеченим особам, дітям, біженцям, ветеранам війни (в тому числі учасникам АТО), внутрішньо переміщеним особам, членам сімей загиблих учасників бойових дій, реабілітованим особам та особам, стосовно яких суд розглядає питання про обмеження цивільної дієздатності чи надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, затриманим, засудженим, а також іншим категоріям осіб, визначених в Законі України «Про безоплатну правову допомогу».

Таку допомогу ви можете отримати в центрах з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний протягом десяти днів з дня надходження звернення та повного пакету документів, що підтверджують право особи на безоплатну вторинну правову допомогу, прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Адвокатура

Легенька М. М., Бреус В. К.

Попри те, що справедливість не може прибрати вади, вона не дає їм завдавати шкоди.

Ф. Бекон

Адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

Адвокатська діяльність — незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю — протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, — протягом трьох років з дня такого звільнення.

Джерела: Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», від 05.07.2012 № 5076-VI.

Медіація

Левченко К. Б., Андрєєнкова А. А.

У звичайній справедливості завжди полягає найбільш мудра та найбільш корисна політика.

Д. Писарєв

Є конфліктні ситуації, знайти вихід з яких може допомогти процес медіації. В Україні розвивається шкільна медіації, створюються шкільні служби порозуміння для вирішення конфліктів в дитячому середовищі, а також між учнями та вчителями.

Разом з тим медіація застосовується і в чималий кількості ситуацій, які підпадають під визначення правопорушення і навіть злочину для вирішення спорів та суперечок між сторонами.

В Україні діє Асоціація медіаторів України, Національна мережа медіаторів та інші самоорганізації людей, які отримали сертифікати медіаторів та можуть здійснювати медіаційну діяльність.

Медіація (від лат. mediation — посередництво) — це добровільний і конфіденційний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор/медіаторка) допомагає сторонам знайти взаємоприйнятний варіант вирішення ситуації, що склалася.

Медіатор/медіаторка — спеціально підготовлений /підготовлена посередник/посередниця у вирішенні конфліктів, який/яка однаково підтримує обидві сторони та допомагає їм знайти взаємоприйнятне рішення.

Медіація однолітків — відновна практика, спосіб вирішення конфліктних ситуацій у закладі освіти із залученням посередника/посередниці (медіатора/медіаторки) з числа учнівської громадськості

для допомоги налагодження процесу комунікації між сторонами, аналізу ситуації, що склалася, формулювання рішення, яке б задовольнило інтереси і потреби усіх учасників/учасниць за принципом «рівний — рівному».

Принципи медіації

Добровільність. Процедура медіації є суто добровільною. Ніхто не може примусити сторони скористатися медіацією або хоча б спробувати це зробити. Медіація — це добровільний процес, заснований на прагненні сторін досягти чесної та справедливої угоди.

Добровільність проявляється в тому, що:

— жодну сторону не можна примусити до участі в медіації;

— кожен/кожна учасник/учасниця може вийти з процесу медіації на будь-якому етапі;

— згода з результатом процесу медіації є також суто добровільною;

— сторони самі контролюють хід і результати медіації;

— послуги медіатора/медіаторки протягом усієї процедури приймаються обома сторонами добровільно.

Неупередженість та нейтральність.

Медіатор/медіаторка завжди повинен/повинна:

— діяти абсолютно об’єктивно по відношенню до кожної зі сторін;

— виконувати свою роботу об’єктивно і чесно;

— проводити медіацію тільки тих справ, у яких він/вона може залишатися неупередженим і справедливим.

Медіатор/медіаторка є нейтральним/нейтральною по відношенню до конфлікту.

Конфіденційність

Медіатор/медіаторка повинен/повина конфіденційно зберігати всю інформацію, отриману в ході медіації. Будь-яка інформація, конфіденційно повідомлена медіаторові однією зі сторін, не повинна передаватися іншій стороні, за винятком випадків, якщо на це є згода іншої сторони або цього вимагає закон.

Розподіл відповідальності

Процес медіації характеризується тим, що самі сторони конфлікту, добровільно беручи участь у процедурі медіації, вироб-ляють можливі варіанти вирішення проблеми.

Медіатор/медіаторка не приймає, не виносить і не нав'язує їм жодних готових рішень.

Він/вона веде і спрямовує процес взаємодії сторін, створюючи умови для кращого розуміння сторонами як самих себе, так і одне одного.

Правила медіаційної зустрічі

— Слухати іншого і говорити по черзі, навіть якщо з ним/з нею не згоден/згодна, щоб у кожного/кожної була можливість висловитися і бути почутим/почутою.

— Уникати образ один одного, щоб усі відчували себе в безпеці.

— Дотримуватися конфіденційності, тобто не розповідати іншим про те, що відбувалося на зустрічі.

— Кожен/кожна учасник/учасниця може за потреби зробити перерву, запропонувати перенести зустріч на інший час.

— Кожен/кожна учасник/учасниця може відмовитися від медіації/медіатора.

— Медіатор/медіаторка може поговорити з кимось із учасників наодинці, а також учасник/учасниця з медіатором/медіаторкою.

— Медіатор/медіаторка може перервати медіацію.

Під час проведення медіаційної зустрічі медіатор/медіаторка:

— уважно слухає і не перебиває;

— дуже чітко висловлює свою думку;

— ставить запитання, що сприяють розумінню ситуації;

— ставиться до кожного учасника/учасниці зустрічі з повагою;

— дотримується нейтралітету і не приймає нічиєї сторони;

— не надає жодних порад і не висловлює власної точки зору;

— не шукає, хто правий, а хто винуватий;

— допомагає учасникам/учасницям медіації знайти конструктивне вирішення конфлікту з однаковою вигодою для обох сторін.

Джерела: Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» / В. Л. Андриенкова А. Б., К. Б. Левченко, Н. В. Лунченко, М. М. Матвійчук. — К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2018. — 144 с.

Первинна психологічна допомога

Кривуляк А. І., Левченко К. Б.

Надання психологічної допомоги — це прерогатива психологів. Але є екстрені та надзвичайні ситуації, в яких психологічної допомоги людина може потребувати «тут і негайно», коли нема поруч професійного психолога. Саме тоді на допомогу й приходить перша психологічна допомога, яку може здійснювати будь-яка людина, яка пройшла навчання та отримала базові навички в цій сфері.

Первинна психологічна допомога (далі ППД) — це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потребу.

ППД надається, коли базові потреби людини вже задоволені, а в разі потреби постраждалої особи може надаватися й після цього (бажано протягом тижня після подій).

ППД може надати не лише професійний психолог, а й інший спеціаліст, який знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги.

Надається ППД у будь-якому безпечному місці за відсутності сторонніх осіб.

Етика надання ППД:

— бути чесним/чесною з постраждалою особою;

— поважати думку постраждалої особи;

— звільнитися від власних стереотипів;

— поважати етнокультурні, ґендерні особливості;

— не пропонувати жодних матеріальних благ;

— не пропонувати допомогу насильно;

— пояснити, що допомогу можна при бажанні отримати пізніше.

Завдання ППД:

— формувати відчуття безпеки, зв’язку з іншими людьми, спокою і надії;

— сприяти доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки;

— зміцнювати віру в можливість допомогти собі та оточуючим;

— сформувати у людини розуміння того, що надзвичайна подія, свідком або учасником якої вона була, закінчилась і не становить більше загрози.

При наданні первинної психологічної допомоги необхідно дотримуватися таких принципів:

— захищати безпеку, гідність і права людини (уникати дій, які можуть поставити людину під загрозу травмуючих впливів; намагатися захистити її від повторної фізичної та психологічної травми; звертатися до людини з повагою; допомагати відстоювати її права та отримувати належну підтримку; діяти в інтересах постраждалої особи, якій ви допомагаєте);

— адаптувати свої дії до культурних традицій людей, яким ви надаєте допомогу;

— бути в курсі інших засобів реагування в надзвичайній ситуації (знати, які заходи реагування вживаються і які є ресурси для надання допомоги; чітко уявляти власні функції та їх межі);

— берегти себе.

До оперативних принципів надання першої психологічної допомоги належать:

1. Дивитися

Коли люди перебувають у стресовому стані, першим корисним кроком буде допомогти їм заспокоїтися, зокрема:

— знайти безпечне місце;

— говорити м’яко, повільно та спокійно;.

— підтримувати зоровий контакт: спробувати сісти поруч з людиною або присісти перед нею так, щоб ви були на одному рівні;

— перевірити умови безпеки.

Якщо людина панікує чи виглядає дезорієнтованою, намагайтеся заохотити її зосередитися на нетривожних

речах у найближчому оточенні. Наприклад, спробуйте привернути її увагу до чогось, що Ви бачите або чуєте, наприклад, можете прокоментувати звук або навколишні об'єкти.

2. Слухати

Будьте терплячими і спокійними, коли ви говорите з людиною, котра знаходиться у стресовому стані. Їй може знадобитися деякий час на те, щоб довіритися вам, особливо якщо вона боїться.

Важливо:

— виявити основні потреби постраждалої особи;

— звертатися до людини з повагою, відповідно до її культури;

— назватися;

— слухати, давши людині виговоритися;

— бути делікатними щодо фізичного контакту;

— створити елементарні комфортні умови (наприклад, дати води).

3. Спрямовувати

— допомогти людині емоційно подолати складну ситуацію;

— надати необхідну інформацію;

— допомогти зв'язатися з рідними та/або зі службою соціальної підтримки.

Якщо в людини виникає відчуття нереальності того, що відбувається, відірваності від оточення, тоді для відновлення контакту з навколишнім середовищем і самовладання попросіть її: упертися ногами в підлогу; допоможіть її поплескати пальцями або кистями рук по своїх колінах; зверніть її увагу на будь-які нейтральні предмети навколишнього оточення, які вона може побачити, почути, яких може торкнутися; попросіть розповісти, що вона бачить і чує; попросіть її зосередитися на своєму диханні і дихати повільно.

Урядовий контактний центр

Легенька М. М.

Непорушна основа держави –
справедливість.

Піндар

Урядова «гаряча лінія» 1545 — механізм для взаємодії Уряду з громадянами, що дозволяє оперативно вирішувати проблемні питання, які порушуються у зверненнях громадян, а також удосконалювати роботу органів виконавчої влади з урахуванням громадської думки.

Звернення приймаються працівниками Урядового контакт-ного центру за допомогою засобів телефонного та електрон-ного зв'язку і надсилаються органам виконавчої влади відповідно до компетенції, Секретаріату Кабінету Міністрів для вирішення порушених у них питань по суті, надання відповідних роз'яснень. Лінія працює цілодобово і є безкоштовною для телефонуючих.

На базі Урядового контактного центру цілодобово працює спеціалізована «гаряча лінія» з питань корупційних діянь у центральних і місцевих органах виконавчої влади, державних і комунальних установах, на яку можна звернутися також за номером 1545, а також через веб-сайт Урядового контактного центру www.ukc.gov.ua

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Бороздіна К. А.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді — спеціальні заклади, що проводять соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Їхніми завданнями є:

— проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;

— виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

— здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальних послуг за результатами проведеної оцінки потреб їх у таких послугах;

— організація здійснення наставництва над дитиною, яка проживає у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей;

— забезпечення взаємодії зі структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Працівники центру соціальних служб здійснюють заходи щодо:

— виявлення та обліку сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

— контролю у межах повноважень за цільовим використанням державної допомоги при народженні дитини;

— соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя, організації здійснення наставництва;

— соціального супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, а також соціального супроводу дітей, які перебувають під опікою, піклуванням, за поданням служби у справах дітей;

— інформування населення про соціальні послуги, які надаються відповідно до законодавства;

— проводить оцінку потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі сімей учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, визначає соціальні послуги та методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку;

— надає сім'ям, дітям і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, в тому числі сім'ям учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщеним особам, соціальні послуги з: соціального супроводу; консультування; соціальної профілактики. А за результатами оцінки потреб центр може надавати послуги з: соціальної інтеграції та реінтеграції; соціальної адаптації; соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; кризового та екстреного втручання; представництва інтересів; посередництва (медіації);

Крім того, центр соціальних служб забезпечує соціальний патронаж молодих осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом.

Допомагає особам, які постраждалі від торгівлі людьми.

Такі центри є в кожному районі та місті.

Національні «гарячі» лінії із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації

Кривуляк А. І., Калашник О. А., Черепаха К. В.

Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації (безкоштовні номери — 116123 з мобільних, 0800—500-335) — національний сервісний ресурс, робота якого ініційована, створена, адмініструється та підтримується громадською організацією «Ла Страда — Україна» з 1997 року при допомозі міжнародних організацій та донорів у взаємодії з державними органами та іншими громадськими організаціями. «Гаряча лінія» створена для надання інформаційних, психологічних та правових консультацій.

У зв'язку з воєнними діями, які проходять на території України, на даній «гарячій» лінії було створено 3 нових напрямки консультування абонентів — «захист прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб», «захист прав та інтересів військових і членів їх сімей», «запити з тимчасово окупованих територій».

Національній «гарячій лінії» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації надають інформаційні, юридичні та психологічні консультації щодо попередження всіх видів насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального, переслідування, примусових шлюбів, обрізання на жіночих статевих органах, примусових абортів), включаючи екстрені випадки, з проблем міжособистісних стосунків, психологічних проблем, розлучення, встановлення місця проживання дитини, розподілу майна під час розлучення, позбавлення батьківських прав, призначення аліментів, примусового лікування, безпечного виїзду українських громадян за

кордон з метою працевлаштування, навчання, приватних та туристичних поїздок, еміграції, проблем іноземців в Україні, допомогу в розшуку українських громадян за кордоном, щодо дітей трудових мігрантів, надаються роз'яснення щодо особливостей укладання та розірвання шлюбу з іноземцями, сексуальних домагань на робочому місці, в учбовому закладі, в громадських місцях, дискримінації в трудовій сфері, ґендерних стереотипів, сексистської реклами, зґвалтування, організаційних питань допомоги постраждалим і т. д. Надається перша інформаційна допомога постраждалим від торгівлі людьми, надалі їм надаються соціальна підтримка та супровід, а також психологічна допомога їм та членам їхніх сімей.

«Гаряча лінія» є також дієвим інструментом моніторингу. Співпрацюючи з різноманітними державними структурами, неурядовими й міжнародними організаціями та й з самими клієнтами, можна виявити, як ті чи інші центри/структури/спеціалісти виконують свої функції, чи працюють вони взагалі в необхідному напрямку (попередження насильства, торгівлі людьми, ґендерної дискримінації, в захисті прав дітей тощо).

Джерела: «Ла Страда — Україна»: 20 років життя. — Київ, Видавництво «Україна», 2018 р.

Захист прав учасників АТО та їх сімей

Дунебабіна О. А

Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено, що до учасників бойових дій належать військовослужбовці, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413, (зі змінами та доповненнями від 04.02.2015 № 104) рішення про надання статусу учасника бойових дій:

– військовослужбовцям – приймаються комісіями з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, утвореними в Міноборони, МВС, Національній гвардії, СБУ, Службі зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управлінні державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС. У разі виникнення спірних питань, що потребують міжвідомчого врегулювання, рішення приймається міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка утворена Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції;

– працівникам підприємств, установ та організацій, які залучалися і брали безпосередню участь в АТО в районах її проведення - міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка утворена Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Отриманий статус підтверджується посвідченням учасника бойових дій.

Посвідчення учасника бойових дій

військовослужбовцям, яким надано статус учасника бойових дій, видаються органами Міноборони, МВС, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управління державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС, а працівникам підприємств, яким надано статус учасника бойових дій, - Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Згідно з Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасник бойових дій має право, зокрема, на такі пільги:

– безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

– першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

– безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

– 75-відсоткову знижку плати за житлово-комунальні послуги в межах норм, передбачених чинним законодавством, або тверде паливо та скраплений газ (за відсутності центрального опалення);

– 50-відсоткову знижку абонентної плати за користування квартирним телефоном та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів — додаткових робіт);

– безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним транспортом приміського сполучення та

автобусами приміських і міжміських маршрутів, незалежно від відстані та місця проживання.

– першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб.

Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

ПАМ'ЯТКА УЧАСНИКАМ АТО: Права, обов'язки та гарантії соціального захисту (https://rada.info/upload/users_files/04412432/aca430b7d0f10fcdbe9c401eb5a583ac.pdf)

Соціальні гарантії учасникам АТО

http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-vijskovosluzhbovcziv/coczialni-garantii-uchasnikam-ato.html

Шановні військовослужбовці, демобілізовані із зони проведення АТО! Державна служба зайнятості завжди готова допомогти Вам!

У центрах зайнятості Вам допоможуть:

– знайти роботу – постійну або тимчасову;

– підвищити кваліфікацію або отримати нову конкурентоспроможну на сучасному ринку праці професію;

– отримати матеріальну підтримку шляхом участі в громадських роботах;

– отримати статус безробітного та матеріальну допомогу на випадок безробіття.

Звертаємо Вашу увагу!

Постановою Кабінету Міністрів України від 09.04.2014 №111 «Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за

призовом під час мобілізації, на особливий період» встановлено, що військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період виплачується грошове забезпечення, з якого сплачується єдиний внесок, в тому числі на випадок безробіття.

Отже, період перебування на військовій службі під час мобілізації зараховується до Вашого страхового стажу, що дає Вам право на отримання статусу безробітного та призначення допомоги по безробіттю при зверненні до державної служби зайнятості після проходження військової служби.

Облік та реєстрація в центрі зайнятості проводиться незалежно від зареєстрованого місця Вашого проживання або перебування.

Рекомендуємо скористатися послугами:

БЕЗКОШТОВНОЇ інформаційно-довідкової телефонної системи державної служби зайнятості: **0-800-50-50-60 (зі стаціонарного телефону)**

Безкоштовного мобільного сервісу «Пошук роботи»:**730 (з мобільного телефону)**

Інтернет-порталами державної служби зайнятості:

www.dcz.gov.ua

www.trud.gov.ua

За більш детальною інформацією звертайтеся до будь-якого зручного для Вашого відвідування центру зайнятості.

Забезпечення учасників АТО засобами реабілітації

Дунебабіна О А.

Держава гарантує безоплатне та позачергове забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації учасників АТО, які постраждали внаслідок антитерористичної операції, незалежно від установлення їм інвалідності.

До технічних та інших засобів реабілітації належать:

– протезні вироби (включаючи протезно-ортопедичні вироби (ортези, протези), ортопедичне взуття);

– засоби для пересування (крісла колісні);

– спеціальні засоби для самообслуговування та догляду допоміжні засоби для особистого догляду та захисту: наколінники, налокітники, рукавиці на протез, чохли для кукс верхніх та нижніх кінцівок, вкладиші із силіконової або селевої композиції для кукс верхніх та нижніх кінцівок, подушки протипролежневі та інші;

– допоміжні засоби для особистої гігієни: крісла-стільці, сидіння на унітаз, сидіння-надставки на унітаз, щипці для туалетного паперу, стільці, табурети, сидіння для ванни та душу, східці, підставки для ванни, умивальники);

– допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому (палиці, милиці, ходуни, поручні);

– меблі та оснащення (столи, меблі для сидіння, ліжка, матраци протипролежневі, перила та поручні, брусся, опори).

Перелік необхідних документів для отримання технічних та інших засобів реабілітації:

- паспорт (копія та оригінал);

- ідентифікаційний код (копія та оригінал);

- рішення військово-лікарської комісії чи висновок лікарсько-консультативної комісії про потребу в забезпеченні необхідним виробом;

- витяг з наказу командира військової частини (начальника територіального підрозділу) або довідка про обставини травми (поранення, контузії, каліцтва), видана командиром військової частини (начальником територіального підрозділу), з відомостями про участь в антитерористичній операції (для військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) та працівників Збройних Сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців та працівників МВС, Управління державної охорони,Держспецзв'язку, інших утворених відповідно до законів військових формувань, яким не встановлено інвалідність).

Зазначений перелік документів особою або його законним представником подається до органу соціального захисту населення міських та районних державних адміністрацій за зареєстрованим місцем проживання або за місцем фактичного проживання учасника АТО.

Особа обирає протезно-ортопедичне підприємство, на якому буде проведено протезування (ортезування) або ж забезпечено необхідним технічним засобом реабілітації. На обраному заявником підприємстві буде проведено огляд учасника АТО та подальший супровід із надання протезно-ортопедичної допомоги.

Загальнонаціональна «гаряча лінія» з питань ВІЛ/ СНІД та туберкульозу

Дунебабіна О. А

Як захистити себе від інфікування?

Як допомогти собі та своїм близьким, якщо така проблема вже є?

Де пройти діагностику та отримати допомогу психологів та медиків?

Відповіді на ці та багато інших питань можна отримати у консультантів Національної Гарячої лінії з питань ВІЛ/СНІД та туберкульозу.

Загальнонаціональна «гаряча лінія» з питань ВІЛ/ СНІД та туберкульозу працює за номерами **0-800-500-451** (ВІЛ/ СНІД) та **0-800-503-080** (з питань туберкульозу) і є ресурсом, який надає консультації клієнтам безкоштовно, анонімно та конфіденційно.

Графік роботи фахівців Національної Гарячої лінії з питань ВІЛ/ СНІД та туберкульозу:

— психологи консультують на Лінії цілодобово, без перерв, свят та вихідних за телефоном **0-800-500 451**. За цим номером також можна телефонувати, якщо є запитання до ЧСЧ-консультантів (щоденно, з 20-00 до 8-00);

— лікарі-інфекціоністи для дорослих (понеділок, середа, п'ятниця, з 9-00 до 19-00);

— дитячі лікарі-інфекціоністи (вівторок та четвер, з 9-00 до 19-00).

— лікарі-фтизіатри відповідають на запитання клієнтів за номером **0-800-50-30-80** щодня, з 8-00 до 16-00.

— один раз на тиждень, в будній день за номером 0-800-50-30-80 надає консультації юрист Гарячої лінії.

Гаряча лінія для внутрішньо переміщених осіб

Дунебабіна О. А

На сьогодні в Україні діє багато гарячих ліній для підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Урядова «гаряча лінія» дозволяє захистити права та свободи вимушених переселенців, а також впливати на реалізацію послідовної державної політики у цій сфері.

Урядова «гаряча лінія» працює цілодобово за номером: **0-800-507-309** (безкоштовно зі стаціонарного телефону).

Для постраждалих під час Революції Гідності діє спеціалізована «гаряча лінія» за окремим номером: **0-800-505-607**.

Для підприємців діє «гаряча лінія» за номером: **0-800-503-045.**

Для громадян України, які перебувають за кордоном, номер телефону урядової «гарячої лінії»: **+38(044)284-19-15.**

Киянам надається прямий телефон «гарячої лінії» за коротким номером: **15-45** або за міським номером: **284-19-15.**

Оформити звернення можна також через веб-сайт Центру за адресою: www.ukc.gov.ua.

На базі **Державної міграційної служби** діє цілий ряд гарячих ліній у кожній області України (https://dmsu.gov.ua/news/dms.html?fbclid=IwAR1jLa6BnHUBAU1XS5qjddqrVWjKpSLWZzdh3RQ2HF0AUopVG87zH9Lyu78), але за певинною допомогою можна звернутися за телефоном: **+38 (044) 279-98-99**.

З метою отримати певні послуги від держави громадяни можуть звернутися до **порталу державних послуг iGov**: https://igov.gov.ua/subcategory/1/32?fbclid=IwAR2vzf14Om4WMqNIiIrvxjgm7alLnjMJAqvEuDXt9R1U8Y0oZ55W3j-ZhSo

Функціонує також гаряча лінія від Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.

Внутрішньо переміщені особи можуть звертатися на гарячу лінію для ВПО: **0-800-307-711**. Гаряча лінія надає наступні послуги:

- Надання інформації про програми допомоги від УВКБ ООН.
- Прийом скарг і пропозицій.
- Надання інформації про партнерів УВКБ ООН та їхню допомогу для ВПО.

Уся інформація надається конфіденційно.

Неабиякий внесок у підтримку внутрішньо переміщених осіб здійснюють громадські організації.

Переселенці з Криму та сходу України, які втратили житло та потребують дпомоги, можуть лишити своє звернення на сайті **громадської організації Crimea SOS**: http://krymsos.com/ru/settlers/

Зокрема можна звернутися на гарячу лінію громадської організації «Юридична сотня» **0 800 308 100**.

Існує також «гаряча лінія» на базі **громадської організації «Донбас SOS»**, що функціонує за підтримки міжнародних донорів. За сприяння Міністерства інформаційної політики України та Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України ГО «Донбас СОС» проводила інформаційну кампанію, спрямовану на поширення відомостей щодо роботи «гарячої лінії» Донбас СОС для постраждалих від конфлікту на Сході України.

За телефоном Гарячої лінії громадяни можуть отримати консультації з питань, що стосуються ВПО, а ті питання, які потребують досконального вивчення, оформлюються в окремі кейси та супроводжуються фахівцями до їх повного вирішення.

Звернення приймаються за номером «гарячої лінії»: **0-800-309-110**. Дзвінки з мобільних та стаціонарних

телефонів на території України безкоштовні.

ПН-ПТ: 9:00-21:00

СБ-НД: 9:00-18:00.

Телефонні «гарячі лінії» центральних органів виконавчої влади

Найбільш повний перелік гарячих ліній державних структур розміщено на сайті Урядового контактного центру: https://ukc.gov.ua/a-dovidkova-informatsiya-a/telefonni-garyachi-liniyi-tsentralnyh-organiv-vykonavchoyi-vlady-2/?fbclid=IwAR2MRbTI8fyA4PO9sYZF1Tic_HN60n4quPHsRuM_aAMqcnXZgKT7Kmi5btM

Розділ 20.
ДЕРЖАВА УКРАЇНА

Суверенітет України — основа державності

Хальота А. І.

У політиці ні до чого не варто ставитися трагічно і до всього треба ставитися серйозно.

Адольф Тьєр

Необхідною передумовою конституційного ладу в будь-якій державі є її суверенність. Держава здатна виражати волю своїх громадян, у повному обсязі гарантувати їхні права і свободи лише тоді, коли вона є суверенною. Суверенітет як необхідний атрибут державної влади виступає якісною рисою держави і становить важливу засаду конституційного ладу України.

Розуміння змісту державного суверенітету як повноти законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, що відкидає будь-яку чужоземну владу, а також самостійність держави в міжнародних відносинах, її непідпорядкованість владі іншої держави.

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що ознаками суверенітету Української держави є:

— верховенство державної влади на всій території України;

— єдність і неподільність державної влади;

— незалежність і самостійність державної влади.

Верховенство державної влади означає: по-перше, її необмеженість нічим і ніким, окрім народного суверенітету (установчої влади народу України), Конституції України, громадянського суспільства, природного права і законів; по-друге, відсутність на території України будь-якої іншої

конкуруючої влади, яка могла би видавати легітимні закони; по-третє, підпорядкованість державній владі всіх громадян, їхніх об'єднань, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб.

Єдність державної влади полягає в наявності єдиної системи органів державної влади (законодавчої, виконавчої та судової), які мають єдині цілі та завдання діяльності, що забезпечує певну ступінь керованості суспільством.

Незалежність і самостійність державної влади означає, по-перше, те, що вона сама, без впливу інших сил, правоспроможна приймати нормативні акти та забезпечувати їх виконання за допомогою засобів державного примусу; по-друге, відсутність залежності (політичної, фінансової, організаційної тощо) органів державної влади від будь-кого всередині держави та за її межами.

Отже, державний суверенітет характеризує повноту законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, що виключає наявність будь-якої конкуруючої влади, а також непідпорядкованість держави владі іншої держави у сфері міжнародного спілкування.

Конституційно-правовими ознаками України як суверенної держави є:

1. Територіальна цілісність.
2. Єдиний конституційний простір.
3. Громадянство України.
4. Єдина грошово-кредитна система.
5. Національні Збройні Сили України.
6. Міжнародна правосуб'єктність.
7. Офіційний статус державної мови — української.
9. Державні символи України.

Правонаступництво України щодо Радянського Союзу

Хальота А. І.

В уряду немає важливішого обов'язку, ніж обов'язок підтримувати найвищі стандарти моральної поведінки тих людей, які здійснюють державні справи.

Д. Кеннеді

Найгірше, що можна вибрати в біді, – середня лінія.

Таціт

Ми повинні піти на великий ризик, щоб уникнути ще більшого.

Дін Ачесон

Правонаступництво України щодо Союзу РСР регулюється комплексом домовленостей з питань правонаступництва, що були досягнуті між країнами, які увійшли після розпаду СРСР у Співдружність Незалежних Держав (серед них: Меморандум про взаємопорозуміння з питань правонаступництва щодо договорів колишнього Союзу РСР, що становлять взаємний інтерес, 1992 р. Угода про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном 1992 р.; Угода про правонаступництво щодо державних архівів колишнього Союзу РСР 1992 р.; Рішення Ради голів держав СНД від 20 березня 1992 р. та ін.), а також національним законодавством України. Ряд положень, що мають пряме відношення до

правонаступництва, міститься в установчих документах СНД.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про правонаступництво України» 1991 р., Україна є правонаступницею прав і обов'язків СРСР, які не суперечать Конституції України. Україна підтверджує свої зобов'язання, укладені УРСР, до проголошення незалежності (ст. 6 Закону).

В Угоді про створення СНД від 8 грудня 1991 р. було закріплено, що кожна держава СНД має право підтвердити чинність для себе міжнародних договорів СРСР. Відповідно до Угоди про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном 1992 р. під власністю розуміється: нерухомість, що використовувалася дипломатичними і консульськими представництвами СРСР; інфраструктура СРСР за кордоном і прибуток від її експлуатації; доходи від реалізації власності СРСР; власність СРСР і прибуток від діяльності юридичних осіб, що знаходилися під юрисдик-цією СРСР; прибуток від виконання робіт за міжнародними угодами. Власність СРСР, відповідно до даної Угоди, була поділена і перейшла до держав в наступних долях: Білорусія — 4,13 %, Казахстан — 3,86 %; Росія — 61,34 %; Україна — 16,37 % і т. д.

Питання правонаступництва щодо державних активів та державного боргу СРСР було вирішено врегулювати на двосторонніх засадах. У 1992—1994 рр. було укладено низку двосторонніх угод між Російською Федерацією, з однієї сторони, та Азербайджаном, Вірменією, Грузією, Казахстаном, Молдовою, Таджикистаном, Узбекистаном, Україною — з іншої. У даних договорах Росією було запропоновано так званий нульовий варіант, за яким всі активи та борги державами-спадкоємцями передавалися Росії. Так, згідно зі ст. 3 Угоди між Україною та Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього боргу та активів колишнього Союзу РСР від 9 грудня 1994 р., «Україна передає, а Російська Федерація приймає на себе зобов'язання щодо виплати

частки України в зовнішньому державному боргу колишнього Союзу РСР станом на 1 грудня 1991 р.». Ст. 4 визначала, що «для виплати частини зовнішнього боргу, закріпленого за Україною, Україна передає, а Російська Федерація приймає частку України в активах колишнього Союзу РСР за станом на 1 грудня 1991 р.». Але за відсутності офіційної інформації про розмір як боргів, так і активів колишнього СРСР, ця Угода й досі не ратифікована Україною і не набрала чинності, тому дана проблема потребує спільного правового вирішення.

Відповідно до Угоди про правонаступництво відносно державних архівів колишнього Союзу РСР 1992 р. сторони визнали цілісність і неподільність архівів Російської імперії і СРСР, що знаходяться за межами їх територій, і не претендують на право володіння ними. Архіви СРСР, що знаходяться на території держав-учасниць Угоди, перейшли під юрисдикцію відповідних держав. Сторони Угоди зобов'язалися забезпечувати відповідно до свого законодавства доступ дослідників до архівів і визнавати на своїх територіях юридичну силу довідок, виданими: державними архівними установами країн СНД.

Стосовно правонаступництва щодо ядерної зброї, укладено Угоду про спільні заходи щодо ядерної зброї від 21 грудня 1991 р., в якій передбачено, зокрема, переміщення у Росію ядерних засобів колишнього СРСР з Білорусії, Казахстану і України і закріплення цими країнами свого статусу неядерних держав з приєднанням у цій якості до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.

Форма правління в Україні

Хальота А. І.

Віра в конституцію заснована не на тому, що можновладці не будуть зловживати нею, а на тому, що не зможуть

Джон Мілль

Відповідно до Конституції України (ч. 1 ст. 5) Україна є республікою. Республіка — це форма правління, за якої всі вищі органи державної влади чи обираються громадянами на певний строк, чи формуються представницькими установами.

Загальними ознаками республіканської форми правління є:

— виборність глави держави та інших верховних органів державної влади на певний строк;

— здійснення державної влади не за власним правом, а за дорученням народу;

— юридична відповідальність глави держави у випадках, передбачених законом;

— обов'язковість рішень верховної державної влади для всіх інших органів державної влади;

— переважний захист інтересів громадян держави, взаємна відповідальність людини і держави.

Конституційній теорії та сучасній практиці державного будівництва відомі три основні види республік: парламентська, президентська та квазіпрезидентська (напівпрезидентська або змішана). Вони розрізняються порядком обрання президента, статусом і порядком формування уряду, характером відповідальності уряду тощо.

Стаття 5 Конституції України хоча закріплює республіканську форму правління, але не конкретизує її

вид. Аналіз розділів Конституції, в яких визначається статус вищих органів державної влади, дає можливість зробити висновок, що в Україні реалізовано парламентсько-президентський (квазіпрезидентський, напівпрезидентський або змішаний) вид республіки.

Квазіпрезидентська (напівпрезидентська, або змішана) республіка характеризується рисами як парламентської, так і президентської республіки.

Правові ознаки парламентсько-президентської республіки:

1. Компетенційна перевага парламенту у формуванні уряду, що зумовлено здебільшого використанням юридичної інвеститури при формуванні вищого органу виконавчої влади.

2. Юридична відповідальність уряду перед парламентом і складання повноважень перед новообраним парла-ментом.

3. Наділення президента держави правом розпуску парламенту за певних конституційно визначених підстав (з урахуванням часових і кількісних обмежень).

4. Наділення президента суттєвими повноваженнями: у внутрішній і зовнішній політиці, функціонально поєднаними зі сферою виконавчої влади, пов'язаними з його можливістю втручатися в нормотворчий процес (право законодавчої ініціативи, відкладального вето й видання актів, які мають силу закону).

5. Наявність інституту «контрасигнатури» актів президента.

6. Існування дорадчих, консультативних органів при президенті, які допомагають йому в прийнятті найважливіших державних рішень, до складу яких можуть входити представники різних гілок державної влади й органів самоврядування, знані державні діячі, що сприяє прийняттю главою держави більш виважених рішень.

Державно-політичний устрій України

Хальота А. І.

Конституція не передбачає громадян першого і другого класу.

Уенделл Уїлкі

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна — це демократична держава. Демократичною вважається держава, устрій і діяльність якої відповідає волі народу, загальновизнаним правам і свободам людини і громадянина.

Демократична держава — держава, у якій органи влади мають народний мандат. Центральне місце серед них займають органи, що обираються безпосередньо народом (Президент, парламент і та ін.); компетенція, обсяг, межі влади кожного органу чітко регламентуються законом. Також може широко використовуватись такий інститут безпосередньої демократії, як всенародне голосування (референдум). У демократичному суспільстві затверджується принцип верховенства права і незалежне правосуддя, усі громадяни мають гарантовані державою і захищені судом невід'ємні права і свободи. У демократичній державі і, відповідно, у суспільстві допускається свобода думки, свобода віросповідання, відсутня цензура, расова чи національна дискримінація, тобто все те, що складає життя нормального суспільства. В демократичній державі людина діє на основі принципу — дозволено все, крім того, що заборонено законом.

Принцип демократизму держави опосередковує, передусім, взаємовідносини держави і суспільства, держави і особи. Цей принцип відповідає традиціям українського державотворення і знаходить своє втілення в сучасних принципах формування та діяльності органів державної

влади, в їх системі, структурі та основних засадах функціонування — гласності, відкритості роботи органів державної влади, їх політичної відповідальності перед народом з реалізацію повноважень тощо.

Вихідним моментом демократизму держави є проголошення його на найвищому конституційному рівні, що здійснюється Основним Законом і пов'язано з конституційним визнанням державою статусу народу як єдиного джерела влади, його права реалізувати свою владу як через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, так і безпосередньо (шляхом виборів, референдумів), та закріпленням виключного за народом права визначати й змінювати конституційний лад України.

Демократичною є держава, яка всебічно і повно виражає волю народу, а її організація (будівництво) і діяльність постійно відповідають волі народу. Тобто демократичною є держава, яка здійснює владу народу з його волі і відповідно до його волі.

Органом державної влади, який уособлює представницьку демократію в Україні і є головним структурним елементом демократизму держави, визначена Верховна Рада України. Лише вона має право представляти Український народ — громадян України всіх національностей — і виступати від його імені.

У демократичній державі організація державної влади в Україні базується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України). Теорія поділу влади була розроблена Д. Локком і Ш. Монтеск'є, а її зміст зводиться до того, що з метою забезпечення свободи громадян, по-перше, різні функції (види) державної влади — законодавча, виконавча і судова — повинні здійснюватися різними, відносно автономними один від одного органами державної влади, по-друге, ці органи повинні бути взаємно врівноваженими.

В Україні, як демократичній державі, конституційно закріплено та реалізується принцип ідеологічного і

політичного плюралізму (ст. 15 Конституції України). Цей принцип, по-перше, унеможливлює існування в суспільстві будь-якої обов'язкової ідеології (державної чи іншої), по-друге, передбачає завдання держави сприяти організації та діяльності всіх політичних партій, інших організацій, діяльність яких перебуває в межах Конституції та чинного законодавства України. Правовий статус політичних партій, громадських організацій в Україні визначається Законом України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р.

В Україні, як демократичній державі, визнається й гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України).

Український народ — джерело влади

Хальота А. І.

Воля народу – єдина легітимна основа будь-якого уряду, і захист її вільного виявлення повинен бути нашою першочерговою метою.

Т. Джефферсон

Конституція – це перелік того, що уряд не може робити

Гордон Джон Хемфрі

Згідно зі статтею 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; виключно народові належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Повновладдя народу (народний суверенітет) означає володіння народом, який є єдиним джерелом влади, політичними та соціально-економічними засобами для реальної участі у здійсненні публічної, політичної влади (державної влади та місцевого самоврядування), в управлінні державними та суспільними справами. Народний суверенітет слід розглядати як природне право народу самостійно розпоряджатися своєю долею, створювати такий суспільний і конституційний лад, який відповідає його волі. Водночас народний суверенітет у площині конституційної доктрини повинен мати певні обмеження, мета яких — захистити конституційні цінності. Необхідність таких обмежень пов’язана з особливостями механізмів волевиявлення народу. Такі обмеження можуть

мати формальний або змістовний характер. Формальне обмеження народного суверенітету знаходить свій прояв у тім, що Конституція чітко визначає форми народного волевиявлення — вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії (ст. 69), а також процедуру їх застосування (наприклад, згідно зі ст. 74 Конституції України не допускається проведення референдуму щодо законопроєктів з питань податків, бюджету і амністії), що в літературі слушно розглядається як гарантія від спонтанних проявів народовладдя.

За змістом народний суверенітет обмежується правами людини: «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» (ст. 157 Конституції України). Ця заборона має абсолютний характер і не залежить від способу зміни Конституції України — Верховною Радою України чи всеукраїнським референдумом.

Можливе також і добровільне самообмеження народного суверенітету — вступаючи у відносини з іншими народами, створюючи міжнародні об'єднання (зазвичай це відбувається через посередництво держави), народ використовує свою владу з дотриманням положень міжнародних договорів, загально-визнаних принципів міжнародного права.

Здійснення народовладдя відбувається у двох формах: безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (безпосередня і представницька демократія).

Безпосередня (пряма) демократія — це пряме здійснення влади народом у загальнодержавному або місцевих масштабах (народне волевиявлення). Демократія є безпосередньою, якщо народ править сам, на своїх зборах, якщо немає різниці між тими, хто управляє, і тими, ким управляють. Найважливішими формами безпосередньої демократії є вибори та референдум. І референдум, і вибори — це такі форми волевиявлення, які забезпечують

ухвалення відповідного рішення чи обрання депутатського корпусу певною більшістю виборців. Таким чином здійснення влади народом фактично підміняється владою більшості і відкидає пошук соціального компромісу, що можливе в рамках представницького органу.

Представницька демократія — це здійснення влади через вільно обрані народом представницькі органи (Верховну Раду України, Президента України, органи місцевого самоврядування).

Отже, влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу. Таким чином, Основним Законом України гарантовано здійснення народом влади через сформовані у встановленому Конституцією та законами України порядку органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування.

Державні символи України

Хальота А. І.

Якщо політика є мистецтвом можливого,
то все наше життя – політика.

Чезаре Павезе

Важливими ознаками суверенної держави є державні символи: Державний Прапор, Державний Герб, Державний Гімн і столиця.

Державний Прапор — це офіційний відмінний знак (емблема) держави, символ її суверенітету. Згідно з Конституцією України (ч. 2 ст. 20) Державний Прапор України являє собою стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Ці кольори використовувалися на гербі Руського королівства 14 століття.

Державний Герб — це відмінний знак, що є офіційною емблемою держави, яка зображується на прапорах, грошових знаках, печатках і деяких офіційних документах. Згідно з Конституцією України (ч. 3 ст. 20) Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. При цьому головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України) — ч. 4 ст. 20 Конституції України. На даний момент затверджено лише малий Державний Герб України — тризуб.

Державний Гімн — музикально-поетичний твір, який разом з Державним Гербом із Державним Прапором є офіційним символом держави. Конституція України (ч. 5 ст.

20) визначає, що Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 р. Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в такій редакції:

«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запанує і ми, браття, у своїй сторонці.
Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».

Відповідно до ч. 7 ст. 20 Конституції України столицею України є місто Київ.

Українська мова — державна мова України

Хальота А. І.

Ніщо так не потребує моральності, як політика, і ніхто так ненавидить політику, як моральні люди.

Фазіль Іскандер

Державна мова — це офіційно визнана обов'язкова мова законодавства, судочинства, діловодства, а також мова, що використовується в інших публічних сферах суспільного життя.

Ст. 10 Конституції України встановила, що державною в Україні є українська мова. Це означає, що Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя. Акти органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні приймаються українською мовою. В Україні робочою мовою діяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова. Мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади

Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є українська мова. Українською мовою проводиться також, згідно з Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р., судочинство, освітній процес, виховання дітей у дитячих дошкільних установах. Абітурієнти, які вступають до закладів вищої освіти України, як правило, складають зовнішнє незалежне оцінювання з української мови. Офіційною мовою засобів масової інформації, закладів культури, медицини, фізичної культури, спорту, транспорту є українська мова. Українською мовою виконуються також маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Україні.

Конституція України та Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. містять вимоги про обов'язкове володіння державною мовою Президентом України, народними депутатами України, членами Уряду, професійними суддями, суддями Конституційного Суду України, адвокатами, прокурорами, поліцейськими та іншими державними службовцями, посадовими та службовими особами підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності. У законодавстві України передбачена також вимога володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування особами, яких приймають в громадянство України.

З метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України діє Уповноважений із захисту державної мови. Завданнями Уповноваженого є: 1) захист української мови як державної; 2) захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Публічне приниження чи зневаження, навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні нею, заклики до ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою юридичну відповідальність.

Держава також гарантує вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Наприклад, вивчення іноземних мов входить в програму середніх загальноосвітніх і вищих закладів освіти.

Декларація прав національностей України

Хальота А. І.

У політиці нема нічого неважливого.

Бенджамін Дізраелі

Декларація прав національностей України — це нормативно-правовий акт, що має величезне значення для Української держави, спрямований на регулювання міжнаціональних відносин в Україні. Вона була прийнята Верховною Радою України 1 листопада 1991 року і складається з преамбули та 7 статей. У Декларації проголошуються гарантії усім народам, національним групам, громадянам, які проживають на території України, рівності політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Передбачено, що представники народів і національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади, можуть займати будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях. Дискримінація за націо-нальною ознакою забороняється і карається законом.

Держава гарантує усім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, зобов'язується створювати необхідні умови для розвитку всіх національних мов та культур. У регіонах компактного проживання кількох національних груп нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для усього населення даної місцевості. Українська держава забезпечує своїм громадянам право вільного користування мовами національних меншин.

У Декларації Україна передбачає також, що всім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати

національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів. Пам'ятки історії та культури народів і національних груп на території України охороняються законом.

Усі національності мають право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Діяльність цих громад, організацій спрямовується на розвиток національної культури. Вони можуть проводити у встановленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій тощо. Національні культурні центри і товариства, представники національних меншин мають право на вільні контакти зі своєю історичною батьківщиною.

Декларація, як нормативно-правовий акт, має загальний, неконкретний характер положень, що містяться в ньому, та вимагає додаткового законодавчого регулювання. Декларація прав національностей України стала підґрунтям для прийняття ряду законів України з національного питання, зокрема Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року.

Конституція України — основний закон України

Хальота А. І.

Конституція держави має бути такою, щоб не порушувати конституцію громадян

Станіслав Єжі Лец

Закон є цінним не тому, що він закон, а тому, що в ньому міститься справедливість

Генрі Бічер

Конституція України (від лат. — устрій, установлення, упорядкування) — це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який приймається й змінюється в особливому порядку, є юридичною базою для прийняття іншого законодавства України, регулює найважливіші суспільні відносини, які визначають організацію державної влади, а також взаємовідносини держави із суспільством, людиною і громадянином.

Юридичні властивості Конституції України, які визначають її сутність і зміст, мету та призначення у суспільстві і державі:

1. Конституція України має найвищу юридичну силу. Вона є юридичним вираженням суверенної волі українського народу, який є єдиним джерелом влади в державі. Закони та інші нормативно-правові акти, що приймаються у державі, не можуть суперечити Конституції України, тому повинні відповідати їй.

2. Конституція України є кодифікованим нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили.

3. Конституція України є юридичною основою законодавства України, оскільки закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і покликані конкретизувати конституційно-правові норми і принципи.

4. Конституція України є основним законом держави, оскільки регламентує найважливіші і найзагальніші відносини у державі та суспільстві.

5. Конституція України є головним джерелом конституційного права, тому й визначає назву галузі права. Проте не менш значущими є й інші джерела конституційного права, зокрема Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року тощо.

6. Конституція України має постійний характер. Це означає, що строк її дії не визначений, тобто не обмежений у часі. Проте строк дії конституційно-правових норм Перехідних положень Конституції України розрахований загалом на 3—5 років після набуття нею чинності.

7. Конституції України властива пряма дія її норм. Це означає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

8. Конституція України є парламентською, оскільки прийнята представницьким органом народу — парламентом — Верховною Радою України.

9. Конституція України має підвищену стабільність, яка забезпечується відповідною системою державно-правових гарантій. Конституція України має чіткий законодавчо визначений порядок прийняття і внесення до неї змін, регламентований розділом XIII. Гарантом Конституції України є глава Української держави. Функціональна діяльність Конституційного Суду України спрямована на забезпечення гарантій Основного Закону України.

Способи прийняття Конституцій

Хальота А. І.

У питаннях влади припинімо слухати про довіру до людини, а поставимо перепону її зловмисності, скувавши людину ланцюгами конституції.

Томас Джефферсон

Де закони можуть бути порушені під приводом загального порятунку, там немає конституції.

Нікола Мальбранш

Порядок прийняття конституції залежить від того, хто здійснює установчу владу. Після прийняття конституція легалізується, тобто стає законним документом, який має найвищу юридичну силу. В літературі виділяють три основні способи прийняття конституції: виборцями шляхом референдуму, представницьким органом та главою держави або главою виконавчої влади.

Референдум забезпечує найвищу ступінь легітимності конституції та може застосовуватися як завершальна стадія конституційного процесу, коли на всенародне затвердження виноситься конституція, попередньо схвалена представницьким органом (конституції багатьох штатів США, Беніну, Конго, Іспанії, Румунії, Польщі та ін.). У деяких країнах конституції приймалися шляхом референдуму та без участі в її розробленні будь-якого представницького органу (конституції Франції, 1958 р.; Казахстану, 1995 р.; Росії, 1993 р.).

До представницьких органів, які можуть наділятися установчою владою (за дорученням народу), належать установчі збори (конституційні асамблеї, конституційні конвенти тощо), парламент, надпарламентські установи.

1. Установчі збори — це представницький орган, що обирається спеціально з метою розроблення і прийняття конституції. Вперше установчі збори (Філадельфійський конвент) було скликано у США 1787 р.; вони складалися з 74 делегатів і працювали чотири місяці. Установчими зборами приймалися, наприклад, конституції Тунісу (1956 р.), Намібії (1990 р.), Болгарії (1991 р.).

За обсягом компетенції установчі збори поділяються на:

а) суверенні, які наділяються правом розробляти і приймати конституцію (США, 1787 р.; Індія, 1950 р.; Італія, 1947 р.; Португалія, 1976 р.);

б) несуверенні, які розробляють і приймають проєкт конституції, а для затвердження вона виноситься на референдум або передається іншому органові (наприклад, конституції Кувейту, 1962 р.; Гани, 1979 р.; Туреччини, 1982 р.). Власне, такі органи виконують роль консультативних установчих зборів.

Залежно від призначення установчі збори поділяються на: а) установчі збори з обмеженими повноваженнями — представницькі органи, для яких розроблення (розроблення і прийняття) конституції є єдиною функцією, після здійснення якої вони розпускаються (наприклад, США, 1787 р.);

б) установчі збори з необмеженою компетенцією — представницькі органи, які одночасно з установчою владою здійснюють повноваження парламенту (Франція, 1946 р.; Італія, 1947 р.; Бразилія, 1988 р.).

2. У багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, конституції приймалися парламентами. При цьому застосовуються два способи:

а) реорганізація парламенту в установчі збори, що передбачає спеціальну процедуру отримання парламентом мандата виборців на те, щоб діяти як установчі збори (Шрі-Ланка, 1972 р.; Танзанія, 1977 р.; Замбія, 1992 р.);

б) без формальної реорганізації в установчі збори, коли

конституція приймається із застосуванням звичайної парламентської процедури, передбаченої конституцією, що скасовується (наприклад, конституції Мозамбіку, 1990 р.; Грузії, 1995 р.; України, 1996 р., та ін.).

Парламентський спосіб прийняття конституції застосовується також і як попереднє ухвалення конституції перед тим, як вона виноситься на референдум (наприклад, в Іспанії 1978 р.; Польщі 1997 р.). Такий спосіб прийняття конституції дозволяє поєднати кваліфіковане обговорення проєкту в парламенті з реалізацією права народу висловити свою волю відносно тексту конституції.

3. Надпарламентські установи — це діючі спорадично виборні органи, які формують постійно діючий парламент (приміром, Всекитайські збори народних представників — КНР, Великий народний хурал — Монголія).

Глава держави є суб'єктом права прийняття конституції в деяких монархічних державах. Прийнятими монархом (дарованими владою монарха) є, наприклад, конституції Кувейту, Бахрейну, Катару, Оману, Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів.

В історії конституційного розвитку відомі і деякі специфічні способи прийняття конституції, що їх, проте, не можна віднести до легітимних, наприклад, прийняття конституції вищим керівним органом правлячої політичної партії — в Анголі, 1975 р.; Мозамбіку, 1975 р.; Конго, 1969 р.; Іраку, 1970 р.

Головні напрями новітньої конституційної реформи в Україні

Хальота А. І.

Закони і настанови повинні йти рука об руку з прогресом людської душі

Томас Джефферсон

Новітня конституційна реформа в Україні — це особлива управлінська програма дій, що їх приймає народ, верховна державна влада, які змушені в умовах побудови громадянського суспільства та правової держави, які постійно і об'єктивно змінюються, відновлювати їх єдність і тим самим забезпечувати нову якість, разом з тим утверджуючи новий режим законності, який і виступає як ціль перетворень, що здійснюються народом чи владою. До традиційних — парламентського, адміністративного, судово-правового та муніципального напрямів реформи, які є відносно відокремленими напрямами, необхідно додати реформування громадянського суспільства і напевно, що визнати цей напрямок пріоритетним.

Головні напрямки новітньої конституційної реформи в Україні:

1. Парламентська реформа в Україні

Її завдання полягає у тому, щоб український парламент, маючи відповідні конституційні передумови, набув усіх ознак сучасного парламенту. І саме в цьому — ключовий момент парламентської реформи, яка як складова комплексної конституційної реформи покликана з урахуванням світового досвіду і націо-нального менталітету населення України створити досконалі політичні та юридичні механізми реалізації загальних засад демократичного конституційного ладу України, привести у повну відповідність з ними правовий статус українського

парламенту.

2. Адміністративна реформа в Україні

Під адміністративною реформою розуміється система політико-правових заходів, сутність яких у структурних, функціональних, організаційних та інших удосконаленнях, насамперед, у сфері виконавчої влади з метою перетворення її з владно-репресивного механізму на організацію, що служить суспільству, і створення на цій основі ефективної системи державного управління.

3. Судово-правова реформа в Україні

Реформування суду, як найважливішого елемента побудови демократичного громадянського суспільства, нерозривно поєднано з реформою пов'язаних з ним правових секторів держави: прокуратури, досудового слідства, органів юстиції, адвокатури, нотаріату тощо. Враховуючи це, можна зазначити такі найважливіші напрямки судово-правової реформи.

4. Муніципальна реформа в Україні

Її завданням є побудова в Україні демократичної системи місцевого самоврядування, що забезпечить територіальним громадам право самостійно вирішувати на основі Конституції та законів України питання місцевого значення.

5. Реформування громадянського суспільства в Україні

Концепції реформування громадянського суспільства в Україні не розроблено, але на сучасному етапі його функціонування вкрай важливо хоча б забезпечити його правове регулювання на найвищому, конституційному рівні, що буде сприяти його становленню. А для цього необхідно внести зміни і доповнення до розділу 1, 2 та 11 Конституцій України.

Головні етапи конституційного процесу в Україні

Хальота А. І.

Закони пишуться для звичайних людей, тому вони повинні ґрунтуватися на простих правилах здорового глузду.

Томас Джефферсон

Виконання законів є більш важливим, ніж їх видання.

Томас Джефферсон

Конституційний процес в Україні — це послідовний, історично обумовлений процес формування українського конституціоналізму, що становить собою триваючу конституційну реформу.

Можливо виділити три основних етапи конституційного процесу в Україні:

— формування нормативно-правової моделі конституційного ладу України (1990—1995 рр.);

— підготовка і прийняття Конституції України — нормативної основи конституційної реформи в Україні (1995—1996 рр.);

— новеллізація конституційного поля України, підготовка змін у Конституцію України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму (сучасний етап) (1996—2019 рр.).

Перший період конституційного процесу був започаткований розпадом колишнього СРСР та становленням України як незалежної самостійної суверенної держави. Цей період історії Конституції України є найбільш складним і суперечливим. Його умовно можна

поділити на декілька підперіодів:

1) від прийняття Декларації про державний суверенітет України 1990 р. до підготовки Концепції Конституції України 1991 р.;

2) від прийняття Концепції Конституції України 1991 р. до винесення першого проєкту Конституції України на народне обговорення (15 липня — 1 грудня 1992 р.);

3) від завершення обговорення першого проєкту Конституції України в грудні 1992 р. до підготовки та затвердження Верховною Радою України другого проєкту Конституції України у травні 1993 р.;

4) травень-листопад 1993 р. — доопрацювання другого проєкту Конституції України;

5) листопад 1993 р. — 1995 р. — конституційна криза в Україні;

6) підготовка та прийняття Конституційного договору України в 1995р.

Підготовка і прийняття Конституції України — нормативної основи конституційної реформи в Україні (1995—1996 рр.):

1) 8 червня 1995 р. був підписаний і вступив в силу Конституційний Договір між Верховною Радою і Президентом України «Про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України».

2) Уже 2 квітня 1996 р. Верховна Рада України винесла питання щодо проєкту Конституції України до порядку денного пленарних засідань, а 17 квітня 1996 р. розпочався його розгляд.

3) 28 травня — 4 червня 1996 р. відбулося перше читання проєкту, а через два тижні й друге читання. Доопрацьований Тимчасовою спеціальною комісією проєкт Основного Закону був прийнятий Верховною Радою у першому читанні 4 червня (258 голосів — «за»). При підготовці до другого читання до проєкту Конституції

України Тимчасова спеціальна комісія врахувала близько 6 тис. поправок до зазначеного акту.

4) 28 червня 1996 р. о 9 год. 18 хв. після 24 годин безперервної праці Верховна Рада України прийняла і ввела в дію Конституцію України («за» проголосували 315 народних депутатів).

Новеллізація конституційного поля України, підготовка змін у Конституцію України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму (сучасний етап) (1996—2019 рр.)

Характерною ознакою третього періоду конституційного процесу стала реалізація положень Конституції через новостворені правові акти (закони та підзаконні акти) та систему органів державної влади та місцевого самоврядування, передбачену Основним Законом. Тобто упродовж 1996—2006 років загалом були сформовані нормативно- та організаційно-правові механізми реалізації Конституції України.

1) У Законі України «Про внесення змін до Конституції України» 8 грудня 2004 р. на позачерговому пленарному засіданні Верховної Ради України було вирішене питання про внесення змін до Конституції України. 402 голосами народних депутатів підтримали Закон України «Про внесення змін до Конституції України», що набули чинності з 1 січня 2006 р.

2) 30 вересня 2010 року — відновлено дію Конституції України в редакції 1996 року шляхом прийняття рішення Конституційного Суду України у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року.

3) 19 листопада 2010 року попередньо схвалений Верховною Радою, 1 лютого 2011 року підписаний Президентом, а 4 лютого 2011 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної

Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

4) Попередньо схвалений Верховною Радою України 20 червня 2013 року, прийнятий 19 вересня 2013 року, а 6 жовтня 2013 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України». Зміни торкнулися лише статті 98 Основного Закону, які розширили повноваження Рахункової палати. Відтепер контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата (раніше — тільки контроль за використанням).

5) 21 лютого 2014 року Верховна Рада на революційній хвилі конституційною більшістю в 386 голосів прийняла за основу та в цілому без рішення профільного Комітету проєкт Закону про відновлення дії окремих положень Конституції України (№ 4163). Це означає, що Верховна Рада повернула в дію Конституцію 2004 року.

6) 2 червня 2016 року Закон про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) прийнятий Верховною Радою.

7) 7 лютого 2019 року Закон про внесення змін до Конституції України, що стосуються щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Конституційна система органів державної влади України

Сьох К. Я.

Найвидатніше мистецтво керування полягає в тому, щоб зробити свою владу непомітною.

Жан-Жак Руссо

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Кожна гілка влади, представлена у відповідних органах державної влади, має як спільні риси (статутно-правовий характер, державно-владний характер повноважень тощо), які обумовлюють єдність системи органів державної влади України, так і специфічні ознаки (обсяг компетенції, порядок формування, форми діяльності тощо), що характеризують їх як відповідну підсистему.

Згідно зі ст. 75 Конституції України 1996 р. єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України. Вона правомочна розглядати важливі питання, що не входять згідно з Конституцією до компетенції органів державної виконавчої чи судової влади, а також не є такими, що вирішуються виключно всеукраїнським референдумом. Верховна Рада України складається з 450 народних депутатів України і проводить свою роботу сесійно. Сесії Верховної Ради України складаються з пленарних засідань, а також засідань комітетів та тимчасових комісій Верховної Ради України. Основними функціями українського парламенту є законодавча (прийняття законів), установча (приймає участь у формуванні інших органів державної влади та приймає рішення про організацію та проведення виборів до

місцевого самоврядування і визначає правові основи їх діяльності) та контрольна (полягає у здійсненні парламентського контролю, передусім за діяльністю Кабінету Міністрів України).

Органи виконавчої влади утворюються для здійснення виконавчої та розпорядчої діяльності з керівництва господарською, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами життя суспільства. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, що встановлені Конституцією України. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, який призначається Верховною Радою України за поданням Президента України, Перший віце-прем'єр-міністр, віцепрем'єр-міністри і міністри. Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Центральними органами виконавчої влади є міністерства, державні комітети (служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Органами державної місцевої виконавчої влади є відповідні місцеві державні адміністрації.

Правосуддя в Україні здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законами. Судову владу реалізують судді та у визначених законом випадках — присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Суд здійснює правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких

надана Верховною Радою України.

Президент України є главою держави і виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України забезпечує державну незалежність та національну безпеку, представляє Україну в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю.

Крім цього, Президент України наділений повноваженнями об'єднуючої функції щодо діяльності окремих гілок державної влади.

Контрольно-наглядова система органів. Це система органів, що повноважна здійснювати контроль і нагляд за додержанням законів у діяльності інших державних органів. Їх систему складають державні інспекції: пожежна, податкова, санітарна, контрольно-ревізійне управління при Міністерстві фінансів України (КРУ), Державний митний контроль та інші. Вони покликані здійснювати функцію контролю і нагляду за дотриманням підприємництва, організаціями, установами, посадовими особами і громадянами окремих установлених відповідними правовими актами правил.

Правоохоронна система органів. Це система, що повноважна діяти задля попередження, припинення, розслідування фактів порушення законодавства України, притягнення винних до відповідальності, виконання покарань. Її систему складають: Прокуратура, органи внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону та інші органи, що здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції.

Поняття та ознаки органу державної влади

Сьох К. Я.

Поняття органів державної влади — це створений державою чи безпосередньо обраний громадянами держави орган, наділений державно-владними повноваженнями, має притаманну йому структуру і здійснює державно-організаційні, розпорядчі, судові та інші функції відповідно до свого призначення.

Ознаки органів державної влади:

Загальні ознаки органів державної влади:

1) наділені державно-владними повноваженнями, тобто орган державної влади уповноважений видавати нормативно-правові акти, які є обов'язковими до виконання;

2) мають статус юридичної особи;

3) функціонують у встановленому державою порядку, тому діють за дорученням і від імені держави, яка на законодавчому рівні визначає їхній правовий статус;

4) є відносно самостійними елементами єдиної системи державних органів;

5) пов'язані між собою відношеннями субординації та координації;

6) створюють у своїй єдності цілісну систему, тобто апарат держави;

7) матеріальну основу організації і діяльності становлять кошти Державного бюджету, володіють державним майном, яке перебуває в їхньому оперативному управлінні.

Специфічні ознаки органів державної влади:

1) виконання властивих їм функцій (засідання, сесії тощо);

2) наявність юридично закріпленої організаційної структури, спеціального положення, що визначає його місце і роль у державному апараті;

3) наявність предмета відання — певного кола суспільних відносин, на які поширює свій управлінський вплив конкретний орган державної влади;

4) наявність законодавчо передбачених і гарантованих, чітких і вичерпних повноважень органу державної влади;

5) законодавчо визначені підстави, вид, міра та механізм притягнення до юридичної відповідальності.

Як влаштуватися на роботу в державну структуру?

Сьох К. Я.

Відповідно до ст. 38 Конституції України громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби. Дане конституційне положення деталізоване в Законі України «Про державну службу», який визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їх особистих якостях та досягненнях.

Громадяни України, які виявили бажання влаштуватися до відповідних органів держави, мають пройти наступні етапи:1) подати пакет документів, а саме: копія паспорта громадянина України; письмова заява про участь у конкурсі із зазначенням основних мотивів щодо зайняття посади, до якої додається резюме; письмова заява, в якій повідомляється, що до неї не застосовувалися заборони, визначенні Законом України «Про очищення влади», та дає згоду на проходження перевірки; копії документів про освіту; посвідчення атестації щодо володіння державною мовою; заповнену особисту картку встановленого зразку; декларацію особи, уповноваженої на виконання функції держави, за минулий рік; 2) взяти участь у конкурсі.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про державну службу» визначено, що вступ на державну службу здійснюється шляхом призначення громадянина України на посаду державної служби за результатом конкурсу.

Учасникам конкурсу надається інформація щодо особливостей умов праці за відповідною посадою. Вони завчасно повідомляються про час і місце засідання

конкурсної комісії. Комісія проводить співбесіду з кожним учасником конкурсу. Претендентам на посаду може бути запропоновано викласти свої міркування чи підготувати реферат на тему, пов'язану з майбутньою роботою.

У разі, коли два або більше учасників конкурсу, які претендують на одну і ту ж саму посаду, отримали рівну кількість голосів або жоден з учасників конкурсу не отримав більшості голосів, за рішенням комісії може бути проведено повторне голосування. Якщо за підсумками повторного голосування жоден з учасників конкурсу не набрав необхідної кількості голосів, оголошується повторний конкурс.

Результат засідання конкурсної комісії оформляється протоколом, який підписується всіма присутніми на засіданні членами комісії і подається керівникові не пізніш як через 2 дні після голосування. Кожний член комісії може додати до протоколу свою окрему думку.

Рішення про укладення трудового договору приймає керівник на підставі рішення комісії про переможця конкурсу, інші учасники конкурсу можуть бути зараховані до кадрового резерву чи прийняті на стажування. Відповідно до рекомендацій Головдержслужби (наказ про призначення на посади осіб, які пройшли конкурсний відбір) особи повинні пройти встановлений строк стажування.

Державна служба — це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність осіб в органах державної влади із практичного виконання завдань і функцій держави.

Конституційні засади територіального устрою України

Хальота А. І.

Як тільки хто-небудь говорить про справи держави: «Що мені до цього?», слід вважати, що держава загинула.

Жан Жак Руссо

Під територіальним устроєм держави розуміють її територіальну організацію, тобто систему взаємовідносин між державою у цілому (її центральною владою) і територіальними складовими частинами (їх населенням та діючими органами публічної влади).

Територіальний устрій України ґрунтується на певних принципах, керівних засадах, що визначають сутність і зміст цього інституту державного ладу і закріплюються в Конституції та законах України. Відповідно до статті 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах:

1) єдності та цілісності державної території. Конституційна засада єдності державної території означає, що остання пов'язується спільною політичною, економічною, соціальною та духовною системою, історичним минулим, системою державної влади, тобто законодавчих, виконавчих, судових та інших органів, системою законодавства, громадянством, грошовою одиницею, державним кордоном, одноосібністю правосуб'єктності держави у міжнародних відносинах, у величезній мірі, поряд з іншими принципами та чинниками, зумовлює існування принципу унітаризму — ключового принципу для територіального устрою України.

Конституційна засада цілісності державної території означає заборону насильницького (збройного чи іншого)

розчленування, захоплення або відокремлення частини території країни.

2) поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Загалом, під централізацією розуміють, у більшості випадків, зосередження функцій соціального і державного управління у центральних владних структурах (органах, установах, відомствах тощо). Характеризується переважно так званими вертикальними зв'язками, за яких верхні рівні влади наділені широкими повноваженнями у прийняття рішень, а їх директиви (накази, постанови, рішення і т. ін.) є обов'язковими для нижчих рівнів. А під децентралізацією розуміють послідовний процес передачі із центру на місця частини функцій і повноважень центральних органів держави. Тобто ця конституційна засада передбачає і зумовлює існування системи державної влади та системи влади місцевого самоврядування. Вирішення питань місцевого значення саме органами місцевого самоврядування. До того ж ця конституційна засада забезпечує поєднання і врахування загальнодержавних і місцевих інтересів. Вона зумовлює також те, що у майбутньому необхідно чітко визначитись щодо структурного і функціонального розподілу влади між центром і регіонами;

3) збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів. Конституційна засада збалансованості розвитку регіонів передбачає поступове вирівнювання політичного, економічного, соціального та культурного рівня розвитку регіонів, їх ще більшу інтеграцію та зближення. А конституційна засада соціально-економічного розвитку регіонів переносить акцент розвитку регіонів саме на соціально--економічну сферу, яка, насамперед, стосується безпосереднього рівня життя населення, що проживає у цих регіонах. А під стимулюванням розвитку регіонів, відповідно комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних,

соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому. Державне стимулювання розвитку регіонів здійснюється відповідно до основ державної регіональної політики, державних програм економічного і соціального розвитку України, законів про Державний бюджет України, загальнодержавних програм, інших законів та актів законодавства України, а також програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, місцевих бюджетів;

4) урахування історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій регіонів. Насамперед хотілося б зазначити, що в доктринальних джерелах інколи цю конституційну засаду не виокремлюють а коментують спільно із попередньою і тоді мову ведуть про принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Разом з тим є сенс розрізняти їх, оскільки у ній, по-перше, йдеться про збалансованість і соціально-економічний розвиток регіонів, а по-друге, про урахування історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій регіонів.

Унітаризм

Калиновський Б. В., Лук'янець В. С.

Держава існує, будучи під охороною особистої участі кожного

Лікург - афінянин

У частині 2 ст. 2 Конституції України ідеться про те, що Україна є унітарною державою. Унітарна держава — (від франц. unitaire — єдиний, від лат. unitas — єдність, єднання, єдине ціле) — держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень, не мають ознак суверенітету, хоча окремі з них і можуть мати статус територіальної автономії.

Унітарній Україні властиві такі ознаки:

— поділ України виключно тільки на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, міста, селища, села), які не мають ознак державності, не користуються суверенітетом;

— єдина загальнодержавна Конституція, дія якої поширюється на всю територію країни і яка має найвищу юридичну силу, і це є особливо наочним стосовно до Конституції Автономної Республіки Крим (частина 2 ст. 8 Конституції України;

— єдина загальнодержавна система законодавства, яке приймається виключно тільки загальнодержавними органами і чинність якого поширюється на всю територію держави;

— єдина система державних органів, повноваження яких поширюються на всю територію держави, на всіх фізичних та юридичних осіб;

— єдине загальнодержавне громадянство, яке, у цьому випадку, означає, що адміністративно-територіальні

одиниці в Україні не можуть мати свого громадянства;

— єдине право зносин з іншими державами, міжнародними органами та організаціями тільки на рівні всієї Української держави, а не на рівні її окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Унітарні держави класифікуються як:

1) централізовані — держави, які складаються виключно із адміністративно-територіальних одиниць, що мають однаковий правовий статус (Алжир, Пакистан, Ісландія, Колумбія, Ліван, Польща, Нідерланди, Узбекистан);

2) децентралізовані — держави, які мають у своєму складі одну чи кілька адміністративно-територіальних одиниць, наділених правовим статусом адміністративно-територіальної автономії.

Система адміністративно-територіального устрою України

Калиновський Б. В.

Єдине, що нас врятує від бюрократії, це її неефективність. Ефективна бюрократія – найбільша загроза для свободи.

Ю. Маккарті

У частині 1 ст. 133 Конституції України встановлено, що систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Загалом, під адміністративно-територіальним устроєм України, здебільшого, розуміється територіальна організація держави з поділом її на складові частини — адміністративно-територіальні одиниці. А під адміністративно-територіальною одиницею — частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації і діяльності місцевих органів державної влади та самоврядування.

Є загальновідомим, що адміністративно-територіальні одиниці поділяються на населені пункти та регіони.

Населені пункти — це такі адміністративно-територіальні одиниці, які склалися історично в результаті заселення певної території населенням, його сталого та тривалого там проживання і господарювання. При цьому, відповідно до «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР», затвердженого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1981 р., станом на 24 травня 2012 р., розрізняють сільські та міські населені пункти. До сільських належать села та селища, а до міських — міста. Необхідно також звернути увагу на те, що у сільській

місцевості не кожен населений пункт є самостійною адміністративно-територіальною одиницею тому, що поширеною є практика утворення сільських рад (сільрад), які об'єднують собою декілька населених пунктів, мають єдину для усіх територіальну громаду та органи місцевого самоврядування. Міста в Україні, які є основою міських населених пунктів, у свою чергу класифікуються на загальнодержавні, республіканські (в Автономній Республіці Крим) обласного та районного значення. Великі міста мають райони, які також визнаються самостійними адміністративно-територіальними одиницями.

Регіони, якщо ґрунтуватися на відпрацьованому юридичною доктриною його розумінні — це об'єднання багатьох населених пунктів, що запроваджене для зручності розташування та реалізації внутрішньої політики, влади держави та місцевого самоврядування, реалізації політичних, економічних, соціальних та культурних програм. Уже зазначалося, що згідно із Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р., із змінами, внесеними станом на 12 грудня 2012 р., до регіонів належать Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь. Певно, що є сенс до регіонів віднести райони обласного поділу та райони Автономної Республіки Крим.

Виходячи із викладеного можна стверджувати, що адміністративно-територіальний устрій України є трирівневим:

— вищий рівень складають: Автономна Республіка Крим, області та міста Київ і Севастополь. Більш детально регламентує саме вищий рівень адміністративно-територіального устрою України частина 2 ст. 133 Конституції України.

— середній рівень складають: райони, міста республіканського та обласного значення;

— нижчий рівень складають — райони у містах, міста районного значення, селища та села.

Система адміністративно-територіального устрою України свідчить про те, що вона розглядається як єдине ціле яке складається із частин, але може існувати та функціонувати тільки, як єдине, не роздільне, не суперечливе політико-правове явище, тобто соціальна система.

Особливість статусу міста Києва

Калиновський Б. В., Лук'янець В. С.

Кращою адміністрацією буває та, що пропонує більше вигод і має менше незручностей.

Ж. Порталіс

У частині 3 ст. 133 Конституції України зазначається, що міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України. Відповідно до цієї норми Закон України «Про столицю України — місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. із змінами та доповненнями станом на 1 січня 2011р. визначає, що місто Київ є столицею України. Населення м. Києва, за офіційними даними, станом на 1 березня 2015 р. налічує 2 889 838 чоловік; тут же знаходяться вищі органи державної влади України, не кажучи вже про те, що Київ як столиця є в певному сенсі «обличчям» нашої держави на світовій арені. Це найголовніші причини надання місту особливого статусу, який слід брати до уваги під час організації управління на місцевому рівні.

Внаслідок проведеної у 2001 р. в м. Києві адміністративної реформи були утворені 10 районів замість 14, сім на правому березі Дніпра і три на лівому.

З 2001 до 2010 року у м. Києві, крім Київської міської ради та її виконавчого органу — Київської міської державної адміністрації, діяли десять районних рад та їх виконавчі органи — районні у м. Києві державні адміністрації.

Місто Київ як столиця України є:

1) політичним та адміністративним центром держави;

2) місцем розташування резиденції глави держави — Президента України, Верховної Ради України, Кабінету

Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, центральних органів державної влади;

3) духовним, культурним, історичним, науково-освітнім центром України;

4) місцем розташування дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій в Україні.

Систему адміністративно-територіального устрою міста Києва складають райони в місті.

Місцеве самоврядування у місті Києві здійснюється територіальною громадою міста як безпосередньо, так і через Київську міську раду, районні в місті ради (у разі їх утворення) та їх виконавчі органи. Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні відповідним радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними радами.

Система місцевого самоврядування у місті Києві включає:

— територіальну громаду міста;
— міського голову;
— міську раду;
— виконавчий орган міської ради;
— районні ради (у разі їх утворення);
— виконавчі органи районних у місті рад;
— органи самоорганізації населення.

Районні ради можуть утворюватися за рішенням територіальної громади міста Києва, прийнятого шляхом проведення місцевого референдуму, або за рішенням Київської міської ради. Рішення територіальної громади міста Києва або Київської міської ради щодо утворення (неутворення) районних рад повинні бути прийняті до дня чергових виборів.

Особливість статусу міста Севастополь

Калиновський Б. В., Лук'янець В. С.

Стосовно спеціального статусу міста Севастополя, який також закріплюється у частині 3 ст. 133 Конституції України, хотілося б зазначити, що місто Севастополь — це окрема адміністративно-територіальна одиниця, адміністративно-територіального устрою України, що має загальнодержавне значення, спеціальний статус, уявляє собою великий населений пункт, що є адміністративним, промисловим, торговельним та культурним центром.

Відповідно до частини 2 ст. 118 та частини 2 ст. 140 Конституції України особливості здійснення державної виконавчої влади та місцевого самоврядування у містах Києві та Севастополі мають визначатися окремими законами.

У розділі 3, ст. 73 Конституції України встановлено, що виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України. А розділ 10 присвячений Автономній Республіці Крим.

Піклуючись про забезпечення територіальної суверенності України у розділі п'ятнадцятому було встановлено, що використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

Наразі, місто Севастополь – окупована територія України Російською Федерацією.

Створені державою адміністративно-територіальні одиниці район, область

Калиновський Б. В.

Області — вищий рівень адміністративно-територіального устрою України, адміністративно-територіальна одиниця, яка складається із районів, міст обласного та районного значення, селищ та сіл, що сформувалася у межах території України під впливом єдності історичних, економічних, соціальних та інших чинників, є самостійним та відносно відокремленим соціально-економічним комплексом.

Органом місцевого самоврядування на рівні областей є обласна рада, яка представляє спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст відповідної області, тобто є елементом системи місцевого самоврядування.

Органом виконавчої влади в областях є обласна державна адміністрація, яка є нижчою ланкою у системі органів державної виконавчої влади.

Показовим є те, що частина 2 ст. 133 Конституції України перераховує усі області, які входять до складу України, і таке перерахування зумовлює те, що зміна системи областей України можлива лише за умови внесення відповідних змін до ст. 133 Конституції України.

Райони — це середній рівень системи адміністративно-територіальних одиниць, адміністративно-територіального устрою України, який є складовою частиною області або Автономної Республіки Крим, що утворений для раціонального розташування органів державної влади, місцевого самоврядування, інтегрування промисловості, сільського господарства, транспорту і зв'язку в єдиний соціально-економічний комплекс за ознаками адміністративної, економічної, географічної єдності. Складається із сіл, селищ та міст районного значення.

Органом місцевого самоврядування у районах є

районна рада, яка представляє спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст відповідного району, тобто є елементом системи місцевого самоврядування.

Органом виконавчої влади на території районів є районні державні адміністрації, які є нижчою ланкою у системі органів державної виконавчої влади.

Первинні адміністративно-територіальні одиниці село, селище, місто

Калиновський Б. В.

Міста — це окрема адміністративно-територіальна одиниця адміністративно-територіального устрою України, яка являє собою великий населений пункт (від 10 тис. населення), що є адміністративним, промисловим, торговельним та культурним центром.

Уже зазначалося, що міста в Україні класифікуються на загальнодержавні, республіканські (в Автономній Республіці Крим) обласного та районного значення. Міста Київ та Севастополь, окрім того, що є загальнодержавними, відповідно до частини 3 ст. 133 Конституції України мають спеціальний статус. Спеціальний статус міста Києва пояснюється тим, що це столиця України, а міста Севастополь, — що у ньому розташовуються Військово-морський флот України та Чорноморський флот Російської Федерації. До міст обласного значення належать міста, у яких проживає понад 50 тис. чол., а до міст районного значення понад 10 тис. чоловік.

Органом місцевого самоврядування у місті є міська рада, яка представляє спільні інтереси територіальної громади міста. Шляхом місцевих виборів обирається міський голова.

Органом виконавчої влади у місті є виконавчий комітет міської ради, який утворюється міською радою.

Райони в містах — це адміністративно-територіальна одиниця адміністративно-територіального устрою України, яка утворюється в межах великих міст, що є населеними пунктами, з метою найбільш оптимального управління міською територіальною громадою, реалізації політичних, економічних, соціальних, культурних та інших програм.

При визначенні правового статусу районів у місті треба врахувати Рішення Конституційного Суду України у справі

за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті», які застосовуються в пункті 29 частини 1 ст. 85, частині 5 ст. 140 Конституції України, і поняття «організація управління районами в містах», яке вживається в частині 5 ст. 140 Конституції України та в частині 1 ст. 11 Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини 1 ст. 92 Конституції України, пункту 41 частини 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. (справа про адміністративно-територіальний устрій) від 13 липня 2001 р. № 11-рп / 2001, стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті, зумовлене рішенням Київської міської ради від 30 січня 2001 р. № 162/1139 «Про адміністративно-територіальний устрій міста Києва», яким у місті Києві замість 14 районів утворено 10 нових районів з визначенням їх меж. З приводу якого Конституційний Суд України вирішив:

1. Під термінами «район», що використовується в пункті 29 частини 1 ст. 85 Конституції України, і «район у місті», що вживається в частині 1 ст. 133, частині 5 ст. 140, частині 1 ст. 142 Конституції України і відповідно в абзаці 3 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., частині 1 ст. 2 Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., треба розуміти різні за своїм значенням адміністративно-територіальні одиниці в системі адміністративно-територіального устрою України, правовий статус яких повинен визначатися законом. Згідно з пунктом 29 частини 1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна їх меж, найменування і перейменування тільки районів, а не районів у містах.

2. Під поняттям «організація управління районами в містах», що міститься в частині 5 ст. 140 Конституції України, в системному зв'язку з її ст. ст. 142, 143, треба розуміти повноваження міських рад як органів місцевого самоврядування в містах з районним поділом приймати рішення щодо: матеріально-фінансового та організаційного забезпечення здійснення місцевого самоврядування в районах міста; утворення чи неутворення в місті районних рад та в разі їх утворення визначення обсягу і меж повноважень районних рад; адміністративно-територіального устрою та з інших питань у межах і порядку, визначених Конституцією та законами України. Так само необхідно розуміти поняття «організація управління районами в місті Києві», що вживається в частині 1 ст. 11 Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., за винятком повноважень приймати рішення щодо неутворення районних рад у місті, які відповідно до цього Закону (ст. ст. 6, 7, 8, 9) є обов'язковою складовою системи місцевого самоврядування в місті Києві.

3. Положення пункту 13 частини 1 ст. 92 Конституції України про те, що виключно законами України визначається «територіальний устрій України», треба розуміти так, що питання територіального устрою України, зокрема визначення змісту цього поняття, правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів щодо вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, є питаннями загальнодержавного значення і врегульовуються лише законом. Окремі повноваження з цих питань можуть бути надані законом органам місцевого самоврядування (ст. 143 Конституції України).

4. Положення пункту 41 частини 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. про те, що до компетенції сільських, селищних, міських рад належить прийняття рішень з питань

адміністративно-територіального устрою, треба розуміти так, що вирішення цих питань не віднесено виключно до повноважень державних органів і може здійснюватися сільськими, селищними, міськими радами в межах і порядку, визначених цим та іншими законами України. Межі таких повноважень міських рад, зокрема щодо утворення і ліквідації районів у місті Києві, зазначеним та іншими законами України чітко не визначені і не віднесені до компетенції будь-яких інших органів. Ці питання, виходячи зі спеціального конституційно-правового статусу міста Києва як столиці України, може вирішувати Київська міська рада.

Селище — це адміністративно-територіальна одиниця адміністративно-територіального устрою України, яка є населеним пунктом, що розташовані при промислових підприємствах, залізничних вузлах, підприємствах з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, а також поблизу інших населених пунктів, що визнаються самостійними адміністративно-територіальними одиницями. На жаль, правовий статус селищ законодавчо не визначений.

Органом місцевого самоврядування у селищі є селищна рада, яка представляє спільні інтереси територіальної громади селища. Шляхом місцевих виборів обирається селищний голова.

Органом виконавчої влади у селищі є виконавчий комітет селищної ради, який утворюється селищною радою.

Село — це адміністративно-територіальна одиниця адміністративно-територіального устрою України, яка є населеним пунктом, що характеризується сталим складом жителів, які працюють переважно у сільському господарстві. На жаль, правовий статус сіл законодавчо не визначений.

Органом місцевого самоврядування у селі є сільська рада, яка представляє спільні інтереси територіальної громади села. Шляхом місцевих виборів обирається

сільський голова.

Органом виконавчої влади у селі є виконавчий комітет сільської ради, який утворюється сільською радою.

Поняття та види автономії

Калиновський Б. В., Лук'янець В. С.

У широкому державно-правовому розумінні автономія означає надання окремим частинам держави (областям, департаментам, префектурам, провінціям, регіонам тощо) права на самоврядування в адміністративній (управлінській) сфері.

У вужчому — термін «автономія» вживається для означення самоврядних можливостей тих чи інших інституцій, органів, структур (наприклад, автономний статус місцевого самоврядування).

У теорії конституційного права є різні підходи щодо визначення сутності і різновидів цього явища (автономії). Серед них основними варіантами автономії є два: територіальна автономія; національно-територіальна автономія.

Територіальна автономія — це надання певній території самоврядних повноважень (за основу береться певна територія).

Територіальна автономія може бути: політичною автоно-мією; адміністративною автономією. При цьому адміністративна автономія — це стан середній в самоврядних можливостях території між політичною автономією і жорсткою централізованою системою.

Національно-територіальна автономія — це надання певній нації, етнографічній спільності (етносу) самоврядних повноважень (береться наявність певного етносу). Форми національно-територіальної автономіЇ: національно-політичної автономії; національно-культурної автономії.

Національно-політична автономія — це такий вид автономії, при якому певна національність (національна меншина, народність, етнос), що проживає в державі, має можливість (як офіційно визнаний суб'єкт конституційних відносин) брати реальну участь у політичних процесах —

виборах органів влади, в діяльності парламенту, в діяльності представницьких органів на місцях тощо.

Як правило, національно-політична автономія надається націям та народностям в межах їхньої етнографічної території, чи національним меншинам на території їхнього історичного розселення.

Національно-культурна автономія — це такий вид автономії, при якому націям, національним меншинам, народностям, етносам надається можливість вільно розвивати свою культуру і національну самобутність, в той же час політичні права особами цієї національності чи народності реалізуються так само, як і іншими громадянами в державі.

Інститут національно-культурної автономії, зазвичай, використовують в сучасних державах для кращої реалізації прав національних меншин.

Адміністративно-територіальна автономія

Калиновський Б. В.

Нерозумне законодавство подібне до мотузки з піску

Ральф Емерсон

Як правило, правовий статус адміністративно-територіальних автономій надається у зв'язку із особливостями географічного положення, територіального співвідношення з іншими адміністративно-територіальними одиницями. Для адміністративно-територіальних автономій є характерною відповідна самостійність у сфері правотворчої та адміністративної діяльності, економічній, соціальній, духовній сфері життєдіяльності суспільства. Вони можуть навіть мати власні представницькі, виконавчі, контрольно-наглядові органи, органи місцевого самоврядування (Великобританія, Нова Зеландія, Японія, Іспанія, Італія).

Виходячи із викладеного можна стверджувати, що Україна є унітарною децентралізованою державою, оскільки у її складі є Автономна Республіка Крим, яка користується статусом адміністративно-територіальної автономії.

У частині 3 ст. 2 Конституції України зазначено, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною. Насамперед, хотілося б зазначити, що згідно ст. 1 Закону України «Про державний кордон України», від 4 листопада 1991 р., зі змінами станом на 11 серпня 2013 р., під державним кордоном України необхідно розуміти лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору.

Національна автономія

Калиновський Б. В.

Народ повинен захищати свій закон як свій оплот, як свою охоронну стіну

Геракліт

Національно-культурна автономія — форма самоорганізації етнічних груп для збереження та розвитку їх самобутньої культури і забезпечення відповідних прав. На відміну від національно-територіальної автономії національно-культурна автономія встановлюється не на певній території компактного проживання етнічної групи, а як екстериторіальна форма, пов'язана з дисперсним розселенням етнічного масиву. Національно-культурна автономія реалізується через такі організаційні форми, як етнокультурні товариства, центри, земляцтва, громади, ради та об'єднання.

Питання реалізації національно-культурної автономії в Україні регулюються Конституцією, Законом «Про національні меншини в Україні» за 1992 рік. У статті 6 цього Закону закріплено положення про те, що держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національно-культурні товариства, розвиток національних культур, традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, ЗМІ, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Національно-культурна автономія втілює право на вільну реалізацію національних інтересів, без диктату і

контролю з боку центральних державних органів. Її можна розглядати і як екстериторіальне самоврядування національної меншини, що діє в сфері культури, освіти, збереження рідної мови, підтримки життєвого укладу, релігійної самобутності і т. д.

Розділ 21.
ДЕРЖАВНА ВЛАДА В УКРАЇНІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сьох К. Я.

Крайня суворість закону – крайня несправедливість.

Цицерон

Занадто м'яким законам рідко підкоряються, занадто суворі закони рідко виконуються.

Бенджамін Франклін

Якщо закони не діють, законом стає беззаконня.

Аркадій Давидович

Відповідно до ст. 5 Конституції України єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади. Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Вищими органами державної влади в Україні є глава держави — Президент України, загальнонаціональний представницький орган законодавчої влади — Верховна Рада України, колегіальний орган виконавчої влади — Кабінет Міністрів України і вищі суди — Конституційний Суд України, Верховний суд. При цьому кожна з влад по відношенню до інших самостійна і незалежна, що виключає можливість узурпації всієї влади в державі якоюсь особою

чи окремим органом держави.

Повноваження Верховної Ради України

Славна О. В.

Справжня рівність громадян полягає в тому, що всі вони однаково підпорядковані законам

Жан Даламбер

Відповідно до ст. 75 Конституції України, єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України.

Компетенцію Верховної Ради України складають закріплені Конституцією України предмети відання та повноваження, необхідні для реалізації функцій Верховної Ради України.

Компетенція Верховної Ради пов'язана зі специфікою її конституційно-правового статусу як парламенту змішаного типу.

Статус Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади надає законодавчій компетенції пріоритетну роль, але ця компетенція парламенту далеко не єдина. Це пояснюється тим, що Верховна Рада України у властивих їй формах бере участь у здійсненні ряду функцій держави.

Конституційні повноваження Верховної Ради України можна систематизувати відповідно до її функцій за групами.

Законодавчу компетенцію складають такі повноваження Верховної Ради України: а) внесення змін до Конституції України та Законів України; б) призначення всеукраїнського референдуму; прийняття законів; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; в) визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики; г) надання згоди на обов'язковість

міжнародних договорів України та денонсації міжнародних договорів України.

Установчу компетенцію Верховної Ради України складають її повноваження з формування органів державної влади і державних установ, призначення, затвердження чи обрання посадових осіб тощо.

Контрольну компетенцію складають повноваження Верховної Ради України щодо таких суб'єктів: а) Президента України —заслуховування щорічних і позачергових послань; усунення з постав порядку імпічменту, встановленої ст. 111 Конституції України; б) Кабінету Міністрів України — схвалення Програми діяльності та контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України; розгляд питання про відповідальність та прийняття резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України; в) Верховної Ради Автономної Республіки Крим — дострокове припинення повноважень Верховної Ради АРК.

До контрольних повноважень Верховної Ради також можна віднести право народного депутата України звернутися на сесії Верховної Ради України із запитами до органів державної влади. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює згідно зі ст. 101 Конституції України Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

У фінансовій сфері Верховна Рада України контролює виконання Державного бюджету України та звіт про його виконання; затверджує рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іншим державам і міжнародним організаціям.

Повноваження ВРУ у сфері зовнішньої політики, оборони та безпеки: за поданням Президента України оголошує стан війни і укладає мир; схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; визначає функції Збройних Сил

України, Служби безпеки України; затверджує укази про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях; про загальну або часткову мобілізацію.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, що їх згідно з Конституцією України та Регламентом ВРУ віднесено до її відання тощо.

Принципи формування Верховної Ради України

Славна О. В.

Немає такого закону, який був би хороший для всіх

Катон Старший

Порядок формування Верховної Ради, крім Конституції України, регламентований Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. Народні депутати України обираються громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років.

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України», вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

1) 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (далі — загальнодержавний округ) за виборчими списками кандидатів у депутати (далі — виборчі списки) від політичних партій (далі — партії);

2) 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах (далі — одномандатні округи).

Порядок обрання народних депутатів об’єднаний у певний виборчий процес. Ст. 11 Закону визначає, що виборчий процес — це здійснення суб’єктами визначених законом виборчих процедур.

В Україні виборчий процес здійснюється на засадах:

1) дотримання принципів виборчого права. Принципи виборчого права — це основні засади, керівні положення, що визначають сутність і зміст реалізації та гарантування виборчих прав громадян України і забезпечують

передбачений Конституцією та законами України порядок організації проведення всіх виборів у державі;

2) законності та заборони незаконного втручання будь-кого у цей процес. Принцип законності знаходить свій прояв в обов'язку всіх учасників процесу дотримуватися вимог, встановлених законом, діяти в межах наданих законом повноважень, виконувати обов'язки, покладені правовими нормами. Згідно з ч. 5 ст. 3 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» втручання будь-яких органів, посадових і службових осіб, громадян та їх об'єднань у вирішення питань, що належать до повноважень Комісії, не допускається, крім випадків, передбачених законами України;

3) політичного плюралізму та багатопартійності. Політичний плюралізм — характеристика політичної системи суспільства, за якої соціальні групи мають можливість висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях. Плюралізм передбачає різні позиції, погляди, що відображають розмаїтість інтересів у суспільстві. Під багатопартійністю вбачають право на існування в суспільстві політичних партій з різноманітними політичними позиціями і їх право на участь у виборчих процесах, які проходять в країні під час виборів органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб;

4) публічності і відкритості. Підготовка і проведення усіх видів виборів здійснюється відкрито і гласно. Рішення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, виборчих комісій, що стосуються виборів Президента України, виборів народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів доводяться до відома громадян через засоби масової інформації, а в окремих випадках оприлюднюються іншим шляхом, передбаченим відповідним законом;

5) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх

кандидатів і партій — суб'єктів виборчого процесу до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками (власниками) яких є політичні партії, кандидати у депутати в одномандатному окрузі. Свобода агітації полягає у тому, що передвиборна агітація може здійснюватися у будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України;

6) неупередженості органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, судів, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до партій — суб'єктів виборчого процесу, кандидатів у депутати. Відсутність прихильності у державних органів та їх посадових і службових осіб до будь-якого з кандидатів, що може полягати у перешкоджанні їм у здійсненні їх прав під час проходження виборчого процесу.

Строки повноважень Верховної Ради України

Славна О. В.

Законодавці не перестають ухвалювати закони навіть тоді, коли їх уже прийнято більше, ніж ми в змозі порушити

Невідомий автор

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Важливою ознакою Верховної Ради України є постійно діючий характер. Основний Закон України (ч. 1 ст. 76) чітко визначив строк повноважень Верховної Ради України — п’ять років.

Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання (ч. 1 ст. 90 Конституції України).

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану (ч. 4 ст. 83 Конституції України).

Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України

Славна О. В.

Закон має бути зрозумілим, точним, одноманітним; розтлумачувати його – означає спотворювати його

Наполеон

Якби закони могли говорити вголос, вони б у першу чергу поскаржилися на законників

Д. Галіфакс

Можливість дострокового припинення повноважень Верховної Ради України визначена ч. 2 ст. 90 Конституції України.

Дострокове припинення повноважень парламенту — виняткове право глави Української держави. Ініціатива розпуску Верховної Ради України належить Президентові України, будь-яка інша посадова особа чи державний орган не уповноважені вчиняти такі дії. Водночас розпуск парламенту — це право Президента України, а не обов'язок.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

Чисельний склад та структура Верховної Ради України

Славна О. В.

Навіть у часи повного (цілковитого) беззаконня рівність перед законом дещо означає.

Є. Лец

Не може бути іншого справжнього законодавця, крім народу.

Дені Дідро

Чисельний склад парламенту визначається з урахуванням різновекторних чинників. Так, з одного боку, чисельність парламенту має бути достатньою для забезпечення його представницького характеру, а щоб парламент виступав реальним представником народу, до його складу мають входити відносно численні об'єднання парламентарів, які відображали б інтереси значних прошарків суспільства.

Крім того, чисельність парламенту має забезпечити можливість формування його робочих органів (комітетів і комісій), які здійснюють законопроєктну і контрольну діяльність.

З іншого боку, надмірна чисельність парламенту суттєво ускладнює організацію його роботи. Оптимальною, з огляду на ці обставини, вважається чисельність парламенту в 350—500 депутатів.

Водночас на чисельність парламенту можуть впливати й такі чинники, як його структура, чисельність населення країни, форма державного устрою тощо.

Загальний кількісний склад Верховної Ради та її

структура визначаються Конституцією України. Згідно з чинною Конституцією України (ст. 76) конституційний склад Верховної Ради України — чотириста п'ятдесят народних депутатів України.

Ця кількість народних депутатів обумовлена рядом факторів: кількістю населення (громадян) України і виборців, традиційною системою виборчих округів, однопалатністю парламенту тощо.

Склад парламенту повинен відображати соціальну структуру суспільства. Якісне представництво має свій вираз у соціальному, партійному, національному, територіальному, професіональному, тендерному, парламентському представництві.

Структура Верховної Ради України — це її внутрішня будова.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 76 Конституції України Верховна Рада України має монокамерну структуру, тобто становить собою одну палату.

Формування чисельного складу Верховної Ради відбувається на основі Закону України «Про вибори народних депутатів України», прийнятого 17.11.2011 року, який передбачив перехід до нової, пропорційної системи виборів.

За чинною Конституцією Верховна Рада України є однопалатним парламентом, який складається з 450 народних депутатів, що обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на 5 років.

Структуру Верховної Ради України складають:

1. Голова Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України — це керівна посадова особа парламенту, яка обирається з числа народних депутатів України шляхом таємного голосуванням через подання бюлетенів на строк повноважень Верховної Ради України.

2. Перший заступник Голови Верховної Ради України.

3. Заступник Голови Верховної Ради України.

Це посадові особи Верховної Ради України, які обираються з числа народних депутатів України відкритим поіменним голосуванням більшістю народних депутатів України від конституційного складу парламенту, кандидатури яких вносяться в порядку, визначеному для внесення кандидатури на посаду Голови Верховної Ради України.

Верховна Рада обирає на строк її повноважень Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України з числа народних депутатів, кандидатури яких вносяться в порядку, передбаченому для внесення кандидатури на посаду Голови Верховної Ради України (ст. 74 Регламенту ВРУ).

4. Комітети Верховної Ради України.

Це органи Верховної Ради України, які утворюються з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямами законопроєктної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій.

Створення комітетів здійснюється з урахуванням вимог Закону України «Про комітети Верховної Ради України» (ст. 81 Регламенту ВРУ).

5. Лічильна комісія Верховної Ради України.

Лічильна комісія обирається для організації голосувань Верховної Ради і визначення їх результатів. Лічильна комісія підраховує голоси під час голосування, за дорученням Верховної Ради в разі необхідності встановлює присутність народних депутатів на пленарному засіданні, а також розглядає звернення народних депутатів, пов’язані з порушенням порядку голосування чи іншими перешкодами в голосуванні, здійснює контроль за використанням електронної системи підрахунку голосів картками (ст. 17 Регламенту ВРУ).

6. Тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України.

Верховна Рада може прийняти рішення про утворення тимчасової спеціальної комісії для підготовки і попереднього розгляду питань, а також для підготовки і доопрацювання проєктів законів та інших актів Верховної Ради на правах головного комітету, якщо предмет правового регулювання таких проєктів не належить до предметів відання комітетів, утворених Верховною Радою, крім випадку, передбаченого ч. 9 ст.146 цього Регламенту ВРУ.

7. Тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України.

Це тимчасові колегіальні органи парламенту України, що утворюються з числа народних депутатів України, які дали згоду на це, для проведення розслідувань з питань, що становлять суспільний інтерес.

Верховна Рада відповідно до ч. 4 ст. 89 Конституції України може утворювати тимчасові слідчі комісії. Питання про утворення тимчасової слідчої комісії включається до порядку денного пленарних засідань Верховної Ради без голосування (ст. 87 Регламенту ВРУ).

8. Спеціальна тимчасова слідча комісія Верховної Ради.

1. Спеціальна тимчасова слідча комісія проводить свою роботу відповідно до Конституції України, закону про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України та цього Регламенту.

2. Спеціальна тимчасова слідча комісія:

1) перевіряє наявність, повноту та обґрунтованість доказів про вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;

2) проводить розслідування у разі виявлення під час строку повноважень спеціальної тимчасової слідчої комісії обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину без додаткового прийняття рішення Верховною Радою з цього питання і за наявності підстав готує відповідні пропозиції щодо проєкту постанови Верховної Ради про звинувачення Президента

України (ст.174 Регламенту ВРУ).

9. Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України.

Це об'єднання депутатів у парламенті на партійній основі.

Депутатські фракції формуються на першій сесії Верховної Ради нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради України, створення органів Верховної Ради. Якщо цього не відбулося, головуючий на пленарному засіданні оголошує перерву для їх формування. Перед наступним пленарним засіданням Апарат Верховної Ради надає народним депутатам інформаційні матеріали, які були подані до Апарату Верховної Ради за день до початку зазначеного пленарного засідання, про сформовані відповідно до вимог цього Регламенту депутатські фракції (ст. 57 Регламенту ВРУ) .

10. Погоджувальна рада депутатських фракцій.

Погоджувальна рада створюється як консультативно-дорадчий орган для попередньої підготовки і розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради (ст. 73 Регламенту ВРУ).

11. Найстарший за віком депутат у Верховній Раді України.

1. Перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради на урочистому засіданні Верховної Ради новообрані народні депутати складають перед Верховною Радою присягу, текст якої визначено статтею 79 Конституції України.

2. Голова Верховної Ради України попереднього скликання запрошує новообраних народних депутатів до складення присяги і надає слово для її зачитування найстаршому за віком народному депутату. Найстарший за віком народний депутат пропонує всім новообраним народним депутатам встати і після цього зачитує текст присяги (ст.14 Регламенту ВРУ).

12. Апарат Верховної Ради України.

Організаційне, правове, наукове, документальне, інформаційне, експертно-аналітичне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Верховної Ради, її органів, народних депутатів, депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді здійснює Апарат Верховної Ради (ст. 7 Регламенту ВРУ).

Статус народного Депутата України

Славна О. В.

Людина, наділена довірою суспільства, повинна дивитися на себе як на суспільну власність.

Томас Джефферсон

Слід робити рівними людей не законом, а перед законом.

Болеслав Пашковський

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про статус народного депутата України» народний депутат України є обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України.

Конституція України в ст. 76 закріпила вимоги та заборони щодо кандидатів, які претендують на посади до Верховної Ради України. Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Відповідно до ч. 2 та 3 ст. 9 Закону України «Про вибори народних депутатів України» проживання в Україні за цим Законом означає:

1) проживання на території в межах державного кордону України;

2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України;

3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах;

4) перебування на полярній станції України;

5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України.

3. Такими, що проживають в Україні, вважаються також особи, які проживають разом з особами, зазначеними у п. 3 ч. 2 цієї статті як члени їх сімей.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість непогашена і не знята у встановленому законом порядку.

Правовий статус народного депутата України — це його місце і роль у системі правовідносин як представника українського народу в парламенті, визначені і гарантовані Конституцією і законами України.

Правовий статус зберігається на весь строк дії депутатського мандата.

Правовий статус народного депутата України встановлюється:

— Конституцією України (статті 78—81);

— Законом України від 17.11.1992 р. «Про статус народного депутата України» (в редакції Закону від 11.10.2017 р.);

— Законом України від 10.02.2010 р. «Про Регламент Верховної Ради України» (в редакції Закону від 21.10.2018 р.);

— іншими актами.

Принципами статусу народного депутата України є:

— вільний депутатський мандат;

— здійснення повноважень народним депутатом на постійній основі;

— несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності;

— рівноправність депутатів;

— депутатська недоторканність і депутатський індем-нітет.

Статус народного депутата України є багатогранним як за функціями і повноваженнями, так і за змістом та видами діяльності, які здійснює народний депутат України.

Повноваження народного депутата України — це сукупність закріплених Конституцією і законами України його прав та обов'язків для здійснення покладених на нього функцій.

Права народного депутата Верховної Ради України:

— народний депутат має право ухвального голосу щодо всіх питань, що розглядаються на засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано;

— обирати і бути обраним до органів Верховної Ради України;

— пропонувати питання для розгляду Верховною Радою України або її органами;

— законодавчої ініціативи;

— вносити проєкти постанов, інших актів;

— вносити до Верховної Ради України та її органів пропозиції;

— звертатись із запитами, брати участь у дебатах, вимагати відповіді на запит;

— виступати з обґрунтуванням своїх пропозицій;

— об'єднуватися в депутатські фракції (групи);

До основних обов'язків народного депутата у Верховній Раді України та її органах відносять:

— бути присутнім та брати участь у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано, виконувати їхні доручення;

— додержуватися Регламенту Верховної Ради України;

— брати участь у контролі за виконанням законів та інших актів Верховної Ради України, рішень її органів;

— інформувати Верховну Раду України та її відповідні

органи про виконання їхніх доручень.

Гарантії діяльності народних депутатів України

Славна О. В.

Не варто досягати законами того, чого можна досягнути покращенням характеру

Шарль Монтеск'є

Необхідно, щоб слова закону пробуджували в усіх людях однакові поняття

Шарль Монтеск'є

Ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами України.

Держава гарантує народному депутату необхідні умови для ефективного здійснення ним депутатських повноважень. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та їх підпорядкування, забезпечують умови для здійснення народним депутатом своїх повноважень у межах та в порядку, визначених Конституцією України, цим та іншими законами України, а громадські організації та політичні партії можуть сприяти йому в цьому.

Гарантіями діяльності народного депутата України є:

1) непорушність повноважень народного депутата України;

2) депутатська недоторканність;

3) забезпечення народному депутату України умов для виконання депутатських повноважень;

4) звільнення народного депутата України від призову на військову службу або збори;

5) забезпечення народному депутату України умов для підвищення професійного рівня;

6) фінансування видатків, пов'язаних з депутатською діяльністю;

7) фінансове, медичне та соціально-побутове забезпечення народного депутата України;

8) народний депутат може мати до тридцяти одного помічника-консультанта;

9) забезпечення народного депутата України житловим приміщенням.

Імунітет та імдемнітет народного депутата України

Славна О. В.

Дух умеренности должен быть духом законодателя.

Шарль Монтескье

Закони нас захищають не лише від інших, але й від себе самих.

Генріх Гейне

Депутатський індемнітет розглядається у двох аспектах:

Депутатський індемнітет (лат. indemnitas, род. в. indem-nitatis — «захист від шкоди», «забезпечення збереження») — означає, що депутат не несе ніякої відповідальності за свої рішення і висловлення у парламенті; також депутатська заробітна плата (винагорода) за його діяльність.

Депутатський індемнітет означає, що член парламенту не несе юридичної відповідальності поза парламентом за свої висловлювання і голосування у парламенті та його органах. Відповідна особа не може бути притягнена до відповідальності за такі діяння й після того, як втратить статус члена парламенту.

Відповідно до ч. 2 ст. 80 Конституції України та ч. 5 ст. 10 Закону України «Про статус депутата Верховної Ради України», народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Депутатський імунітет — це законне обмеження особи,

яка є членом парламенту, в реалізації права на особисту недоторканність і деяких інших прав, пов'язаних з індивідуальною свободою, можливе лише з дозволу парламенту (відповідної палати), а у періоди між сесіями — його керівного органу.

1. Народному депутату гарантується депутатська недоторканність на весь строк здійснення депутатських повноважень. Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований.

2. Обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише в разі, коли Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ч. 3 ст. 80 Конституції України, ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України»).

Недоторканність була ліквідована рішенням ВРУ від вересня 2019 р.

Акти Верховної Ради України

Славна О. В.

Законодатель должен стремиться не к истине, а к целесообразности

Генри Бокль

Законы пишутся для обыкновенных людей, поэтому они должны основываться на обыкновенных правилах здравого смысла

Томас Джефферсон

Відповідно до ст. 91 Конституції України, Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конститу-цією.

Закон — це, зазвичай, нормативно-правовий акт, що приймається органом законодавчої влади (Верховною Радою України) чи безпосередньо народом України (на всеукраїнському референдумі) з дотриманням вимог законодавчої процедури, який має вищу (стосовно до всіх інших нормативно-правових актів) юридичну силу та регулює найважливіші суспільні відносини переважно загального характеру.

Формальні ознаки закону:

1) рівень прийняття (загальнодержавний);

2) орган прийняття (приймається Верховною Радою України або народом України на референдумі);

3) особливий порядок прийняття (прийняття закону включає обов'язкові стадії законодавчого процесу, передбачені Конституцією Верховної Ради України та Регламентом Верховної Ради України);

4) непідконтрольність із боку будь-якого органу

державної влади (закони можуть бути змінені або скасовані лише Верховною Радою України. Конституційний Суд України може визнати закон неконституційним повністю або в окремій частині, внаслідок чого він або його окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність, але це не означає скасування або зміни самого закону).

Закон має певну структуру:

— реквізити закону (його назва; найменування органу, який прийняв закон; дата прийняття; підпис особи, уповноваженої підписувати закони);

— преамбула;

— статті й рубрики (глави, розділи тощо) закону.

Класифікація законів:

— Основний закон (конституція) — має найвищу юридичну силу;

— конституційні закони (акти конституційного змісту, які формально не входять до структури єдиної конституції);

— органічні (додаткові) закони (закони, що приймаються на виконання бланкетних норм Основного закону і визначають статус органів державної влади, процедуру народного голосування;

— звичайні закони (акти чинного законодавства) — закони, які видаються в порядку звичайної процедури, референдарні закони (закони, прийняті референдумом);

— закони, прийняті парламентом;

— кодекси (закони, які містять упорядковану систему норм, що регулюють певну, стійку систему суспільних відносин);

Інші закони:

— галузеві закони (містять норми однієї галузі права);

— комплексні закони (містять норми кількох галузей права);

— закони прямої дії (закони, в текстах яких міститься посилання на механізм власної реалізації);

— закони непрямої дії (закони, які для власної

реалізації потребують прийняття додаткових актів);

— публічні закони (закони, які доповнюють або змінюють національне законодавство);

— приватні закони (закони, які визначають правовий статус окремих осіб або організацій);

— гібридні закони (публічні закони, які певним чином зачіпають приватні інтереси).

Постанова — ненормативний акт, за допомогою якого Верховна Рада України оформлює свої дії щодо самоорганізації (обрання керівних посадових осіб Верховної Ради, утворення комітетів та обрання їхніх голів), обрання, призначення, затвердження відповідних посадових осіб тощо.

Регламент — це нормативно-процесуальний акт, що приймається Верховною Радою України, який визначає режим її діяльності (встановлює порядок та періодичність скликання і проведення сесій, засідань), процедуру створення та діяльність окремих її органів і посадових осіб.

Із практики Верховної Ради України відомі також такі акти, як заяви, звернення та декларації.

Заяви та звернення — акти ненормативного характеру, які містять заклики до парламентів, інших вищих органів інших країн здійснити певні дії (або утриматися від здійснення певних дій) з метою підтримання миру, подальшого розвитку дво- та багатосторонніх відносин, усунення джерел ускладнення міжнародного становища в цілому чи двосторонніх відносин.

Із практики Верховної Ради України відомі також і звернення, що мають не міжнародний, а внутрішній характер, наприклад Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 р. щодо вшанування пам’яті жертв голодомору 1932—1933 років.

Декларація — акт, який у загальній, принциповій формі передає основні властивості конституційно-правового регулювання, виражає наміри та зобов’язання учасників

правових відносин.

Декларації, прийняті Верховною Радою (зокрема, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р.), мають нормативний характер, але безпосереднє їх застосування, через загальний характер норм декларацій, ускладнено. Декларативні положення реалізуються, здебільшого, за допомогою конкретніших приписів.

Органи та посадові особи Верховної Ради України уповноважені приймати власні правові акти. Наприклад, розпорядження приймають Голова Верховної Ради України та його заступники, а рішення, висновки та рекомендації — комітети українського парламенту.

Законодавчий процес в Україні

Славна О. В.

Закони – володарі держави.

Алкідамант

Численність законів у державі є те саме, що й велика кількість лікарів: ознака хвороби і безсилля.

Вольтер

Свобода полягає в тому, щоб залежати тільки від законів.

Вольтер

Ми повинні бути рабами законів, щоб стати вільними.

Цицерон

Погані закони – гірший вид тиранії.

Едмунд Берк

Кожний закон, створений людьми, містить властивості закону саме тією мірою, якою він походить із закону природи. Але якщо він якимось чином суперечить природному закону, то одразу перестає бути законом, він стає лише

перекрученням закону

Фома Аквінський

Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить Президенту України, народним депутатам, Кабінету Міністрів України і Національному банку України.

Право законодавчої ініціативи здійснюється шляхом внесення до Верховної Ради:

1) проєктів законів, постанов;

2) проєктів інших актів Верховної Ради;

3) пропозицій до законопроєктів;

4) поправок до законопроєктів.

Законодавчий процес — чітко врегульована Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України діяльність, яка полягає у творенні законів.

Ця діяльність здійснюється в кілька послідовних етапів або стадій:

1) підготовка законопроєкту (законодавчої пропозиції) та внесення його до Верховної Ради України — законодавча ініціатива.

Законопроєкт, проєкт іншого акта подається до Верховної Ради за підписом особи, яка має право законодавчої ініціативи або представляє орган, наділений таким правом;

2) Реєстрація законопроєктів, проєктів інших актів.

Законопроєкт, проєкт іншого акта, внесений до Верховної Ради, реєструється в Апараті Верховної Ради;

3) Попередній розгляд законопроєктів, проєктів інших актів у комітетах.

Кожен законопроєкт, проєкт іншого акта після його реєстрації не пізніш як у п’ятиденний строк направляється Головою Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов’язків Першим заступником, заступником Голови Верховної Ради України в комітет, який відповідно

до предметів відання комітетів визначається головним з підготовки і попереднього розгляду законопроєкту;

4) Розгляд законопроєктів Верховною Радою.

Законопроєкти розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань з урахуванням особливостей, встановлених у цій статті. Розгляд і прийняття законопроєкту за процедурою трьох читань включає:

1) перше читання — обговорення основних принципів, положень, критеріїв, структури законопроєкту та прийняття його за основу;

2) друге читання — постатейне обговорення і прийняття законопроєкту в другому читанні;

3) третє читання — прийняття законопроєкту, який потребує доопрацювання та узгодження, в цілому;

4) підписання (санкціонування) та оприлюднення закону.

Підписані Президентом України закони публікуються в газеті «Голос України» та у Відомостях Верховної Ради України.

Підписані Головою Верховної Ради України постанови та інші акти Верховної Ради не пізніше наступного дня після їх підписання передаються Апаратом Верховної Ради для опублікування в газеті «Голос України» та у Відомостях Верховної Ради України.

Крім основних, може виникнути потреба в додатковій стадії — обговорення вмотивованих пропозицій Президента України в разі повернення ним прийнятого закону до Верховної Ради України (повторний розгляд).

Повноваження Президента України

Лапка О. В.

Найбільша чеснота політика полягає в тому, щоб не втратити відчуття цілого.

Е. Муньє

Чим вище становище людини, тим більш суворими мають бути рамки, які стримують свавілля її характеру.

Г. Фрейтаг

У політиці найгірше рішення – не ухвалювати жодного рішення.

Захарія

У політиці, як і в житті, півзаходи та впливи завдають більше шкоди, ніж енергійні та рішучі дії.

С. Цвейг

Відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України є главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Повноваження Президента України — це конкретні права та обов'язки глави держави з вирішення питань, віднесених до його відання.

Основні повноваження Президента України закріплені

у ст. 106 Конституції України. Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Як глава держави Президент України є вищою посадовою особою і саме тому наділяється повноваженнями виступати від імені України як у внутрішній політиці країни, так і у міжнародних відносинах. Так, як представник держави у внутрішньополітичних відносинах Президент України:

— забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 2 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до ст. 156 Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою (п. 6 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації — з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України (п. 21 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Будучи гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України Президент наділяється особливими повноваженнями:

є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти

України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України) тощо.

Президент України представляє державу в міжнародних відносинах. Так, згідно ст. 106 Конституції України, Президент України здійснює:

— керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави (п. 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— веде переговори та укладає міжнародні договори України (п. 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— приймає рішення про визнання іноземних держав (п. 4 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях (п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— приймає вірчі й відкличні грамоти дипломатичних представництв іноземних держав (п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— підписує закони України про ратифікацію міжнародних договорів України (п. 29 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Повноваження Президента України у зовнішньополітичній сфері не потребують додаткового засвідчення, випливаючи із самого факту його конституційного визнання главою держави.

Важливе місце в системі повноважень Президента України відведено його правозахисним повноваженням. Будучи гарантом прав і свобод людини і громадянина Президент України має право законодавчої ініціативи щодо

законопроєктів у цій сфері (ст. 93 Конституції України), а також ветування законів, прийнятих Верховною Радою України, насамперед із мотивів недотримання прав і свобод людини (п. 30 ч. 1 ст. 106 Конституції України). Для здійснення правозахисної діяльності Президент України має також виключні повноваження щодо:

— прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні (п. 26 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— здійснення помилування (п. 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

У державному механізмі України, побудованому на засадах законності, республіканізму, народного суверенітету та розподілу влад, Президент України є лише одним з вищих органів державної влади (поряд з парламентом, урядом, Верховним Судом, Конституційним Судом України), тобто підпорядкований тільки народу. Він стоїть не над гілками влади, а між ними, забезпечуючи єдність державної влади і злагоджене функціонування її гілок. Саме на виконання зазначених функцій і спрямовані повноваження Президента України, закріплені у ст. 106 Конституції України, що «проникають» у сфери функціонування усіх гілок влади4. Так, Президент України наділений певними повноваженнями у відношенні до Верховної Ради України та в сфері законодавчої влади. Зокрема, у відношенні до Верховної Ради України Президент України уповноважений: призначати позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією України (п. 7 ч. 1 ст. 106 Конституції України); припиняти повноваження Верховної Ради

[4] Шатіло В. А. Президент у механізмі державної влади: деякі питання вітчизняної та зарубіжної теорії і практики / В. А. Шатіло/ Вісник Академії адвокатури України. том 11 число 2 (30), 2014. — С. 15—16.

України у випадках, передбачених Конституцією України (п. 8 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Президент України наділений також певними законодавчими повноваженнями. Так, згідно ст. 93 Конституції України Президент України має право законодавчої ініціативи. До того ж законопроєкти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово. Також глава держави наділений певними повноваженнями на завершальній стадії законодавчого процесу. Зокрема, згідно ст. 94 Конституції України Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Однак право вето Президента України (п. 30 ч. 1 ст. 106 Конституції України) може бути подолано конституційною більшістю складу Верховної Ради України. В такому разі Президент України зобов'язаний підписати закон та оприлюднити його (ч. 2 ст. 94 та п. 29 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Не входячи безпосередньо до виконавчої гілки влади, Президент України, водночас, наділяється Конституцією України певними повноваженнями по відношенню до Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, які характеризують його «особливі зв'язки» з виконавчою владою. Так, Президент України:

— вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до ст. 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції (п. 9 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра

закордонних справ України (п. 10 ст. 106 Конституції України);

— вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— за поданням Кабінету Міністрів України призначає на посаду і звільняє з посади голів місцевих державних адміністрацій (ч. 4 ст. 118 Конституції України);

— приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь з питань недовіри голові відповідної місцевої державної адміністрації, висловленої обласною чи районною радою (ч. 9 ст. 118 Конституції України);

— приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації, якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради (ч. 10 ст. 118 Конституції України);

— зупиняє дію актів Кабінету Міністрів з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— скасовує акти Ради Міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Президент України не може втручатися в діяльність судових органів, однак наділений певними повноваженнями у сфері судової влади. Так, Президент України:

— призначає на посади третину складу Конституційного Суду України (п. 22 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом, призначає на посаду судді (ч. 1 ст. 128 Конституції України);

— призначає двох членів Вищої ради правосуддя (ч. 2 ст. 131 Конституції України).

Згідно Конституції України Президент України також

бере участь у формуванні органів, які безпосередньо не належать до виконавчої та судової гілок влади. Він, зокрема:

— призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора (п. 11 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України (п. 12 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 13 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Конституція України відносить до компетенції Президента України деякі інші повноваження, необхідні для здійснення функцій глави держави. Так, Президент України:

— присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини (п. 24 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними (п. 25 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— створює в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України);

— на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження (ч. 3 ст. 106 Конституції України).

Хто може бути Президентом України

Лапка О. В.

Демократія – це право робити неправильний вибір.

Д. Патрік

Конституція України чітко встановлює вимоги (цензи) до кандидата у Президенти України. Встановлення таких вимог, тобто формальних цензів, є типовими для усіх держав. Так, згідно ч. 2 ст. 103 Конституції України Президентом України може бути обраний громадянин України. Така вимога за своїм характером є об'єктивною, адже неприпустимо, щоб державу очолювала особа, що не має з нею сталих правових зв'язків. При цьому законодавством України невизначено обов'язкової підстави набуття громадянства та строк перебування у громадянстві України.

Ценз громадянства для кандидата у Президенти встановлюється фактично у всіх державах світу. Однак у деяких державах, на відміну від українського законодавства, розглядувана вимога передбачає наявність громадянства за народженням, тобто не припускається балотування на виборах президента так званих натуралізованих громадян. Так, наприклад, в Португалії главою держави може стати тільки громадянин португальського походження, у Греції кандидат у президенти повинен мати грецьке громадянство щонайменше протягом 5 років і батька-грека. У Мексиці не тільки батько, але й мати кандидата в президенти повинні бути мексиканцями за народженням, а в Монголії президентом може стати лише корінний монгол у трьох поколіннях. Серед пострадянських країн вимога наявності в

кандидатів на посаду президента громадянства, набутого за народженням, конституційно встановлена в Грузії, Естонії та Казахстані.

Об'єктивною за характером вимогою до кандидатів у президенти є досягнення визначеного віку (віковий ценз). Так, ч. 2 ст. 103 Конституції України та ч. 1 ст. 9 Закону України «Про вибори Президента України» встановлюється, що кандидатом на посаду глави держави може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років. Дана вимога встановлюється з огляду на те, що у цьому віці людина має певний життєвий досвід і здатна на основі свого досвіду приймати відповідальні рішення. При цьому максимально допустимий вік для кандидатів на посаду глави держави Конституція України не встановлює.

Віковий ценз для кандидатів у президенти встановлений у багатьох країнах. Найбільш розповсюдженою є норма, відповідно до якої президентом можна стати по досягненні 35-літнього віку. Такий віковий ценз для глави держави встановлений у США, Мексиці, Австрії, Угорщині, Португалії, Ірландії, Ісландії, Індії. Тридцятип'ятирічний віковий ценз для кандидатів у президенти передбачено й майже в усіх пострадянських країнах. Однак у деяких державах встановлюється вищий віковий ценз. Так, наприклад, у Німеччині віковий ценз для кандидата у Президенти становить 40 років, в Італії — 50 років, у більшості країн Латинської Америки цей ценз відповідає 30 рокам, в Монголії — 45 років.

Виключно з прямими виборами співвіднесена вимога постійного проживання (ценз осілості) кандидата у Президенти України у межах території держави протягом десяти останніх років перед днем виборів (ч. 2 ст. 103 Конституції України). Встановлення цензу осілості є необхідним для того, щоб кандидат на посаду глави держави міг орієнтуватися в особливостях суспільного життя країни, правильно визначати потреби та способи його

вдосконалення тощо. Аналогічні норми містяться й у конституціях інших держав (Болгарія — 5 років, США — 14 років).

Ценз осілості щодо кандидата у Президенти України передбачає проживання останнього в Україні. При цьому ч. 2 ст. 9 Закону України «Про вибори Президента України» визначає, що особа вважається такою, що проживає на території України, якщо її місце проживання зареєстроване в Україні відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Згідно ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» реєстрація — внесення інформації до реєстру територіальної громади, документів, до яких вносяться відомості про місце проживання/перебування особи, із зазначенням адреси житла/місця перебування із подальшим внесенням відповідної інформації до Єдиного державного демографічного реєстру в установленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Відповідно до ч. 2 ст. 103 Конституції України кандидатом на посаду Президента України може бути особа, яка має право голосу. При цьому ст. 70 Конституції України чітко визначає, що право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними. Аналогічні норми містяться й у конституціях інших держав. Так, наприклад, в Угорщині главою може бути обраний будь-який громадянин, що володіє виборчим правом. Більш конкретизується дана вимога у конституційних нормах ФРН, Австрії, Індії. Зокрема, кандидати у президенти даних держав повинні мати право обрання в нижню палату їх парламенту

Встановлення у ч. 2 ст. 103 Конституції України вимоги володіння державною мовою кандидата у Президенти України пов’язане з її використанням в процесі

виконання повноважень глави держави, зокрема, в текстах нормативних правових актів України, посланнях глави держави до парламенту, під час офіційних переговорів тощо. При цьому в Конституції України не зазначається, який саме рівень володіння державною мовою вимагається від кандидата у Президенти України. Однак він має бути таким, щоб забезпечувати належне виконання президентських повноважень.

Вимога щодо володіння державною мовою для кандидата на посаду глави держави на конституційному рівні закріплена в Казахстані, Киргизстані, Молдові, Таджикистані, Туркменістані й Узбекистані. При цьому в Казахстані й Узбекистані кандидати повинні «вільно володіти» державною мовою.)

З метою недопущення авторитаризму та зловживання владою ч. 3 ст. 103 Конституції України встановлює, що одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Ключовим у даному конституційному положенні є поняття «два строки підряд». Відповідно, Конституція України не забороняє одній особі навіть після двох строків перебування на посаді Президента через деякий проміжок часу знову обійняти цю посаду. Таке обмеження строку перебування на посту або обрання на нього є поширеним у конституційній практиці багатьох країн (Грузія, Білорусь, Болівія, Італія, Португалія, Росія, США, Франція тощо).

Порядок обрання Президента України

Лапка О. В.

Найвища влада гідна шанування лише остільки, оскільки вона є засобом забезпечення прав людини.

А. де Кюстін

Щоб влада стала сильнішою, її необхідно обмежити.

Л. Берне

Відповідно до ст. 103 Конституції України Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Дане положення на конституційному рівні закріплює найбільш демократичний спосіб обрання Президента України — безпосередньо народом. Відповідно, Президент України одержує свій мандат безпосередньо від народу, що дає йому можливість бути політично незалежною, автономною щодо інших гілок державної влади в Україні фігурою. Такі вибори є характерними для багатьох країн світу (Австрії, Литви, Румунії, Фінляндії та ін.).

В цілому, вибори Президента України — це передбачена Конституцією та законами України форма безпосереднього волевиявлення Українського народу щодо заміщення поста Президента України шляхом загального, вільного, рівного, прямого і таємного голосування виборщиків.

Сутність і зміст виборів Президента України в загальному вигляді відображають принципи виборів глави держави.

Під принципами виборів Президента України можна розуміти вихідні положення, фундаментальні ідеї, які відображають суть виборів як передбаченої Конституцією України пріоритетної форми безпосередньої демократії, визначають засади правового регулювання реалізації і гарантування виборчих прав громадян України та забезпечують передбачений законодавством України порядок організації і проведення виборів Президента України.

Відповідно до Конституції та законів України можна виділити такі основні принципи виборів Президента України:

— принцип загальності — передбачає надання можливості брати участь у голосуванні всім громадянам держави, якщо вони є дієздатні та на день проведення виборів досягли вісімнадцяти років (ст. 70 Конституції України, ч. 1 ст. 2 Закону України «Про вибори Президента України»). Також громадяни України, які мають право голосу (виборці), можуть брати участь у роботі виборчих комісій як їх члени, а також у проведенні передвиборної агітації, здійсненні спостереження за проведенням виборів Президента України та інших заходах у порядку, визначеному законами України;

— принцип рівності — передбачає, що громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах. Так, ч. 2 ст. 3 Закону України «Про вибори Президента України» встановлює, що кожний громадянин України на виборах Президента України має один голос. Виборець може використати право голосу тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців. Така практика притаманна більшості європейських країн.

Рівне виборче право стосується не лише виборців, але й кандидатів на пост Президента України. Так, згідно ч. 3 ст. 3 Закону України «Про вибори Президента України» усі кандидати на пост Президента України мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі.

Рівність прав і умов участі у виборчому процесі забезпечується:

1) забороною привілеїв чи обмежень кандидатів на пост Президента України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

2) забороною втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у виборчий процес, за винятком випадків, передбачених цим Законом;

3) забороною використання для фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів Державного бюджету України та коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України;

4) рівним та неупередженим ставленням органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до кандидатів на пост Президента України;

5) рівним та неупередженим ставленням засобів масової інформації до кандидатів на пост Президента України (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про вибори Президента України»);

— принципом прямого виборчого права, який полягає в тому, що Президент України обирається безпосередньо громадянами України (ст. 103 Конституції України, ст. 4 Закону України «Про вибори Президента України»). При цьому участь громадян України у виборах Президента України є добровільною. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у виборах.

Прямі вибори є більш характерними для країн з президентською (за винятком США та Індонезії) і напівпрезидентською формами правління. Безпосередньо населенням глава держави обирається в Бразилії, Мексиці, Росії, Україні, Франції, Азербайджані і т. ін. Однак, як свідчить практика, прямими виборами Президент

обирається і в багатьох парламентарних державах (Австрія, Ірландія, Ісландія, Румунія, Болгарія, Молдова), що, очевидно, відповідає прагненню законодавця дещо посилити інститут глави держави, надати йому більшої легітимності;

— принцип особистого голосування — полягає в тому, що кожний виборець голосує на виборах Президента України особисто. Голосування за інших осіб, а також передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняються (ст. 8 Закону України «Про вибори Президента України»).

Особисте голосування також є гарантією прозорих та демократичних виборів, зменшуючи можливість маніпулювання виборчими бюлетенями у процесі підрахунку голосів:

— принцип таємного голосування — передбачає виключення контролю за волевиявленням виборців. Так, ст. 7 Закону України «Про вибори Президента України» встановлює, що фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців в кабіні для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються і є порушенням таємниці голосування.

Розрізняють кілька видів президентських виборів. Відповідно до ч.1 ст. 15 Закону України «Про вибори Президента України» вибори Президента України можуть бути:

— черговими — проводяться у зв'язку із закінченням конституційного строку повноважень Президента України.

Згідно ч. 5 ст. 103 Конституції України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України.

Рішення щодо проведення чергових виборів Президента України приймає Верховна Рада України. При цьому вона призначає чергові вибори не пізніш як за сто днів до дня виборів (ч. 2 ст. 17 Закону України «Про вибори

Президента України»).

Виборчий процес чергових виборів Президента України розпочинається за дев'яносто днів до дня голосування. Центральна виборча комісія оголошує про початок виборчого процесу шляхом прийняття рішення не пізніш як за дев'яносто один день до дня голосування (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про вибори Президента України»).

— позачерговими — проводяться у зв'язку з прийняттям відповідної постанови Верховної Ради України.

Згідно ч. 5 ст. 103 Конституції України у разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Рішення щодо проведення позачергових виборів Президента України приймає Верховна Рада України. Вибори глави держави в даному випадку відбуваються в останню неділю дев'яностоденного строку з дня їх призначення (ч. 4 ст. 17 Закону України «Про вибори Президента України»).

— повторними — проводяться у зв'язку з неможливістю встановлення результатів виборів, вибори не відбулися.

Відповідно до ч. 4 ст. 15 Закону України «Про вибори Президента України» повторні вибори Президента України проводяться у випадках:

 якщо до виборчого бюлетеня для голосування було включено не більше двох кандидатів на пост Президента України і жодного з них не було обрано;

 у разі коли після закінчення строку реєстрації кандидатів на пост Президента України не зареєстровано жодного кандидата;

 якщо всі кандидати на пост Президента України, включені до виборчого бюлетеня, до дня виборів або до дня повторного голосування зняли свої кандидатури;

 у разі, коли вибори Президента України визнані такими, що не відбулися;

 якщо особа після її обрання не набула мандата у порядку та у строк, встановлені Конституцією України та цим Законом.

Повторні вибори Президента України відбуваються в останню неділю дев'яностоденного строку з дня прийняття Верховною Радою України відповідної постанови. При цьому постанову український парламент приймається не пізніш як на п'ятнадцятий день після дня внесення до Верховної Ради України відповідного подання Центральної виборчої комісії.

Згідно ч. 9 ст. 17 Закону України «Про вибори Президента України» виборчий процес повторних виборів Президента України розпочинається наступного дня після офіційного опублікування постанови Верховної Ради України про їх призначення.

Виборчий процес Президента України — це врегульована Конституцією та законами України специфічна діяльність суб'єктів виборчого процесу, спрямована на підготовку і проведення виборів Президента України.

Суб'єктами виборчого процесу Президента України є: виборець; виборча комісія; кандидат на пост Президента України; партія, яка висунула кандидата; офіційний спостерігач від партії — суб'єкта виборчого процесу, від кандидата на пост Президента України, від громадської організації, який зареєстрований у порядку (ст. 12 Закону України «Про вибори Президента України»).

Виборчий процес Президента України включає встановлену законодавством України сукупність стадій (етапів), що складаються з конкретних виборчих процедур і виборчих дій.

Стадії виборчого процесу Президента України — це етапи організації та проведення виборів, в рамках яких уповноваженими суб'єктами здійснюються законодавчо визначені дії та процедури, що забезпечують цілісність, завершеність та легітим-ність процесу обрання Президента

України.

Кожна стадія виборчого процесу Президента України складається з відповідної кількості етапів, які, в свою чергу, складаються з елементарних дій суб'єктів виборчого процесу. Особливості стадій, етапів та здійснюваних в їх межах дій розкриваються у Законі України «Про вибори Президента України».

Складові виборчого процесу Президента України: підготовча стадія; основна стадія; заключна стадія.

Підготовча стадія виборчого процесу Президента України охоплює етапи, пов'язані з підготовкою проведення виборів Президента України.

Дана стадія включає такі етапи:

1) призначення виборів Президента України.

Вибори Президента України призначаються Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови (п. 7 ч. 1 ст. 85 Конституції України, ст. 16 Закону України «Про вибори Президента України»).

2) утворення окружних та дільничних виборчих комісій.

Вибори Президента України проводяться по єдиному загальнодержавному одномандатному виборчому округу, який включає в себе всю територію України та закордонний виборчий округ(ч. 1 ст. 19 Закону України «Про вибори Президента України»).

Українським законодавством встановлюється, що вибори Президента України організовують і проводять:

— Центральна виборча комісія — утворюється Верховною Радою України за поданням Президента України у складі голови, заступників голови, секретаря та інших членів комісії у кількості не менше сімнадцяти осіб. У поданні Президента України про призначення на посаду членів Комісії враховуються пропозиції депутатських фракцій і груп, утворених у поточному скликанні Верховної Ради України;

— окружні виборчі комісії — утворюються

Центральною виборчою комісією у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості не менше дванадцяти осіб. Подання стосовно кандидатур до складу окружних виборчих комісій (по одній особі до однієї виборчої комісії від одного кандидата) вносяться кандидатами на пост Президента України, які зареєстровані у Центральній виборчій комісії. До складу окружної виборчої комісії можуть входити громадяни України, які мають право голосу;

— дільничні виборчі комісії — утворюються відповідною окружною виборчою комісією не пізніш як за вісімнадцять днів до дня виборів у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості не менше дванадцяти осіб. Право подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій (по дві особи до однієї виборчої комісії від одного кандидата) звичайних виборчих дільниць, а також спеціальних виборчих дільниць, утворених у стаціонарних лікувальних закладах, установах кримінально-виконавчої системи, мають кандидати на пост Президента України (Розділ IV Закону України «Про вибори Президента України»).

3) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення.

Складання списків виборців для проведення виборів Президента України здійснюють органи ведення Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про вибори Президента України»). Вони надають попередні списки виборців дільничним комісіям, які, в свою чергу, надають його для загального ознайомлення. Громадяни мають право ознайомитись зі списком виборців у приміщенні відповідної дільничної виборчої комісії та перевірити правильність внесених до нього відомостей. У разі виявлення громадянином неточностей або не включення чи виключення його зі списку виборців, останній має право з цього приводу звернутися із відповідною заявою до:

а) відповідної дільничної виборчої комісії;

б) безпосередньо до органу ведення Державного реєстру виборців;

в) суду за місцезнаходженням виборчої дільниці (ч. 3 ст. 32 Закону України «Про вибори Президента України»).

Зміни до уточненого списку виборців на звичайній виборчій дільниці вносяться на підставі: рішення суду, повідомлення органу ведення Державного реєстру виборців щодо усунення кратного включення виборця у списку виборців на виборчій дільниці. При цьому безпосередньо у день голосування зміни до уточненого списку виборців не вносяться (ч. 2—3 ст. 35 Закону України «Про вибори Президента України»).

Основна стадія виборчого процесу Президента України охоплює етапи пов'язані із здійсненням організаційних, інформаційних, фінансових та матеріально-технічних заходів щодо забезпечення проведення виборів Президента України:

1) висування кандидатів на пост Президента України.

Висування кандидатів на пост Президента України партіями та самовисування розпочинається з першого дня виборчого процесу. Право висування кандидата на пост Президента України належить громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізується ними через політичні партії, а також самовисуванням. При цьому, партія може висунути лише одного кандидата на пост Президента України, який є членом цієї партії, або позапартійним.

2) реєстрація кандидатів на пост Президента України.

Реєстрацію кандидата на пост Президента України здійснює Центральна виборча комісія. Кожен кандидат подає до Центральної виборчої комісії законодавчо встановлений пакет документів, який перевіряється останньою протягом п'яти днів. Подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатів закінчується за п'ятдесят п'ять днів до дня виборів.

У разі реєстрації кандидата уповноваженому представнику партії або кандидату на пост Президента України не пізніше наступного дня видається копія постанови про реєстрацію, а у триденний строк з дня прийняття рішення про його реєстрацію посвідчення кандидата на пост Президента України за формою, встановленою Центральною виборчою комісією (ч. 7 ст. 51 Закону України «Про вибори Президента»).

3) фінансування підготовки та проведення виборів Президента України.

Витрати на підготовку та проведення виборів Президента України здійснюються виключно за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України.

Виборчий фонд кандидата на пост Президента України має накопичувальний рахунок, на який надходять кошти для фінансування виборчої кампанії кандидата на пост Президента України, а також поточні рахунки, з яких здійснюється фінансування витрат на виборчу кампанію. На виборчі поточні рахунки кошти надходять виключно з накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата на пост Президента України.

Виборчий фонд кандидата на пост Президента України формується за рахунок його власних коштів, коштів партії, яка висунула кандидата, а також добровільних внесків фізичних осіб.

Добровільні внески особи до виборчого фонду кандидата на пост Президента України, висунутого партією або шляхом самовисування, обмежуються розміром максимального внеску на підтримку партії протягом року, встановленим Законом України «Про політичні партії в Україні».

Забороняється здійснювати добровільні внески до виборчого фонду кандидата на пост Президента України особам, які відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» не мають права здійснювати внески на

підтримку партій.

4) проведення передвиборної агітації.

Передвиборна агітація — це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата на пост Президента України (ч.1 ст. 58 Закону України «Про вибори Президента України»).

Відповідно до ст. 57 Закону України «Про вибори Президента України» передвиборна агітація розпочинається кандидатом на пост Президента України наступного дня після дня його реєстрації Центральною виборчою комісією і закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем виборів.

Передвиборна агітація може здійснюватися у будь-якій формі та будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України. При цьому вона здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку і проведення виборів, для цілей, визначених цим Законом, та коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України.

Участь у передвиборній агітації забороняється:

— особам, які не є громадянами України;

— органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам;

— членам виборчих комісій під час виконання обов'язків членів виборчих комісій.

Заключна стадія виборчого процесу Президента України охоплює етапи, пов'язані із визначенням результатів виборів Президента України:

1) голосування.

Голосування проводиться у день виборів та у день повторного голосування з 8 до 20 години. Воно проводиться у спеціально відведених та облаштованих приміщеннях, в яких обладнуються кабіни (кімнати) для таємного голосування та визначаються місця видачі виборчих бюлетенів і встановлення виборчих скриньок.

Обладнання приміщення для голосування покладається на дільничну виборчу комісію.

Організація проведення голосування та підтримання належного порядку у приміщенні для голосування, забезпечення таємності волевиявлення виборців під час голосування покладаються на дільничну виборчу комісію.

2) встановлення підсумків голосування і результатів виборів Президента України.

Підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці здійснюється відкрито і гласно членами дільничної виборчої комісії на її засіданні, яке проводиться у тому ж приміщенні, де відбувалося голосування. При цьому засідання дільничної виборчої комісії починається відразу після закінчення голосування, проводиться без перерви і закінчується після складення та підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

Протокол про підрахунок голосів виборців та інші документи дільничної виборчої комісії передаються відповідній окружній виборчій комісії на її засідання, яка в свою чергу, здійснює опрацювання наданих їй дільничними комісіями матеріалів, складає відповідний протокол про підсумки голосування та повідомляє про їх результати Центральну виборчу комісію. Також на прохання кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб, офіційних спостерігачів окружна виборча комісія невідкладно надає їм копію відповідного протоколу.

Центральна виборча комісія на своєму засіданні протягом десяти днів, але не пізніше ніж на третій день з дня отримання всіх протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів на підставі цих протоколів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування в межах закордонного виборчого округу встановлює результати виборів Президента України, про що складає протокол.

3) офіційне оголошення результатів виборів Президента України.

Результати виборів Президента України оприлюднює на своєму засіданні Центральна виборча комісія (ст. 86 Закону України «Про вибори Президента України»).

Офіційним оголошенням результатів виборів Президента України є опублікування результатів виборів Президента України у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» із зазначенням прізвища, імені, по батькові обраного Президента України, його року народження, професії, посади (заняття), місця роботи, місця проживання, партійності, суб'єкта висування.

У разі необхідності виборчий процес може включати також такі етапи:

— повторне голосування;

— підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків по-вторного голосування і результатів виборів Президента України та їх офіційне оголошення.

Виборчий процес завершується офіційним оприлюдненням Центральною виборчою комісією результатів виборів Президента України або офіційною публікацією подання Центральної виборчої комісії до Верховної Ради України щодо призначення повторних виборів Президента України.

Строк повноважень Президента України

Лапка О. В.

Ніхто не зберігає після відходу з поста президента репутацію, з якою він посів його

Томас Джефферсон

Першою ознакою справжньої політичної мудрості завжди залишається вміння заздалегідь відмовитися від недосяжного.

С. Цвейг

Встановлення терміну перебування особи на посаді Президента України є поширеним для більшості держав світу і є проявом демократичності цього інституту. Це відрізняє його від монарха, який перебуває при владі довічно.

Відповідно до ст. 103 Конституції України Президент України обирається строком на п’ять років.

Сьогодні у більшості держав термін повноважень глави держави становить 4—5 років (наприклад, Аргентина, Ісландія, Колумбія, США, Угорщина — 4 роки; Бразилія, Греція, Індія, Португалія, Польща, Чехія, Франція — 5 років). В ряді країн президент знаходиться при владі не менше 6 чи 7 років (наприклад, Австрія, Ліван, Мексика, Фінляндія, Філіппіни — 6 років; Італія, Сирія, Мадагаскар — 7 років). Найбільш часто відбуваються президентські вибори у Швейцарії, де термін повноважень глави держави становить 1 рік без права переобрання на наступний термін.

Президент України виконує свої повноваження до

вступу на пост новообраного Президента України (ч. 1 ст. 108 Конституції України).

Конституція України чітко визначає підстави дострокового припинення повноважень Президента України. Так, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 108 Конституції України повноваження Президента України припиняються достроково у разі його відставки.

Відставка Президента України — це добровільне припинення Президентом України своїх повноважень.

Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України (ст. 109 Конституції України). Заява глави держави про відставку повинна вміщувати мотивовані докази неможливості подальшого виконання своїх обов'язків і доречності відставки. При цьому згода Верховної Ради України не потрібна. Глава держави лише повідомляє про своє рішення, у зв'язку з чим Верховною Радою України відповідно до п. 7 ст. 85 Конституції України мають бути призначені вибори нового Президента.

Підставою дострокового припинення повноважень Президента України є також неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я (ч. 2 ст. 108 Конституції України). При цьому неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду — за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку (ст. 110 Конституції України). Відповідно, сам по собі медичний висновок не є підставою для дострокового припинення повноважень Президента України. Необхідне ще й письмове подання Верховного Суду України, яке містить юридичну оцінку медичного висновку.

Процедура розгляду Верховною Радою України

питання щодо дострокового припинення повноважень Президента України у зв'язку з неспроможністю виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я регламентується ст. 170 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України». Зокрема, положення даної статті чітко визначають, що, у разі якщо Верховній Раді України стануть відомі факти про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я, за пропозицією Голови Верховної Ради України або не менш як 45 народних депутатів, Верховна Рада може створити тимчасову слідчу комісію для перевірки відповідних фактів. Така комісія створюється на закритому пленарному засіданні Верховної Ради України, про що невідкладно повідомляється Президент України. На підставі висновку тимчасової слідчої комісії, підготовленого з урахуванням медичного висновку про стан здоров'я Президента України, Верховна Рада України може прийняти постанову про звернення до Верховного Суду щодо надання ним письмового подання про дострокове припинення повноважень Президента України за станом здоров'я. На підставі зібраних даних Верховний Суд складає спеціальне письмове подання, яке разом із медичним висновком надсилається Верховній Раді. В подальшому, з врахуванням відповідних висновків та подання Верховного Суду, на закритому пленарному засіданні Верховна Рада України встановлює неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я та більшістю голосів від конституційного складу приймає відповідне рішення. Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України терміново письмово повідомляє Президента України, Прем'єр-міністра України, Голову Конституційного Суду України, Голову Верховного Суду та офіційно оприлюднює відповідний акт Верховної Ради через засоби масової інформації.

Дострокове припинення повноважень Президента

України можливе також у разі його усунення в порядку імпічменту (ч. 2 ст. 108 Конституції України).

Імпічмент — це особлива процедура притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави.

Процедура імпічменту як підстави дострокового припинення повноважень Президента України, згідно ч. 1 ст. 111 Конституції України може бути застосовано у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Зміст поняття «державна зрада» розкривається у ст. 111 Кримінального кодексу України, де під нею розуміється діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороно-здатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Така підстава дострокового припинення повноважень глави держави встановлюється у більшості країн з республіканською формою правління. При цьому найпоширенішими підставами для імпічменту є порушення конституції і тяжкі злочини. Так, наприклад, в Італії президент відповідає за державну зраду або посягання на Конституцію, у Німеччині — за навмисне порушення ним Основного або іншого федерального закону, у США — за державну зраду, хабарництво та інші тяжкі злочини, у Франції — тільки за державну зраду.

Встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України. Конституційна процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту здійснюється без порушення проти

нього кримінальної справи.

Процедура імпічменту Президента України досить складна і включає такі стадії:

— ініціювання питання про усунення Президента з поста в порядку імпічменту більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту зініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (ст. 111 Конституції України). Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. При цьому підставою для ініціювання питання про усунення глави держави з поста в порядку імпічменту та утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються (ч. 3 ст. 171 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»). Дане подання повинно містити відповідне обґрунтування доцільності створення спеціальної тимчасової слідчої комісії, а також документи і матеріали, що стосуються цього питання, або належним чином посвідчені їх копії (ч. 1 ст. 171 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

Спеціальна тимчасова слідча комісія має право користуватися всіма засобами встановлення істини: допитувати свідків, вимагати і досліджувати (вивчати) документи, проводити експертизи та залучати фахівців для дослідження і оцінки доказів тощо. За результатами проведеного розслідування спеціальна тимчасова слідча комісія готує висновки і пропозиції, які розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

— прийняття Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу рішення про звинувачення Президента України;

Питання про висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії включаються до порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України без голосування і розглядаються невідкладно після їх надання Президентові України та народним депутатам. Пленарне засідання Верховної Ради України, на якому відбувається розгляд висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії, може бути відкритим, а за наявності у матеріалах інформації, що становить державну або іншу охоронювану законом таємницю, може бути закритим (ст. 178 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»). Після розгляду висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії, заслуховування свідчень свідків та експертів, Президента України та захисника (захисників) його прав Верховна Рада України переходить до обговорення проєкту постанови про звинувачення Президента України.

Рішення Верховної Ради України про звинувачення Президента України приймається таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів (ч.1 ст. 185 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

— прийняття Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу рішення про усунення Президента з поста;

Відповідно до ч. 3 ст. 185 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» у разі прийняття постанови Верховної Ради про звинувачення Президента України у вчиненні державної зради або іншого злочину Верховна Рада приймає постанову більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу про звернення до:

1) Конституційного Суду України для перевірки справи та отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

2) Верховного Суду для одержання його висновку про те, що діяння, в яких обвинувачується Президент України, містять озна-ки державної зради або іншого злочину.

У разі одержання висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду відповідно про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент і про те, що діяння, в яких обвинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину, Верховна Рада таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів приймає постанову про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Постанова Верховної Ради про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало не менш як три чверті народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради.

Повноваження Президента України можуть бути достроково припиненими у раз його смерті (ч. 2 ст. 108 Конституції України).

Офіс Президента України

Лапка О. В.

Уряд – винахід людського розуму, тож люди мають повне право користуватися ним на свій розсуд.

Е Берк.

При главі держави завжди функціонує допоміжний орган, який уповноважується забезпечити належне виконання його конституційних повноважень. Так, іще у 1991 році указом Леоніда Кравчука було створено Адміністрацію Президента України. Даний орган існував і при каденції Леоніда Кучми. 24 січня 2005 році третій глава держави – Віктор Ющенко своїм указом реорганізував Адміністрацію у Секретаріат Президента України. В свою чергу Віктор Янукович у 2010 році знову у якості допоміжного органу створює Адміністрацію Президента України, яка функціонує з деякими структурними змінами до обрання у 2019 році нового Президента України.

20 червня 2019 року новообраним главою держави було видано Указ №417/2019 «Питання забезпечення діяльності Президента України» у якому було анонсовано створення Офісу Президента України шляхом реорганізації та скорочення чисельності працівників Адміністрації Президента України. І уже 25 червня 2019 року Указом Президента України № 436/2019 було затверджено Положення про Офіс Президента України.

Згідно п. 2 Положення про Офіс Президента України у своїй діяльності Офіс керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, укладеними в установленому порядку, Положенням про Офіс Президента України, а також розпорядженнями Керівника Офісу

Президента України та наказами Керівника Апарату Офісу Президента України.

До складу Офісу входять:

Керівник Офісу Президента України;

Перший заступник Керівника Офісу Президента України;

заступники Керівника Офісу Президента України;

Керівник Апарату Офісу Президента України;

Перший помічник, помічники Президента України;

радники Президента України;

Прес-секретар Президента України;

представники Президента України;

уповноважені Президента України;

Кабінет Президента України;

Кабінет Керівника Офісу Президента України;

Директорати (з питань правової політики; з питань зовнішньої політики; з питань національної безпеки та оборони; з питань юстиції та правоохоронної діяльності; питань регіональної політики та децентралізації; з питань економічної політики; з питань економічної політики; з питань внутрішньої та гуманітарної політики; з питань інформаційної політики);

Департаменти (документального забезпечення; з питань Державного Протоколу та Церемоніалу; з питань громадянства, помилування, державних нагород; з питань звернень громадян; доступу до публічної інформації; доступу до публічної інформації; управління персоналом; інформаційних технологій; забезпечення зв'язків із Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України; забезпечення діяльності уповноважених, представників та роботи Офісу Президента України; режимно-секретний).

Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, Перший помічник, помічники Президента України, радники Президента України, Прес-секретар Президента України, представники Президента України, уповноважені Президента України призначаються

на посади на строк повноважень Президента України і звільняються з посад Президентом України.

Відповідно до п. 3 Положення про Офіс Президента України, затвердженого Указом Президента України від 25 червня 2019 року № 436/2019, основними завданнями Офісу Президента України є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Відповідно до покладених завдань Офіс Президента України:

- здійснює експертний аналіз політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших процесів, що відбуваються в Україні і світі, готує за його результатами для подання на розгляд Президентові України пропозиції з питань формування та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави, спрямованої на забезпечення додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, державного суверенітету, територіальної цілісності України;
- забезпечує підготовку пропозицій щодо здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави та вносить їх на розгляд Президентові України;
- бере участь в опрацюванні пропозицій щодо здійснення Президентом України керівництва у сферах національної безпеки та оборони України, виконання ним повноважень Голови Ради національної безпеки і оборони України, здійснення контролю за сектором безпеки і оборони;
- здійснює в установленому порядку експертизу прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентові України, готує пропозиції щодо підписання законів або застосування щодо них права вето;
- опрацьовує і подає на підпис Президентові України

проєкти указів, розпоряджень Президента України, інших документів;

- забезпечує підготовку проєктів законів, що вносяться Президентом України до Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи; готує пропозиції щодо визначення Президентом України законопроєктів як невідкладних для позачергового розгляду Верховною Радою України;
- забезпечує підготовку проєктів послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, оприлюднює такі послання;
- забезпечує в установленому порядку взаємодію Президента України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, правоохоронними, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян (у тому числі політичними партіями, професійними спілками), підприємствами, установами, організаціями, сприяє підвищенню ефективності такої взаємодії;
- забезпечує офіційне оприлюднення підписаних Президентом України законів України, а також указів і розпоряджень Президента України;
- здійснює підготовку проєктів указів Президента України про призначення на посаду судді, а також проєктів законів щодо утворення, реорганізації і ліквідації судів;
- здійснює підготовку проєктів конституційних подань, звернень Президента України до Конституційного Суду України та пропозицій щодо позиції Президента України у справах, які розглядаються Конституційним Судом України;
- опрацьовує внесені в установленому порядку пропозиції з кадрових питань, що належать до повноважень Президента України;

- забезпечує опрацювання та подання в установленому порядку на розгляд Президента України пропозицій щодо присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів та інших вищих спеціальних звань і класних чинів, нагородження державними нагородами, встановлення президентських відзнак та нагородження ними;
- здійснює аналіз актів Кабінету Міністрів України, нормативно- правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій та за наявності підстав вносить Президентові України пропозиції щодо забезпечення приведення їх у відповідність із Конституцією та законами України, актами Президента України або зупинення їх дії, скасування;
- забезпечує контроль за виконанням указів, розпоряджень Президента України;
- здійснює моніторинг інформаційного простору України, створює умови для доступу громадськості до інформації про діяльність Президента України, Офісу, забезпечує оперативне надання інформації про діяльність Президента України, Офісу засобам масової інформації, забезпечує роботу Офіційного інтернет-представництва Президента України, розміщує на його веб-сайті укази і розпорядження Президента України, а також іншу інформацію про діяльність Президента України, Офісу;
- забезпечує розгляд в установленому порядку запитів народних депутатів України, груп народних депутатів України, комітетів Верховної Ради України до Президента України;
- забезпечує опрацювання та подання в установленому порядку на розгляд Президентові України пропозицій щодо прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні, здійснення помилування;

- забезпечує планування діяльності Президента України;
- забезпечує організацію та проведення протокольних та церемоніальних заходів за участю Президента України, зарубіжних візитів та робочих поїздок Глави держави;
- забезпечує в установленому порядку доступ до публічної інформації, розгляд, опрацювання, облік, систематизацію, аналізування та надання відповідей на запити на інформацію, що надходять до Президента України та Офісу, консультацій під час оформлення запитів;
- організовує прийом громадян, які звертаються до Президента України, розгляд звернень громадян, а також звернень органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань (у тому числі професійних спілок), підприємств, установ, організацій, здійснює облік і аналіз таких звернень, на основі аналізу звернень розробляє та подає Президентові України пропозиції щодо розв'язання порушених у них проблем;
- здійснює організаційно-технічне забезпечення діяльності створених Президентом України консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб;
- забезпечує в межах своєї компетенції реалізацію державної політики стосовно державної таємниці;
- виконує інші функції для забезпечення здійснення Президентом України своїх повноважень (п. 4 Положення про Офіс Президента України).

Для виконання своїх повноважень Офіс Президента України має право: одержувати інформацію, документи і матеріали від органів публічної влади, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб; користуватися інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами; залучати до

виконання окремих робіт і завдань, до участі у вивченні окремих питань учених і фахівців у тому числі на договірній основі, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади; скликати наради, створювати робочі групи; порушувати питання щодо проведення науково-дослідних та інших робіт з питань, що належать до повноважень Президента України та Офісу.

Акти Президента України

Лапка О. В.

Мудрий законодавець починає не з видання законів, а з вивчення їх придатності для цього суспільства

Жан Жак Руссо

Справедливість і закон – ось дві сили; від їхньої згоди походить порядок, від їхнього антагонізму народжуються катастрофи

Віктор Гюго

Зайві закони послаблюють необхідні закони

Шарль Монтеск'є

Закон – компроміс держави і права

А.Круглов

На виконання своїх повноважень Президент України може приймати два види правових актів: укази і розпорядження (ч. 3 ст. 106 Конституції України). Акти Президента України є обов'язковими для виконання.

Основними ознаками актів Президента України є:

— видаються на основі Конституції та законів України;
— мають підзаконний характер;
— приймаються в межах повноважень глави держави;
— є обов'язковими для виконання;
— діють на всій території України.

Питання порядку підготовки та внесення проєктів актів Президента України визначаються Положенням про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України, затвердженим Указом Президента України № 970/2006 від 15.11.2006.

Укази — це нормативно-правові чи індивідуально-владні акти, які приймаються Президентом України на виконання Конституції та законів України з найважливіших питань державного і суспільного життя.

Нормативні акти Президента України поширюються на невизначене коло суб'єктів правовідносин, а індивідуально-владні акти мають індивідуальне, тобто персоніфіковане спрямування.

Указами Президента України оформляються рішення щодо:

— призначення та звільнення з посад керівників відповідних державних органів, установ та організацій;

— призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях;

— призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України, проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;

— призначення позачергових виборів до Верховної Ради України;

— припинення повноважень Верховної Ради України;

— зупинення дії актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

— скасування актів Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій;

— використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

— загальна або часткова мобілізацію, введення

воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях;

— прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку;

— присвоєння вищих дипломатичних рангів, вищих військових звань, інших спеціальних звань і класних чинів;

— нагородження державними нагородами, присвоєння почесних звань, а також встановлення президентських відзнак та нагородження ними;

— помилування;

— створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, їх ліквідація, реорганізація;

— введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України та ін.

Деякі укази Президента України потребують контрасигнації. Контрасигнація — це скріплення акта Президента України підписами Прем'єр-міністра України або міністрів, відповідальних за правовий акт та його виконання, у результаті чого вони стають політично та юридично відповідальними за указ глави держави.

Відповідно до ч. 4 ст. 106 Конституції України потребують скріплення підписами Прем'єр-міністр України і відповідного міністра акти Президента України, видані в межах його повноважень з питань: призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; рішень, прийнятих Радою національної безпеки і оборони України; введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану тощо.

Європейська практика свідчить, що процедура контрасигнації є важливим механізмом системи стримувань і противаг. Так, наприклад, Конституція Польщі передбачає, що офіційні акти Президента Республіки для набрання чинності потребують підпису Голови Ради Міністрів, який внаслідок підписання такого акта несе відповідальність перед Сеймом.

Розпорядження – це індивідуально-владні внутрішньо-

організаційні акти Президента України, що приймаються з питань кадрового та іншого забезпечення.

Розпорядженнями Президента України оформляються рішення щодо:

— призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України;

— призначення уповноважених Президента України для представництва інтересів глави держави у відповідних державних органах, установах, організаціях;

— доручення Кабінету Міністрів України, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади;

— проведення переговорів, підписання міжнародних договорів України, надання повноважень на ведення переговорів, на підписання міжнародних договорів України, відповідних директив делегації чи представникові України;

— винесення на обговорення громадськості проєктів законів, які передбачаються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проєктів актів Президента України та ін.

Повноваження Кабінету Міністрів України

Кульчицька О. В.

Ідеальний уряд неможливий, адже людям властиві пристрасті; але якби людям не були властиві пристрасті, не було би потреби в уряді.

Вольтер

Одне із найважливіших завдань держави полягає в тому, щоб зробити співіснування людей більш гуманним, а не в тому, щоб контролювати їхні думки і нав'язувати їм сумнівні норми

В. Швебель

Непорушне підгрунтя держави – справедливість

Піндар

Уряд існує для того, щоб захищати права меншості.

В. Філіпс

Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Уряд, здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює

діяльність цих органів.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України.

У відповідності до Конституції України до основних завдань Кабінету Міністрів України належать:

1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;

3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;

5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-
технічного та інноваційного потенціалу держави;

6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

8) організація і забезпечення провадження

зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю.

Кабінет Міністрів України має такі повноваження:

1) у сфері економіки та фінансів:

— забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;

— визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання;

— здійснює відповідно до закону управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами, делегує в установленому законом порядку окремі повноваження щодо управління зазначеними об'єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб'єктам господарювання; подає Верховній Раді України пропозиції стосовно визначення переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації;

— приймає рішення про залучення радників для підготовки до приватизації та продажу об'єктів;

— сприяє розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальній спрямованості національної економіки, здійснює заходи щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури;

— забезпечує здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;

— забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з

реструктуризацією та санацією підприємств і організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку;

— забезпечує захист та підтримку національного товаровиробника;

— забезпечує захист прав споживачів та підвищення якості їх життя;

— визначає обсяги продукції (робіт, послуг) для державних потреб, порядок формування та розміщення державного замовлення на її виробництво, вирішує відповідно до законодавства інші питання щодо задоволення державних потреб у продукції (роботах, послугах); утворює згідно із законом державні резервні фонди фінансових і матеріально-технічних ресурсів та приймає рішення про їх використання;

— забезпечує проведення державної аграрної політики та продовольчу безпеку держави;

— забезпечує проведення державної фінансової та податкової політики, сприяє стабільності грошової одиниці України;

— розробляє проєкти законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання; приймає рішення про використання коштів резервного фонду Державного бюджету України;

— обслуговує державний борг України, приймає рішення про випуск облігацій державних внутрішніх та зовнішніх позик;

— організовує державне страхування;

— забезпечує проведення державної політики цін та здійснює державне регулювання ціноутворення;

— забезпечує проведення зовнішньоекономічної політики України, здійснює в межах, визначених законом,

регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

— організовує та забезпечує здійснення митної справи;

— бере участь у складанні платіжного балансу та організовує роботу із складання зовнішньоторговельного балансу України, забезпечує раціональне використання державних валютних коштів;

— виступає гарантом щодо позик, які у визначених законом про Державний бюджет України межах надаються іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями, а в інших випадках — відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

2) у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій:

— забезпечує проведення державної соціальної політики, вживає заходів щодо підвищення реальних доходів населення та забезпечує соціальний захист громадян;

— виступає стороною соціального діалогу на національному рівні, сприяє його розвитку, відповідно до закону проводить консультації з іншими сторонами соціального діалогу щодо проєктів законів, інших нормативно-правових актів з питань формування і реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин;

— забезпечує підготовку проєктів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій;

—забезпечує розроблення та виконання державних програм соціальної допомоги, вживає заходів щодо зміцнення матеріально-технічної бази закладів соціального захисту інвалідів, пенсіонерів та інших непрацездатних і малозабезпечених верств населення;

— забезпечує проведення державної політики зайнятості населення, розроблення та виконання

відповідних державних програм, вирішує питання профорієнтації, підготовки та перепідготовки кадрів, регулює міграційні процеси, забезпечує виконання положень Генеральної угоди у межах взятих на себе зобов'язань;

— забезпечує проведення державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарно-епідемічного благополуччя, охорони материнства та дитинства, освіти, фізичної культури і доступність для громадян послуг медичних, освітніх та фізкультурно-оздоровчих закладів;

— забезпечує проведення державної політики у сферах культури, етнонаціонального розвитку України і міжнаціональних відносин, охорони історичної та культурної спадщини, всебічного розвитку і функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; створює умови для вільного розвитку мов корінних народів і національних меншин України, сприяє задоволенню національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України;

— забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, туристичного та рекреаційного господарства;

— проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України;

— забезпечує проведення науково-технічної політики, розвиток і зміцнення науково-технічного потенціалу України, розроблення і виконання загальнодержавних науково-технічних програм;

— вживає заходів щодо вдосконалення державного регулювання у науково-технічній сфері, стимулювання інноваційної діяльності підприємств, установ та організацій;

— визначає порядок формування та використання фондів для науково-технічної діяльності;

— забезпечує проведення державної політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки та природокористування;

— забезпечує розроблення та виконання державних і міждержавних екологічних програм;

— здійснює в межах своїх повноважень державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів;

— приймає рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства про охорону праці та навколишнього природного середовища;

— координує діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язану з охороною навколишнього природного середовища, виконанням державних, регіональних і міждержавних екологічних програм;

— забезпечує здійснення заходів, передбачених державними програмами ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, приймає рішення з питань ліквідації наслідків інших аварій, а також пожеж, катастроф, стихійного лиха;

— засновує премії та стипендії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення в різних сферах суспільного життя, визначає їх розмір та порядок призначення;

3) у сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина:

— забезпечує проведення державної правової політики;

— здійснює контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання

ними делегованих повноважень органів виконавчої влади;

— вживає заходів щодо захисту прав і свобод, гідності, життя і здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань, охорони власності та громадського порядку, забезпечення пожежної безпеки, боротьби зі злочинністю, запобігання і протидії корупції;

— здійснює заходи щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками;

— створює умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правової допомоги населенню;

— здійснює заходи щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правової допомоги;

— забезпечує фінансування видатків на утримання судів у межах, визначених законом про Державний бюджет України, та створює належні умови для функціонування судів та діяльності суддів;

— організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, соціальний захист працівників зазначених органів та членів їхніх сімей;

— забезпечує координацію і контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції;

4) у сфері зовнішньої політики:

— забезпечує у межах своїх повноважень зовнішньополітичну діяльність України, розробляє та затверджує державні програми в цій сфері, погоджує програми перебування офіційних закордонних делегацій, до складу яких входять представники Кабінету Міністрів України, та інші пов'язані з цим документи;

— забезпечує відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України;

— приймає рішення про придбання за кордоном у

власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України;

5) у сфері національної безпеки та обороноздатності:

— здійснює заходи щодо охорони та захисту державного кордону України і території України;

— здійснює заходи щодо зміцнення національної безпеки України, розробляє та затверджує державні програми з цих питань;

— здійснює заходи щодо забезпечення боєздатності Збройних Сил України, визначає у межах бюджетних асигнувань на оборону чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу і навчальні збори;

— вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності України, оснащення Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань;

— забезпечує соціальні і правові гарантії військовослужбовцям, особам, звільненим з військової служби, та членам їхніх сімей;

— здійснює керівництво єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки та переведенням її на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

— вирішує питання забезпечення участі військовослужбовців України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у порядку, визначеному законом;

— визначає пріоритетні напрями розвитку оборонно-промислового комплексу;

6) у сфері вдосконалення державного управління та державної служби:

— здійснює заходи щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади;

— розробляє і здійснює заходи, спрямовані на вдосконалення системи органів виконавчої влади з метою

підвищення ефективності їх діяльності та оптимізації витрат, пов'язаних з утриманням апарату управління;

— приймає рішення щодо забезпечення представництва інтересів Кабінету Міністрів України під час розгляду справ у Конституційному Суді України;

— вживає в межах своїх повноважень заходів щодо заохочення та приймає відповідно до закону рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності:

а) керівників центральних органів виконавчої влади та їх заступників;

б) голів місцевих державних адміністрацій (крім звільнення їх з посади);

в) інших посадових осіб, які призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України;

— затверджує граничну чисельність працівників органів виконавчої влади;

— визначає відповідно до закону умови оплати праці працівників бюджетних установ та підприємств державного сектору економіки, а також грошового забезпечення військо-вослужбовців (осіб рядового і начальницького складу), поліцейських;

— організовує проведення єдиної державної політики у сфері державної служби;

— утворює, реорганізовує і ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до закону в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на утримання органів виконавчої влади, затверджує положення про зазначені органи.

Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Склад Кабінету Міністрів України

Кульчицька О. В.

Психологічна ознака кризи державності – це коли пересічний громадянин держави відчуває себе розумнішим за уряд

Ф. Іскандер

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України.

Посадовий склад (кількість та перелік посад) новосформованого Кабінету Міністрів України визначається Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України. У разі прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про утворення, реорганізацію або ліквідацію міністерства посадовий склад Кабінету Міністрів України вважається зміненим з дня прийняття такого рішення.

Посади членів Кабінету Міністрів України належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу.

За поданням Прем'єр-міністра України Верховна Рада України може призначати міністрами осіб, які не очолюють міністерств. До складу Кабінету Міністрів України може бути призначено не більше двох таких міністрів. Положення про відповідних міністрів затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Членами Кабінету Міністрів України можуть бути громадяни України, які мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою. Не може бути призначена на посаду члена Кабінету Міністрів України особа, яка має судимість, не погашену або не зняту в установленому

законом порядку, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, або особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

Члени Кабінету Міністрів України не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової та творчої у позаробочий час, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку. У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності посади члена Кабінету Міністрів України з іншими видами діяльності, такий член Кабінету Міністрів України у двадцятиденний строк з дня виникнення цих обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про відставку.

У разі внесення на розгляд Верховної Ради України подання щодо призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України особи, яка є народним депутатом України, до подання додається особиста заява народного депутата України про дострокове припинення ним депутатських повноважень у разі призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України. Питання про дострокове припинення повноважень народного депутата України розглядається невідкладно Верховною Радою України на тому ж пленарному засіданні після призначення його членом Кабінету Міністрів України.

На членів Кабінету Міністрів України поширюються вимоги та обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції».

Стосовно кандидатів на посади членів Кабінету Міністрів України за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції».

Порядок формування Кабінету МіністрівУкраїни

Кульчицька О. В.

Гідність держави залежить у кінцевому рахунку від гідності особистостей, які її формують.

Д. Мілль

Прем'єр-міністр України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України. Подання про призначення Верховною Радою України на посаду Прем'єр-міністра України Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після надходження такої пропозиції. Пропозиція коаліції депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, подається Президенту України за підписом народного депутата України — уповноваженого на подання пропозиції відповідно до угоди про формування коаліції.

До подання про призначення на посаду Прем'єр-міністра України додаються:

1) відомості про громадянство;

2) відомості про освіту;

3) відомості про трудову діяльність і автобіографія;

4) декларація про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

5) відомості про перебування у складі керівного органу

чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;

6) відомості про судимість кандидата;

7) заява про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

Усі відомості подаються державною мовою і власноручно підписуються кандидатом на посаду Прем'єр-міністра України.

Кандидат на посаду Прем'єр-міністра України за пропози-цією депутатських фракцій (фракції) до розгляду питання на пленарному засіданні Верховної Ради України зустрічається з депутатськими фракціями та відповідає на їхні запитання. Голосування у Верховній Раді України щодо призначення Прем'єр-міністра України проводиться у поіменному режимі. Рішення про призначення Прем'єр-міністра України приймається у формі постанови Верховної Ради України.

Особа, призначена Прем'єр-міністром України, у день свого призначення перед вступом на посаду складає на пленарному засіданні Верховної Ради України таку присягу:

«Усвідомлюючи високу відповідальність члена Кабінету Міністрів України, урочисто присягаю на вірність Українському народові. Зобов'язуюся додержуватися Конституції України та законів України, зміцнювати суверенітет і незалежність України, обстоювати права і свободи людини та громадянина, дбати про добробут Українського народу, сталий демократичний розвиток суспільства».

Після прийняття постанови Верховної Ради України про її призначення до вступу на посаду новопризначений Прем'єр-міністр України набуває повноважень проводити всі необхідні консультації щодо формування складу

Кабінету Міністрів України.

Члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України, призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

При формуванні нового складу Кабінету Міністрів України новопризначений Прем'єр-міністр України вносить до Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України. Подання Прем'єр-міністра України стосовно персонального складу Кабінету Міністрів України може вноситися єдиним списком. Подання щодо окремих кандидатур на посади, зазначені у поданні щодо посадового складу, може вноситися окремо.

Міністр оборони України і Міністр закордонних справ України призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України.

На кожну посаду члена Кабінету Міністрів України вноситься одна кандидатура. Кандидат на посаду члена Кабінету Міністрів України за пропозиціями депутатських фракцій до розгляду питання про його призначення на пленарному засіданні Верховної Ради України може зустрічатися з депутатськими фракціями та відповідати на їхні запитання. Верховна Рада України розглядає подання та призначає на посаду членів Кабінету Міністрів України. Верховна Рада України приймає рішення з цього приводу у формі постанови. Рішення щодо призначення членів Кабінету Міністрів України може прийматися як списком, так і щодо окремих посад. Рішення Верховної Ради України щодо призначення члена Кабінету Міністрів України приймається за його присутності.

Кандидатура на посаду члена Кабінету Міністрів України вважається відхиленою, якщо Верховна Рада України не прийняла рішення про її призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України

Припинення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України

Кульчицька О. В.

Критерій демократії в наступному: при демократії народ може змістити уряд без кровопролиття

Карл Поппер

Один із недоліків демократії – це право більшості на безвідповідальність.

Е. Севрус

Коли правління занадто швидко йдуть одне за одним, нації дорого сплачують за їхнє навчання

П'єр Буаст

Складення повноважень Кабінету Міністрів України у зв'язку з обранням нового складу Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України. Заява про складення повноважень Кабінету Міністрів України подається Прем'єр-міністром України чи особою, яка виконує його повноваження, та оголошується на першому пленарному засіданні новообраної Верховної Ради України.

Відставка Кабінету Міністрів України настає внаслідок:

1) прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України;

2) відставки Прем'єр-міністра України;

3) смерті Прем’єр-міністра України.

Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як третини від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не пізніше ніж через десять днів після внесення пропозиції розглядається на пленарному засіданні Верховної Ради України, на яке запрошуються всі члени Кабінету Міністрів України. У разі розгляду питання про відповідальність Кабінету Міністрів України за пропозицією Президента України у пленарному засіданні Верховної Ради України бере участь Президент України. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України вважається прийнятою, якщо за це проголосувала більшість від конституційного складу Верховної Ради України. Прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України має наслідком відставку Кабінету Міністрів України. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше ніж один раз протягом чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Прем’єр-міністр України має право заявити Верховній Раді України про свою відставку. Верховна Рада України розглядає питання про відставку Прем’єр-міністра України не пізніше ніж на десятий день після надходження заяви про відставку, якщо вона надійшла під час чергової сесії Верховної Ради України, і не пізніше першого пленарного тижня наступної чергової сесії, якщо така заява надійшла у міжсесійний період. Прем’єр-міністр України звільняється з посади з дня прийняття рішення про його відставку на пленарному засіданні Верховної Ради України. Прийняття Верховною Радою України рішення про відставку Прем’єр-міністра України має наслідком відставку всього складу

Кабінету Міністрів України.

Повноваження Прем'єр-міністра України у разі його смерті припиняються з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть. Припинення повноважень Прем'єр-міністра України у разі його смерті має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або перебуває у відставці у наслідок прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України; відставки Прем'єр-міністра України; смерті Прем'єр-міністра України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

У разі смерті Прем'єр-міністра України повноваження Прем'єр-міністра України на період до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України виконує Перший віцепрем'єр-міністр України або віцепрем'єр-міністр України згідно з визначеним Кабінетом Міністрів України розподілом повноважень.

У разі обрання члена Кабінету Міністрів України народним депутатом України новообраної Верховної Ради України він набуває повноважень народного депутата України у порядку, визначеному законом, без подання документа про його звільнення з посади і продовжує здійснювати повноваження члена Кабінету Міністрів України до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

Усі члени Кабінету Міністрів України, які склали повноваження перед новообраною Верховною Радою України або перебувають у відставці, звільняються зі своїх посад з початку роботи новосформованим Кабінетом Міністрів України.

Член Кабінету Міністрів України (крім Прем'єр-міністра України) може бути звільнений з посади Верховною Радою України:

1) шляхом прийняття відставки члена Кабінету Міністрів України за поданою ним заявою про відставку;

2) за поданням Прем'єр-міністра України (стосовно Міністра закордонних справ України та Міністра оборони України таке подання вноситься за згодою Президента України), у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

3) за поданням Президента України — Міністр закордонних справ України та Міністр оборони України, у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

4) за власною ініціативою.

Секретаріат Кабінету Міністрів України

Кульчицька О. В.

Здатність людей ухвалювати закони робить демократію можливою, здатність людей оминати закони робить демократію необхідною.

Р. Нібур

Секретаріат Кабінету Міністрів України є постійно діючим органом, що забезпечує діяльність Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями Секретаріату є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України та міністра, який не очолює міністерство.

Секретаріат у своїй діяльності взаємодіє в установленому порядку із Офісом Президента України, Апаратом Верховної Ради України, Апаратом Ради національної безпеки і оборони України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями.

До складу Секретаріату входять: керівництво Секретаріату — Міністр Кабінету Міністрів України, його перший заступник і заступники; патронатні служби — Апарат Прем'єр-міністра України, патронатні служби

Першого віце-прем’єр-міністра України, віце-прем’єр-міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України та міністра, який не очолює міністерство, структурні підрозділи — департаменти, самостійні управління і відділи, Постійний представник Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України; Представник Кабінету Міністрів України у Верховній Раді України; Представник Кабінету Міністрів України у Київській міській раді та Київській міській державній адміністрації; Бюро з питань антикорупційної політики; Урядовий уповноважений з питань ґендерної політики, Апарат Урядового уповноваженого з питань ґендерної полтіики, Урядовий уповноважений з питань прав людей з інвалідністю. Секретаріатом керує Міністр Кабінету Міністрів України.

Види центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

Демократія – це передусім процедура.

Англійський вислів

Систему центральних органів виконавчої влади (ЦЩВВ) складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади.

В Україні створено та функціонують такі міністерства як: аграрної політики та продовольства; внутрішніх справ; екології та природних ресурсів; економічного розвитку і торгівлі; енергетики та вугільної промисловості; закордонних справ; інформаційної політики; інфраструктури; культури; молоді та спорту; оборони; освіти і науки; охорони здоров'я; регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства; соціальної політики; фінансів; юстиції; з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

До інших центральних органів виконавчої влади, що утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики, належать — служби, агентства, інспекції.

У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як служба. Зокрема, це такі служби як: Державна авіаційна служба України; Державна архівна служба України; Державна казначейська служба України; Державна міграційна служба України; Державна регуляторна служба України; Державна служба експортного контролю України та ін.

У разі якщо більшість функцій центрального органу

виконавчої влади складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, центральний орган виконавчої влади утворюється як агентство. Відповідно це: Державне агентство автомобільних доріг України; Державне агентство водних ресурсів України; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України; Державне агентство з питань електронного урядування України; Державне агентство лісових ресурсів України; Державне агентство резерву України та ін.

У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, центральний орган виконавчої влади утворюється як інспекція. Це зокрема: Державна архітектурно-будівельна інспекція України; Державна екологічна інспекція України; Державна служба якості освіти України; Державна інспекція енергетичного нагляду України; Державна інспекція ядерного регулювання України та інші.

Окрім наведених вище центральних органів виконавчої влади в Україні функціонують ще центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом — це особливий вид центральних органів виконавчої влади України, правовий статус яких регулюється окремими законами, де визначаються особливості їх створення, функціонування, відповідальності та взаємодії з іншими органами публічної влади України. Для прикладу, до них належать: Антимонопольний комітет України; Державний комітет телебачення і радіомовлення України; Фонд державного майна України; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів тощо.

Повноваження центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

За демократії людина не тільки насолоджується найвищим ступенем влади, але й дістає найвищий ступінь відповідальності.

Н. Казінс

Повноваження центральних органів виконавчої влади — це конкретні права та обов'язки центральних органів виконавчої влади з вирішення питань, віднесених до їх відання.

Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики.

Повноваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади поширюються на всю територію держави.

До прав центральних органів виконавчої влади належить:

1) здійснення нормотворчої діяльності у сфері відання центрального органу виконавчої влади;

2) утворення, ліквідація, реорганізація підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління цього центрального органу виконавчої влади, затвердження їхніх положень (статутів), здійснення у межах своїх повноважень інших функції з управління об'єктами державної власності;

3) залучення спеціалістів центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, підприємств, установ, організацій (за погодженням з керівниками) для розгляду питань, що належать до компетенції центрального органу

виконавчої влади;

4) представництво Уряду України за його дорученням у міжнародних організаціях та під час укладання міжнародних договорів України;

5) одержання від органів публічної влади інформації, документів та інших матеріалів в установленому законодавством України порядку;

6) скликання в установленому порядку нарад з питань, що належать до компетенції центрального органу виконавчої влади та ін.

До обов'язків центральних органів виконавчої влади належить:

1) виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України;

2) забезпечення виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, у межах відання центрального органу виконавчої влади;

3) формування та реалізація державної політики як у цілому, так і за напрямом діяльності центрального органу виконавчої влади;

4) розробка механізмів реалізації державної політики у сфері діяльності центрального органу виконавчої влади;

5) реалізація державної стратегії розвитку відповідної галузі (групи суміжних галузей);

6) забезпечення виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави у межах повноважень, визначених законодавством;

7) забезпечення у межах своєї компетенції реалізації державної політики стосовно державної таємниці, контроль за її збереженням у центральному органі виконавчої влади, на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери його управління, тощо.

Порядок утворення центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

Демократія помирає не через слабкість законів, а через слабкість демократів.

Д. Латман

Всі люди поділяються на дві групи: одні очікують, що уряд повинен щось робити для них, інші – що уряд повинен щось робити за них.

Е. Маккензі

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади утворюються, реорганізуються та ліквідуються Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України.

Члени Кабінету Міністрів України можуть вносити Прем'єр-міністрові України пропозиції щодо утворення, реорганізації або ліквідації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Утворення, реорганізація та ліквідація міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади здійснюються з урахуванням завдань Кабінету Міністрів України, а також з урахуванням необхідності забезпечення здійснення повноважень органів виконавчої влади і недопущення дублювання повноважень.

Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади утворюється шляхом утворення нового органу влади або в результаті реорганізації (злиття, поділу, перетворення) одного чи кількох центральних органів виконавчої влади. Міністерство, інший центральний орган

виконавчої влади припиняється шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації.

Державна реєстрація міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади як юридичної особи здійснюється у триденний строк з дня набрання чинності постанови Верховної Ради України про призначення міністра, акту Кабінету Міністрів України про призначення керівника іншого центрального органу виконавчої влади.

Здійснення заходів щодо державної реєстрації міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади як юридичної особи покладається на міністра, керівника іншого центрального органу виконавчої влади.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, щодо яких набрав чинності акт Кабінету Міністрів України про їх припинення, продовжують здійснювати повноваження та функції у визначених сферах компетенції до завершення здійснення заходів з утворення міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, до якого переходять повноваження та функції міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, що припиняється, та можливості забезпечення здійснення ним цих функцій і повноважень, про що видається відповідний акт Кабінету Міністрів України.

Актом Кабінету Міністрів України про ліквідацію міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади визначається орган виконавчої влади, якому передаються повноваження та функції міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, що ліквідується.

Структура центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

Уряд – це рефері, він не повинен намагатися стати гравцем.

Р. Рейган

Найкращою є та влада, яка робить себе надлишковою.

В. Гумбольт

Міністерство очолює міністр України, який є членом Кабінету Міністрів України.

Міністр має першого заступника, та заступників, один з яких є заступником з питань боротьби з корупцією. Також, з огляду на стратегічний курс держави щодо набуття повноправного членства України в Європейському Союзі, один із заступників міністра є відповідальним з питань європейської інтеграції.

Перший заступник міністра, заступники міністра призначаються на посади та звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій відповідного міністра.

Посади першого заступника міністра та заступників міністра належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу.

Інші центральні органи виконавчої влади (служби, агентства, інспекції) очолює керівник, що призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за пропозицією Комісії з питань вищого корпусу державної служби. Комісія з питань вищого корпусу

державної служби вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо кандидатури для призначення на посаду керівника центрального органу виконавчої влади за результатами конкурсу відповідно до законодавства про державну службу.

Керівник центрального органу виконавчої влади може мати, як правило, не більше двох заступників, які призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій Комісії з питань вищого корпусу державної служби за результатами конкурсу відповідно до законодавства про державну службу.

З метою забезпечення стабільності та наступності в роботі міністерства, організації поточної роботи, пов'язаної із здійсненням повноважень, у міністерстві запроваджено посаду державного секретаря. Державний секретар міністерства є вищою посадовою особою з числа державних службовців міністерства. Державний секретар підзвітний і підконтрольний міністру. Державний секретар міністерства призначається на посаду Кабінетом Міністрів України за поданням Комісії з питань вищого корпусу державної служби строком на п'ять років з правом повторного призначення.

Державний секретар міністерства очолює апарат міністерства. Апарат міністерства — це організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, що забезпечують діяльність міністра, а також виконання покладених на міністерство завдань. Апарат міністерства складається із секретаріату та самостійних структурних підрозділів. Структуру апарату міністерства затверджує міністр. Вимоги до формування структури апарату міністерства визначаються Кабінетом Міністрів України.

Міністр має право на формування патронатної служби міністра у межах граничної чисельності державних службовців та працівників міністерства і витрат, передбачених на утримання міністерства. Чисельність патронатної служби міністра становить не більше десяти

осіб.

Для підготовки рекомендацій щодо виконання завдань міністерства може утворюватися колегія міністерства як консультативно-дорадчий орган. До складу колегії входять міністр (голова колегії), перший заступник міністра, заступники міністра, державний секретар міністерства, можуть входити керівники самостійних структурних підрозділів апарату міністерства, територіальних органів міністерства, а також за згодою — представники інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, наукових і навчальних закладів, громадських об'єднань, інші особи.

Для забезпечення виконання функцій, покладених на міністерство, створюються територіальні органи міністерства у випадках, коли їх створення передбачено положенням про міністерство, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Територіальні органи міністерства утворюються як юридичні особи публічного права в межах граничної чисельності державних службовців та працівників міністерства і коштів, передбачених на утримання міністерства, ліквідовуються, реорганізовуються за поданням міністра Кабінетом Міністрів України.

Територіальні органи міністерства можуть утворюватися, ліквідовуватися, реорганізовуватися міністром як структурні підрозділи апарату міністерства, що не мають статусу юридичної особи, за погодженням із Кабінетом Міністрів України.

Територіальні органи міністерства діють на підставі положень, що затверджуються міністром. Керівники територіальних органів міністерства призначаються на посади та звільняються з посад державним секретарем.

Державні секретарі в системі виконавчої влади

Демиденко В. О.

Керуючи країною, необхідно бачити людей такими, які вони є, а речі такими, які вони мають бути.

Л. де Бональд

Державний секретар міністерства є вищою посадовою особою з числа державних службовців міністерства. Державний секретар підзвітний і підконтрольний міністру.

Державний секретар міністерства призначається на посаду Кабінетом Міністрів України за поданням Комісії з питань вищого корпусу державної служби строком на п'ять років з правом повторного призначення. Відбір кандидатури на посаду державного секретаря міністерства здійснюється за результатами конкурсу, що проводиться відповідно до законодавства про державну службу.

Кандидатом на посаду державного секретаря міністерства може бути громадянин України, який має вищу освіту, загальний стаж роботи не менше семи років, включаючи досвід управлінської роботи не менше трьох років, і відповідає іншим вимогам, визначеним законом.

Основними завданнями державного секретаря міністерства є забезпечення діяльності міністерства, стабільності та наступності у його роботі, організація поточної роботи, пов'язаної із здійсненням повноважень міністерства.

Державний секретар міністерства відповідно до покладених на нього завдань: 1) організовує роботу апарату міністерства; 2) забезпечує підготовку пропозицій щодо виконання завдань міністерства та подає їх на розгляд міністру; 3) організовує та контролює виконання апаратом міністерства Конституції та законів України, актів

Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерства та доручень міністра, його першого заступника та заступників, звітує про їх виконання; 4) готує та подає міністру для затвердження плани роботи міністерства, звітує про їх виконання; 5) забезпечує реалізацію державної політики стосовно державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті міністерства; 6) за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики, затверджує штатний розпис та кошторис міністерства; 7) призначає на посади та звільняє з посад у порядку, передбаченому законодавством про державну службу, державних службовців апарату міністерства, присвоює їм ранги державних службовців, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності; 8) призначає на посади керівників територіальних органів міністерства та їх заступників і звільняє їх з посад тощо.

На час відсутності державного секретаря міністерства чи неможливості здійснення ним своїх повноважень з інших причин його обов'язки виконує один із керівників самостійних структурних підрозділів апарату міністерства відповідно до наказу державного секретаря міністерства.

Директорати та департаменти центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

За поганого керування найкращі закони не врятують державу від занепаду, а народ – від зубожіння.

Д. Дідро

У складі апарату міністерств утворюються як структурні підрозділи: директорати — для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням формування державної політики в одній або декількох сферах компетенції міністерства; директорат стратегічного планування та європейської інтеграції — для виконання завдань, пов'язаних із стратегічним плануванням діяльності міністерства та координацією роботи із забезпечення формування державної політики у сферах компетенції міністерства.

До складу директоратів входять експертні групи, до складу яких можуть входити експертні підгрупи. До складу експертних груп, експертних підгруп входять державні експерти, можуть входити провідні, головні спеціалісти, а також працівники, які виконують функції з обслуговування, робота яких пов'язана із документальним забезпеченням та діловодством.

В експертних групах із штатною чисельністю понад 12 осіб можуть утворюватися експертні підгрупи із штатною чисельністю не менш як п'ять осіб.

У разі коли штатна чисельність працівників директорату становить понад 30 осіб, а кількість експертних груп у такому директораті перевищує шість, у такому директораті може бути введено посаду заступника керівника директорату.

У разі коли виконання завдань за окремим напрямом діяльності директорату за обсягом може бути покладено на одного державного експерта, у складі директорату вводяться посади державних експертів, що не входять до експертних груп.

Директорат очолює генеральний директор. У разі відсутності генерального директора його повноваження виконує заступник генерального директора директорату, один із керівників експертних груп або державних експертів відповідно до наказу державного секретаря міністерства.

Штатна чисельність директорату та експертних груп у його складі встановлюється державним секретарем міністерства з урахуванням складності та обсягу покладених на зазначені структурні підрозділи завдань.

Окрім того, у складі апарату міністерств та інших центральних органів виконавчої влади утворюються такі структурні підрозділи:

а) департамент — структурний підрозділ, що утворюється для виконання основних завдань високого ступеня складності (багатогалузевість, багатофункціональність, програмно-цільовий напрям діяльності), координації роботи, пов'язаної з виконанням таких завдань, за умови, що в його складі буде не менш як чотири відділи. У разі коли штатна чисельність департаменту перевищує 32 одиниці, до його складу можуть входити управління (не менше двох). Департамент очолює директор. Директор департаменту, штатна чисельність якого не перевищує 32 одиниці, може мати не більше двох заступників — начальників відділів. У разі коли штатна чисельність департаменту становить понад 32 одиниці, директор департаменту може мати не більше трьох заступників, у тому числі одного заступника, який не очолює відділ (управління).

б) управління (самостійний відділ) — структурний підрозділ одногалузевого або однофункціонального

спрямування. До складу управління входять не менш як два відділи. Самостійний відділ утворюється з штатною чисельністю не менш як 5 одиниць. Управління (самостійний відділ) очолює начальник. Начальник управління, штатна чисельність якого не перевищує 13 одиниць, може мати одного заступника — начальника відділу. У разі коли штатна чисельність управління становить понад 13 одиниць, начальник управління може мати не більше двох заступників — начальників відділів. Управління може бути самостійним або входити до складу департаменту.

в) самостійний сектор — структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань за окремим напрямом діяльності органу виконавчої влади, функції якого неможливо поєднати з функціями інших структурних підрозділів, з штатною чисельністю не менш як 2 одиниці. Сектор очолює завідувач;

г) відділ у складі департаменту (управління) — структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань за одним напрямом (функцією) діяльності органу виконавчої влади, з штатною чисельністю не менш як 4 одиниці. Відділ очолює начальник.

Акти центральних органів виконавчої влади

Демиденко В. О.

Велич і святість держави полягають, перш за все, у неухильному здійсненні справедливості

А. Сталь

Міністерство у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України видає накази, які підписує міністр.

Інші центральні органи виконавчої влади у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України та наказів міністерств видають накази організаційно-розпорядчого характеру, організовують та контролюють їх виконання.

Накази центральних органів виконавчої влади, видані в межах їх повноважень, є обов'язковими для виконання їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності та громадянами.

Накази міністерства нормативно-правового змісту підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України та включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Накази міністерства, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Накази міністерства, які є нормативно-правовими актами, після включення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів опубліковуються державною мовою в офіційних друкованих виданнях.

Усі накази міністерства оприлюднюються державною мовою на офіційному сайті міністерства в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації».

Проєкти наказів міністерства, які мають нормативно-правовий характер, оприлюднюються на офіційному веб-сайті міністерства відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», крім випадків виникнення надзвичайних ситуацій та інших невідкладних випадків, передбачених законом, коли такі проєкти актів оприлюднюються негайно після їх підготовки.

Накази міністерства, які є нормативно-правовими актами і пройшли державну реєстрацію, набирають чинності з дня офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня офіційного опублікування.

Накази центральних органів виконавчої влади або їх окремі частини можуть бути оскаржені фізичними та юридичними особами до адміністративного суду в порядку, встановленому законом.

Накази центральних органів виконавчої влади можуть бути скасовані Кабінетом Міністрів України повністю чи в окремій частині.

Скасування наказу центрального органу виконавчої влади Кабінетом Міністрів України має наслідком припинення вчинення будь-якими органами, особами дій, спрямованих на виконання скасованого наказу, здійснення повноважень, визначених цим наказом.

Повноваження місцевих державних адміністрацій

Кулик Т. О.

Керувати означає не володарювати, а виконувати обов'язки.

Посідоній

Глава 1 розділу III Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. визначає компетенцію місцевих державних адміністрацій.

Так, відповідно до ст. 13 цього Закону України до відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить вирішення питань:

1) забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; 2) соціально-економічного розвитку відповідних територій; 3) бюджету, фінансів та обліку; 4) управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємниц-тва та здійснення державної регуляторної політики; 5) промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку; 6) науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та неповнолітніх; 7) використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля; 8) зовнішньоекономічної діяльності; 9) оборонної роботи та мобілізаційної підготовки; 10) соціального захисту, зайнятості населення, праці та заробітної плати.

Місцеві державні адміністрації вирішують й інші питання, віднесені Конституцією та законами України до їх повноважень.

У столиці України, місті Києві перераховані вище питання повною мірою покладаються і на виконавчий орган Київської міської ради — Київську міську державну

адміністрацію.

Крім того, в столиці практично відбулося поєднання статусу Київської міської та районних у місті державних адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади зі статусом виконавчих органів Київської міської ради.

У столиці України, за змістом положень Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., створений єдиний в організаційному плані орган, який виконує одночасно функції місцевого органу виконавчої влади та функції виконавчого органу місцевого самовряду-вання.

На сьогодні з моменту проведення реформи управління районами в Києві у 2010 році в столиці України здійснюють свої повноваження Київська міська рада, Київський міський голова, який з 2014 року є одночасно головою виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація), десять районних в м. Києві державних адміністрацій. Повноваження загальноміських органів управління визначені Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р., із особливостями, встановленими Законом України «Про столицю України місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. Районні в м. Києві державні адміністрації наділені повноваженнями відповідно до чинного законодавства, в т. ч. розпорядження виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) «Про реалізацію районними в м. Києві державними адміністраціями окремих повноважень» від 31 січня 2011 р.

Порядок формування місцевих державних адміністрацій

Кулик Т. О.

Керувати – означає постійно вибирати між поганими рішеннями.

Ш. де Голль

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Про призначення голови місцевих державних адміністрацій Президент України приймає розпорядження.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій, приймаючи про це відповідне розпорядження голови.

Структурний підрозділ місцевої держадміністрації утворюється головою місцевої держадміністрації, входить до її складу і в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечує виконання покладених на цей підрозділ завдань.

Вид структурного підрозділу (департамент, управління, відділ, сектор, інший структурний підрозділ, передбачений законом) та його статус як юридичної особи публічного права визначаються головою місцевої держадміністрації. Основним завданням структурного підрозділу є забезпечення реалізації державної політики у визначеній одній чи кількох галузях на відповідній території.

Акти місцевих державних адміністрацій

Кулик Т. О.

Чим ближче держава до падіння, тим численнішими стають її закони

Тацит

Голови місцевих державних адміністрацій в межах своїх повноважень приймають розпорядження на виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Керівники структурних підрозділів, які є юридичними особами публічного права, уповноважені приймати накази.

Розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території всіма органами, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами та громадянами.

Розпорядження голови та наказ керівника структурного підрозділу місцевої державної адміністрації, які зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, містять норми права, мають неперсоніфікований характер і розраховані на неодноразове застосування, незалежно від строку їх дії (постійні чи обмежені певним часом) та характеру відомостей, що в них містяться, у тому числі з грифами «Для службового користування», «Особливої важливості», «Цілком таємно», «Таємно» та іншими, а також прийняті в порядку експерименту — підлягають державній реєстрації у головних територіальних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування

Кулик Т. О.

Для загибелі демократії достатньо, щоб більшість людей почала нехтувати правами, які вона їм надає.

Е. Севрус

Влада органів місцевого самоврядування не є повністю автономною від державної, але являє собою особливий вид публічної влади.

Ст. 140 Конституції України визначає, що органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські ради та їхні виконав-чі органи, районні та обласні ради — органи місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Загалом місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування становлять організаційну структуру місцевої публічної влади.

Зокрема, це — обласні, районні, Київська та Севастопольська міські, районні в містах Київ і Севастополь державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради; сільські, селищні, міські голови; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; старости; районні та обласні ради.

У зв’язку із прийняттям Закону України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» від

5 лютого 2015 року до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року було внесено зміни, сутність яких полягає у тому, що у селах, селищах, визначених за рішенням місцевої ради об'єднаної територіальної громади, за винятком її адміністративного центру, обирається староста на строк повноважень місцевої ради.

Визначено, що староста

— представляє інтереси жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;

— сприяє жителям села, селища у підготовці документів, які подаються до органів місцевого самоврядування;

— бере участь у підготовці проєкту бюджету територіальної громади щодо фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селища;

— вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності та їхніх посадових осіб;

— здійснює інші обов'язки, визначені Положенням про старосту.

Розділ 22.
СУДОВА ВЛАДА

Функції судової влади

Хальота А. І.

Формальності правосуддя є необхідними для свободи

Шарль Монтеск'є

Там, де влада не може надати сили праву, сила запроваджує власне право.

В. Зубков

Основу судової влади в Україні складають судові органи, які є різними за своєю компетенцією і юрисдикцією, але усі вони мають одне призначення - захист прав і свобод громадян, конституційного ладу, національної безпеки, територіальної цілісності, дотримання законності і справедливості у суспільстві. При цьому забезпечення реалізації передбачених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина складає головний зміст діяльності органів судової влади. Все це наводить на думку про надзвичайно важливий характер і значення судової влади. Адже ніякий інший законодавчий чи виконавчий орган не мають права привласнювати собі функції і повноваження, що складають компетенцію судів.

Функції судової влади:

1. Відправлення правосуддя, під яким розуміють вид державної діяльності, що полягає в розгляді та вирішенні різних соціальних конфліктів, пов'язаних з дійсним або удаваним порушенням норм права та здійснюється, по-

перше, спеціальними державними органами - судами від імені держави; по-друге, методом розгляду в судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ; по-третє, в установленій законом процесуальній формі; по-четверте, шляхом винесення загальнообов'язкових рішень. В свою чергу правосуддя реалізується шляхом розгляду в судових засіданнях кримінальних, адміністративних, цивільних, господарських і справ про адміністративні правопорушення з додержанням встановленої законодавством процесуальної форми.

Судовий контроль (нагляд) за законністю та обґрунтованістю застосування засобів процесуального примусу. Конституція України передбачила судове рішення як єдину підставу застосування органами, що здійснюють досудове слідство, оперативно-розшукову діяльність, таких засобів процесуального примусу: арешт; тримання під вартою; огляд чи обшук житла, іншого володіння; обмеження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (статті 29-31).

Тлумачення правових норм, яке пов'язане з реалізацією повноваження Конституційного Суду України давати офіційне тлумачення Конституції та законів України (п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України). Офіційне посвідчення фактів, що мають юридичне значення, зокрема визнання людини померлою або безвісти відсутньою, встановлення родинних зв'язків тощо.

Обмеження конституційної та іншої галузевої правосуб'єктності громадян України - прийняття судом рішення щодо визнання громадянина недієздатним, що призводить до обмеження конституційного права обирати і бути обраним тощо.

Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов’язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Система судоустрою України

Хальота А. І.

Правосуддя є підґрунтям усіх громадських чеснот

Поль Гольбах

Передбачаючи систему судових органів Конституція України встановлює, що

- - суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проєкт якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя;
- - Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України;
- - відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди;
- - з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII додає до зазначеного, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Систему судоустрою складають:

1) місцеві суди;

2) апеляційні суди;

3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє

спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Адміністративними посадами в суді є посади голови суду та заступника (заступників) голови суду. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники обираються на посади зборами суддів відповідного суду з числа суддів цього суду.

Місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду. З числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом.

Місцевий суд є судом першої інстанції. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом. Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції. Місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних,

господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах. Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є:

1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;

2) Вищий антикорупційний суд.

Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом.

У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд:

1) здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов’язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надає висновок про наявність чи відсутність у

діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) здійснює інші повноваження, визначені законом.

До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.

У складі Верховного Суду діють:

1) Велика Палата Верховного Суду;

2) Касаційний адміністративний суд;

3) Касаційний господарський суд;

4) Касаційний кримінальний суд;

5) Касаційний цивільний суд.

До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів.

Статус суддів в Україні

Хальота А. І.

У недовірі до суддів криється початок занепаду суспільства

Оноре де Бальзак

Носіями судової влади в Україні виступають насамперед судді, які виконують свої обов'язки на професійній основі.

Регламентуючи статус суддів в Україні Конституція України встановлює, що

1) незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України;

2) вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється;

3) без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

4) суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку;

5) суддя обіймає посаду безстроково.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п’яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п’ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

Підставами для звільнення судді є:

1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;

2) порушення суддею вимог щодо несумісності;

3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

4) смерті судді;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів

його сім'ї.

До того ж важливо врахувати, що правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій.

Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII5 додає до цього, що:

1) незалежність судді забезпечується:

- особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- недоторканністю та імунітетом судді;
- незмінюваністю судді;
- порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- забороною втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;

---

5 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016 - № 31. - Ст. 545.

- належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;

- функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;

- визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

- правом судді на відставку.

З метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам, проводиться моніторинг способу життя судді відповідно до закону. Моніторинг способу життя судді може бути проведений на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя та в інших випадках, визначених законом. Орган, який відповідно до закону здійснює моніторинг способу життя судді, зобов'язаний надіслати відповідну інформацію за результатами моніторингу невідкладно після завершення його проведення, але не пізніше тридцяти днів з моменту отримання відповідної вимоги.

Суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію родинних зв'язків за формою, що визначається Комісією.

Суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. Декларація доброчесності судді складається з переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або непідтвердження.

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження.

Суддівська винагорода складається з посадового окладу та доплат за: 1) вислугу років; 2) перебування на адміністративній посаді в суді; 3) науковий ступінь; 4)

роботу, що передбачає доступ до державної таємниці. Базовий розмір посадового окладу судді становить: 1) 30 мінімальних заробітних плат – судді місцевого суду; 2) 50 мінімальних заробітних плат – судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду; 3) 75 мінімальних заробітних плат – судді Верховного Суду.

Кожний суддя має помічника. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років. Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді.

Конституційний Суд України

Хальота А. І.

Єдиний спосіб створити доброчесних громадян – це зв'язати приватні інтереси з загальними

Клод Гельвецій

Трапляються вироки більш злочинні, ніж сам злочин

Невідомий автор

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Передбачаючи статус суддів Конституційного Суду України ст. 148 Конституції України встановлює, що до складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України. Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на

конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно. Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови. Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України.

Ст. 149 Конституції України встановлює, що незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або

утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї.

Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

1) закінчення строку його повноважень;

2) досягнення ним сімдесяти років;

3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;

4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;

6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності;

3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше

двома третинами від його конституційного складу.

Закріплюючи повноваження Конституційного Суду України ст.ст. 150 та 151-1 передбачають, що до них належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

- законів та інших правових актів Верховної Ради України;

- актів Президента України;

- актів Кабінету Міністрів України;

- правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України.

Ці питання розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України, а саме:

- надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Це питання розглядається за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України;

- надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою Це питання розглядається за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України;

- надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Це

питання розглядається за зверненням Верховної Ради України;

- вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. При цьому треба врахувати, що Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р., № 1401 вніс зміни до ст. 55 Конституції України доповнивши її частиною 4 такого змісту: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом».

Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Розділ 23.
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ. СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Калиновський Б. В.

Історія свободи – це історія обмеження влади уряду.

В. Вільсон

Смерть демократії не схожа на вбивство з-за рогу. Це повільне вмирання від байдужості, неуважності, недоїдання.

Р. Хатчінс

Самоврядування — це динамічна суспільно-правова інституція. У кожній державі, залежно від її устрою, історичних, націо-нальних, географічних та інших особливостей, місцеве самоврядування має специфічну правову форму. Вивчаючи історичні періоди існування незалежної України, можемо констатувати, що проблеми розвитку місцевого самоврядування в Україні виникли у часи її становлення як держави.

У додержавну добу зародження місцевого самоврядування у східнослов'янських племен відбувалося в сім'ях, які були кровно споріднені й називалися родом. З часом замість кровного споріднення все більшого значення набувало сусідство, тобто близькість не за походженням, а за мешканням, територією проживання. Одночасно для спільної оборони від зовнішніх ворогів обгороджувалося та обводилося ровами й валами певне місце, яке звалося городом або містом.

Поява громад на території України привела до

демократизації держави. Складовою держави цього періоду було місцеве самоврядування, яке базувалося на звичаєвому праві. Вже в Русі влада була поділена між великим Київським князем, князями та вільним населенням. З XIII століття політичний та культурний центр в українсько-руській державі змістився з Києва на західноукраїнські землі, де було побудовано могутню велику Українську державу — Галицько-Волинське князівство — правонаступницю Русі. У Галицько-Волинському князівстві виникають цілі колонії чужоземців. Оскільки серед переселенців на українських землях було найбільше німців і поляків, то місцеве самоврядування ґрунтувалось в основному на німецькому праві, яке застосовувалося в управлінні містами у Німеччині, Польщі, інших країнах Європи. Так, в українських містах починає запроваджуватись Магдебурзьке, Саксонське та Холмське право (різновид магдебурзького). Магдебурзьке право було надане в 1356 році — Львову, в 1432 — Луцьку, в 1442 — Снятину, в 1494 році — Києву. Міста, які отримали грамоти цього права, користувалися низкою пільг: міщани могли вільно займатися різними ремеслами, промислами, влаштовувати ярмарки і торги.

У Запорозькій Січі, яка виникла в середині XVI ст., вищим органом влади була козацька рада, що збиралася щороку першого січня для обрання січової старшини — кошового отамана, суддю, писаря і осавула. Члени запорізької общини виробили своєрідний внутрішній суспільний устрій, який, засвоївши попередні общинні традиції і збагатившись новими елементами, скидався на справжню політичну аномалію на тлі безмежного панування феодальних відносин. Проста, але життєздатна система законодавчих (Загальновійськова рада) і виконавчих (Кіш Війська Запорізького) органів влади ґрунтувалася на демократичних засадах. Своєрідних форм набуває місцеве самоврядування за часів існування Української козацької держави, що було обумовлено її

полково-сотенним устроєм (XVII—XVIII ст.). Полки та сотні одночасно були військовими та адміністративно-територіальними одиницями і користувалися військово-адміністративним самоврядуванням.

Після підписання в 1654 році договору між Україною та Московською державою починається процес поступової ліквідації українських форм місцевого самоврядування, але політична і правова думка в Україні демонструє стійку прихильність до них. Місцеве самоврядування у притаманних Україні формах знайшло визнання й закріплення в Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Згодом практичні проблеми конституційно-правового розвитку місцевого самоврядування в Україні виникли в зв'язку з формуванням УНР. Так, у III Універсалі (листопад 1917 р.) Української Центральної Ради йшлося про «закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях». У проголошеній 29 квітня 1918 року Конституції УНР закріплювалася певна система місцевого самоврядування, яку, відповідно до ст. 5, становили «землі, волості й громади», а їхні відносини з державою будувалися за принципом: «Не порушуючи єдності своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації». Статтею 26 Конституції закріплювався принцип організаційної самостійності місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що радянська влада не визнавала місцевого самоврядування. Так, за Конституцією УРСР 1919 року, органами влади на місцях були: в містах і селах — Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів, а також обрані ними Виконавчі Комітети; в губерніях, повітах і волостях — З'їзди Рад з обраними Виконавчими Комітетами. Саме ідея місцевого самоврядування, що передбачає децентралізацію влади, організаційну та фінансову автономність органів місцевого самоврядування, суперечила ленінській доктрині

соціалістичної держави, практичним завданням держави пролетарської диктатури, що за своєю природою була державою централізованою.

У 1985 році в СРСР був опублікований переклад Європейської хартії місцевого самоврядування. Розпочався період перебудови, коли нові ліберальні ідеї переплітались з радянським уявленням про владу і демократію. Перший переклад Європейської хартії був кон'юнктурний, підтвердженням чого може служити переклад виразів, які в англійському оригіналі звучать як, "local government" чи "self government", їх можна перекласти і як «місцевий уряд», і як «місцеве управління», і як «місцеве самоврядування». Оскільки до відміни ст. 6 Конституції СРСР (про керівну роль КПРС) залишалося ще 5 років, перші два варіанти перекладу просто не були сприйняті. Останній же варіант, очевидно, був більш прийнятний для тієї системи поглядів партійного керівництва.

Важливо підкреслити, що проголосивши 16 липня 1990 року Декларацію про державний суверенітет України та прийнявши 24 серпня 1991 року Акт «Про проголошення незалежності України», наша країна намітила тенденцію виходу з політико-правового поля СРСР. Це дало можливість Верховній Раді УРСР самостійно визначати основні напрями законодавчої політики, виходячи із національних інтересів України. Окреме місце в процесі функціонування місцевих органів публічної влади належить Конституційному Договору між Президентом України та Верховною Радою України. Ним впроваджувався у життя Закон України «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», який заповнював певний конституційний вакуум влади та реалізації принципу її розподілу як на загальнодержавному (законодавча, виконавча, судова), так і на територіальному (центральні і місцеві органи державної виконавчої влади та місцеве самоврядування) рівнях.

Конституція України, прийнята на п'ятій сесії

Верховної Ради України 28 червня 1996 року, відображаючи прагнення Українського народу розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, закріпила принцип, за яким «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» (стаття 7). Визначивши місцеве самоврядування як важливий елемент конституційного ладу, як одну з форм народовладдя, Конституція в основному завершила пошук варіантів місцевого самоврядування в Україні.

Конституція України 1996 року фактично підсумувала перший етап муніципальної реформи, який завершився утвердженням інституту місцевого самоврядування як елемента демократичного правового ладу держави.

Децентралізація

Калиновський Б. В.

Розуміється в різних значеннях: 1) передача центром прав (окремих владних повноважень) на прийняття рішень (як місцевого значення, так і реалізації певних делегованих повноважень) місцевим органам, що не перебувають в ієрархічному підпорядкуванні центральним органам влади, які, як правило, в більшості нормативно встановлених випадків обираються зацікавленими громадянами; 2) процес передачі частини функцій та повноважень центральних органів виконавчої влади органам регіонального та місцевого самоврядування; 3) система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоврядування; 4) передача на вирішення територіальним колективам (громадам) або органам, які вони безпосередньо обирають, тих справ (питань державного і місцевого значення), виконання яких до певного часу повністю належало державі в особі її органів та посадових осіб.

Нинішній конституційний процес в Україні характеризується сталим та поетапним проведенням децентралізації виконавчої влади, що започатковано 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Юридичним проявом децентралізації стали закони України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», зміни та доповнення до Бюджетного і Податкового кодексів — щодо фінансової децентралізації.

Відтак, слід зазначити, що процес децентралізації в Україні дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні — об'єднані територіальні громади (далі

ОТГ).

На даний час після виборчих процесів, які пройшли 2015—2017 роки, в Україні уже створено 665 ОТГ, що об'єднали 3118 громад (27,8 % від загальної кількості місцевих рад станом на 01.01.2015 р.) та 5,7 млн осіб (13,4 % загальної кількості населення України).

У процесі децентралізації громади здобули ресурс, фінанси, повноваження — значний інструментарій і можливості для забезпечення повноцінного місцевого розвитку.

Також слід відмітити, що головна стратегічна мета реформи — створення комфортного та безпечного середовища для життя людини в Україні — може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада — район — область), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень — громадам. А також — створення умов для динамічного розвитку регіонів і надання якісних та доступних суспільних послуг громадянам.

Переваги децентралізації:

— Самоврядування. У високодецентралізованих системах рішення приймаються якнайближче до людей, що сприяє функціонуванню самоврядування та максимальному посиленню демократичних цінностей: активності, інклюзивності та підзвітності.

— Демократичний плюралізм. Існує менша вірогідність того, що одна партія чи фракція буде контролювати всю систему управління країни; децентралізація сприяє демократичному плюралізму.

— Економічна ефективність. Децентралізація може сприяти економічній ефективності, оскільки вона уможливлює формування тісної співпраці між органами управління та продуктивними підприємствами.

— Регіональні цілі. Набагато легше визначати та виконувати регіональні повноваження, якщо передати

владу на місця.

Ефективні партнерства. Системи місцевого самоврядування можуть мати кращу гнучкість щодо створення партнерства між найефективнішими учасниками формування політики та її виконання, наприклад, місцевими громадськими організаціями.

Сфера компетенції та акти місцевого самоврядування

Калиновський Б. В.

Неможливо керувати за допомогою «але».

Ш. де Голль

Серед узагальнених тлумачень поняття «компетенція» зустрічається розуміння компетенції як обізнаності із чим-небудь, що є розумінням компетенції як характеристики особи, професіонала в певній сфері суспільного життя. Компетенція місцевого самоврядування окреслюється за допомогою максимально конкретних формулювань, які дають можливість цілком однозначно відповісти на питання: що вправі і що повинен робити певний орган за кожним з доручених йому напрямів суспільного управління з метою цілеспрямованого впорядкування громадського життя, згідно з його стратегічними цілями і завданнями.

Доцільно зауважити, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року і Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року різним чином використовують поняття «компетенція» і «повноваження». Органи місцевого самоврядування наділені власними, самоврядними та делегованими повноваженнями. Питання місцевого значення — це питання, що мають локально-територіальний характер, оскільки пов'язані з реалізацією потреб територіальної громади в усіх сферах місцевого життя: економіці, освіті (управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти), культурі й фізичній культурі (утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків), охороні здоров'я, благоустрою територій, громадському порядку, гасінні пожеж, наданні послуг

швидкої допомоги, наданні адміністративних послуг тощо. При цьому чітко визначити коло питань місцевого значення, відмежувати їх від питань загальнодержавного значення надзвичайно важко, оскільки навіть міжнародно-правові документи не містять критеріїв такого розмежування, надаючи тим самим повну свободу з цього питання національному законодавству.

Конституція України також визначає компетенцію обласних і районних рад, що обумовлена територією, на яку вона розповсюджується, і тим, що ці представницькі органи місцевого самоврядування створюються для представництва спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що в основу компетенції місцевого самоврядування як складової компетенції місцевої публічної влади покладено повноваження органів місцевого самоврядування. Так, ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. визначила обсяг повноважень сільських, селищних, міських рад. Передбачено 58 питань, які вирішуються виключно на пленарних засіданнях сільських, селищних, міських рад. Серед них до державно-владних, тобто тих, що визначають сферу управління саме органів місцевого самоврядування, належать такі: затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування; затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього, затвердження звіту про його виконання; установлення місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України.

Також, окрім вищезазначених, сільські, селищні, міські ради мають повноваження щодо: створення, відповідно до закону, за рахунок коштів місцевого бюджету, установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення і звільнення керівників цих установ;

прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року закріплює також галузеві повноваження виконавчих органів сільських, селищних і міських рад (ст. 27—39). Зазначені повноваження розподілені за сферами: соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; бюджету, фінансів і цін; управління комунальною власністю; житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; будівництва; освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; регулювання земельних відносин і охорони навколишнього природного середовища; соціального захисту населення; зовнішньоекономічної діяльності; оборонної роботи; вирішення питань адміністративно-територіального устрою; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; надання безоплатної первинної правової допомоги; відзначення державними нагородами України.

Досліджуючи повноваження виконавчих органів сільських, селищних і міських рад, наголошуємо, що постійно виникають питання дублювання повноважень місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевого самоврядування. Здійснивши порівняння повноважень місцевих державних адміністрацій відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року (ст. 13, 17—27) і повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, визначені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року (ст. 27—41), зауважимо, що повністю збігаються сім сфер (галузей). Порівняння змісту статей Законів України «Про місцеві державні

адміністрації» від 9 квітня 1999 року і «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року щодо предметної та галузевої компетенції місцевих державних адміністрацій переконує, що повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад практично поглинаються. Загалом, із 97 повноважень місцевих державних адміністрацій 23 повноваження збігаються повністю і 12 — частково з повноваженнями виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Важливим також є співвідношення власних і делегованих повноважень місцевого самоврядування. Нелогічним є існуючий стан, коли Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року містить 67 власних повноважень виконавчих органів рад, а делегованих — аж 80. В Україні гостро постала проблема чіткого розподілу повноважень як між різними рівнями місцевих органів виконавчої влади, так і між різними рівнями місцевого самоврядування. Уважаємо, що в процесі реформування місцевої публічної влади, зокрема при розробці та прийнятті змін до Конституції України та нового закону «Про місцеве самоврядування в Україні» основна увага має бути зосереджена на чіткому розподілі повноважень і відповідальності органів місцевої публічної влади.

Згідно із чинним законодавством органи місцевого самоврядування наділяються не тільки самоврядними, а й делегованими повноваженнями державної виконавчої влади, при цьому співвідношення перших і других складає приблизно 1 до 3, що перетворює виконавчі органи місцевого самоврядування значною мірою в органи державної виконавчої влади.

Досліджуючи акти місцевої публічної влади, варто насамперед привернути увагу до ст. 144 Конституції України, яка передбачає, що органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. З огляду на ст. 59 Закону України

«Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року ради в межах своїх повноважень приймають нормативні та інші акти у формі рішень, виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради також приймає рішення. Згідно з п. 20 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, видання розпоряджень, у межах своїх повноважень, законодавець відносить саме до повноважень сільського, селищного, міського голови. Також ч. 8 ст. 59 цього Закону визначає, що сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної, обласної ради в межах своїх повноважень видає розпорядження. Уведена відповідно до змін у законодавстві 2015 року така посадова особа місцевого самоврядування, як староста, який визнається членом виконавчого комітету ради об'єднаної територіальної громади за посадою, з аналізу норм названого закону, самостійних актів видавати не уповноважений. Це ж стосується і секретаря місцевих рад.

Рішення та розпорядження місцевих органів публічної влади мають офіційний характер, вони містять зображення Державного герба України, розміщуються на синьому бланку затвердженої форми або скріплюються синьою гербовою печаткою органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації, які їх прийняли, якщо вони є нормативно-правовими, підлягають державній реєстрації та офіційному оприлюдненню у встановленому порядку.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року представницький орган місцевого самоврядування на підставі Конституції України та в межах зазначеного закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста, який підлягає державній реєстрації в органах Міністерства юстиції України. Суттєвим є те, що Законом визначений не обов'язок прийняття статуту територіальної

громади, а можливість, причому не можливість громади, а можливість представницького органу місцевого самоврядування. Тобто чинне законодавство відносить прийняття статуту громади до компетенції відповідних місцевих рад.

Міністерство юстиції України зазначає, що кількість зареєстрованих статутів територіальних громад до двадцяти відсот-ків, тобто лише кожна п'ята територіальна громада має закріплену відповідно процедуру. При цьому ряд територіальних громад, які мають статут, закріпили надто складні процедури, які фактично блокують участь жителів громади у прийнятті рішень місцевими радами. Наприклад, у Львові, щоб реалізувати місцеву ініціативу, потрібно зібрати 10 тисяч підписів під проєктом рішення, у Кропивницькому — 23 тисячі, в Одесі — 5 тисяч. Однак у статуті Івано-Франківська передбачено, що слід зібрати 250 підписів, у Києві — 1000 підписів.

Власні повноваження місцевого самоврядування

Солоненко О. М.

Власні повноваження місцевого самоврядування — це сукупність посадових прав та обов'язків, які закріплені нормами муніципального права за відповідними суб'єктами місцевого самоврядування, щодо вирішення питань місцевого значення, тобто справ, що безпосередньо стосуються життєдіяльності громади і відповідають її управлінським та фінансовим можливостям.

Власна сфера компетенції місцевого самоврядування — це значна частина питань місцевого значення, яка законом прямо віднесена до його відання і не належить до відання жодного з органів державної влади.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» розрізняє загальну і виключну компетенцію місцевих рад (статті 25, 26). Здійснюючи загальну компетенцію, місцеві ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією та законами України до їх відання. Ряд питань, які належать до компетенції місцевих рад, підлягають розгляду виключно на пленарних засіданнях. Це і стало підставою для виникнення такого виду повноважень, як виключні.

Виключні повноваження — це повноваження, закріплені нормами муніципального права за конкретними суб'єктами місцевого самоврядування, і не можуть бути передані чи делеговані іншим органам чи посадовим особам.

До виключних повноважень Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить вирішення питань, які знаходяться у віданні місцевих рад (статті 26, 43) і підлягають розгляду виключно на їх пленарних засіданнях. Це, як правило, найважливіші питання місцевого значення, розгляд і вирішення яких не може бути

делеговано іншим органам. Закріплення чинним законодавством України виключної компетенції сільських, селищних, міських, районних та обласних рад має велике значення для діяльності цих органів, підвищує їх роль у системі місцевого самоврядування.

Аналіз нормативних актів і практики діяльності сільських, селищних, міських рад показує, що виключні повноваження місцевих рад можна об'єднати в чотири основні групи, які стосуються: а) організації і діяльності місцевих рад та їх органів; б) взаємодії рад відповідно із сільським, селищним, міським головою; в) організації самоврядування відповідної території; г) соціально-еконо-мічного та культурного розвитку відповідних територій.

Делеговані державою повноваження місцевого самоврядування

Солоненко О. М.

В політиці нема нічого малозначущого.

Бенджамін Дізраелі

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Делеговані повноваження — повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

Органи та посадові особи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» розрізняє дві групи делегованих повноважень. По-перше, це повноваження, в яких представлені інтереси держави в цілому, що здійснюються органами місцевого самоврядування під контролем держави, не порушуючи при цьому самостійності й незалежності місцевого самоврядування. Слід зазначити, що делегування повноважень органів державної виконавчої влади органам місцевого самоврядування добре відоме світовій практиці

державотворення, про що йдеться і в Європейській хартії про місцеве самоврядування, в якій закріплено, що при делегуванні повноважень центральними або регіональними органами місцеві органи самоврядування повинні, наскільки це можливо, мати свободу пристосовувати їх здійснення до місцевих умов (ч. 5 ст. 4). Така практика не порушує автономію місцевого самоврядування в межах його власних повноважень і разом із тим є однією з найважливіших форм економії фінансових та людських ресурсів, оскільки виключає необхідність створення поряд з органами місцевого самоврядування ще якихось структур державної виконавчої влади. Делеговані повноваження реалізуються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад у таких сферах: 1) соціально-економічного й культурного розвитку, планування та обліку; 2) бюджету, фінансів і цін; 3) житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; 4) будівництва; 5) освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; 6) регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; 7) соціального захисту населення; 8) зовнішньоекономічної діяльності; 9) оборонної роботи; 10) забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Ці повноваження делегуються виконавчим органам сільських, селищних, міських рад Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 27—38).

Сучасне розуміння територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування

Калиновський Б. В.

Держава, яка не здатна видозмінюватися,
не здатна і зберегтися

Е. Берк

Конституція України закріплює систему місцевого самоврядування, в якій роль системоформуючого фактору і базового елемента відіграє територіальна громада, що складається шляхом природного розселення громадян України та інших фізичних осіб в населених пунктах. Таке розселення людей відбувається шляхом реалізації права на свободу пересування і вільного вибору місця проживання, що гарантується ст. 33 чинної Конституції.

Треба констатувати, що поняття «територіальна громада» є порівняно новим для юридичної науки України, воно ще не набуло ні єдності думки в науці, ні оптимального законодавчого визначення. Дефініція «територіальна громада» як у працях учених, так і в чинному законодавстві характеризується різними підходами та кваліфікуючими ознаками. При визначенні даних спільностей за час конституювання інституту місцевого самоврядування в Україні вітчизняний законодавець оперував різними термінами: «територіальна самоорганізація громадян», «громадяни, які проживають на території», «населення адміністративно-територіальних одиниць», «територіальний колектив громадян». Діюча Конституція України та Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» вводять категорію «територіальна громада», під якою розуміють сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-

територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Визначенням територіальної громади законодавець охоплює, по-перше, жителів, об'єднаних постійним проживанням, і, по-друге, дає розуміння територіальної основи місцевого самоврядування, якою є певні населені пункти — села, селища та міста. Слід підкреслити, що до територіальної громади можуть входити не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, що постійно проживають у межах села, селища, міста і користуються відповідно до ст. 26 Конституції України тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятком тих, що встановлені законодавством України.

В Україні до реформи децентралізації найменша територіальна громада, яка має сільську раду, складалася із 74 жителів, при цьому 15 — це депутати сільської ради, а найбільшими громадами є Київ, Харків, Донецьк, Одеса і всі вони мають однакові повноваження. Також характерним прикладом може бути відмінність у чисельності жителів районів, так, поряд з Харківським районом Харківської області, у якому проживає 183 359 осіб, існує Поліський район Київської області, у якому проживає 5926 осіб.

Основними ознаками територіальної громади, закріпленими в законодавстві України, є: територіальна, під якою розуміють спільне проживання осіб, які входять у громаду на певній території (у межах певної адміністративно-територіальної одиниці — села, селища, міста — ч. 1 ст. 140 Конституції); інтегративна, оскільки територіальна громада виникає на основі об'єднання всіх жителів, які мешкають на певній території незалежно від того, чи є вони громадянами даної держави, тобто членами територіальної громади можуть бути громадяни даної держави, а також іноземні громадяни, особи без громадянства, котрі постійно мешкають на певній території. Можливе включення до територіальної громади біженців і

переміщених осіб (ст. 1 Закону України від 21 травня 1997 року); інтелектуальна, бо в основі конституювання територіальної громади лежать спільні інтереси жителів, які мають специфічний характер і виявляються у вигляді широкого спектра системних індивідуально-територіальних зв'язків (основний об'єкт діяльності територіальної громади — питання місцевого значення — ч. 1 ст. 140 Конституції України); майнова, оскільки територіальна громада є суб'єктом права комунальної власності (їй належить рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що перебувають у власності відповідних територіальних громад — ч. 1 ст. 142 Конституції України); фіскальна, сутність якої полягає в тому, що члени територіальної громади є платниками податків і зборів (ст. 67 Конституції України; ст. ст. 4, 6, 15 Закону України «Про внесення змін у Закон України "Про систему оподаткування» від 18 лютого 1997 року).

Слід зазначити, що територіальна громада не може існувати як проста сукупність жителів певних населених пунктів. Вона має бути ще і дієздатною у своєму функціонуванні. Під дієздатною територіальною громадою слід розуміти свідомо сформовану, соціально і політично активну людську спільноту, самодостатню в своєму існуванні і розвиткові з точки зору забезпечення фінансовими, економічними, природними ресурсами. Така спільнота повинна бути здатною на управління своїми справами та нести відповідальність за їх ведення як самостійно, так і через створювані нею органи та обраних посадових осіб, не перекладаючи цю відповідальність на центральний уряд.

Безперечно, для сьогоднішньої України першочергового значення набуває проблема становлення територіальних громад на принципах, визначених в Конституції України і базовому Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні". Вирішення цієї

проблеми, як уявляється, в значній мірі визначатиме перспективи розвитку місцевого самоврядування в Україні, перехід від декларування до реального втілення в життя децентралізованої демократичної системи територіальної організації влади.

Об’єднана територіальна громада — результат реформи децентралізації

Калиновський Б. В.

Демократія – це приваблива мета, а не спокійний прихисток. Адже свобода – це безперервне прагнення, а не остаточне досягнення.

Ф. Франкфуртер

З 2014 року в нашій країні здійснюється децентралізація та реформа місцевого самоврядування, яка полягає, передусім, у зміні системи адміністративно-територіальних одиниць базового рівня через об’єднання територіальних громад (ОТГ).

У 2015 році відповідно до вимог Закону України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» було проведено перші вибори та переведено на прямі міжбюджетні відносини 159 об’єднаних територіальних громад. У 2016 році проведено перші вибори ще у 208 ОТГ, що у 1,3 разу більше, ніж у попередньому році. При цьому в 183 ОТГ перші вибори відбулися лише у грудні 2016 року, що пов’язано із виділенням бюджетних коштів на їх проведення аж 3 жовтня. Таким чином, протягом 2015—2016 рр. було утворено 366 ОТГ, в яких об’єдналося 1738 сільських, селищних, міських територіальних громад (біля 16 % від загальної їхньої кількості на початок реформи), де проживає 3 183 388 осіб, що складає близько 7,5 % від загальної чисельності населення України.

Серед головних питань, які потребують законодавчого врегулювання для стимулювання подальшого формування ОТГ, можна виокремити: врегулювання питання зміни меж районів у разі об’єднання територіальних громад сусідніх рад, межі юрисдикції яких розташовані в сусідніх районах;

визначення прийнятної процедури приєднання територіальних громад до вже утворених спроможних ОТГ; передачу земель державної власності за межами населених пунктів у власність ОТГ та визначення порядку такої передачі; наділення органів місцевого самоврядування ОТГ повноваженнями щодо розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів; вирішення питання розроблення містобудівної документації для ОТГ (схем планування території ОТГ), надання відповідних повноважень ОТГ; визначення механізмів здійснення державного контролю за відповідністю рішень органів місцевого самоврядування Конституції та законам України, зупинення рішень зазначених органів з мотивів невідповідності їх Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду; удосконалення правового статусу старости селища, села. ОТГ створюються через добровільне об'єднання міст, селищ та сіл і заміняють маленькі громади (які часто складаються з одного або декількох сіл). Мета територіальної реформи полягає в тому, щоб підвищити фінансову автономію та рівень самоврядування ОТГ. В результаті цієї реформи ОТГ мають отримати повноваження щодо ухвалення рішень, які раніше приймалися лише на рівні областей. З більш ніж 12 тисяч колишніх невеликих територіальних одиниць до цього часу 3 106 об'єдналися у 614 ОТГ. Нова територіальна структура на найнижчому рівні охоплюватиме від 1 200 до 1 500 територіальних громад.

Згідно аналітичної доповіді «Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015—2017» станом на початок квітня 2018 р. в ході реформи децентралізації створено 725 об'єднаних територіальних громад. У 40 з них призначені перші вибори на 29 квітня 2018 року, ще 20 очікують рішення ЦВК на призначення перших місцевих виборів.

Але залишаються і виклики. Відсутній чіткий сценарій формування об'єднаних територіальних громад, а також

його альтернативи. Відсутні визначені часові рамки завершення процесу добровільного об'єднання. Величезна кількість потенційно неспроможних громад, або тих, кому для подальшого розвитку не вистачає населення й існує серйозна демографічна криза. Глибокі конфлікти між головами ОТГ і головами РДА у своїх районах. Дуже рідко можна спостерігати синхронні ініціативи різних міністерств у впровадженні реформ.

Фактично відлік реформи децентралізації почався 5 лютого 2015 року, коли були прийняті два базових для цієї реформи закони, а саме Закон України «Про засади державної регіональної політики» та Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Якщо перший закон має значною мірою концептуальне значення, то другий створив реальний механізм об'єднання територіальних громад, але майже відразу виявилося, що Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» не враховував значну кількість нюансів об'єднавчих процесів, що створило реальні проблеми на практиці. Частина недоліків була виправлена шляхом внесення змін та доповнень протягом 2015—2017 років, але деякі проблеми й досі залишились невирішеними.

Ще одним викликом для реформаторів є те, що у районах, де ОТГ утворено в межах усієї території, відбувається дублювання повноважень органів місцевого самоврядування ОТГ, районних рад та РДА. Там одночасно функціонують райдержадміністрація та райрада із відповідними видатками на їх утримання, а також виконавчі органи ОТГ із визначеними законодавством повноваженнями та фінансуванням. Відповідні райради, як правило, приймають рішення щодо грошової оцінки землі та перерозподілу трансфертів із держбюджету. Райдержадміністрації також позбавлені переважної більшості повноважень, які за законом виконуються виконавчими органами ради ОТГ.

29 жовтня 2017 року завершився процес об'єднання 201 громади, а у 56 районів фактично змінилася їх територія. Кордони районів «розмито» остаточно. Верховна Рада України 14 березня 2017 р. ухвалила закон № 5520 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів», яким дозволила створювати об'єднані територіальні громади з рад, які знаходяться у різних суміжних районах без попередньої зміни їх меж. До прийняття цього закону ЦВК відмовляла таким громадам у проведенні перших виборів, вимагаючи, щоб Верховна Рада України попередньо внесла зміни у межі відповідних районів. Тепер межі районів не стоять на заваді, і ЦВК призначила вибори у 29 об'єднаних територіальних громадах, які створені з рад, що входять у різні суміжні райони.

Перехід з 2019 року до адміністративного способу формування об'єднаних територіальних громад, з одного боку, має підштовхнути тих, хто вагався, поквапитись із добровільним об'єднанням до кінця 2018 року, а з іншого — вирішити проблеми з утворенням міських об'єднаних територіальних громад.

Форми безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою

Калиновський Б. В.

Демократизм держави виявляється і в основних засадах здійснення державної влади в цілому. Важливо зауважити, що реалізація принципу демократизму передбачає також громадський контроль за діяльністю органів публічної влади у формах, передбачених Конституцією України і законами. Водночас в Україні досить гостро постало питання про необхідність прийняття та удосконалення законодавчих актів про місцеві референдуми, місцеві вибори, демонстрації, мітинги, походи, місцеві ініціативи та збори громадян. В українській державно-правовій теорії і практиці не існує інституту народної ініціативи (насамперед законодавчої) та досі очевидною є політизація представницьких органів держави та місцевого самоврядування. Тому Україна потребує реформ у напрямі демократизації механізму управління державою перш за все на місцевому рівні, оскільки організація демократичного механізму реалізації місцевої публічної влади забезпечить економічну, соціальну стабільність, а також консолідує державу в цілому.

Що стосується України то слід врахувати, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року визначає, що громада має можливість впливати на рішення місцевих органів влади через такі інструменти, як місцевий референдум, громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори громадян за місцем проживання та інше. Регулювання таких інститутів, як громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори здійснюється через статути територіальних громад.

Форми безпосередньої демократії, які використовуються в системі місцевого самоврядування. До них відносяться:

— місцевий референдум — форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення;

— місцеві вибори — вибори депутатів відповідної місцевої ради та сільських, селищних, міських голів;

— загальні збори громадян — збори всіх або частини жителів територіальної громади за місцем проживання для вирішення питань місцевого значення;

— місцеві ініціативи — пропозиція членів громади про обов'язковий розгляд на відкритому засіданні ради будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Порядок внесення місцевої ініціативи визначається радою або статутом громади. Внесена місцева ініціатива підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засідання ради за участю членів ініціативної групи;

— громадські слухання — це заслуховування не рідше одного разу на рік громадою звітів депутатів ради і посадових осіб місцевого самоврядування, під час якого можуть порушуватися різні питання і вноситися пропозиції з питань місцевого значення;

— організація і участь у мітингах, походах, демонстраціях, пікетуваннях на місцевому рівні;

— участь населення у роботі органів місцевого самоврядування на добровільних засадах (як експертів, спеціалістів, консультантів, громадських контролерів).

Важливою формою безпосереднього волевиявлення територіальної громади є прийняття нею рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування, тобто на місцевому референдумі. Місцевий референдум є формою безпосередньої демократії, зміст якої полягає у прийнятті або затвердженні членами територіальної громади найважливіших рішень місцевого значення в межах Конституції та законів України шляхом прямого таємного голосування. Це форма здійснення місцевої публічної влади безпосередньо територіальними громадами в межах відповідних адміністративно-

територіальних одиниць.

Сьогодні інститут місцевого референдуму в Україні залишається бездіяльним. Після прийняття в 2012 р. Закону України «Про всеукраїнський референдум» та припинення дії Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р., спеціальний Закон України «Про місцеві референдуми» в 2012—2017 рр. так і не був прийнятий законодавцем.

Протягом 1991—2012 рр. в Україні було ініційовано та проведено близько 160 місцевих референдумів, а з 2012 р. в Україні не зареєстровано жодної ініціативи щодо проведення місцевих референдумів. Тому у міжелекторальний період жителі територіальних громад в Україні приречені задовольнятись різними формами демократії на локальному рівні. За статистикою, більшість місцевих референдумів була ініційована органами місцевого самоврядування на вимогу саме закону, для вирішення питань виключно місцевим референдумом, тобто іншим чином ці рішення не можна було ухвалити. Окрім того, як показує європейська практика, у більшості країн передбачено проведення не імперативних, а консультативних референдумів. Саме політична культура місцевої публічної влади має бути такою, щоб до результатів таких референдумів прислухалися під час прийняття рішень.

Місцевий референдум є формою вирішення питань місцевого значення шляхом голосування всіма жителями територіальної громади села, селища чи міста, які є виборцями. Важливо зазначити, що очевидним є порушення конституційного права громадян на участь у місцевих референдумах, закріпленого в ч. 1ст. 38 Конституції України.

Місцевий референдум може бути використаний як дійсний акт прямого народовладдя для вирішення питання місцевого значення, хоча є непоодинокі випадки використання референдуму для маніпуляцій і спекуляцій

громадською думкою, для легалізації через референдум певних антидемократичних речей. У процесі роботи над законодавством про референдум усі процедури мають бути виписані досить чітко і детально, щоб не допустити маніпуляцій волевиявлення громади на місцевому референдумі.

Досвід зарубіжних країн, таких як Словаччина, Литва, Латвія та інших, які проводили реформу місцевої публічної влади, переконує, що був розроблений пакет законодавчих актів, серед яких важливе місце займав закон про місцевий референдум. Тому і Україні необхідно комплексно підійти до реформи місцевої публічної влади, розробивши узгоджений між собою пакет законодавчих актів, у тому числі і закон «Про місцевий референдум», передбачивши реальний механізм ініціювання місцевих референдумів членами територіальної громади та обов'язковий характер рішень таких референдумів, обмеживши коло питань, які можуть бути винесені.

Важливою формою безпосереднього волевиявлення територіальної громади є загальні збори громадян (ст. 8 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»). Загальні збори громадян проводяться за місцем їх проживання у межах окремих частин сіл, селищ, міст як адміністративно-територіальних одиниць (будинків, вулиць, кварталів, мікрорайонів тощо), а тому є формою участі окремих груп членів територіальної громади в обговоренні та вирішенні питань місцевого значення. Предметом загальних зборів громадян є, наприклад: створення з дозволу відповідної ради органів самоорганізації населення будинкових, вуличних, квартальних комітетів, комітетів мікрорайонів, комітетів районів у містах, сільських, селищних комітетів та вирішення інших питань щодо керівництва цими органами; попереднє обговорення проєктів рішень рад та їх виконавчих органів; порушення перед відповідними органами місцевого самоврядування питань, що зачіпають

колективні потреби жителів відповідного будинку, вулиці, кварталу, а також села, селища, міста в цілому.

Поширеними формами участі окремих груп членів територіальної громади в обговоренні та вирішенні питань місцевого самоврядування, що знайшли своє відображення в законі, є місцеві ініціативи та громадські слухання (статті 9, 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Основні засади та порядок підготовки і проведення місцевих виборів, референдумів, загальних зборів громадян за місцем їх проживання мають визначатися окремими законами, а місцевих ініціатив і громадських слухань — статутами самих територіальних громад.

Вітчизняні та зарубіжні експерти також рекомендують застосовувати різні методи залучення громадськості до участі у вирішенні питань місцевого значення. До прикладу, це можуть бути опитування, спільні дослідження, дискусії громадськості та посадових осіб місцевого самоврядування, презентації місцевих ініціатив тощо.

Чинне законодавство України визначає малоефективні форми місцевої демократії, такі як збори, обговорення, місцеві ініціативи тощо, які нерідко використовуються в інтересах політичних і фінансово-промислових груп або місцевих еліт. Уважаємо, що оптимальною формулою вирішення питань законодавчого регулювання організації та функціонування місцевої публічної влади, включаючи і питання місцевих референдумів, місцевих виборів, зборів громадян, місцевих ініціатив і партиципаторних бюджетів буде прийняття Муніципального кодексу України.

Місцеві ради — представницький орган місцевого самоврядування

Солоненко О. М.

Одними з представницьких органів територіальних громад згідно з Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», є відповідні місцеві ради. Світовий досвід свідчить, що виборні органи — головні носії самоврядних повноважень. Представницька демократія є більш професійною, аніж безпосередня демократія і, відповідно до змісту ст. 5 Конституції України, саме ради як виборні, а отже, і представницькі органи є органічним елементом системи влади на місцях і виступають однією з форм участі громади в управлінні суспільними та державними справами.

Основні ознаки рад як представницьких органів: 1) це колегіальні органи, до складу яких входять депутати, обрані безпосередньо населенням на підставі виборів; 2) вони здобувають мандат довіри безпосередньо від населення в межах територіальної громади, яка є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень; 3) їх діяльність поширюється на всю територію проживання громади; 4) згідно із законом, вони наділені правом представляти інтереси територіальних громад; 5) приймають рішення від імені громад; 6) є органами загальної компетенції, до відання яких відносяться всі питання, що вимагають нормативного регулювання; 7) посідають провідне місце у системі всіх органів місцевого самоврядування; 8) виражають волю всього населення територіальної громади, надаючи їй загальнообов'язкового характеру і здійснюючи в такий спосіб місцеву владу; 9) у своїй діяльності сполучають місцеві інтереси з державними.

Отже, представницькі органи місцевого самоврядування — ради — є колегіальними органами

загальної компетенції, які складаються з обраних безпосередньо населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці, виражають їх волю, приймаючи від її імені рішення, що мають загальнообов'язковий характер.

На кожному рівні адміністративно-територіального устрою мають функціонувати відповідні органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади: на базовому — сільська, селищна, міська ради та їхні виконавчі органи, представництва (представники) окремих органів виконавчої влади; на районному — районні ради та їхні виконавчі органи, райдержадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади; на регіональному — Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні ради та їхні виконавчі органи, облдержадміністрації, Київська та Севастопольська міські ради та їхні виконавчі органи, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади.

Місцеві ради виражають волю територіальної громади, надають їй загальнообов'язковий характер і здійснюють місцеву владу від їхнього імені та в їхніх інтересах. Саме через представницькі органи місцевого самоврядування та депутатів, які входять до їх складу, громадяни здійснюють владу на місцевому рівні, реалізуючи своє право брати участь в управлінні місцевими справами через своїх представників.

Статус депутата місцевої ради

Солоненко О. М.

Краще правило політики – не занадто управляти.

Б. Едуардз

Згідно Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» — депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради (далі — депутат місцевої ради) є представником інтересів територіальної громади села, селища, міста чи їх громад, який відповідно до Конституції України і закону про місцеві вибори обирається на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування на строк, встановлений Конституцією України

Статус депутата місцевої ради — це сукупність посадових прав і обов'язків, які відрізняють депутата як обраного виборцями представника від інших виборців, що його таким представником обрали. Інакше кажучи, виборці наділяють додатковими повноваженнями одного з-посеред себе для того, щоб він представляв їхні інтереси. Обрання депутатом свідчить про високий рівень суспільної довіри. А депутат місцевої ради, свідомо бере на себе відповідальність перед громадою і державою — виконувати покладені на нього обов'язки добросовісно та професійно.

Депутат місцевої ради як представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу зобов'язаний виражати і захищати інтереси відповідної територіальної громади та її частини — виборців свого виборчого округу, виконувати їх доручення в межах своїх повноважень, наданих законом, брати активну участь у здійсненні місцевого самоврядування.

Депутат місцевої ради є повноважним і рівноправним

членом відповідної ради — представницького органу місцевого самоврядування та набуває свої повноваження в результаті обрання його до ради відповідно до Закону України «Про місцеві вибори».

Повноваження депутата місцевої ради починаються з дня відкриття першої сесії відповідної ради з моменту офіційного оголошення підсумків виборів відповідною територіальною виборчою комісією і закінчуються в день відкриття першої сесії цієї ради нового скликання, крім передбачених законом випадків дострокового припинення повноважень депутата місцевої ради або ради, до складу якої його обрано. Повноваження депутата місцевої ради, обраного замість того депутата, який вибув, або на повторних виборах, починаються з дня заслуховування на черговому після виборів депутата місцевої ради пленарному засіданні відповідної місцевої ради повідомлення територіальної виборчої комісії про підсумки виборів.

Депутатом може бути обраний громадянин України, який має право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України. Депутатом не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Вибори депутатів сільських, селищних рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія відповідно села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, територія утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної сільської, селищної територіальної громади.

Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад проводяться за пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі за

виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі — виборчі списки) із закріп-ленням кандидатів за територіальними виборчими округами, на які поділяється багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно Автономної Республіки Крим, області, району, району в місті, територією міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм або терито-рією утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної міської територіальної громади.

Чергові місцеві вибори проводяться одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень рад, обраних на попередніх чергових місцевих ви-борах.

Рішення щодо проведення чергових виборів депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад приймається Верховною Радою України.

Депутат місцевої ради здійснює свої повноваження, не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю. Депутат місцевої ради, обраний секретарем сільської, селищної, міської ради, головою, заступником голови районної, обласної, районної у місті ради, працює у відповідній раді на постійній основі і не може суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, у тому числі на громадських засадах (за винятком викладацької, наукової та творчої у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток, якщо інше не передбачено законом.

За рішенням обласної, Київської та Севастопольської міських рад депутат, обраний головою постійної комісії з питань бюджету, може працювати в раді на постійній основі.

Депутат місцевої ради, який перебуває на посаді керівника місцевого органу виконавчої влади чи на іншій посаді, на яку поширюються вимоги Конституції та законів України щодо обмеження сумісництва, не може поєднувати

свою службову діяльність на цій посаді з посадою сільського, селищного, міського голови, секретаря сільської, селищної, міської ради, голови та заступника голови районної у місті, районної, обласної ради, а також з іншою роботою на постійній основі в радах, їх виконавчих органах та апараті.

Депутат місцевої ради не може використовувати свій депутатський мандат в цілях, не пов’язаних з депутатською діяльністю, та не може мати іншого представницького мандата.

Правовий статус сільського, селищного, міського голови та старости

Солоненко О. М.

Владу над людьми можливо здобути лише через служіння їм.

В. Кузен

Сільський, селищний, міський голова за своїм статусом є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста. Обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі.

Чергові вибори сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідного голови, обраного на чергових виборах.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

Вибори міського (міст, кількість виборців у яких дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови проводяться за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, що збігається відповідно з територією міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм або територією об'єднаної міської громади (далі — територія міста).

Вибори сільського, селищного, міського (міст, кількість виборців у яких є меншою ніж 90 тисяч) голови проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, територія об'єднаної сільської, селищної громади, територія міста.

Сільським, селищним, міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу відповідно до статті 70 Конституції України. Не може бути обраний сільським, селищним, міським головою громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Повноваження новообраного сільського, селищного, міського голови починаються з моменту складення ним присяги відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» на пленарному засіданні відповідної сільської, селищної, міської ради, на якому відповідною територіальною виборчою комісією були оголошені рішення щодо його обрання та реєстрації. Повноваження сільського, селищного, міського голови закінчуються в день відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на наступних чергових місцевих виборах, або, якщо рада не обрана, з моменту вступу на цю посаду іншої особи, обраної на наступних місцевих виборах, крім випадків дострокового припинення його повноважень.

Сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики,

інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю.

На сільських, селищних, міських голів поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, передбачені законом про статус депутатів рад, якщо інше не встановлено законом.

Повноваження сільських, селищних, міських голів можуть бути тимчасово покладені на керівника відповідної військово-цивільної адміністрації відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації».

Сільський, селищний, міський голова видає розпорядження у межах своїх повноважень та несе персональну відповідальність за здійснення наданих йому законом повноважень.

Староста за правовим статусом є виборною посадовою особою місцевого самоврядування.

Староста обирається жителями села, селища (сіл, селищ), розташованого на території відповідного старостинського округу, на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі.

Вибори старости проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія одного або декількох населених пунктів (сіл, селищ), визначених сільською, селищною, міською радою об'єднаної територіальної громади з метою забезпечення представництва інтересів жителів такого населеного пункту (населених пунктів) старостою (далі — старостинський округ).

Старостою може бути обраний громадянин України, який має право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України.

Старостою не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо

тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Чергові місцеві вибори проводяться одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень старост, обраних на попередніх чергових місцевих виборах.

Рішення щодо проведення чергових виборів старост приймається Верховною Радою України. Позачергові вибори старости призначаються радою відповідної об'єднаної територіальної громади в разі дострокового припинення повноважень старости. Перші вибори старости призначаються відповідною радою об'єднаної територіальної громади.

Повноваження старости починаються з моменту складення ним присяги відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» на пленарному засіданні відповідної сільської, селищної, міської ради, на якому відповідною територіальною виборчою комісією були оголошені рішення щодо його обрання та реєстрації.

Строк повноважень старости, обраного на чергових виборах, становить п'ять років, крім випадків дострокового припинення його повноважень з підстав і в порядку, визначених законом.

Староста є членом виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою. Староста не може мати інший представницький мандат, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, у тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю.

Староста: 1) представляє інтереси жителів відповідного села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради; 2) бере участь у пленарних засіданнях

сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій; 3) має право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного села, селища; 4) сприяє жителям відповідного села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування; 5) бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням; 6) бере участь у підготовці проєкту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу; 7) вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб; 8) бере участь у підготовці проєктів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу; 9) бере участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу; 10) бере участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного села, селища та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про його результати; 11) отримує від виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень; 12) сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та

проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному селі, селищі; 13) здійснює інші повноваження, визначені законами.

При здійсненні наданих повноважень староста є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед жителями відповідного села, селища, відповідальним — перед сільською, селищною, міською радою. Староста не рідше одного разу на рік звітує про свою роботу перед жителями відповідного села, селища на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менше половини депутатів сільської, селищної, міської ради староста інформує раду про свою роботу.

На старост поширюються гарантії діяльності депутатів місцевих рад, передбачені Законом України «Про статус депутатів місцевих рад», якщо інше не встановлено законом».

Повноваження старости можуть бути достроково припинені за рішенням сільської, селищної, міської ради, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень. Рішення про дострокове припинення повноважень старости рада приймає таємним або відкритим голосуванням більшістю голосів від загального складу ради. Повноваження старости можуть бути достроково припинені також у випадку, передбаченому Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Староста може бути відкликаний з посади за народною ініціативою в порядку, визначеному Законом України «Про статус депутатів місцевих рад», з особливостями, передбаченими законом, але не раніше як через рік з моменту набуття ним повноважень.

Виконавчий комітет місцевої ради

Солоненко О. М.

Все, що виходить за межі розумної влади,
ослаблює та принижує її.

Ж. Массійон

Виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених законами України.

Згідно з Конституцією України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», районні й обласні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, виконавчих органів не мають, а створюють лише виконавчий апарат. Виконавчий апарат ради утворюється відповідною радою. Очолює виконавчий апарат та здійснює його керівництво голова відповідної ради. Його структура, чисельність, визначена відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України, та витрати на утримання встановлюються радою за поданням її голови.

Виконавчим органом Київської міської ради є Київська міська державна адміністрація, яка паралельно виконує функції державної виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві.

До виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у місті рад відносяться виконавчі комітети (виконкоми), відділи, управління й інші виконавчі органи. Особливе місце серед них займають виконавчі комітети, що створюються сільськими, селищними, районними в місті

радами, перед якими ці виконавчі органи підзвітні і підконтрольні, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Виконавчий комітет є колегіальним виконавчим органом загальної компетенції сільської, селищної, міської ради. Тобто, виконавчий комітет є таким же виконавчим органом, як і інші, які можуть бути передбачені в структурі ради та її виконавчих органів. Як правило, виконавчі комітеті передбачені та діють майже у всіх сільських, селищних, міських, районних в містах (у разі їх створення) радах. У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово.

Особливостями повноважень виконавчих органів районних у містах рад є те, що обсяг і межі повноважень виконавчих органів районних у містах рад визначаються відповідними міськими радами за узгодженням з районними у містах радами з урахуванням загальноміських інтересів та колективних потреб територіальних громад районів у містах. Визначений міськими радами обсяг виконавчих органів повноважень районних у місті рад не може змінюватися міською радою без згоди відповідної районної у місті ради протягом даного скликання.

Правовий статус виконавчого комітету місцевої ради визначається Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та рішенням місцевої ради.

Щодо виконавчого комітету, виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються питання:

– утворення виконавчого комітету ради;

– визначення чисельності виконавчого комітету ради;

– затвердження персонального складу виконавчого комітету ради;

– внесення змін до складу виконавчого комітету ради;

– заслуховування звіту сільського, селищного, міського голови про діяльність виконавчих органів ради, у тому числі щорічного звіту про здійснення державної регуляторної політики виконавчими органами відповідної ради;

– скасування актів виконавчого комітету ради, які не відповідають Конституції чи законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень;

– розпуск виконавчого комітету ради.

Сільський, селищний, міський голова щодо виконавчого комітету:

– вносить на розгляд ради пропозиції про кількісний і персональний склад виконавчого комітету відповідної ради;

– вносить на розгляд ради пропозиції щодо структури виконавчого комітету, його штату, встановленого відповідно до типового штату, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

– організує в межах, визначених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», роботу виконавчого комітету відповідної ради;

– здійснює керівництво виконавчого комітету;

– підписує рішення виконавчого комітету;

– забезпечує виконання рішень виконавчого комітету відповідної ради;

– укладає від імені виконавчого комітету договори відповідно до законодавства;

– представляє виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, громадянами, а також у міжнародних відносинах відповідно

до законодавства.

Виконавчий комітет (виконком) утворюється на строк повноважень місцевої ради. Після закінчення повноважень ради, сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради її виконавчий комітет здійснює свої повноваження до сформування нового складу виконавчого комітету.

Кількісний склад виконавчого комітету визначається відповідною радою. Персональний склад виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради затверджується радою за пропозицією сільського, селищного, міського голови, районної у місті ради - за пропозицією голови відповідної ради.

Виконавчий комітет ради утворюється у складі:

– відповідно сільського, селищного, міського голови, районної у місті ради - голови відповідної ради,

– заступника (заступників) сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради,

– керуючого справами (секретаря) виконавчого комітету,

– керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, інших осіб.

Міська рада утворює у складі виконавчого комітету ради орган з питань містобудування та архітектури.

Очолює виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради відповідно сільський, селищний, міський голова, районної у місті ради – голова відповідної ради. У виконавчому комітеті сільської ради функції секретаря виконавчого комітету за рішенням ради може здійснювати секретар відповідної ради. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради входять також за посадою секретар відповідної ради, староста (старости).

Особи, які входять до складу виконавчого комітету, крім тих, хто працює у виконавчих органах ради на постійній основі, на час засідань виконавчого комітету, а також для здійснення повноважень в інших випадках

звільняються від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням їм середнього заробітку за основним місцем роботи та інших витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків члена виконавчого комітету, за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

На осіб, які входять до складу виконавчого комітету ради і працюють у ньому на постійній основі, поширюються вимоги щодо обмеження сумісності їх діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені цим Законом для сільського, селищного, міського голови.

Виконавчий комітет ради є підзвітним і підконтрольним раді, що його утворила, а з питань здійснення ним повноважень органів виконавчої влади - також підконтрольним відповідним органам виконавчої влади.

До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради не можуть входити депутати відповідної ради, крім секретаря ради.

Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради може розглядати і вирішувати питання, віднесені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів ради.

Основною формою роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради є його засідання. Засідання виконавчого комітету скликаються відповідно сільським, селищним, міським головою (головою районної у місті ради), а в разі його відсутності чи неможливості здійснення ним цієї функції - заступником сільського, селищного, міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради (районної у місті ради - заступником голови ради) в міру необхідності, але не рідше одного разу на місяць, і є правомочними, якщо в них бере участь більше половини від загального складу виконавчого комітету.

На будинках, де працюють виконавчі комітети,

піднімається Державний Прапор України.

Органи самоорганізації населення

Солоненко О. М.

Справжній лозунг демократії – не «Хай це зробить уряд», а «Дайте нам самим це зробити».

Д. Ейзенхауер

Органи самоорганізації населення — це представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах (постійно або тимчасово) проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених законом.

Орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення.

Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети.

Органи самоорганізації населення міста можна поділити на три групи:

— органи самоорганізації населення населених пунктів. До них відносяться селищні комітети. Ці комітети створюють жителі селищ, що перебувають в адміністративних межах населеного пункту;

— органи самоорганізації населення районів у містах, жителі яких утворюють територіальну громаду, яка, проте, не виступає самостійним суб'єктом місцевого самоврядування; — органи самоорганізації населення, що створюються частиною жителів населеного пункту,

— будинкові, вуличні, квартальні комітети, а також комітети мікрорайонів.

Зазначений перелік органів самоорганізації населення є

виключним, що дозволяє чітко відокремити від них органи громадської самодіяльності населення, що функціонують за галузевою ознакою і являють собою форму об'єднання жителів з метою покращання рівня громадських послуг, які їм надаються в системі місцевого самоврядування, наприклад батьківські комітети в школах та дитячих садках.

Згідно із ст. 3 Закону України «Про органи самоорганізації населення» їх основними завданнями є: створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

Основні завдання органів самоорганізації населення обумовлені завданнями та функціями місцевого самоврядування та органів місцевого самоврядування.

Принципи, покладені в основу організації та діяльності органів самоорганізації населення:

По-перше, принципи, в яких знайшли своє відображення основні принципи місцевого самоврядування, притаманні всім елементам системи місцевого самоврядування, в тому числі й органам самоорганізації населення. До них можна віднести принципи законності, гласності та виборності.

Принцип законності полягає в тому, що органи самоорганізації населення організуються й діють лише на підставі та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України, іншими актами, які становлять правові основи їхньої організації та діяльності.

Принцип гласності вимагає відкритості та прозорості діяльності органів самоорганізації населення, що передбачає своє-часне доведення їх рішень до відома жителів відповідної території, які мають право отримувати інформацію про роботу органу самоорганізації населення в

повному обсязі і без будь-яких перешкод.

Принцип виборності передбачає:

а) обрання органу самоорганізації населення на основі загального, рівного виборчого права шляхом таємного голосування жителями, які на законних підставах проживають на відповідній території;

б) обмеження строку повноважень органу самоорганізації населення строком повноважень відповідної місцевої ради, що забезпечує його періодичне переобрання.

По-друге, спеціальні принципи, притаманні лише органам самоорганізації, що виражають їхні специфічні риси та дозволяють відрізняти органи самоорганізації населення як від органів місцевого самоврядування, так і від громадських організацій: добровільності щодо взяття окремих повноважень міської ради; територіальності; підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідною радою; підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали орган самоорганізації населення; фінансової та організаційної самостійності.

Принцип добровільності щодо взяття окремих повноважень міської ради означає заборону покладання на орган самоорганізації населення обов'язків, які не передбачені Положенням про орган або щодо виконання яких не було отримано його попередньої згоди. При цьому останнє стосується делегованих повноважень органу самоорганізації населення, якими він додатково наділяється відповідною місцевою радою вже після його легалізації і затвердження Положення про орган.

Принцип територіальності передбачає можливість утворення органу самоорганізації населення виключно за територіальною ознакою (в межах будинку, вулиці, кварталу, мікрорайону, селища, району в місті). Тим самим забороняється створення органів самоорганізації населення за функціональною, галузевою або іншою ознакою.

Принцип підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами передбачає:

а) право міської ради та її виконавчих органів у межах своїх повноважень здійснювати контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення;

б) право відповідної міської ради, яка дала дозвіл на створення органу самоорганізації населення, достроково припиняти його діяльність у разі невиконання рішень ради, її виконавчого комітету;

в) право міської ради здійснювати контроль за виконанням наданих органу самоорганізації населення повноважень.

Принцип підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали орган самоорганізації населення, передбачає:

а) обов'язок органу самоорганізації населення періодично (не рідше одного разу на рік) звітувати про свою діяльність на зборах (конференції) жителів за місцем проживання;

б) право зборів (конференції) жителів за місцем проживання здійснювати контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення;

в) право зборів (конференції) жителів за місцем проживання достроково припиняти повноваження органу самоорганізації населення у разі невиконання рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання або невиконання своїх повноважень.

Принцип фінансової та організаційної самостійності передбачає:

а) заборону органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам втручатися в діяльність органу самоорганізації населення, крім випадків, передбачених законом;

б) право органу самоорганізації населення самостійно використовувати свої фінансові ресурси на цілі, визначені в Положенні про орган та в рішеннях відповідної місцевої

ради.

Обирати та бути обраними до органу самоорганізації населення можуть жителі, які на законних підставах проживають на відповідній території, а порядок виборів визначається Законом України «Про органи самоорганізації населення».

При цьому в Законі передбачаються такі обмеження виборчого права при виборах органів самоорганізації населення (виборчі цензи): ценз осілості — вимога проживати на відповідній території на законних підставах; віковий ценз — вимога щодо необхідності досягнення жителем вісімнадцяти років; ценз дієздатності — у виборах органу самоорганізації населення не беруть участі жителі, яких визнано судом недієздатними.

Зазначені обмеження є необхідними, оскільки забезпечують свідоме волевиявлення жителів при виборах органу самоорганізації населення.

Забороняються будь-які обмеження права жителів, які проживають на відповідній території, на участь у відповідному органі самоорганізації населення залежно від їхньої раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, мовних або інших ознак.

Види територій, в межах яких діють органи самоорганізації населення, чітко визначені в Законі України «Про органи самоорганізації населення».

Це території (межі): селища; кварталу, кількох, однієї або частини вулиці з прилеглими провулками в місцях індивідуальної забудови; окремого мікрорайону, житлово-експлуатаційної організації в містах; одного або кількох районів у місті; будинку (кількох будинків) в державному і громадському житловому фонді та фонді житлово-будівельних кооперативів.

При цьому треба мати на увазі, що територія, у межах якої діє орган самоорганізації населення, визначається рішенням місцевої ради, що дала дозвіл на його створення.

Служба в органах місцевого самоврядування

Сьох К. Я.

Битви з бюрократизмом не можуть бути виграні бюрократами.

Б. Понтекорво

Відповідно до ст. 38 Конституції України кожен громадянин користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.Дана норма розтлумачена в Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06. 2001.

Згідно з вищевказаним законом, служба в органах місцевого самоврядування – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом.

Згідно з Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування», право на службу в органах місцевого самоврядування мають громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних й інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, строку проживання на відповідній території. На посаду можуть бути призначені особи, які мають відповідну освіту і професійну підготовку, володіють державною мовою в обсязі, достатньому для виконання службових обов'язків. Після вступу на службу в органи місцевого самоврядування посадова особа складає присягу на вірність громадянам України.

До принципів служби в органах місцевого самоврядування можна віднести: 1) служіння

територіальній громаді; 2) поєднання місцевих і державних інтересів; 3) верховенства права, демократизму і законності; 4) гуманізму і соціальної справедливості; 5) гласності; 6) пріоритету прав та свобод людини і громадянина; 7) рівних можливостей доступу до служби в органах місцевого самоврядування з урахуванням їх ділових якостей та професійної підготовки; 8) професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі; 9) підконтрольності, підзвітності, персональної відповідальності за порушення дисципліни і неналежне виконання службових обов'язків; 10) дотримання прав місцевого самоврядування; 11) правової і соціальної захищеності посадових осіб місцевого самоврядування; 12) захисту інтересів відповідної територіальної громади; 13) фінансового та матеріально-технічного забезпечення служби за рахунок коштів місцевого бюджету; 14) самостійності кадрової політики в територіальній громаді.

Джерела надходження до місцевого бюджету

Солоненко О. М.

Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) — план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування; районний бюджет — план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання; обласний бюджет — план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання; поточний бюджет — доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків; бюджет розвитку — доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази; мінімальний бюджет місцевого самоврядування — розрахунковий обсяг місцевого бюджету, необхідний для здійснення повноважень місцевого самоврядування на рівні мінімальних соціальних потреб, який гарантується державою.

Бюджетним кодексом України визначено, що доходи бюджету — це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

1) податкові надходження;

2) неподаткові надходження;

3) доходи від операцій з капіталом;

4) трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються:

1) доходи від власності та підприємницької діяльності;

2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;

3) інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом — це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі).

Трансферти — кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Склад доходів державного бюджету визначено ст. 29 Бюджетного кодексу Україні. Окремі особливості справляння та зарахування певних видів доходів також можуть визначатися законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Склад доходів різних рівнів місцевих бюджетів та нормативи зарахування доходів до відповідних бюджетів визначаються Бюджетним кодексом:

— стаття 64 — доходи загального фонду бюджету міста Києва, бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад;

— стаття 66 — доходи загального фонду обласних бюджетів;

— стаття 69 — доходи загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів;

— стаття 69.1 — надходження спеціального фонду місцевих бюджетів;

— стаття 71 — бюджет розвитку місцевих бюджетів.

Види міжбюджетних трансфертів визначені у статтях

96 та 97 Бюджетного кодексу. Напрями та особливості використання окремих видів субвенцій встановлені статтями 102—105 Бюджетного кодексу.

Економіка і ресурси місцевого саморядування

Солоненко О. М.

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийме рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті.

Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради.

Місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів.

Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти.

Сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її

створення) рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

Сільські, селищні, міські, районні у містах, районні, обласні ради мають печатки із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, рахунки в установах банків України.

Територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом від умерлого, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності, а також майнових прав, створення, придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом.

Територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах безпосередньо або через органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах на праві спільної власності об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та

організацій і створювати для цього відповідні органи і служби.

Районні та обласні ради від імені територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюють управління об'єктами їхньої спільної власності, що задовольняють спільні потреби територіальних громад.

Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду.

Доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначаються відповідною радою. Доходи від відчуження об'єктів права комунальної власності зараховуються до відповідних місцевих бюджетів і спрямовуються на фінансування заходів, передбачених бюджетами розвитку.

Майнові операції, які здійснюються органами місцевого самоврядування з об'єктами права комунальної власності, не повинні ослаблювати економічних основ місцевого самоврядування, зменшувати обсяг та погіршувати умови надання послуг населенню.

Право комунальної власності територіальної громади захищається законом на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів. Об'єкти права комунальної власності не можуть бути вилучені у територіальних громад і передані іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків,

передбачених законом.

Культурна спадщина місцевого саморядування

Солоненко О. М.

Перша з найбільш демократичних доктрин полягає в тому, що всі люди є цікавими.

Г. Честертон

Культурна спадщина — сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Об'єкт культурної спадщини — визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини (далі — органи охорони культурної спадщини) належать виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

Відповідний виконавчий орган сільської, селищної, міської ради населеного пункту, занесеного до Списку історичних населених місць України, утворюється місцевою радою за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Органи місцевого самоврядування сприяють: діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських, науково-дослідних, проєктних організацій, установ та підприємств різних форм власності щодо охорони культурної спадщини;

підприємствам будівельних матеріалів і виробів, спеціалізованим організаціям та майстерням щодо виконання робіт з ремонту, реставрації, реабілітації пам'яток; підготовці фахівців з охорони культурної спадщини.

Культурна спадщина є невід'ємною частиною культурного надбання України і становить вагомий його відсоток.

Завданням органів місцевого самоврядування є використання усіх можливих правових і фінансових можливостей для збереження та використання об'єктів культурної спадщини.

Основні порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини проявляються у таких формах:

— порушення режиму використання культурної спадщини;

— порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території;

— проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятках культурної спадщини, зміна призначення пам'яток культурної спадщини, їх частин та елементів, здійснення написів, позначок на них (встановлення реклами і вивісок), на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини;

— відхилення від проєктів при проведенні ремонтно-реставраційних робіт;

— ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини;

— відсутність протипожежних заходів на об'єктах дерев'яної сакральної архітектури;

— самовільні земляні роботи та археологічні розкопки.

Законом України «Про охорону культурної спадщини», (ст. ст. 43, 44, 45, 46) передбачена адміністративна, фінансова та кримінальна відповідальність за порушення пам'яткоохоронного законодавства. Відповідно до ст.

46 Закону України «Про охорону культурної спадщини» винні особи притягаються до адміністративної відповідальності, виходячи з норм ст. 92 КУпАП, згідно з Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері охорони культурної спадщини, затвердженою Наказом Мінкультури і туризму від 04 серпня 2006 р. № 636. Протоколи про адміністративну відповідальність надсилаються до адміністративних комісій при виконкомах місцевих рад. При прийнятті рішень адміністративною комісією громадяни притягаються до відповідальності у вигляді накладення штрафу у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а посадові особи — від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Також, КУпАП передбачає здійснення попередження. Відповідно до ст. 44 Закону України «Про охорону культурної спадщини» орган охорони культурної спадщини може накладати на юридичну особу, винну у порушенні пам'яткоохоронного законодавства, фінансові санкції у розмірі, залежно від нанесеної шкоди, від тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Право накладення такої санкції має начальник органу охорони культурної спадщини обласної державної адміністрації або керівник органу охорони культурної спадщини місцевого самоврядування. Якщо громадяни, посадові особи чи юридичні особи не дотримуються вимог органів охорони культурної спадщини і продовжують, після попередження, притягнення до адміністративної відповідальності чи накладення фінансових санкцій роботи на об'єктах культурної спадщини тоді вони можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 298 Кримінального кодексу України. А саме: «Пошкодження, руйнування, чи знищення пам'яток культурної спадщини караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. Ті самі дії,

вчинені щодо пам'яток національного значення, — позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, а діяння, вчинені службовою особою, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Відповідно до ст. 47 Закону України «Про охорону культурної спадщини» застосування фінансових санкцій, адміністративних стягнень або кримінального покарання не звільняє винного від обов'язку відшкодувати завдану пам'ятці шкоду. Для визначення величини завданої шкоди залучаються фахівці архітектори, мистецтвознавці, історики, економісти, будівельники та інші.

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону культурної спадщини» належать, зокрема, й органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування. У разі, якщо не створено органу охорони культурної спадщини органів місцевого самоврядування, тоді їх функції виконують виконавчі комітети місцевих рад. Органам місцевого самоврядування необхідно більш активно використовувати свої повноваження з метою збереження об'єктів культурної спадщини, розташованих на відповідних територіях. До виключної компетенції сільських, селищних, міських рад належать питання, що вирішуються на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради і пов'язані з «внесенням пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних чи інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом (п. 37 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Відповідно до п. 5, п. б ст. 31 згаданого вище Закону до делегованих повноважень органів місцевого самоврядування належить «організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії та культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів...». А згідно з пп.10 п. б ст. 32 цього ж Закону до

делегованих повноважень органів місцевого самоврядування належить «забезпечення охорони пам'яток історії та культури, збереження та використання культурного надбання».

Розділ 24. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Бюджетна система України, види бюджетів

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Єдиний спосіб змусити уряд заощаджувати – це не давати йому ті гроші, які він міг би заощаджувати.

Г. Джарвіс

Жодних «державних коштів» не існує – є тільки гроші платників податків.

В. Велд (М. Тетчер)

Немає легшої справи, ніж витрачати бюджетні кошти. Здається, що вони нікому не належать.

К. Кулідж

Бюджетна система України — це сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території країни згідно з її бюджетним устроєм. В Україні бюджетна система складається з двох рівнів: державного та місцевих бюджетів.

Бюджет — це розпис грошових доходів і витрат держави, підприємства, установи, сім'ї, окремої особи на визначений період. Термін «бюджет» походить від давньофранцузького «bougette» — шкіряний мішок, сумка.

Державний бюджет (річний бюджет) — це система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного

боку, і підприємствами, фірмами, організаціями та населенням, з іншого, з метою формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів, для задоволення суспільних потреб. Іншими словами, це — щорічний фінансовий план надходжень та видатків, який розробляють державні органи для активного впливу на економічний процес та підвищення його ефективності. Він уособлює й пояснює фінансово-бюджетну політику уряду.

За видами бюджети поділяються на наступні:

1) центральні бюджети, до яких належить централізований бюджет країни (в Україні — Державний бюджет) і центральні бюджети федеративних утворень (в Україні — Республіканський бюджет АР Крим);

2) місцеві бюджети, які за рівнями адміністративно-територіального поділу поділяються на централізовані відповідно до певної адміністративної одиниці (обласні, районні, міські) та децентралізовані (міст, сіл, селищ і районів у містах — бюджети місцевого самоврядування).

Республіканський бюджет АРК — є центральний бюджет, що встановлений законом Верховної Ради АРК як загальнореспубліканський фонд коштів для забезпечення завдань і функцій органів влади і управління АРК.

Бюджети місцевого самоврядування — бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднання, селищ, міст (у тому числі районів у містах). Бюджетом місцевого самоврядування, як правило, вважається план утворення й використання фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Бюджет об'єднаних територіальних громад — в результаті виборів до місцевих рад було сформовано об'єднані територіальні громади. Бюджет об'єднаних територіальних громад формується з метою стимулювання громад до об'єднання, забезпечення ресурсної бази бюджетів об'єднаних територіальних громад та для фінансування видатків. Складається бюджет об'єднаних

територіальних громад частково з трансферів з державного бюджету, 60 % податку на доходи фізичних осіб та видатки і на утримання закладів бюджетної сфери.

Юридичне значення бюджету у вигляді нормативно-правового закріплення бюджетних повноважень суб'єктів бюджетних відносин. Бюджет, затверджений на рівні закону, надає фінансовій діяльності органів виконавчої влади обов'язкового характеру, оскільки приписи закону мають конкретно-адресний характер і зобов'язують ці органи їх виконувати.

Бюджетні правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані бюджетно-правовими нормами і пов'язані з формуванням, розподілом та витрачанням ресурсів бюджетної системи країни.

Суб'єктом бюджетних правовідносин виступає Україна як суверенна держава в особі Верховної Ради України, Президента України і Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, місцевих органів самоврядування. Суб'єктами бюджетних правовідносин є також галузеві органи виконавчої влади, особливе місце займають фінансові органи, вони діють від імені держави і вступають у бюджетні відносини з усіма органами держави, які мобілізують або витрачають грошові кошти, беруть участь у всіх стадіях бюджетного процесу.

Кожний суб'єкт цих відносин бере участь у розподілі дохідної і витратної частини Державного бюджету, в складанні, розгляді, затвердженні, виконанні бюджетів і розгляді звітів про їх виконання, а також у контролі за виконанням бюджетів.

Обсяг бюджету — це річна сума коштів, що проходять через цей фонд. В цілісному вигляді бюджетних коштів не буває, оскільки зразу після надходження на бюджетний рахунок вони використовуються для фінансування державних потреб.

Дефіцит бюджету — це сума перевищення видатків

бюджету над його доходами, іншими словами, сума, на яку витрати перевищують доходи протягом певного бюджетного періоду (1 рік).

Профіцит бюджету — перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредиту до бюджету).

Доходи бюджету: 1) податкові надходження, 2) неподаткові надходження, 3) доходи від операцій з капіталами, 4) трансферти.

Видатки бюджету (витрати бюджету) — це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

Бюджетний період (рік) для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

Державні та місцеві гарантії

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Стабільність уряду гарантується не тими коштами, які він щорічно виплачує посадовцям, а тими коштами, які він щорічно залишає у кишенях громадян.

Цетвес

Державна гарантія — це зобов'язання держави (в особі уряду) повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальником зобов'язань за одержаними позиками.

Обов'язковою умовою надання державної гарантії є укладення договору між центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики, та суб'єктом господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед державою за виконання гарантійних зобов'язань.

Державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання — резидентів України можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України виключно у межах і за напрямами, що визначені законом про Державний бюджет України. За дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини щодо його рішень вчиняє член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної бюджетної політики, або особа, яка виконує його обов'язки.

Місцеві гарантії — це зобов'язання держави (в особі відповідного місцевого фінансового органу) повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальником зобов'язань за одержаними

позиками.

Обов’язковою умовою надання місцевої гарантії є укладення договору між відповідним місцевим фінансовим органом, що забезпечує формування державної бюджетної політики та суб’єктом господарювання про погашення заборгованості суб’єкта господарювання перед Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста за виконання гарантійних зобов’язань.

Місцеві гарантії можуть надаватися за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної міської ради для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов’язань суб’єктів господарювання — резидентів України, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території та здійснюють на цій території реалізацію інвестиційних програм (проєктів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Стадії та учасники бюджетного процесу

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Державні фінанси – це мистецтво
передавати гроші від людини до людини
доти, доки вони не зникнуть.

Р. Сарнофф

Бюджетний процес — це регламентована нормами права діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

Стадії бюджетного процесу: 1) складання проєкту бюджету; 2) розгляд та прийняття проєкту Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети; 3) виконання бюджету; 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Учасники бюджетного процесу — це органи та посадові особи, які наділені бюджетними повноваженнями.

Бюджетними повноваженнями визнаються права і обов'язки учасників бюджетних правовідносин.

У систему органів, що наділені бюджетними повноваженнями, входять:

— законодавчі (представницькі) і виконавчі органи державної влади;

— органи грошово-кредитного регулювання;

— органи державного (муніципального) контролю.

Контроль та аудит у бюджетному процесі. Контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на всіх стадіях

бюджетного процесу його учасниками відповідно до Бюджетного кодексу та іншого законодавства, а також забезпечує:

1) оцінку управління бюджетними коштами;

2) правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності;

3) досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень;

4) проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів;

5) запобігання порушенню бюджетного законодавства.

Контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням від імені Верховної Ради України здійснюється Рахунковою палатою.

Державний фонд регіонального розвитку

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Фонд регіонального розвитку — це інструмент, через який держава формує політику регіонального розвитку. На місцях вирішується, які проєкти входять в стратегію розвитку регіону, громади. Рішення щодо проєктів та програм, які в майбутньому можуть реалізовуватися за кошти фонду, приймаються обласними конкурсними комісіями, і вже потім проходять через міжвідомчу комісію та бюджетний комітет ВРУ. Урядом затверджуються проєкти і програми регіонального розвитку, які в подальшому можуть фінансуватися за кошти Державного фонду регіонального розвитку.

Доступність інформації про бюджети

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Інформація про бюджет повинна бути оприлюднена відповідно до вимог, визначених цим Кодексом.

Міністерство фінансів України забезпечує доступність для публікації:

1) Бюджетної декларації;

2) проєкту закону про Державний бюджет України;

3) закону про Державний бюджет України з додатками, що є його невід'ємною частиною;

4) інформації про виконання Державного бюджету України за підсумками місяця, кварталу та року;

5) інформації про показники виконання зведеного бюджету України;

6) іншої інформації про виконання Державного бюджету України.

Одним із важливих принципів функціонування бюджету є його публічність. В Україні інформація про бюджет оприлюднюється відповідно до вимог, визначених Бюджетним кодексом. Міністерство фінансів України забезпечує оприлюднення:

— проєкту Закону про Державний бюджет України;

— Закону про державний бюджет України з додатками, які є його невід'ємною частиною;

— інформації про виконання Державного і зведеного бюджетів України;

— іншої інформації.

Участь громадськості у формуванні та розподіленні бюджетів

Фещук А. П., Овчаренко Л. В., Грущенко О. А.

Забезпечення прозорості бюджетного процесу та участь громадськості у його організації передбачає своєчасне, достовірне і повне оприлюднення інформації щодо функціонування бюджету, а також можливість суспільства безпосередньо приймати участь у формуванні та виконанні бюджету, що є беззаперечною ознакою демократичності та досягненням багатьох розвинутих країн світу. В Україні процеси відкритості та залучення громадськості до прийняття державотворчих рішень тривають з 1990-х років та регламентуються законодавчо-нормативними актами.

Принцип публічності та прозорості бюджетної системи України, що визначений Бюджетним кодексом України, передбачає інформування громадськості з питань бюджету як загальнодержавного, так і місцевого рівня на всіх стадіях бюджетного процесу, а також контролю за їх виконанням.

Ґендерно орієнтоване бюджетування

Левченко К. Б., Жуковська Г. Г.

Ґендерно орієнтований підхід в бюджетному процесі застосовується відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки. Ґендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі — врахування ґендерних аспектів на усіх стадіях бюджетного процесу та висвітлення у відповідних бюджетних документах цілеспрямованості на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків (ґендерної рівності).

Відповідно ґендерно чутлива бюджетна програма — бюджетна програма, яка враховує ґендерний аспект і містить кількісні та якісні характеристики щодо цілеспрямованості на забезпечення ґендерної рівності: зменшення ґендерних розривів, усунення ґендерної дискримінації, послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у відповідній сфері/галузі з точки зору забезпечення ґендерних потреб та задоволення ґендерних інтересів. Головний розпорядник має прагнути врахувати ґендерний аспект при визначенні обсягу та якості усіх публічних послуг, що надаються в межах бюджетної програми.

Впровадження ґендерно орієнтованого підходу в бюджетний процес здійснюється у такій послідовності: здійснення огляду нормативно-правових актів та інших документів, які містять інформацію про ґендерну рівність; проведення ґендерного аналізу бюджетних програм; прийняття рішень за результатами ґендерного аналізу бюджетних програм; моніторинг ґендерно чутливих бюджетних програм.

Розділ 25.
БАНКИ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ. БАНКИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Банк (від італ. banco — лавка або стіл) — кредитно-фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти та інші цінності, надає кредити та здійснює інші послуги за фінансовими операціями.

Банківська система — сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, що діють в рамках загального грошово-кредитного механізму. Включає Центральний банк, мережу комерційних банків і інших кредитно-розрахункових центрів. Центральний банк проводить державну емісійну і валютну політику і є ядром резервної системи банківських операцій.

Банківська система більшості країн є дворівневою:

— Комерційні банки розташовані на першому щаблі банківської системи та безпосередньо здійснюють обслуговування фізичних та юридичних осіб з метою одержання прибутку.

— Центральний банк («банк банків») розташований на другому щаблі банківської системи та здійснює емісійну та грошово-кредитну політику в державі, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому. В Україні ці функції виконує Національний банк України.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень закону «Про банки і банківську діяльність». Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. Національний банк України визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого. Національний банк України здійснює регулювання

діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Комерційні банки. Комерційні банки розташовані на першому щаблі банківської системи та безпосередньо здійснюють обслуговування фізичних та юридичних осіб з метою одержання прибутку.

Станом на перше січня 2018 р. в Україні налічувалось 82 банки.

У ринковій економіці функціонують різні види банків, які класифікуються за певними ознаками:

— За формою власності: державні, акціонерні, коопера-тивні.

— За масштабами операцій: роздрібні, оптові.

— За територіальним охопленням: міжнародні, регіональні.

— За колом виконуваних операцій: спеціалізовані, універсальні.

Спеціалізовані банки обмежують свою діяльність невеликим колом операцій або функціонують у вузькому секторі ринку, або обслуговують окремі галузі економіки (ощадні, іпотечні, банки споживчого кредиту, банки підтримки, гарантійні, розрахункові (клірингові) банки або палати). Універсальні банки виконують широкий спектр банківських операцій, охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки. В Україні більшість банків є універсальними.

Державні банки. Стаття 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачає створення державних банків, сто відсотків статутного капіталу яких належить державі. В Україні крім Національного банку України державними є Ощадний банк України та Український експортно-імпортний банк.

Такий банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України за наявності позитивного висновку НБУ. Позитивний висновок є обов’язковим також у разі ліквідації

(реорганізації) державного банку (за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності).

Статут державного банку затверджується постановою Кабінету Міністрів України, він повинен відповідати чинному законодавству та нормативно-правовим актам НБУ. При цьому в Законі про Державний бюджет України на відповідний рік мають бути передбачені витрати на формування статутного капіталу створеного державного банку.

Органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку, а органом контролю — ревізійна комісія, склад якої визначається наглядовою радою. Остання є вищим органом управління державного банку, її склад призначається Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України (по п’ять від кожної із зазначених сторін) терміном на 5 років.

В Україні також існує банк, в якому держава є єдиним акціонером (Приватбанк).

Банківські рахунки

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів і які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів. До системи банківських рахунків для грошового обороту належать такі рахунки: кореспондентські, поточні, вкладні (депозитні), кредитні (позичкові), розподільчі тощо.

Зазначені рахунки відкриваються юридичним та фізичним особам. На них обліковується рух коштів клієнта банку. Банківські рахунки відкриваються банком клієнтові на підставі договору банківського рахунку на умовах, погоджених сторонами. Відповідно до договору банк зобов'язаний:

1) здійснювати для клієнта операції, передбачені для рахунків даного виду;

2) зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, в день надходження до банку відповідного платіжного інструмента;

3) за розпорядженням клієнта видати або перерахувати з його рахунку грошові кошти в день надходження до банку відповідного платіжного інструмента.

Банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки. Банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, які відкривають рахунки, а також осіб, уповноважених діяти від їхнього імені.

Вкладний депозитний рахунок

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Депозит (вклад) — грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі в валюті України чи в іноземній, банківських металах, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений термін зберігання чи без зазначення терміну (під відсоток або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

У залежності від умов залучення розрізняють такі види депозитів:

— Накопичувальні: депозити з можливістю поповнення, проте без можливості часткового зняття вкладу.

— Ощадні: банківські вклади без можливості поповнення і часткового зняття.

— Універсальні: депозити з можливістю поповнення і часткового зняття вкладу.

Кредит

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Кредит – кошти, що надаються банком у користування позичальнику на визначений строк та під відсоток.

Принципи кредитування:

Поверненість позиченої вартості — повернення позичальником кредитору всього обсягу позиченої вартості.

Строковість позики — чітко обумовлено термін користування позикою.

Платність – позичальник платить кредитору за користування взятою в борг вартістю. Формою плати є відсоток за кредитом.

Цільове призначення позики — базова передумова забезпечення інтересів сторін. Позичальник чітко визначає ціль, на яку будуть позичені кошти. Вона погоджується обома сторонами, які вступають у кредитні відносини.

Забезпеченість — заходи, що гарантують повернення позички у визначений строк. Як забезпечення може виступати майно, капітал, авторські права тощо.

Залежно від строків, на які надаються банківські кредити, вони поділяться на коротко-, середньо- і довгострокові.

Кредитор — це суб’єкт кредитних відносин, який надає кредити іншому суб’єкту господарської діяльності в тимчасове користування.

Позичальник — це суб’єкт кредитних відносин, який одержує в тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, оплати і строковості.

Платіжна картка

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Залежно від умов, за якими здійснюються платіжні операції з використанням платіжної картки, можуть застосовуватися дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Дебетова схема передбачає здійснення користувачем платіжних операцій з використанням платіжної картки в межах залишку коштів, які обліковуються на його рахунку.

Під час застосування дебетово-кредитної схеми користувач здійснює платіжні операції з використанням платіжної картки в межах залишку коштів, які обліковуються на його рахунку, а в разі їх недостатності або відсутності — за рахунок наданого банком кредиту.

Кредитна схема передбачає здійснення користувачем платіжних операцій з використанням платіжної картки за рахунок коштів, наданих йому банком у кредит або в межах кредитної лінії.

Найбільше розповсюдження у світі набули банківські платіжні картки, емітовані міжнародними системами «Visa» та «MasterCard».

Основи безпеки платежів

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Безпека платежів є частиною системи інформаційної безпеки банку, що спрямована на формування інформаційних ресурсів банку та організацію гарантованого їх захисту. Досягається створенням у банку системи збору та обробки інформації, проведенням відповідних заходів щодо їх зберігання та розподілу, визначенням категорій і статусу банківської інформації, порядку і правил доступу до неї, дотриманням усіма працівниками, клієнтами та акціонерами банку норм і правил роботи з банківською інформацією, своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації зокрема та їх об'єднанням або перетинанням.

Безпека розрахунків за допомогою банківських платіжних карток забезпечується, зокрема, запровадженням нових технологій — картки із чіпами, додаткова ідентифікація та верифікація клієнтів у системах мобільного банкінгу тощо.

Здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації відбувається через Систему електронних платежів Національного банку України (СЕП).

Право клієнта банку на інформацію

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком. Банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку.

Клієнт має право доступу до інформації щодо діяльності банку. Така норма міститься в статті 56 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банки зобов'язані на вимогу клієнта надати таку інформацію:

— відомості, які підлягають обов'язковій публікації, про фінансові показники діяльності банку та його економічний стан;

— перелік керівників банку та його відокремлених підрозділів, а також фізичних та юридичних осіб, які мають істотну участь у банку;

— перелік послуг, що надаються банком;

— ціну банківських послуг;

— іншу інформацію та консультації з питань надання банківських послуг.

Банкам забороняється поширення реклами у будь-якій формі, що містить неправдиву інформацію про їх діяльність у сфері банківських послуг.

Банківська таємниця

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею.

Банки зобов'язані забезпечити збереження банківської таємниці шляхом:

— обмеження кола осіб, що мають доступ до інформації, яка становить банківську таємницю;

— організації спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю;

— застосування технічних засобів для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації;

— застосування застережень щодо збереження банківської таємниці та відповідальності за її розголошення у договорах і угодах між банком і клієнтом.

Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками: лише на підставах, визначених у Законі України «Про банки та банківську діяльність».

Гарантування вкладів фізичних осіб

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Система гарантування вкладів фізичних осіб — це комплекс заходів, спрямованих на захист вкладів і забезпечення їх гарантованого повернення у повному або частковому обсязі в разі банкрутства фінансової установи. Метою такої системи є забезпечення довіри громадськості до вітчизняної банківської системи, захист інтересів вкладників, ефективність контролю за діяльністю банків.

Установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку, є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку.

Фонд гарантує кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти.

Вклади гарантуються окремо у кожному із банків. У разі розміщення декількох вкладів в одному банку, гарантується сума всіх вкладів, але не більше визначеного законодавством розміру.

Згідно з Законом сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути більшою 200 000 гривень.

Страхування в Україні

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Страхування — вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

У країнах вільної ринкової економіки існують такі головні два роди страхування:

обов'язкове публічно-правове, організація якого зосереджена в руках публічно-правових, а подекуди й державних страхових організацій (усе соціальне страхування, а в деяких країнах також страхування будівель від вогню тощо);

приватне, яким опікуються акціонерні товариства й товариства взаємного страхування (страхування майна, життя та ін.) на базі приватної угоди між застрахованим і страхувальною організацією, якій застрахований зобов'язаний виплачувати встановлені угодою внески, а страхувач при виникненні зазначеного у договорі випадку — відшкодувати застрахованому втрату або виплатити обумовлену договором суму.

Криптовалюти та їх статус в Україні

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Криптовалюта (від англ. Cryptocurrency) — вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні і застосуванні різних криптографічних методів захисту, таких як Proof-of-work та/або Proof-of-stake. Функціонування системи відбувається децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі.

До липня 2013 року програмне забезпечення всіх криптовалют, крім XRP (Ripple), базувалося на відкритому вихідному коді системи Bitcoin. З липня 2013 року стали випускатися самостійно розроблені платформи, які крім криптовалюти підтримують різну крипто-інфраструктуру — біржову торгівлю, магазини, месенджери та інше. До таких криптоплатформ відносяться: BitShares, Mastercoin, Nxt; анонсуються й інші платформи. У криптовалюти за замовчуванням не передбачено примусове повернення платежів, однак є можливості угод за участю посередника, коли для завершення або скасування угоди потрібна згода всіх трьох або довільних двох сторін, кошти не можуть бути примусово заморожені або вилучені без доступу до приватного ключа власника, однак учасники угоди можуть добровільно тимчасово взаємно блокувати свої кошти як заставу.

В Україні криптовалюта офіційно не визнається Державою та відповідними державними органами (зокрема, НБУ).

Складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом.

Валютне регулювання в Україні

Науменко С. Г., Тараненко Ю. С.

Валютне регулювання — це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо регламентації валютних відносин економічних суб'єктів та їх діяльності на валютному ринку.

21 червня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про валюту і валютні операції». Закон вводиться в дію через 7 місяців з дня його опублікування, а отже з 7 лютого 2019 р. в Україні почав діяти новий порядок здійснення валютних операцій, який базується на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Розділ 26.
МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.
26. 1. СИСТЕМА ООН

Міжнародні організації

Левченко К. Б.

Міжнародні організації — глобальні та регіональні та субрегіональні, економічні та військові, соціальні та політичні відіграють суттєву роль у всіх сферах життя сучасного світу. Міжнародні організації формують глобальну політику, економіку, торгівлю, потоки капіталів та ціни, домовляються про обсяги видобутку нафти, проводять військові операції, займаються збереженням довкілля та захистом прав людини, кредитуванням, охороною здоров'я та культурної спадщини. Всіх напрямів не назвеш, тому що будь-який з важливих проявів життєдіяльності людства потрапляє у «сферу відповідальності» тієї чи іншої організації. Заснувати міжнародну організацію можуть не менше як три країни. Україна є членом значної кількості міжнародних організацій. Такий Єдиний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна, веде Міністерство закордонних справ, оновлюючи його двічі на рік.

Ознаками міжнародних організацій є наявність установчого договору, існування постійних органів та штаб-квартира, встановлення порядку роботи, процесу прийняття рішень та визначення їх юридичної сили. Принципами існування міжнародних організацій є повага суверенітету членів-держав та невтручання у внутрішні справи країн-членів.

Найбільша глобальна міжнародна організація — Організація Об'єднаних Націй.

Найстаріша організація, яка існує і на сьогодні, — Міжнародний комітет Червоного Хреста, утворений у

1863 р. уродженцем Швейцарії Анрі Дюнаном.

Найстаріша із існуючих станом на початок 2019 року міжнародна організація, яка є структурою ООН, — Міжнародний союз електрозвязку (МСЕ) — International Telecommunication Union. Із назвою Міжнародний телеграфний союз була заснована 17 травня 1865 року в Парижі. Займається розподілом радіочастот, організацією радіозвязку та стандартизацією телекомунікаційного обладнання. Штаб квартира розташована в Женеві.

Міжнародні організації є міжурядовими та неурядовими. Найчастіше саме міжнародні міжурядові організації асоціюються із терміном «міжнародна організація» — Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація із безпеки та співробітництва в Європі та інші. Прикладами міжнародних неурядових організацій є «Врятуємо дітей» — Save the Children, ECPAT — End Child Pornography, Prostitution and Trafficking — Покінчимо з дитячою порнографією, проституцією та торгівлею людьми, Міжнародна асоціація «Ла Страда», Організація «Лікарі без кордонів» та «Журналісти без кордонів» та багато інших.

Організація Об'єднаних Націй та її структури

Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А..

Організація Об'єднаних Націй є всесвітньою міжнародною організацією, створеною після завершення Другої світової війни (заснована 24 жовтня 1945 року на конференції в Сан-Франциско) для підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвитку співробітництва між державами світу. Засновниками ООН є 51 країна, в тому числі й Україна (на той час — в складі СРСР). Штаб-квартира ООН знаходиться в Нью-Йорку. Членами ООН є 193 держави (2017 р). З них: Африка — 54, Азія — 47, Європа -43, Латинська Америка — 33, Океанія — 14, Північна Америка — 2. Офіційні мови ООН: англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька. Це означає що кожен офіційний текст ООН готується усіма шістьма мовами.

Головні органи ООН: Генеральна Асамблея ООН (ГА), Рада Безпеки (РБ), Секретаріат, Міжнародний Суд, Економічна і соціальна рада, Рада з Опіки, Спеціалізовані інституції ООН.

Генеральна асамблея — головний дорадчий, директивний та представницький орган ООН. Вона відіграє значну роль у встановленні та кодифікації норм міжнародного права і є форумом для багатостороннього обговорення всього спектру питань, викладених у Статуті. Щорічні сесії ГА проводяться в період з вересня по грудень і в подальший період в міру потреби. Окрім регулярних сесій, Асамблея може проводити спеціальні і надзвичайні сесії. Кожна держава може бути представлена в ній делегацією щонайбільше з п'яти осіб і має в ГА один голос. Рішення з окремих важливих питань, таких як рекомендації щодо миру та безпеки і вибори членів Ради Безпеки, приймаються більшістю в дві третини держав-членів; рішення ж з інших питань приймаються простою більшістю

голосів.

А що робити, якщо рішення в Раді Безпеки ООН блокуються одним або декількома її постійними членами? Це не «теоретичне», а дуже практичне питання. Пов'язане, наприклад, з блокуванням Російською Федерацією як постійного члену Радбезу ООН резолюцій, які засуджують війну в Україні або Сирії, де Російська Федерація є активною, але нібито «прихованою» учасницею. В таких ситуаціях, коли Рада Безпеки не здатна діяти через голосування проти одного зі своїх постійних членів, у випадку, коли існують підстави вбачати загрозу миру, порушення миру чи акт агресії, саме Генеральна Асамблея може вживати заходи, згідно зі своєю резолюцією «Єдність на користь світу» від 3 листопада 1950 р. Саме тому Генеральна Асамблея, а не Рада Безпеки ООН в 2014 та 2018 роках приймала резолюції, пов'язані з окупацією Автономної Республіки Крим Російською Федерацією.

Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки обирає Генерального Секретаря ООН терміном на 5 років. Цікаво, що на цю посаду обирають людину на основі географічної ротації (не більше 2-х каденцій); крім того, ГС не може мати громадянства жодної держави — постійного члена РБ (США, Росія, Великобританія, Франція, Китай). В 2016 році Генсеком ООН був обраний Антоніо Гутерріш (Португалія)

Допоміжними органами ООН є Комітети. Серед яких: Комітет з питань роззброєння і міжнародної безпеки (Перший комітет) — займається питаннями роззброєння та відповідними питаннями міжнародної безпеки; Комітет з економічних і фінансових питань (Другий комітет) — займається економічними питаннями; Комітет у соціальних і гуманітарних питань і питань культури (Третій комітет) — займається проблемами соціального та гуманітарного характеру; Комітет зі спеціальних політичних питань і питань деколонізації (Четвертий комітет) — займається різноманітною політичної тематикою, яка не входить до

кола відання Першого комітету, а також питаннями деколонізації; Комітет з адміністративних і бюджетних питань (П'ятий комітет) — займається адміністративними питаннями та бюджетом ООН; Комітет з правових питань (Шостий комітет) — займається міжнародними правовими питаннями.

Рада Безпеки ООН — орган ООН, який є, відповідно до статті 24 Статуту ООН, відповідальним за підтримку міжнародного миру та безпеки, складається з п'ятнадцяти членів. Китай, Франція, Російська Федерація, Великобританія та Сполучені Штати Америки є постійними членами Ради Безпеки. Непостійні члени Ради Безпеки обираються Генеральною Асамблеєю ООН терміном на два роки, з врахуванням уваги до ступеня участі держав у підтримці міжнародного миру й безпеки та у досягненні інших цілей ООН, а також справедливому географічному розподілу.

Україна чотири рази обиралася непостійним членом Ради Безпеки — 1948—1949, 1984—1985, 2000—2001, 2015—2016 рр. — і використала можливість для підготовки та лобіювання резолюцій Ради Безпеки, які стосувалися окупованого Російською Федерацією Криму та війні на Донбасі.

Рада Безпеки ООН обговорює та приймає резолюції. Резолюція — документ, який приймається з важливих питань забезпечення безпеки у світі і є офіційним відображенням думки або волі органів ООН. Серед відомих в Україні Резолюцій Ради Безпеки ООН — Резолюція 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (2000 р.), яка присвячена питанням розширення участі жінок в процесах підтримки миру і на виконання якої Уряд України прийняв окремий Національний план дій. Всього більше 70 країн світу мають такі ж плани дій, які допомагають втілювати в життя ідеї, сформульовані в документі.

Україна в ООН

Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Від початку незалежності участь у діяльності ООН було визначено одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Україна чотири рази обиралася непостійним членом Ради Безпеки (1948—1949, 1984—1985, 2000—2001, 2015—2016 рр. У 1997 р. Міністра закордонних справ України Г. Й. Удовенка було обрано на посаду Голови 52-ї сесії Генасамблеї — найвищу керівну посаду в ООН. Україна має представництво в ООН в Нью Йорку та Женеві.

Україна є стороною всіх основних міжнародно-правових документів ООН з прав людини, найважливішими з яких є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативні протоколи до них, Міжнародна конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації, Конвенція про права дитини, Конвенція проти тортур, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права інвалідів. Також Україна активно співпрацює з організаціями — структурами ООН.

Велику роботу здійснювали та здійснюють дипломати — представники України в ООН.

Удовиченко Петро Платонович (1958—1961)
Кизя Лука Єгорович (1961—1964)
Шевченко Сергій Тимофійович (1964—1968)
Поляничко Михайло Деонисович (1968—1973)
Мартиненко Володимир Никифорович (1973—1979)
Кравець Володимир Олексійович (1979—1984)
Удовенко Геннадій Йосипович (1985—1991)
Батюк Віктор Гаврилович (1992—1993)
Хандогій Володимир Дмитрович (1994)
Зленко Анатолій Максимович (1994—1997)

Єльченко Володимир Юрійович (1997—2001)
Кучинський Валерій Павлович (2001—2006)
Крижанівський Віктор Володимирович (2006—2007)
Сергєєв Юрій Анатолійович (2007—2015)
Єльченко Володимир Юрійович (з 2015 — до т. ч.)

Координатор системи ООН в Україні

Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Окрім того, що існують штаб квартири ООН в Нью Йорку та Женеві, організація працює і на регіональному (субрегіональному) та національному рівнях.

Як же організована робота ООН в країнах? Таку роботу скеровує Координатор ООН в країні, який є представником Генерального секретаря ООН. Завдання Координатора об'єднати діяльність різних установ ООН — агентств, фондів, програм на рівні країни. Офіси Координаторів системи ООН було запроваджено відповідно до пакету реформ ООН, оприлюдненого Генеральним секретарем на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї у вересні 1997 року.

До системи ООН в Україні входять 19 фондів, програм та спеціалізованих агентств, акредитованих в Україні: Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO), Міжнародне агентство з атомної енергії (IAEA), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Міжнародна організація праці (ILO), Міжнародний валютний фонд (IMF), Міжнародна організація з міграції (IOM), Об'єднана Програма ООН з ВІЛ/ СНІДу (UNAIDS), Програма розвитку ООН (UNDP), Фонд народонаселення ООН (UNFPA), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Офіс з координації гуманітарних ситуацій (UNOCHA), Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC), Моніторингова місія ООН з прав людини (UNOHCHR), Програма волонтерів ООН (UNV), Програма «ООН-Жінки» (UNWOMEN), Світовий Банк (WBG), Всесвітня продовольча програма (WFP), Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO).

Рада ООН з прав людини

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Рада ООН з прав людини — орган ООН, головною метою якого є захист прав людини і основних свобод на справедливій та рівній основі, а також ефективна координація діяльності, інтеграція принципу захисту прав людини в рамках системи ООН. Рада розпочала роботу в 2006 році. Складається з 47 держав-членів, які обираються Генеральною Асамблеєю ООН шляхом прямого таємного голосування за географічним розподілом: група африканських держав — 13 місць, група азійських держав — 13 місць, група держав Латинської Америки та Карибського басейну — 8 місць, група східноєвропейських країн — 6 місць та група західноєвропейських та інших держав — 7 місць терміном на три роки, не більше двох поспіль термінів членства. Україна була двічі членом Ради ООН від початку її роботи з 2006 по 2011 роки. З червня 2011 року Україна співпрацює з РПЛ як спостерігача.

Принципи роботи Ради — універсальність, неупередженість, об'єктивність, невибірковість, конструктивний діалог, співробітництво з метою сприяння заохоченню та захисту всіх прав людини — громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних, включаючи право на розвиток.

Рада щороку проводить не менше трьох сесій, загальною тривалістю десять тижнів. Існує також механізм скликання спеціальних сесій, наприклад, з метою попередження масштабних порушень прав людини та швидкого реагування на надзвичайні ситуації у сфері прав людини, які скликаються на вимогу одного з членів РПЛ при підтримці однієї третини членів Ради.

Рада ООН з прав людини використовує ефективний механізм моніторингу дотримання усіх зобов'язань у галузі прав людини державами, яким є Універсальний

періодичний огляд (УПО). Цикл УПО складається з п’яти років, перший розпочався в 2006 і тривав до 2011 року, другий з 2012 по 2017, третій — з 2018 року. Україна тричі звітувалася в Раді ООН — в 2008, 2012 та 2017 роках та отримувала рекомендації, які враховувалися при складанні національних планів, зокрема Національної стратегії у сфері прав людини.

У червні 2014 р. Радою з прав людини була голосуванням ухвалена ініційована Україною резолюція «Співпраця та допомога Україні в галузі прав людини» («проти» — РФ, КНР, Куба, Венесуела).

Управління Верховного Комісара ООН з прав людини

Левченко К. Б., Дунебабіна О. А.

Управління Верховного Комісара ООН з прав людини — орган ООН, уповноважений заохочувати та захищати права людини в усьому світі, штаб квартира розташована в Женеві. Основні напрями роботи — моніторинг, нормотворча діяльність та забезпечення прав людини. Щорічно Верховний комісар подає на розгляд Генеральної Асамблеї доповідь з дотримання прав людини.

Посада Верховного Комісара ООН була введена рішенням Генеральної Асамблеї ООН в 1993 році після Віденської Конференції ООН з прав людини. Призначення здійснюється Генеральним секретарем ООН та затверджується Генеральною Асамблеєю ООН на чотири роки із врахуванням географічного принципу. Посада Верховного комісара відповідає статусу Заступника Генерального секретаря ООН.

З початком окупації Криму з середини березня 2014 р. на запрошення Уряду в Україні працює Моніторингова місія ООН з прав людини (ММПЛУ), яка щокварталу готує та подає на розгляд Верховного Комісара ООН з прав людини, Уряду України та громадськості доповіді щодо ситуації із правами людини в Україні, передусім в окупованому Криму та на південному сході нашої держави. Серед завдань Місії також — підтримка зусиль української влади із зміцнення національної системи захисту прав людини, у т. ч. у контексті розробки Національної стратегії у сфері прав людини та відповідного плану дій, розробки Національної стратегії запобігання та протидії сексуальному насильству, повязаному із конфліктом, шляхом надання консультативних послуг й технічної допомоги.

Управління Верховного Комісара ООН з прав біженців

Левченко К. Б., Євсюкова М. В.

Управління Верховного Комісара ООН з питань біженців створено в 1950 році. Основна мета роботи — допомога та захист біженців, а також запобігання безгромадянства, вирішення вже наявних ситуацій та захист прав осіб без громадянства. В Україні діяльність УВКБ ООН поширюється також на раніше депортованих осіб — у 1996 р. уряд України запросив УВКБ ООН для надання допомоги у відновленні інтеграції колишніх депортованих осіб, які повернулися до Криму після отримання Україною незалежності. УВКБ ООН допомагає в питаннях управління міграцією та надання притулку для осіб, які його потребують.

Комітет ООН проти тортур

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Комітет проти тортур був створений в 1987 р. у відповідності з положеннями Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, яка була прийнята ООН 1985 р. Комітет складається з 10 експертів, що мають високі моральні якості і компетенцію в галузі прав людини, які діють в особистій якості і обираються державами — учасниками Конвенції на їхніх нарадах, що проводяться раз у два роки з врахуванням принципу географічного розподілу й доцільності участі осіб, що мають юридичний досвід. Комітет проводить дві чотиритижневі сесії в рік. Передбачена також можливість скликання спеціальних сесій за ініціативою більшості членів Комітету або вразі звернення держави — учасниці Конвенції. За результатами роботи щороку Комітет подає доповіді за підсумками своєї роботи Генеральній Асамблеї ООН і державам — учасникам Конвенції.

Як і інші договірні органи, Комітет проти катувань розглядає доповіді держав — учасниць Конвенції про вжиті заходи щодо здійснення зобов'язань по ній. Першу доповідь держави зобов'язані подати протягом одного року після вступу до Конвенції в силу для них; наступні — раз у чотири або за запитом Комітету. По кожній країні призначаються два доповідача з числа членів Комітету. На підставі доповіді, попередніх заключних зауважень і рекомендацій, а також інформації з альтернативних джерел (ООН та її органи та механізми, регіональні контрольні процедури в області прав людини, національні правозахисні установи, неурядові організації тощо) вони готують список додаткових питань. Список публікується і заздалегідь перепроваджується зацікавленій державі, яке має направити письмові відповіді на них.

Важливою функцією Комітету є проведення конфіденційних розслідувань за обґрунтованими даними про систематичне застосування катувань на території держави — учасниці Конвенції, за результатами яких Комітет направляє державі результати, зауваження та пропозиції. Після консультацій із зацікавленою державою Комітет може прийняти рішення про включення короткого звіту про результати роботи у свою щорічну доповідь. Він також може розглядати повідомлення держав — учасниць Конвенції про те, що інші держави-учасниці не виконують своїх зобов'язань. Умовою запуску цієї процедури є визнання відповідної компетенції Комітету обома зацікавленими державами.

Конвенція та Факультативний протокол до неї передбачають розгляд Комітетом індивідуальних повідомлень про порушення державою-учасницею її положень. У 2007 р. Комітет вперше запровадив факультативну процедуру складання доповідей, згідно з якою заінтересована держава готує доповідь з урахуванням зауважень і запитань, завчасно спрямованих Комітетом. Тим самим поєднуються етапи подання періодичної доповіді і відповіді на додаткові питання. У 2010 р. аналогічна процедура була прийнята Комітетом з прав людини. Представники Комітету ООН проти тортур відвідували Україну в 2012 році з візитом у зв'язку із скаргами на порушення прав людини.

Дитячий фонд ООН — ЮНІСЕФ

Калашник О. А., Черепаха К. В.

ЮНІСЕФ є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей, який працює у понад 190 країнах і територіях світу заради захисту й підтримки дітей з моменту їх народження і до початку дорослого життя. Створено 11 грудня 1946 року. ЮНІСЕФ має представництво в Україні і реалізує чимало проєктів та програм, спрямованих на допомогу дітям із вразливих сімей, захист від насильства, розвиток освіти. З початку війни 2014 року багато зусиль та ресурсів спрямовує на допомогу дітям тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та при-фронтової зони. Діяльність ЮНІСЕФ фінансується за рахунок добровільних внесків фізичних осіб, підприємств, фондів та урядів.

В 1965 році ЮНІСЕФ став лауреатом Нобелівської премії Миру.

Комісія ООН зі статусу жінок

Левченко К. Б. Легенька М. М.

Питання захисту прав жінок і досягнення та підтримки ґендерної рівності є одними з приоритетних для ООН. В 1947 році за ініціативою та великою підтримкою Елеонори Рузвельт, яка на той час була офіційною представницею США в ООН, з Комітету ООН з прав людини «виросла» Комісія ООН зі статусу жінок. Комісія є основним директивним органом, діяльність якого присвячена виключно питанням ґендерної рівності та поліпшення становища жінок. Метою Комісії є підготовка рекомендацій і просування прав жінок у політичній, економічній, цивільній, соціальній та освітній сферах.

Щороку представники держав-членів збираються у штаб-квартирі ООН в Нью-Йорку на засідання Комісії (зазвичай в березні) для оцінки прогресу (а також недоліків та проблем) в області ґендерної рівності за пріоритетними темами: визначення завдання, встановлення глобальних стандартів і формулювання конкретної стратегії з забезпечення ґендерної рівності та поширення можливостей жінок у всьому світі. Щорічний звіт Комісії подається на розгляд до Економічної і Соціальної Ради ООН для ухвалення.

ООН-Жінки

Левченко К. Б., Бороздіна К. В.

«ООН-Жінки» (UN Women) — Структура Організації Об'єднаних Націй з питань ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, провідний орган, що координує роботу системи ООН у питанні ґендерної рівності. Створений рішенням Генеральної Асамблеї у 2010 році з метою прискорення прогресу у справі задоволення потреб жінок у всьому світі, підвищення ефективності використання наявних ресурсів і об'єднання мандатів і функцій окремих підрозділів системи ООН.

Керівником (керівницею) «ООН-Жінки» є заступник або заступниця Генерального Секретаря ООН, що свідчить про високий статус та пріоритетність структури для ООН. Мандат «ООН-Жінки» полягає у здійсненні координації дій у сфері ґендерної проблематики та підтримці діяльності щодо всебічного врахування ґендерного фактора в рамках усієї системи ООН. 13 квітня 2012 року на нараді Координаційної ради керівників системи ООН був прийнятий загальносистемний план дій ООН з питань ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

«ООН-Жінки» уповноважена підтримувати міждержавні структури, такі як Комісія щодо становища жінок, в їх роботі по формулюванні правил, глобальних стандартів і норм; допомагати країнам-членкиням ООН впроваджувати вищевказані стандарти, будучи готовою надати необхідну технічну та фінансову підтримку тим країнам, що просять її, і формувати ефективні партнерства з громадянським суспільством; забезпечити умови державам-членам для того, щоб система ООН була підзвітною щодо свого внеску в ґендерну рівність, враховуючи регулярний моніторинг системних процесів.

Першою виконавчою директоркою структури стала

колишня президентка Чилі Мішель Бачелет; з липня 2013 року структуру очолює Фумзіле Мламбо-Нгкука.

«ООН-Жінки» мають представництво в Україні та реалізують у співпраці з Українським Урядом чисельні програми, спрямовані на інтеграцію ґендерної рівності в усі галузі та сектори, особливо, в секторі безпеки та оборони.

Міжнародна Організація Праці

Жуковська Г. Г., Левченко К. Б. Дунебабіна О. А.

МОП була створена в 1919 році як спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни — ООН з метою зменшення соціальної несправедливості в світі за рахунок поліпшення умов праці. Секретаріат організації — Міжнародне Бюро Праці — розташоване в Женеві.

МОП розробляє міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних трудових прав: свободу асоціації, право на організацію, ведення колективних переговорів, заборону примусової праці, ґендерну рівність тощо. Перші Конвенції МОП були спрямовані на захист материнства, дотримання прав жінок в трудовій сфері та заборону дитячої праці в нічний час.

Основними стратегічними цілями МОП є сприяння реалізації основоположних принципів та прав у сфері праці, створення більш широких можливостей для жінок та чоловіків з метою забезпечення гідної зайнятості та отримання належної заробітної плати, підвищення ефективності соціального захисту для всіх верств населення, а також зміцнення трипартизму та соціального діалогу. МОП приймає різні конвенції і розробляє рекомендації, а також встановлює міжнародні стандарти у сфері праці, зайнятості, професійної підготовки, умов праці, соціального забезпечення, безпеки праці й охорони здоров'я.

Разом з розвитком економіки, технологій та виробництва у світі, а також суспільних відносин, відбувався і розвиток як самої МОП, так і підходів, які застосовувала ця організація при прийнятті власних документів. У XXI столітті першочерговими завданнями діяльності Міжнародної організації праці є підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю і

безробіттям, заборона дитячої праці.

Важливим універсальним принципом діяльності МОП, який закріплено в її статуті, є принцип тристороннього представництва. Він полягає в тому, що представники роботодавців і працівників — соціальні партнери мають однакове з представниками уряду право голосу у формуванні політики та програм діяльності МОП.

Протягом багатьох років МОП надавала і продовжує надавати допомогу Урядові в експертній оцінці законопроєктів, ознайомленні урядовців, представників профспілок і роботодавців з міжнародними стандартами статистики праці та її національною систематизацією, у розробці моделей соціального бюджету, розвитку ринку праці, професійного навчання безробітних, малого та середнього підприємництва, соціального діалогу, трудового законодавства, ґендерної рівності у сфері праці, профілактикою ВІЛ-СНІДу на робочих місцях.

Міжнародна організація з міграції

Жуковська Г. Г., Швед О. В.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) — міжурядова міжнародна організація, заснована 5 грудня 1951 року і діюча для розв'язання численних міграційних проблем у сучасному світі, координації міграційної політики, створення форуму для обговорення актуальних проблем у сфері міграції, а також надання державам технічної та консультативної допомоги. Організація була створена у зв'язку із необхідністю врегулювання великих потоків мігрантів у Європі внаслідок Другої світової війни.

Штаб-квартира МОМ знаходиться у м. Женеві. МОМ включає 157 країн-членів; ще 10 країн мають статус спостерігачів. Організація має офіс в Україні та ще понад 100 регіональних офісів.

Серед цілей і напрямів діяльності МОМ: управління міграцією в інтересах усіх залучених сторін; співпраця з урядами країн, представлення та захист інтересів людей, що обрали для себе міграцію як єдиний можливий засіб вирішення своїх проблем; попередження і боротьба з негативними міграційними явищами — торгівлею людьми, рабством, експлуатацією трудових мігрантів, збільшення визнання урядами та суспільством позитивного внеску мігрантів та міграції. Про результати роботи держави-члени регулярно інформуються під час заходів, які відбуваються в рамках Генеральної Асамблеї ООН.

МОМ підтримує забезпечення врегульованого та гуманного міграційного менеджменту, міжнародне партнерство у вирішенні міграційних питань, пошук практичних рішень міграційних проблем, а також надає гуманітарну підтримку мігрантам, які її потребують, включаючи біженців та осіб, які були змушені залишити свої будинки або місця звичайного проживання. Конституція МОМ визнає зв'язок між міграційним та

економічним, соціальним та культурним розвитком, а також право на свободу переміщення. МОМ працює у чотирьох широких галузях міграційного менеджменту, серед яких: міграція та розвиток, сприяння міграції, регулювання міграції, вимушена міграція шляхом розвитку міжнародного міграційного законодавства, організація дискусій з приводу політичних підходів та керівництва, захисту прав мігрантів, охорона їх здоров'я та увага до ґендерного виміру міграції.

Фонд народонаселення ООН

Левченко К. Б., Швед О. В.

Фонд народонаселення ООН створено в 1969 році, а в Україні працює з 1997 року. Серед пріоритетних напрямів діяльності: охорона репродуктивного здоров'я та прав та вдосконалення політики в цій сфері; аналіз впливу демографічних процесів на розвиток країн; підтримка ґендерної рівності; вдосконалення демографічної політики з врахуванням старіння населення; гуманітарне реагування; покращення якості та доступності послуг з охорони материнського здоров'я та планування сім'ї; запобігання та протидія домашньому насильству та насильству щодо жінок.

ФН ООН підтримує організацію досліджень за названими напрямами, впроваджує разом з Урядом України програми допомоги, допомагає в розробці та реалізації державної політики у сферах своєї діяльності, в тому числі ґендерної, підтримує заходи, спрямовані на боротьбу із ґендерною дискримінацією та насильством та ініціативи з розширення можливостей для молоді; допомагає захищати права та інтереси літніх людей, бере участь у формуванні державної політики у сфері старіння населення. Важливою роботою ФН ООН в Україні є також надання можливостей людям, які постраждали від окупації Криму та частини територій Донецької та Луганської областей, захиститись від ґендерно-обумовленого насильства і отримати якісні послуги з охорони репродуктивного здоров'я.

Всесвітня організація з охорони здоров'я

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Чому 7 квітня щорічно відзначається як Всесвітній день здоров'я?

Тому що саме в цей день в 1948 році була створена Всесвітня організація охорони здоров'я.

Які ще дні визнані офіційними глобальними кампаніями з охорони здоров'я?

Це — Всесвітній день боротьби проти туберкульозу, 24 березня;

Всесвітній тиждень імунізації — останній тиждень квітня;

Всесвітній день боротьби з малярією — 25 квітня;

Всесвітній день без тютюну — 31 травня;

Всесвітній день донора крові — 14 червня;

Всесвітній день боротьби з гепатитом — 28 липня;

Всесвітній день психічного здоров'я — 10 жовтня.

Всесвітній день боротьби зі СНІДом — 1 грудня.

До системи ООН входить чимало спеціалізованих установ (організацій), кожна з яких спеціалізується на конкретній тематиці.

Функції ВООЗ поділяють на дві категорії: нормативна діяльність (здійснює переважно штаб-квартира) та технічне співробітництво, яке здійснюють регіональні та державні бюро. Європейське регіональне бюро ВООЗ розташоване у Копенгагені (Данія). Україна, яка є членом ВООЗ з 1948 року, зацікавлена в технічному співробітництві з організацією для допомоги і залучення кращого світового досвіду у вирішення таких серйозних проблем, як боротьбі зі СНІДом, туберкульозом, зменшення материнської смертності, вакцінація дітей, зменшення рівня тютюнопаління, психічне здоров'я, безпека крові та зниження ризику серцево-судинних захворювань.

Під координацією ВООЗ розробляється та періодично переглядається Міжнародний класифікатор хвороб, який є нормативним документом, що забезпечує єдність методичних підходів до визначення хвороб. Станом на кінець 2018 року загальноприйнятою класифікацією для кодування медичних захворювань є МКХ-10 (ICD-10), введений у дію у 1993 році. З червня 2018 введено в дію Міжнародний класифікатор хвороб одинадцятого перегляду (МКХ-11, ICD-11), який планується повністю запровадити у 2021 році.

Міжнародний валютний фонд

Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) — спеціалізована установа ООН, створена в 1945, один з головних фінансових партнерів України, яка є членом МВФ із 1992 року. Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація української фінансової системи, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. Фонд допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність, підказуючи, як найбільш ефективно впроваджувати програму реформ. Співпраця України з Міжнародний валютним фондом є важливою для розвитку країни, оскільки відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та інші) та урядів інших держав.

Світова організація торгівлі

Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Світова організація торгівлі (СОТ) — впливова міжнародна організація, яка працює з 1995 року з метою лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів, здійснює функції міжнародного економічного регулювання, членство в якій є умовою інтеграції в світове господарство. Україна в 2008 році стала 152-м членом СОТ після ратифікації Верховною Радою України Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі, за що було дано 411 голосів народних депутатів. Цьому передував чотирнадцятирічний період двосторонніх переговорів про доступ до ринків товарів та послуг з 52 країнами-членами СОТ, було прийнято більше 50 законів, необхідних для адаптації українського законодавства до вимог Світової організації торгівлі. Важливим проривом було отримання Україною статусу країни з ринковою економікою з боку ЄС та США, та скасування в 2005 році поправки Джексона-Вейніка до Закону про торгівлю США 1974 року, яка обмежувала фінансові та торговельні стосунки США із країнами, уряди яких порушують права людини, забороняють або обмежують вільну еміграцію своїх громадян, і була введена як інструмент тиску на Радянський Союз.

Світовий банк

Левченко К. Б., Легенька М. М., Дунебабіна О. А.

Світовий банк — є структурою ООН, однією з найбільших у світі організацій, що надають допомогу з метою розвитку, заснованою у 1944 році. До Світового банку входять дві інституції — Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Умовою членства в Світовому банку є членство в Міжнародному валютному фонді, тобто кожна країна-член МБРР повинна спершу стати членом Міжнародного валютного фонду. Відповідно, країни, які є членами МБРР, можуть бути членами інших організацій, що входять до Групи Світового банку: Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Багатосторонньої агенції з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС). Тож Світовий банк та Група Світового банку — це не одне і теж. Світовий банк складається з двох інституцій, а Група Світового банку має ще три додаткові, названі вище. Світовий банк діє більш ніж в 100 країнах, що розвиваються, здійснюючи фінансову й консультаційну допомогу з метою підвищення рівня життя й поліпшення життя найбіднішого населення, розробляючи стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співробітництві з державними органами, неурядовими організаціями й приватним сектором. Позики Світового банку надаються у кілька траншів; кожний наступний надається при виконанні певних умов. Представником позичальника виступає Міністерство фінансів України.

Серед прикладів позик Світового банку Україні — позики на структурну перебудову й розвиток паливно-енергетичної галузі; проєкт реструктуризації сільського господарства що передбачав запровадження ринкових відносин в агропромисловому комплексі, зокрема,

впорядкування користування землею; позика на перебудову фінансового сектора для забезпечення відповідності української банківської системи світовим стандартам та її зміцнення; проєкт реформування державного управління; проєкт реформування державних ресурсів, інвестиційні проєкти тощо.

Варто зауважити, що протягом тривалого часу діяльність Світового банку критикується різними неурядовими організаціями, науковцями, політиками у зв'язку з тим, що, на їх думку, програми Світового банку не забезпечували стійкого і справедливого розвитку економіки.

Програма розвитку ООН

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Програма розвитку ООН (ПРООН) — організація при ООН, створена в 1965 році шляхом об'єднання Розширеної програми технічної допомоги ООН і Спеціального фонду з метою надання допомоги країнам, що розвиваються, у справі їхнього національного розвитку.

Починаючи з 1990 року Програма розвитку ООН щорічно видає доповідь про людський розвиток. Група незалежних міжнародних експертів є його авторами, і крім аналітичних розробок використовує також в своїй роботі статистичні дані, отримані від різних міжнародних міжурядових організацій та міжнародних агентств. Програма розвитку ООН сприяє підтримці України на шляху сталого людського розвитку, спрямованого на досягнення заможної, демократичної та сильної держави, в якій ніхто не залишається осторонь і враховується думка кожного і кожної.

ПРООН керується Цілями розвитку тисячоліття та Конвенціями ООН, до яких приєдналася Україна. Діяльність програми спрямована на боротьбу із бідністю у сільських районах шляхом впровадження ефективних моделей соціального і економічного розвитку та розвитку довкілля, а також шляхом підтримки демократичних процесів, установ та мереж.

Міжнародний суд ООН

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Тема міжнародного суду та міжнародного трибуналу є актуальною в останні часи в Україні. Час від часу вона «злітає» на топові місця у ЗМІ, що пов'язано із агресією Російської Федерації та необхідністю захисту власної території, власності та незалежності. Але в такому контексті варто розрізняти Міжнародний суд та Міжнародний кримінальний суд.

Міжнародний суд (МС) — головний судовий орган ООН, було створено в 1945 році з метою вирішення суперечок між державами і розташовано в «Палаці миру» (Гаага, Нідерланди). Це не те ж саме, що й Міжнародний кримінальний суд (МКС), що почав функціонувати в 2002 році, і який також розташований в Гаазі і широко відомий як «Гаазький трибунал».

Цілі сталого розвитку ООН

Левченко К. Б., Жуковська Г. Г.

«Цілі сталого розвитку» (ЦСР) — 17 ключових напрямів розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку на період з 2015 до 2030 року. Вони замінили Цілі розвитку тисячоліття, термін яких закінчився наприкінці 2015 року. Включають 169 завдань.

Ціль 1. Подолання бідності у всіх формах і всюди.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення ґендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат.

Ціль 6. Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією

Ціль 7. Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії.

Ціль 8. Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння все-охоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних

моделей споживання і виробництва.

Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками.

Ціль 14. Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття.

Ціль 16. Сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях.

З метою адаптації глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки України були проведені національні консультації, в яких взяли участь близько 300 представників урядових установ, агентств Організації Об'єднаних Націй в Україні, Національної академії наук України, громадськості та експертного середовища. Цілі були згруповані таким чином: стале економічне зростання та зайнятість; справедливий соціальний розвиток; ефективне, підзвітне та всеохопне управління і справедливість для всіх; екологічна рівновага та розбудова стійкості. Підсумки національних консультацій є основою для розроблення національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна».

Міжнародний Комітет Червоного Хреста

Левченко К. Б., Легенька М. М.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – не є структурою ООН, або міждержавною чи урядовою організацією. МКЧХ - є незалежною приватною гуманітарною організацією, яка спрямовує діяльність із забезпечення захисту жертв міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. Штаб квартира в Женеві. Утворений у 1863 р. уродженцем Швейцарії Анрі Дюнаном, МКЧХ є засновником Руху Червоного Хреста, основне завдання якого — забезпечення дотримання воюючими сторонами положень Женевських конвенцій 1949 р. про захист жертв збройних конфліктів та Додаткових протоколів до них, які складають основу Міжнародного гуманітарного права: Перша Женевська конвенція регулює поводження з пораненими і хворими під час збройних конфліктів на суші; Друга Женевська конвенція передбачає захист та догляд за пораненими, хворими на морі, а також тими, хто потрапив до корабельної аварії; Третя Женевська конвенція визначає норми поводження з військовополоненими; Четверта Женевська конвенція стосується захисту цивільного населення під час війни. Додатковий перший протокол захищає жертв міжнародних конфліктів, Другий — визначає поводження з людьми, що постраждали під час внутрішніх конфліктів чи ситуацій насильства, третій — визначає Червоний Кристал додатковою емблемою Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Під час збройних конфліктів міжнародного або внутрішнього характеру, МКЧХ надає захист та допомогу жертвам як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, зокрема — військовополоненим, цивільним інтернованим особам, пораненим, цивільному населенню на окупованій території тощо. Україна застосовує Женевські конвенції для відстоювання своїх інтересів у війні, розв'язаній Російською

Федерацією, захисту військовополонених, в тому числі українських моряків, які були захвачені російськими військово-морськими силами в Керченській протоці.

Принципи, на яких базується діяльність Червоного Хреста: гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність, універсальність. Всі національні товариства користуються рівними правами і зобов'язані надавати допомогу одне одному.

Наразі МКЧХ присутній як нейтральний посередник між сторонами конфлікту, що ставить на меті максимально полегшити життя цивільного населення, що проживає в зоні конфлікту, а також допомогти сторонам конфлікту у вирішенні гуманітарних проблем, що виникли у зв'язку з конфліктом. Працює сім офісів організації, в тому числі два- на тимчасово окупованих територіях (Донецьк та Луганськ).

26.2. РЕГІОНАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Поруч із глобальними, всесвітніми міжнародними організаціями, до складу яких входять країни з усіх континентів, існують регіональні організації, які групуються за географічною ознакою. Регіональні міжнародні організації об'єднують країни певного регіону і створюються на основі договору з метою вирішення спільних проблем відповідно до національних інтересів держав-членів. Такі організації є в Африці, Азії, Океанії, Латинській та Північній Америці, Європі. Існують також субрегіональні організації, які об'єднують лише декілька країн з того чи іншого континенту або регіону. Сферою діяльності таких організацій можуть бути питання спільної безпеки, економічної, політичної, культурної взаємодії.

Такі організації створюються відповідно до положень Глави 8 Статуту ООН, мають відповідати цілям та принципам ООН та сприяти ООН у вирішенні економічних, соціальних, культурних, безпекових питань, співробітництва, стабілізації міжнародних відносин. Робота в регіональних та субрегіональних організаціях сприяє укріпленню економічних та політичних позицій країни, дає змогу для вироблення ефективних інструментів співробітництва, важелів та противаг, сприяє захисту національних інтересів держави.

Історія регіональних міжнародних організацій закінчується вразі вичерпання предмета співпраці, як, наприклад, у процесі європейської інтеграції. Так було вичерпано функції Європейського об'єднання вугілля і сталі, створеного 1952 що припинив свою діяльність в 2002 р. із створенням ЄС.

Україна є стороною значної кількості європейських регіональних організацій. Окрім Ради Європи — ОБСЄ — Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Організація Чорноморського економічного співробітництва,

ГУАМ та інші. Україна також прагне до членства в Європейському Союзі та НАТО. В лютому 2019 року Верховна Рада України за поданням Президента України проголосувала за внесення змін до Конституції, в якій відтепер закріплено курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію як орієнтир зовнішньої та внутрішньої політики держави.

Зовнішня політика України спрямована на активну співпрацю з різними організаціями, які мають в основі своєї діяльності демократичні цінності, тим самим Україна, українські дипломати, фахівці та громадяни вносять вагомий внесок в їх роботу, забезпечуючи формування та реалізацію політики міжнародних організацій.

Рада Європи

Левченко К. Б.

Рада Європи — міжнародна організація, яка складається з 47 держав-членів європейського простору. Штаб-квартира Ради Європи знаходиться у Страсбурзі, столиці Ельзасу, історично спірної території між Францією та Німеччиною, на французько-німецькому кордоні як символ примирення після Другої світової війни. Офіційні мови Ради Європи — англійська та французька.

Рада Європи була заснована 5 травня 1949 року Лондонською Угодою, відомою як Статут Ради Європи, підписаною десятьма країнами-засновниками. Основні статутні цінності та принципи Ради Європи — верховенство права, забезпечення прав та основних свобод людини та демократія. Тож одним з головних документів Ради Європи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка слугує основою для роботи Європейського суду з прав людини.

Не варто плутати Раду Європу з іншою організацією з близькою назвою — з Радою Європейського Союзу, яка є законодавчою гілкою влади Європейського Союзу, а також з Європейською радою — інституцією Європейського Союзу.

Членство в Раді Європи відкрито для всіх європейських держав, які визнають принцип верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян. До неї належать усі країни, географічно розташовані в Європі, окрім Республіки Білорусь. Україна стала членом Ради Європи в 1995 році.

З початком неприховної агресії в Україні, Російська Федерація як країна агресор тимчасово позбавлена членства в одній із важливіших структур Ради Європи — Парламентській асамблеї Ради Європи, що викликає неоднозначне ставлення різних членів організації.

Рада Європа має внутрішню логічну структуру, яка допомагає у здійсненні задекларованих цілей та функцій організації.

Офіс Ради Європи в Україні офіційно розпочав роботу 6 жовтня 2006 року. Його статус базується на Меморандумі взаєморозуміння між Урядом України та Радою Європи про створення в Україні Офісу Ради Європи та його правового статусу.

Парламентська асамблея Ради Європи — найстаріший в Європі орган міжпарламентської співпраці, що складається з представників парламентів усіх держав-членів, який призначають національні парламенти; один з двох головних статутних органів Ради Європи (разом з Комітетом Міністрів).

У цілому в ПАРЄ входять 318 членів і 318 «заступників». П'ять найбільших держав представлені в ПАРЄ 18 членами, мінімальне представництво — 2 члени від держави. Національна делегація має включати представників усіх політичних партій, представлених в парламенті, і відповідати вимогам збалансованого представництва чоловіків і жінок. Асамблею очолює голова, що обирається формально на один рік. На практиці посада голови переходить в порядку ротації від однієї політичної групи (фракції) до іншої кожні 5 років. Як і в національних парламентах, в ПАРЄ працюють «політичні групи», сформовані за політичною орієнтацією їх членів. Є також комісії за напрямками діяльності, серед яких — Комісія з політичних питань, Комісія з правових питань та прав людини, Комісія з виконання державами своїх зобов'язань та інші.

До повноважень ПАРЄ входять вибори Генерального секретаря РЄ та його заступника, суддів Європейського суду з прав людини, прийняття висновків щодо кандидатур нових держав-членів, моніторинг виконання ними зобов'язань, взятих при вступі, прийняття висновків на проєкти всіх конвенцій Ради Європи, прийняття резолюції

та рекомендації на основі доповідей, підготовлених депутатами, розгляд звітів Комітету міністрів Ради Європи. Сесії ПАРЄ — майданчики для обговорення актуальних політичних проблем Європи, на які регулярно запрошуються глави держав і урядів.

Підготовка резолюцій і рекомендацій відбувається таким чином. Кожен член ПАРЄ, зібравши необхідну кількість підписів інших членів, має право подати пропозицію про розробку доповіді (motion). Якщо Бюро Асамблеї погоджується з необхідністю такої доповіді, воно доручає його розробку одній або кільком комісіям. Комісія призначає доповідача, який протягом 1—2 років готує доповідь, регулярно доповідаючи комісії про хід роботи. У рамках підготовки доповіді депутат може здійснити ряд ознайомлювальних поїздок, організувати слухання. Остаточна версія доповіді разом з проєктом резолюції і / або рекомендації приймається відповідною комісією, після чого виноситься на пленарну сесію ПАРЄ або на сесію Постійної комісії. У ході сесії допускається подання письмових поправок до проєктів резолюції і / або рекомендації, по кожній з яких проводиться голосування спочатку у відповідальній комісії з тим, щоб визначити її позицію. На пленарному засіданні доповідач представляє свою доповідь, після чого проводяться дебати (із заздалегідь підготовленого списку виступаючих) і голосування по всіх запропонованих поправках і по резолюції та / або рекомендації в цілому. Для прийняття резолюції потрібна проста більшість голосів, рекомендація вимагає більшості в дві третини. Враховуються тільки голоси членів, які взяли участь у голосуванні.

Особливо актуальні питання можуть бути поставлені до порядку денного в рамках «термінових дебатів». Їх може бути за 1—2 темами на кожній сесії і за їх підсумками приймаються резолюції та / або рекомендації. Так, 9 квітня 2014 року ПАРЄ прийняла резолюцію із засудженням дій Росії з анексії Криму. ПАРЄ також ухвалило рішення з

приводу кримського референдуму, який названий таким, що суперечить як кримській, так і українській Конституції. У резолюції результати голосування і приєднання півострова до Росії оголошено «такими, що не мають юридичної сили» і не визнаними Радою Європи. Дії Росії названі «агресією» проти України. За це рішення проголосували 154 депутати, 26 висловилися проти, 14 утрималися.

10 квітня 2014 року ПАРЄ прийняла резолюцію, згідно з якою делегація Російської Федерації, за анексію Криму та включення його до складу Росії, позбавлена права голосу в асамблеї і виключена з усіх керівних органів. В результаті Росія припинила свою участь в ПАРЄ.

Пленарні сесії Асамблеї проходять чотири рази на рік і тривають по одному тижню кожна. Крім цього, два рази на рік проходять сесії «Постійної комісії», або «міні-сесії», в яких беруть участь члени Бюро та глави національних делегацій. Комісії ПАРЄ проводять засідання по кілька разів на рік.

Комітет міністрів Ради Європи є органом Ради Європи, що приймає рекомендації, готує до ухвалення тексти конвенцій та угод, здійснює контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. До його складу входять міністри закордонних справ всіх держав-членів або їх постійні дипломатичні представники в Страсбурзі. Це одночасно урядовий орган, в якому національні підходи до вирішення проблем, що стоять перед європейським суспільством, можуть обговорюватися на рівній основі. У співпраці з Парламентською Асамблеєю, Комітет міністрів стоїть на сторожі європейських цінностей, а також контролює дотримання державами-членами своїх зобов'язань.

Комітет збирається на засідання на рівні міністрів як мінімум двічі на рік, у травні та в листопаді. Наради, відомі як «сесія», зазвичай проводяться в Стразбурзі і тривають повний робочий день. Більша частина кожної сесії, як правило, присвячена політичному діалогу, однак можуть

обговорюватися всі питання, що представляють взаємний інтерес, за винятком національної оборони.

Європейський Суд з прав людини — міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Розпочав роботу в 1959 році. До складу Суду входять 47 суддів, по одному від кожної держави — члена Європейської Конвенції з прав людини. Функція Суду — забезпечення дотримання і виконання норм конвенції її державами-учасницями через розгляд конкретних справ, які базуються на індивідуальних скаргах.

Суд розглядає справи, подані на інститути фізичними або юридичними особами після того, як вичерпані національні механізми захисту. Також Суд використовує правило розгляду за статею 39 — невідкладно — якщо є погроза правам людини.

Кількість скарг від громадян України є традиційно дуже високою і коливається між 2—4 місцями (після Російської Федерації, Туреччини, Румунії), що є свідченням недосконалості національної правоохоронної та судової систем.

Поради для подання скарги до Європейського Суду з прав людини.

1. Предметом скарги можуть бути тільки права і свободи, які гарантуються конвенцією Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод або її протоколами.

2. Заява приймається від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб. Це означає, що заявнику необов'язково бути громадянином держави — члена Ради Європи або взагалі громадянином держави, на яку він подає скаргу.

3. Заява до Європейського суду подається, коли вичерпані усі національні механізми захисту, насамперед, судові. Для України вичерпанням національних засобів

правового захисту буде проходження заявником першої, апеляційної та касаційної інстанцій .

4. Заява подається державною мовою (українською).

5. Можливою є подача скарги на порушення конвенції державою — членом Ради Європи з боку іншої держави — члена. Цим правом зкористалася Україна, яка подала скарги на Російську Федерацію як країну-агресора.

6. Скарга повинна бути подана не пізніше ніж через 6 місяців після остаточного розгляду питання компетентним державним органом. Цей термін відновленню не підлягає.

7. Скаржитися можна тільки на ті порушення, які мали місце після дати ратифікації Конвенції державою.

8. Європейський суд не приймає до розгляду скарги проти приватних осіб.

Конгрес Місцевих та Регіональних Влад, заснований рішенням Комітету Міністрів Ради Європи в 1994 році, представляє місцеві та регіональні органи влади усіх держав-членів Ради Європи. Складається з двох палат: Палати місцевих влад та Палати регіонів. У складі Конгресу також є чотири комісії — інституціональна, комісія культури та освіти, комісія соціальної взаємодії, комісія сталого розвитку.

Відповідно до Хартії Конгресу, прийнятої 2 травня 2007 року Комітетом міністрів, Конгрес формується з представників муніципалітетів та регіонів, що обираються прямим голосуванням. Асамблея обох палат Конгресу налічує 318 повноправних членів та 318 заступників. Члени Конгресу групуються за національними делегаціями і згідно зі своїми політичними поглядами. Участь делегацій здійснюється за принципом рівного представництва різних органів влади та політичних сил, а також однакового представництва чоловіків та жінок. Кожна держава-учасник має право на кількість місць у Конгресі, яка дорівнює кількості місць в Парламентській Асамблеї. Конгрес проводить свої пленарні засідання в Страсбурзі тричі на рік, де знаходиться його постійний секретаріат.

Він розробляє рекомендації з питань регіонального розвитку і представляє їх до Комітету міністрів і (або) в Парламентську Асамблею Ради Європи. Він також приймає резолюції, доводить їх до відома місцевих та регіональних органів влади в Європі та здійснює контроль за їх виконанням за допомогою моніторингу. Мова йде про моніторинг стану місцевої та регіональної демократії в кожній державі. Така діяльність є передумовою для конструктивного політичного діалогу з органами влади держав—членів Ради Європи стосовно муніципальної та регіональної демократії і дозволяє Конгресу виробити ефективні юридичні інструменти для взаємодії з виконавчими, законодавчими (представницькими) органами публічної влади, ЗМІ в різних країнах. Підготовлені Конгресом звіти сприяли позитивному розвитку законодавства багатьох країн. Окрім моніторингу Конгрес готує звіти загального характеру щодо дотримання Європейської хартії місцевого самоврядування в державах-членах, а також в державах-кандидатах на вступ до Ради Європи. Третій тип звітів — звіти із спостереження за муніципальними та регіональними виборами, що є найважливішою складовою компетенції Конгресу, оскільки вибори є індикатором фактичного стану муніципальної та регіональної демократії. Для цього здійснюється спостереження за процедурою голосування та аналіз виборчої кампанії, за результатами чого Конгрес ухвалює рекомендації та резолюції для органів державної влади відповідних держав.

Венеціанська комісія — Європейська комісія за демократію через право — дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права, який готує та надає висновки про відповідність проєктів національних законодавчих актів європейським стандартам та цінностям. Членами комісії, які обираються державами терміном на чотири роки, є «поважні академіки, зокрема в царині конституційного та міжнародного права, судді верховних

або конституційних судів та члени національних парламентів».

Рада Європи: механізми моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань

Левченко К. Б.

Рада Європи як організація, що базується на принципах захисту прав людини і створює для цього правовий інструментарій у вигляді конвенцій, резолюцій та рекомендацій, приділяє чималу увагу питанням моніторингу виконання державами — членами Ради Європи взятих на себе зобов'язань.

Оскільки діяльність Ради Європи покриває широке коло тем, відповідно в кожній сфері, до більшості конвенцій створюються окремі моніторингові механізми — з питань протидії катуванням та корупції, відмивання грошей, захисту прав дітей, протидії торгівлі людьми та домашнього насильства тощо. Це:

- ГРЕКО — Група експертів з боротьби з корупцією, яка складається з представників усіх держав — учасниць Європейської конвенції проти корупції,

- КПТ — Комітет проти тортур, що діє у відповідності до Конвенція Ради Європи про заборону тортур,

ГРЕТА — Група експертів Ради Європи з питань протидії торгівлі людьми. Вона створена для моніторингу виконання Конвенції Ради Європи № 197 про заходи з протидії торгівлі людьми у відповідності зі статтею 36 цієї Конвенції. Членів ГРЕТА обирає Комітет міністрів з представників держав-учасників договору (стаття 38 «Процедура»), а Комітет Сторін, другий моніторинговий орган Конвенції, складається з представників у Комітеті міністрів Ради Європи держав-членів, які є Сторонами Конвенції, та представників Сторін Конвенції, які не є членами Ради Європи.

Складаючись з 15 незалежних експертів з різним досвідом (працівники правоохоронних органів, активісти громадських організацій, науковці, соціальні працівники,

правники тощо), з врахуванням географічного принципу та принципу ґендерної рівності, ГРЕТА має можливість неупереджено, об'єктивно, комплексно здійснювати моніторинг, тобто систематично відслідковувати діяльність з протидії торгівлі людьми та зміни, які в ній відбуваються (чи не відбуваються) на національному та загальноєвропейському рівнях. Крім того, ГРЕТА має постійний персонал — Секретаріат ГРЕТА, що працює в Страсбурзі і здійснює постійне технічне та інше забезпечення роботи експертів.

До завдань ГРЕТА входить встановлення розбіжностей між задекларованими положеннями і звітами та реальністю виконання, визначення проблем із застосуванням на практиці європейського законодавства, розробка рекомендації з вдосконалення усіх галузей політики протидії торгівлі людьми.

Процедура моніторингу виглядає таким чином. Розроблений запитальник розсилається в країни, де уряди готують відповіді. Кожна країна призначає контактну особу для комунікації з -ГРЕТА. У встановлений термін країна повинна відповісти на питання. ГРЕТА також приймає відповіді на запитальники від громадських організацій та незалежних експертів, а також самостійно збирає додаткову інформацію щодо стану справ в конкретній країні. Після отримання відповідей на запитання, організовується моніторинговий візит в країну. На основі отриманих відповідей на питання і додаткової інформації, а також вражень від моніторингових візитів ГРЕТА готує попередній звіт по країні, який обговорюється на зустрічі ГРЕТА. Після цього відправляються додаткові та уточнюючі питання державам і дається час (1 місяць) на отримання відповідей. Підготовлений фінальний звіт обговорюється і голосується на черговій зустрічі ГРЕТА. Після цього він приймається Комітетом Сторін і після узгодження з державою може оприлюднюватися і має виконуватися країною.

- ГРЕВІО — Група експертів з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству, моніторинговий механізм Конвенції Ради Європи 210 про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка була відкрита для підписання Радою Європи в 2011 році. Україна підписала Конвенцію в 2011 році, але станом на лютий 2019 року не ратифікувала її. Організація роботи ГРЕВІО здійснюється за тим самим принципом, що і ГРЕТА. Вона складається з 15 експертів, які обираються за такими самими принципами, як і експерти ГРЕТА.

Множинність подібних механізмів є свідченням, з одного боку, необхідності їх створення для відстеження прогресу у впровадженні положень міжнародних документів, а з іншого боку, ефективності саме такої форми моніторингової структури.

ОБСЄ —Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Левченко К. Б.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі, до 1995 року називалася Нарадою з безпеки і співробітництва в Європі, в основі якої лежить Гельсінський Заключний акт 1975 року, що став довгостроковою програмою дій з будівництва єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи. Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародних зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасницями, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, поваги до прав людини і основних свобод, а також співпраці в економічній, культурній, технічній та науковій галузях. До складу ОБСЄ входять 57 країн — усі країни Європи, включаючи Ватикан, а також Канада, Казахстан, Киргизька Республіка, Монголія, США, Туркменістан, Узбекистан. Діяльність ОБСЄ скеровується двома основними інститутами — Парламентською Асамблеєю ОБСЄ та Радою Міністрів ОБСЄ. Організацією розроблено також ряд механізмів відрядження офіційних місій та особистих представників до країн-членів. В Україні працює Офіс Координатора Проєктів ОБСЄ. Завдання Координатора і його офісу полягає у підготовці та реалізації в Україні різного роду проєктів відповідно до компетенції ОБСЄ та забезпечення їх фінансування за рахунок виділення цільових коштів міжнародними організаціями (як державними, так і недержавними) чи іншими державами-учасницями ОБСЄ.

Структурою ОБСЄ , що займається правами людини, просуває демократичні вибори, повагу до прав людини, толерантність та недискримінацію, є Бюро демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ), Варшава (Польща).

БДІПЛ, відповідно до свого мандату, організовує

роботу спостережних місій за президентськими та парламентськими виборами у країнах-учасницях ОБСЄ, у тому числі в Україні, а також реалізує різного роду проєкти, спрямовані на розвиток та зміцнення її демократичних інститутів. Так, в Україні в рамках таких проєктів надавалась допомога в організації роботи Офісу Омбудсмена, реформуванні Конституційного суду, удосконаленні виборчого законодавства тощо.

Серйозна увага у співробітництві України з ОБСЄ приділяється у просуванні кандидатур від України для роботи у польових підрозділах ОБСЄ (Грузії, Боснії і Герцеговині, Хорватії, Косово та інших країнах).

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні

Левченко К. Б.

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні — місія неозброєних цивільних спостерігачів ОБСЄ, яка тимчасово проводить моніторинг та звітує про ситуацію з дотримання прав людини та гуманітарну ситуацію як у зоні конфлікту на Донбасі, так і по всій території України. Утворена 21 березня 2014 року на запрошення уряду України у зв'язку із анексією Автономної Республіки Крим та окупацією частини території Донецької та Луганської областей Російською Федерацією, на підставі консенсусного рішення 57 країн-учасниць ОБСЄ. Метою роботи СММ є збір інформації, спостереження, встановлення фактів і звітування про ситуацію з безпекою по всій Україні. До повноважень СММ не входить робити висновки або проводити будь-які розслідування. СММ спілкується з різними суспільними групами, зокрема представниками влади усіх рівнів, громадянського суспільства, місцевих громад.

Згідно із штатним розписом місією створено 10 структурних регіонально відокремлених підрозділів: Головний офіс та спостережні групи у 9 обласних центрах. Результати моніторингу місії майже щоденно висвітлюються на офіційному веб-порталі ОБСЄ трьома мовами (українською, російською та англійською) та є ключовими у прийнятті рішень Ради Європи і ООН. Мандат місії поширено на всю територію України в межах міжнародно-визнаних кордонів, однак на практиці її діяльність в Автономній Республіці Крим та частинах Донецької і Луганської областей на необґрунтованих підставах в односторонньому порядку блоковано керівництвом Російської Федерації.

26 березня 2016 року голова СММ ОБСЄ заявив, що

спеціальна моніторингова місія ОБСЄ з самого початку своєї роботи на Донбасі фіксувала факти, які свідчать про участь російської армії в конфлікті на сході України, зокрема бронетехніку, засоби РЕБ та військовослужбовців. Місія ОБСЄ, попри постійні перепони з російського боку, фіксує випадки перекидання військових та зброї з Росії на окуповану територію Донбасу, а також машини «вантаж 200», які вивозили зі Сходу України в Росію загиблих росіян. Діяльність СММ ОБСЄ постійно піддається критиці з боку України.

Європейський Союз

Левченко К. Б.

Європейський союз — економічний та політичний союз 28 незалежних держав-членів, що розташовані в Європі. Веде свій початок від утворення Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС) і Європейської економічної спільноти (ЄЕС), які складались з шести країн у 1957 році.

У наступні роки територія ЄС була збільшена за рахунок включення нових держав-членів, одночасно збільшуючи свою сферу впливу шляхом розширення політичних повноважень. У сучасному вигляді існує на основі Маастрихтського договору, підписаному 7 лютого 1992 року і чинному з 1 листопада 1993. Останній значний перегляд конституційних принципів ЄС був затверджений у Лісабонській угоді, яка набула чинності у 2009 році. Юридично в ЄС не виділено столиці, але де-факто таким є місто Брюссель, де базуються більшість інституцій Європейського союзу.

ЄС діє через систему незалежних наднаціональних інституцій та спільно узгоджених рішень держав-членів. Найважливішими інституціями ЄС є: Європейська комісія, Рада Європейського союзу, Європейська рада, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк та Європейський парламент, який обирається кожні 5 років громадянами Європейського Союзу.

Регулярні зустрічі (щоквартально) глав держав та урядів країн ЄС — Європейською Радою, яка визначає генеральні політичні напрямки для ЄС та спонукає його до подальшого розвитку. Існування Європейської ради було юридично визнане в Єдиному європейському акті, а офіційний статус підтверджено в Договорі про Європейський союз. Голова ЄР обирається Європейською радою строком на 2,5 року і може бути переобраний на цю

посаду ще один раз.

Вищим органом виконавчої влади Європейського союзу є Європейська Комісія, яка відповідає ролі і функціям уряду у системах національних держав, але має також функцією законодавчої ініціативи.

У ЄС діє єдиний ринок через стандартизовану систему законів, що діють у всіх державах-членах. У Шенгенській Зоні паспортний контроль відмінений. Політика ЄС спрямована на забезпечення вільного руху людей, товарів, послуг та капіталу, законодавчих актів про спільні питання справедливості та підтримки спільної торгової політики, сільського господарства, рибальства та регіонального розвитку. Єврозона (валютний союз), була заснована у 1999 році і вступила в повну силу у 2002, коли були введені в обіг монети та банкноти Євро. Станом на 2017 рік у Єврозону входять 19 держав-членів, що використовують євро як свою національну валюту. ЄС відіграє важливу роль у спільній зовнішній та безпековій політиці. Європейський союз має постійні дипломатичні місії по всьому світу, та офіційно представлений в ООН, Світовій організації торгівлі (СОТ), «Великій Сімці» та «Великій двадцятці».

Станом на 2018 рік ЄС має населення більше 511 мільйонів людей (3-тє місце). Загальний номінальний валовий внутрішній продукт складає більше 17 трлн доларів США (2-ге місце), за паритетом купівельної спроможності — 21 трлн доларів США (2-ге місце). Якщо вважати ЄС країною, то за доходом на душу населення він входив би в тридцятку (якщо окремо в рейтингу враховувати країни-члени ЄС) або двадцятку (якщо не враховувати) найзаможніших країн світу. ЄС не має власних збройних сил, але сприяє військовому співробітництву країн-членів, більшість яких є членами НАТО.

Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС в 2017 році. Курс на співпрацю та членство в Євросоюзі закріплено в Конституції України.

Україна та ЄС. 27 лютого 2014 року, після подій Євромайдану, Європарламент ухвалив резолюцію, у якій вперше йдеться про те, що Україна має право стати повноправним членом Євросоюзу. У ній зазначено, що підписання Угоди про асоціацію не є кінцевою метою партнерства з Києвом і відповідно до Статуту ЄС всі європейські країни, включаючи Україну, «мають довгострокову можливість подавати заявку на членство в ЄС».

3 березня 2016 року глава Єврокомісії Жан-Клод Юнкер висловив думку що Україна не зможе стати членом ЄС в найближчі 20—25 років. Натомість Прем'єр-міністр України, Володимир Гройсман, 1 липня 2016 висловив упевненість в тому, що Україна стане членом ЄС через 10 років. Тоді ж в МЗС Німеччини заявили, що не бачать перспектив членства України у ЄС в осяжному майбутньому, зазначивши про багато невирішених питань, зокрема в тому, що стосується подолання корупції.

Європейський парламент — законодавчий орган ЄС, обирається прямим голосуванням громадянами ЄС на пять років і складається з 750 членів. Спільно з Радою Європейського Союзу і Європейською Комісією (підзвітна Парламенту) парламент виконує законодавчі функції в ЄС і вважається одним з найбільш потужних законодавчих органів у світі. Парламент розділяє законодавчі та бюджетні повноваження з Радою, обирає голову Європейської Комісії, затверджує чи відкидає призначення комісії в цілому, і навіть може відправити Комісію у відставку кваліфікованою більшістю 2/3 голосів, на вимогу чверті своїх членів може створювати тимчасові Комітети для розслідування випадків порушення законодавства ЄС або його неслушного впровадження, може призначати посадову особу, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб (Європейський омбудсмен). Європарламент засідає в трьох

місцях: Брюссель (Бельгія), Люксембург, Страсбург (Франція). Пленарні засідання проходять у Страсбурзі і Брюсселі, у той час, як Люксембург є домом для адміністративних офісів. Засідання Комітетів проводяться також у Брюсселі.

Суд Європейського союзу (також Європейський суд, Суд справедливості) — є офіційною інституцією Європейського союзу, яка охоплює всю судову владу ЄС, заснований у 1952 році. Відповідно до статті 19 Договору про Європейський союз. Суд справедливості Європейського союзу включає Європейський Суд справедливості — найвищу ланку судової системи Європейського союзу; загальний суд та спеціалізовані суди.

Роль Суду справедливості полягає у забезпеченні дотримання права ЄС «у тлумаченні та застосуванні» державами-членами, для цього Суд перевіряє законність актів інститутів Європейського союзу; забезпечує виконання зобов'язань державами-членами за договорами ЄС; інтерпретує право Європейського союзу на прохання національних судів. До складу суду входить по одному судді від кожної країни ЄС.

НАТО

Левченко К. Б.

Організація Північноатлантичного договору — міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 29 держав Північної Америки і Європи, головна роль якої полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. Північноатлантичний договір був підписаний 4 квітня 1949 року у Вашингтоні представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США та Франції і набув чинності з 24 серпня 1949 року як реакція на нездатність колективної системи безпеки ООН, в Раді Безпеки якої діяло (і продовжує діяти) право вето постійних членів, що давало можливість від початку СРСР, а з його розпадом Російській Федерації, блокувати важливі безпекові рішення та створювати загрози в регіоні та світі (переворот у Чехословаччині в лютому 1948 року, блокада Радянським Союзом навесні того ж року окупаційних зон Берліна вимагали адекватної реакції). Для легітимізації нової організації скористалися 51-м пунктом Статуту ООН щодо легітимного колективного захисту.

У відповідності до статутних документів Альянсу, головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Засадничим принципом Альянсу є спільність поглядів між північноамериканськими та європейськими членами НАТО, що поділяють однакові цінності та інтереси і віддані справі збереження демократичних принципів, що робить нероздільною безпеку Європи і Північної Америки. Альянс

стоїть на захисті своїх країн-членів від загрози агресії: головним військово-політичним принципом організації є система колективної безпеки, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на напад ззовні.

Співробітництво НАТО з Україною має вагоме значення для гарантування миру і стабільності на євроатлантичному просторі. Географічно Україна посідає ключове місце на перетині Східної та Західної Європи, має спільний кордон з чотирма країнами НАТО — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

Відносини України з НАТО почали розвиватися невдовзі після здобуття нею незалежності у 1991 році. Вже у січні 1992 року представник України вперше взяв участь у Робочій групі високого рівня Ради північноатлантичного співробітництва. А 22—23 лютого1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО Манфреда Вернера до Києва, в ході якого Україна була запрошена до участі в РПАС. З того часу почалися активні контакти і співробітництво України з НАТО.

У Радянському Союзі «агресивний» блок НАТО розглядався як воєнно-політичне угруповання західних держав, створене з ініціативи США і спрямоване проти соціалістичних країн і націо-нально-визвольного руху Африки, Азії та Латинської Америки. Тому на противагу НАТО в 1955 році була створена Організація Варшавського Договору, яка проіснувала до розпаду СРСР.

Україна визначила співпрацю з НАТО та членство в НАТО як перспктиву свого зовнішньополітичного розвитку, що з 2019 року закріплено в Конституції держави.

Організація Чорноморського економічного співробітництва

Дунебабіна О. А., Легенька М. М.

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) — субрегіональне об'єднання 12 країн Чорноморського регіону (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна — ратифікувала статут організації в 1999 році), створене у 1992 році з метою тісного економічного співробітництва країн-учасниць, вільного пересування товарів, капіталів, послуг і робочої сили і інтеграції економік цих країн в світову економічну систему. Перший документ про утворення цієї організації — Стамбульська декларація 1992 р. «Про Чорноморське економічне співробітництво», виконавчий орган також розташований в Стамбулі. Населення країн, що входять до ОЧЕС, становить більше 330 млн осіб. Регіон багатий на ресурси, має потужну виробничу базу, кваліфіковану робочу силу. Статус спостерігачів мають Франція, Німеччина, Австрія, Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Словаччина, Туніс, а також такі міжнародні організації, як Конференція енергетичної хартії, Чорноморський клуб. ОЧЕС співпрацює з Євросоюзом та організаціями Балтійського регіону. Україна надає також значення ОЧЕС як організації, яка підвищує статус в переговорах про майбутній вступ до ЄС.

З метою прийняття міжнародного та національного законодавства, необхідного для реалізації рішень, що приймаються главами держав та урядів або міністрами закордонних справ країн-членів ОЧЕС, у 1993 році було створено Парламентську асамблею Організації Чорноморського економічного співробітництва.

Умовно виділяються чотири компоненти організаційної структури ОЧЕС:

урядовий (самміти і сесії Ради міністрів закордонних справ) для розробки стратегій розвитку об'єднання; підприємницький (Ділова рада ЧЕС — орган координації підприємницьких ініціатив); фінансовий (Чорноморський банк торгівлі і розвитку, що працює з 1999 р.); академічний (утворюється єдина регіональна академічна мережа держав Чорноморського басейну, яку передбачається об'єднати з відповідними європейськими мережами).

Завдання організації — розвиток економічного співробітництва в регіоні Чорного моря, просування різних спільних інтеграційних проєктів як регіональної «зони вільної торгівлі», транспортування нафти, електроенергетика тощо. Оскільки члени організації входять в інші потужні реігональні союзи та об'єднання, ОЧЕС сконцентрована на економічному аспекті інтеграції, причому не стільки торговельної, скільки виробничої співпраці. Це знайшло своє вираження в галузевому підході до вирішення загальних економічних проблем регіону.

Діяльність організації зазнала серйозного негативного впливу у зв'язку із Російською агресією в Україну.

Вишеградська четвірка

Левченко К. Б.

Вишеградська четвірка — угрупування чотирьох центральноєвропейських країн: Польщі, Чехії, Угорщини і Словаччини, яка з'явилася в 1991 році після зустрічі президентів названих країн в угорському місті Вишеград та ухвалення Вишеградської декларації з метою інтеграція до євроатлантичних структур. Усі чотири країни вже стали членами НАТО та ЄС.

В 1993 році були ухвалені умови про лібералізацію торгівлі в межах групи, що спричинило появу Центральноєвропейського порозуміння про вільну торгівлю (CEFTA).

Наприкінці 2004 року президент Польщі Олександр Квасневський зазначив, що Вишеградська група може виступати зі спільними ініціативами, які стосуватимуться політики ЄС щодо її східних сусідів, у тому числі України, і мати істотну роль в побудові площини європейських цінностей, що й обумовлює важливість цієї організації для просування інтересів України в європейському просторі. З 2014 року започатковано новий формат співробітництва Вишеградської четвірки та України, зокрема на рівні міністрів закордонних справ та оборони.

ЗМІСТ

КНИГА ГРОМАДЯНИНА 1
Розділ 1. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 4
Права людини 4
Свободи людини 7
Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина 9
Новітнє покоління прав і свобод людини і громадянина 11
Конституційні гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина 12
Міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина 15
Проблема обмеження прав людини 17
Розділ 2. ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА 19
Поняття та зміст громадянських прав і свобод людини і громадянина 19
Право людини на життя 22
Право людини на повагу до її гідності 28
Право людини на свободу та особисту недоторканність 36
Право людини на недоторканність житла 42
Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції 48
Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя 56
Право людини на вільне пересування, вільний вибір місця проживання 62
Право людини на свободу світогляду і віросповідання 69
Розділ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ 74
Політичні права і свободи людини і громадянина ... 74

Громадянство України: поняття та принципи.....76
Набуття громадянства України.....77
Припинення громадянства України.....78
Повноваження органів, організацій і посадових осіб з вирішення питань громадянства України.....79
Питання подвійного громадянства 83
Розділ 4. ВИБОРЧІ ПРАВА. ПОНЯТТЯ ВИБОРІВ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ.....85
Виборче право: активне та пасивне 87
Особливість виборчої системи України 89
Конституційні принципи виборчого права України 93
Виборчий процес в Україні: поняття та стадії 97
Поняття та види референдумів, їх соціальні функції 98
Проведені референдуми в Україні.....102
Відповідальність за порушення виборчого законодавства.....106
Відповідальність за підкуп виборців 107
Розділ 5. ПУБЛІЧНІ ЗІБРАННЯ. ТИПИ ЗІБРАНЬ ...109
Мирне зібрання.....109
Види мирних зібрань (стихійне зібрання, одночасні зібрання, контрдемонстрації, збори, демонстрації, мітинги, пікетування, маніфестація, похід, вуличний похід, акція, парад) 110
Релігійні та інші відправлення обрядів.....116
Спортивні та культурно-видовищні заходи 117
Практичні поради організаторам та учасникам мирних зібрань.....118
Розділ 6. ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНИ І ВЛАСНІСТЬ 122
Економічні права і свободи людини і громадянина 122
Право власності в Україні.....125
Державні гарантії забезпечення прав власності в Україні.....127

Особливості державного регулювання відносин прав власності на землю 129
Спадкування прав власності. Спадщина 131
Договір міни 133
Інтелектуальна власність та право інтелектуальної власності.....135
Авторське право 137
Патенти 139
Торговий знак 140
РОЗДІЛ 7. ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ 141
Підприємництво в Україні 141
Види підприємницької діяльності 143
Обмеження на право займатися підприємницькою діяльністю 144
Підприємництво в Україні 145
Законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність 147
Оподаткування підприємницької діяльності.....152
Порядок державної реєстрації підприємницької діяльності 154
Особливості підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі 156
Звітність у підприємницькій діяльності 158
Приватні підприємці та форми звітності.....159
Відповідальність за порушення законодавства, яке регулює відносини у підприємницькій діяльності 160
Припинення підприємницької діяльності.....161
Державні інформаційні ресурси у підприємницькій діяльності 163
Державні перевірки у підприємницькій діяльності164
Ліцензування та дозволи у підприємницькій діяльності 166
«Безліцензійна» господарська діяльність.....174
Видача ліцензії 175
Повноваження органів ліцензування.....177

Ліцензійні умови 179
Документи, що подаються для отримання ліцензії, розгляд заяви про отримання ліцензії, відмова у видачі ліцензії.....181
Відомості про ліцензування видів господарської діяльності в єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань 183
Розділ 8. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ВІДПУСТКИ 184
Забезпечення трудових прав найманих працівників 184
Центри зайнятості.....188
Допомога в працевлаштуванні.....191
Посередництво у сфері зайнятості.....194
Працевлаштування за кордоном 199
Трудові конфлікти та їх розв'язання 204
Профспілки 208
Трудова книжка 213
Прожитковий мінімум.....217
Право на відпустку 219
Страховий стаж та відпустка по догляду за дитиною 223
Розділ 9. СОЦІАЛЬНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ПЕНСІЇ 225
Соціальні права і свободи людини і громадянина 225
Види пенсій.....227
Пенсійний вік.....229
Страховий стаж 233
Трудовий стаж 236
Формула нарахування пенсій.....239
Дострокова пенсія 243
Пенсія по інвалідності.....245
Пенсія у випадку втрати годувальника 247
Пенсійне страхування 249
Розділ 10. ЖИТЛО 252

Чи є шанс отримати від держави житло 252
Молодіжне будівництво та право на житло 255
Хто має право на отримання пільгового житла?....256
Ремонт та реконструкція квартир 259
Житло: власність та оренда.....260
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку 265
Комунальні послуги 266
Особовий рахунок 269
Право власності на житло 272
Житлове приміщення 274
Молодіжне іпотечне кредитування.....275
Придбання житла.....277
Нерухоме житло 278
Договір купівлі-продажу квартири.....280
Договір купівлі-продажу будинку 283
Розділ 11. ПРАВА СПОЖИВАЧІВ. 287
Зобов'язання продавця.....287
Гарантійний термін 289
Розділ 12. ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я. МЕДИЧНА РЕФОРМА 291
Які зміни відбуваються у медичній сфері 291
Права та обов'язки пацієнта.....294
Пацієнт – лікар: нова якість відносин.....300
Хто сплачує за ваше лікування 303
Хронічні захворювання та послуги вузьких спеціалістів.....306
Виклик лікаря додому та швидка допомога 308
Лікар має право.....310
Куди та як скаржитися, якщо ваші права на отримання медичної допомоги порушують.....312
Об'єднання громадян – потужний інструмет для захисту прав пацієнтів 315
Розділ 13. КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. СИСТЕМА ОСВІТИ.....318
Культурні права і свободи людини і громадянина 318

Що потрібно знати про систему освіти 321
Система освіти.....323
Форми здобуття освіти.....325
Дошкільна освіта 329
Шкільна освіта. Що таке Нова українська школа?331
Інклюзивна освіта.....333
Початкова освіта.....335
Дуальна форма освіти.....337
Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників 339
Булінг 341
Позашкільна освіта.....345
Заклад позашкільної освіти.....349
Система професійної (професійно-технічної) освіти 352
Вища освіта.....355
Заклади вищої освіти.....357
Форми навчання у вищій школі.....359
Семестрова атестація. Залік та іспити 361
Кредитно-трансферна система.....363
Документи про вищу освіту.....365
Атестація здобувачів вищої освіти 366
Визнання документів про освіту.....367
Державне замовлення.....369
Права і обов'язки студентів 370
Освіта за кордоном.....373
Стипендії.....376
Студентське самоврядування.....377
Академічна мобільність 378
Академічна доброчесність 380
Післядипломна освіта.....382
Розділ 14. ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ЛЮДИНА ТА ПРИРОДА 383
Екологічні права і свободи людини і громадянина. право на чисте довкілля.....385

Заповідники, заказники та національні природні парки.....388
Природні охоронні зони.....392
Перебування на природі.....395
Що можна робити на природі.....399
Розведення вогнищ.....402
Пересування на природі.....404
Дороги в природному середовищі.....406
Мисливство та мисливські угіддя.....408
Мисливські угіддя.....410
Червона книга України.....412
Збирання грибів та ягід.....413
Дозвіл на вирубку лісу.....415
Глобальне потепління, парниковий ефект та кіотський протокол.....419
Сміття та його сортування.....421
Переробка сміття та відповідальність за розкидання сміття.....425
Розділ 15. КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ПОДАТКИ.....428
Конституційні обов'язки людини і громадянина...428
Податкове законодавство.....430
Основні засади податкового законодавства.....432
Загальнодержавні податки і збори.....435
Місцеві податки.....436
Податок на прибуток підприємств.....438
Податок на доходи фізичних осіб.....440
Податок на додану вартість.....443
Акцизнизний податок.....448
Податок на майно.....451
Категорії громадян, які звільняються від сплати податку.....456
Де отримати інформацію про податкове законодавство.....457
Розділ 16. ГРОМАДЯНИ ТА ПОЛІЦІЯ. СПІЛКУВАННЯ З ПОЛІЦЕЙСЬКИМ.....459

Документи, що посвідчують особу.....464
Наркотичні засоби, психотропні речовин та прекурсори 466
Що робити, якщо ви стали свідком або жертвою правопорушення 469
Дії особи в разі затримання поліцією 470
Кишенькова крадіжка.....473
Квартирна крадіжка.....475
Грабіж та розбій.....477
Шахрайство.....478
Незаконне заволодіння автотранспортом.....480
Зброя 482
Вибухові предмети та речовини 483
Розділ 17. ПРАВА ЖІНОК ТА ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ. ҐЕНДЕР ТА ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ 484
Дискримінація 487
Державна ґендерна політика України.....491
Фемінітиви.....492
Ґендерно-зумовлене насильство та його види.....494
Сексуальне насильство, пов’язане із конфліктом ..499
Торгівля людьми.....500
Як зупинити насильство, зокрема домашнє 502
Акція «16 днів проти насильства» 504
Розділ 18. ПРАВА ДИТИНИ 507
Статус дитини.....507
Права дитини 511
Найкращі інтереси дитини 515
Уповноважений Президента з прав дитини 517
Правоздатність та дієздатність дитини.....520
Робота дітей та трудові відносини.....524
Аліменти дітям 526
Шлюбний вік та вік сексуальної згоди 530
Права і обов’язки інших членів сім’ї.....532
Здоров’я дітей.....536
«Зелена кімната» 538
Національна дитяча «гаряча лінія».....540

Служба розшуку дітей.....542
Розділ 19. ЗАХИСТ ТА ДОПОМОГА ЛЮДИНІ.....543
Правова допомога.....543
Система безоплатної правової допомоги в Україні545
Що таке первинна та вторинна правова допомога. хто, де і на яких умовах може її отримати.....548
Адвокатура.....550
Медіація.....552
Первинна психологічна допомога.....556
Урядовий контактний центр.....559
Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.....560
Національні «гарячі» лінії із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації.....563
Захист прав учасників АТО та їх сімей.....565
Забезпечення учасників АТО засобами реабілітації.....569
Загальнонаціональна «гаряча лінія» з питань ВІЛ/СНІД та туберкульозу.....571
Гаряча лінія для внутрішньо переміщених осіб.....572
Телефонні «гарячі лінії» центральних органів виконавчої влади.....575
Розділ 20. ДЕРЖАВА УКРАЇНА.....576
Суверенітет України — основа державності.....576
Правонаступництво України щодо Радянського Союзу.....578
Форма правління в Україні.....581
Державно-політичний устрій України.....583
Український народ — джерело влади.....586
Державні символи України.....589
Українська мова — державна мова України.....591
Декларація прав національностей України.....594
Конституція України — основний закон України.596
Способи прийняття Конституцій.....598
Головні напрями новітньої конституційної реформи

в Україні 601
Головні етапи конституційного процесу в Україні 603
Конституційна система органів державної влади України 607
Поняття та ознаки органу державної влади 610
Як влаштуватися на роботу в державну структуру? 612
Конституційні засади територіального устрою України 614
Унітаризм 617
Система адміністративно-територіального устрою України 619
Особливість статусу міста Києва 622
Особливість статусу міста Севастополь 624
Створені державою адміністративно-територіальні одиниці район, область 625
Первинні адміністративно-територіальні одиниці село, селище, місто 627
Поняття та види автономії 632
Адміністративно-територіальна автономія 634
Національна автономія 635
Розділ 21. ДЕРЖАВНА ВЛАДА В УКРАЇНІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 637
Повноваження Верховної Ради України 639
Принципи формування Верховної Ради України ... 642
Строки повноважень Верховної Ради України 645
Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України 646
Чисельний склад та структура Верховної Ради України 648
Статус народного Депутата України 654
Гарантії діяльності народних депутатів України ... 658
Імунітет та імдемнітет народного депутата України 660
Акти Верховної Ради України 662
Законодавчий процес в Україні 666

Повноваження Президента України 669
Хто може бути Президентом України 676
Порядок обрання Президента України 680
Строк повноважень Президента України 693
Офіс Президента України 700
Акти Президента України 707
Повноваження Кабінету Міністрів України 711
Склад Кабінету Міністрів України 721
Порядок формування Кабінету МіністрівУкраїни. 723
Припинення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України 726
Секретаріат Кабінету Міністрів України..... 730
Види центральних органів виконавчої влади 732
Повноваження центральних органів виконавчої влади..... 734
Порядок утворення центральних органів виконавчої влади..... 736
Структура центральних органів виконавчої влади 738
Державні секретарі в системі виконавчої влади 741
Директорати та департаменти центральних органів виконавчої влади..... 743
Акти центральних органів виконавчої влади 746
Повноваження місцевих державних адміністрацій 748
Порядок формування місцевих державних адміністрацій..... 750
Акти місцевих державних адміністрацій..... 751
Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування..... 752
Розділ 22. СУДОВА ВЛАДА 754
Функції судової влади 754
Система судоустрою України 756
Статус суддів в Україні 760
Конституційний Суд України 765
Розділ 23. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ. СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 770

Децентралізація 775
Сфера компетенції та акти місцевого самоврядування 778
Власні повноваження місцевого самоврядування.. 784
Делеговані державою повноваження місцевого самоврядування..... 786
Сучасне розуміння територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування..... 788
Об'єднана територіальна громада — результат реформи децентралізації..... 792
Форми безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою 796
Місцеві ради — представницький орган місцевого самоврядування..... 801
Статус депутата місцевої ради 803
Правовий статус сільського, селищного, міського голови та старости 807
Виконавчий комітет місцевої ради 813
Органи самоорганізації населення..... 819
Служба в органах місцевого самоврядування..... 824
Джерела надходження до місцевого бюджету 826
Економіка і ресурси місцевого саморядування..... 829
Культурна спадщина місцевого саморядування 833
Розділ 24. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС... 838
Бюджетна система України, види бюджетів 838
Державні та місцеві гарантії 842
Стадії та учасники бюджетного процесу..... 844
Державний фонд регіонального розвитку 846
Доступність інформації про бюджети 847
Участь громадськості у формуванні та розподіленні бюджетів 848
Ґендерно орієнтоване бюджетування 849
Розділ 25. БАНКИ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ. БАНКИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА..... 850
Банківські рахунки 853
Вкладний депозитний рахунок 854

Кредит 855
Платіжна картка 856
Основи безпеки платежів 857
Право клієнта банку на інформацію 858
Банківська таємниця 859
Гарантування вкладів фізичних осіб 860
Страхування в Україні 861
Криптовалюти та їх статус в Україні 862
Валютне регулювання в Україні 863
Розділ 26. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ. 864
26. 1. СИСТЕМА ООН 864
Міжнародні організації 864
Організація Об'єднаних Націй та її структури 866
Україна в ООН 869
Координатор системи ООН в Україні 871
Рада ООН з прав людини 872
Управління Верховного Комісара ООН з прав людини 874
Управління Верховного Комісара ООН з прав біженців 875
Комітет ООН проти тортур 876
Дитячий фонд ООН — ЮНІСЕФ 878
Комісія ООН зі статусу жінок 879
ООН-Жінки 880
Міжнародна Організація Праці 882
Міжнародна організація з міграції 884
Фонд народонаселення ООН 886
Всесвітня організація з охорони здоров'я 887
Міжнародний валютний фонд 889
Світова організація торгівлі 890
Світовий банк 891
Програма розвитку ООН 893
Міжнародний суд ООН 894
Цілі сталого розвитку ООН 895
Міжнародний Комітет Червоного Хреста 897
26.2. РЕГІОНАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ. 899

Рада Європи 901
Рада Європи: механізми моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань 909
ОБСЄ —Організація з безпеки та співробітництва в Європі 912
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні .. 914
Європейський Союз 916
НАТО 920
Організація Чорноморського економічного співробітництва 922
Вишеградська четвірка 924
ЗМІСТ 925